

Regeringens skrivelse

2002/03:140

Jämt och ständigt – Regeringens
jämsällldhetspolitik med handlings-
plan för mandatperioden

Skr.
2002/03:140

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 28 maj 2003

Göran Persson

Margareta Winberg
(Näringsdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen lämnar regeringen en redovisning av hur jämsällldhetspolitiken har utvecklats sedan 1999 då den senaste skrivelsen om jämsällldhet presenterades (skr. 1999/2000:24). Redovisningen omfattar insatser inom de flesta politikområdena samt det internationella jämsällldhetsarbetet. Regeringen redovisar även huvuddragen i det fortsatta jämsällldhetsarbetet i en handlingsplan för mandatperioden. Handlingsplanen, som också omfattar åtgärder inom en mängd politikområden, kommer att utvecklas och preciseras efter hand och regeringen avser att återkomma till riksdagen med en redovisning av resultaten. Regeringen anger även fem fokusområden som kommer att lyftas fram i regeringens jämsällldhetspolitik under mandatperioden.

Inledning	5
I Handlingsplan för mandatperioden.....	14
1 Effektiv statsförvaltning (PO 1)	14
2 Skatt, tull och exekution (PO 3)	17
3 Rättsväsendet (PO 4)	17
4 Utrikes- och säkerhetspolitik (PO 5)	22
5 Internationellt utvecklingsarbete (PO 8)	23
6 Samarbete med Central- och Östeuropa (PO 9)	25
7 Integrationspolitik (PO 10).....	27
8 Storstadspolitik (PO 11)	28
9 Migrationspolitik (PO 12)	29
10 Hälso- och sjukvårdspolitik (PO 13)	30
11 Folkhälsa (PO 14).....	31
12 Barnpolitik (PO 15)	32
13 Handikappolitik (PO 16)	33
14 Äldrepolitik (PO 17).....	33
15 Socialtjänstpolitik (PO 18)	34
16 Ersättning vid arbetsförmåga (PO 19).....	34
17 Ekonomisk familjepolitik (PO 21)	35
18 Arbetsmarknadspolitik (PO 22).....	36
19 Arbetslivspolitik (PO 23)	37
20 Jämställdhetspolitik (PO 24)	39
21 Utbildningspolitik (PO 25).....	45
22 Kulturpolitik (PO 28)	60
23 Ungdomspolitik (PO 29)	62
24 Folkrörelsepolitik (PO 30).....	63
25 Bostadspolitik (PO 31)	64
26 Miljöpolitik (PO 34)	64
27 Transportpolitik (PO 36)	67
28 IT, tele och post (PO 37)	68
29 Näringspolitik (PO 38)	68
30 Djurpolitik (PO 42).....	70
31 Samepolitik (PO 45)	70
32 Demokrati (PO 46)	71

33	Minoritetspolitik (PO 47)	71	Skr. 2002/03:140
34	Utvecklingsarbetet inom departementen	71	
II	Jämställdhetsarbetet sedan 1999.....	73	
1	Jämställdhetspolitik (PO 24)	73	
2	Effektiv statsförvaltning (PO 1)	99	
3	Finansiella system och tillsyn (PO 2).....	107	
4	Skatt, tull och exekution (PO 3)	108	
5	Rättsväsendet (PO 4)	109	
6	Utrikes- och säkerhetspolitik (PO 5).....	119	
7	Totalförsvaret (PO 6).....	122	
8	Skydd och beredskap mot olyckor och svåra påfrestningar (PO 7)...	127	
9	Internationellt utvecklingssamarbete (PO 8).....	128	
10	Samarbete med Central- och Östeuropa (PO 9)	133	
11	Integrationspolitik (PO 10).....	136	
12	Storstadspolitik (PO 11)	138	
13	Migrationspolitik (PO 12)	140	
14	Hälso- och sjukvårdspolitik (PO 13).....	142	
15	Folkhälsa (PO 14).....	144	
16	Barnpolitik (PO 15)	147	
17	Handikappolitik (PO 16)	149	
18	Äldrepolitik (PO 17).....	155	
19	Socialtjänstpolitik (PO 18)	159	
20	Ersättning vid arbetsoförmåga (PO 19).....	164	
21	Ekonomisk äldrepolitik (PO 20).....	167	
22	Ekonomisk familjepolitik (PO 21)	168	
23	Arbetsmarknadspolitik (PO 22).....	171	
24	Arbetslivspolitik (PO 23)	175	
25	Utbildningspolitik (PO 25).....	180	
26	Forskningspolitik (PO 26).....	193	
27	Mediepolitik (PO 27).....	194	
28	Kulturpolitik (PO 28)	195	
29	Ungdomspolitik (PO 29)	200	
30	Folkrörelsepolitik (PO 30).....	202	
31	Bostadspolitik (PO 31)	205	
32	Regional samhällsorganisation (PO 32).....	205	
33	Regional utvecklingspolitik (PO 33).....	208	

34	Miljöpolitik (PO 34)	216	Skr. 2002/03:140
35	Energipolitik (PO 35)	221	
36	Transportpolitik (PO 36)	222	
37	IT, tele och post (PO 37)	223	
38	Näringspolitik (PO 38)	224	
39	Utrikeshandel, export- och investeringsfrämjande (PO 39)	229	
40	Konsumentpolitik (PO 40)	231	
41	Skogspolitik (PO 41)	232	
42	Djurpolitik (PO 42).....	232	
43	Livsmedelspolitik (PO 43)	233	
44	Landsbygdspolitik (PO 44).....	234	
45	Samepolitik (PO 45)	236	
46	Demokrati (PO 46)	236	
47	Minoritetspolitik (PO 47)	239	
48	Allmänna bidrag till kommuner (PO 48).....	240	
49	Statligt ägande	240	
III	Det internationella jämställdhetsarbetet	242	
1	Europeiska Unionen	242	
2	Förenta Nationerna	252	
3	Europarådet.....	254	
4	Nordiska Ministerrådet	255	

Det övergripande målet för svensk jämställdhetspolitik är att kvinnor och män skall ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. I dag har kvinnor och män formellt samma rättigheter, men ändå har vi inte uppnått ett jämställt samhälle. Sett ur ett historiskt perspektiv har kvinnans position i relation till mannens dramatiskt förändrats under de senaste 200 åren. En kvinna i Sverige i början av 1800-talet var en person som varken hade lika arvsrätt eller rösträtt. Genom målmedvetet arbete av kvinnorörelsen och politisk vilja och beslut har kvinnor och män blivit lika inför lagen. En kvinna i Sverige i mitten på 1900-talet var en person som hade rösträtt, men inte rätt till sin egen kropp. Våldtäkt inom äktenskapet kriminaliserades först 1962 och kvinnors rätt till abort infördes 1975. I dag har kvinnor också rätt till hela arbetsmarknaden och betraktas, liksom män, som självständiga individer i försäkringssystemen. Att kvinnor inte betraktades som individer eller fullvärdiga medborgare för 70–80 år sedan är lätt att glömma bort.

Trots en lång historia av aktivt jämställdhetsarbete präglas vårt samhälle fortfarande av en könsmaktsordning. Arbetet måste fortsättningsvis ges en mer feministisk inriktning. Det innebär att vi måste vara medvetna om att det råder en könsmaktsordning, att kvinnor är underordnade och män är överordnade, och vilja förändra den. Det innebär också att regeringen betraktar manligt och kvinnligt som ”sociala konstruktioner”, dvs. könsmonster som skapas utifrån uppfostran, kultur, ekonomiska ramar, maktstrukturer och politisk ideologi. Könsmonstren skapas och upprätthålls både på det personliga planet och på det samhälleliga planet. Denna struktur har inte förändrats, trots att kvinnors och mäns representation på vissa samhällsområden kvantitativt sett närmat sig varandra. Om vi inte bryter dagens könsmaktsordning kommer vi inte att uppnå ett jämställt samhälle.

Arbetet med att öka representationen av kvinnor på beslutsfattande positioner och att få fler kvinnor till arbetsmarknaden har inte alltid inneburit att kvinnor fått tillgång till reell makt. Jämn representation mellan kvinnor och män är fortfarande viktigt men vi måste även rikta in oss på maktfrågor.

Utmaningen i jämställdhetsarbetet framöver måste således vara att förändra kvinnors och mäns kvalitativa rättigheter och möjligheter. Vi måste synliggöra könsmaktsordningen och angripa de strukturer som upprätthåller den. Vilken formell och/eller informell makt har och tilldelas kvinnor respektive män? Vad innebär rätten till arbete för kvinnor och män? Hur påverkar den könssegregerade arbetsmarknaden maktordningen mellan kvinnor och män? Varför har kvinnor och män inte samma ansvar för det obetalda arbetet i hemmet och för sina barn? Vad står mäns våld mot kvinnor för?

Jämställdhetsskrivelsens innehåll

I skrivelsen redovisas det arbete regeringen utfört för att uppnå uppsatta jämställdhetsmål sedan 1999. Väsentliga framsteg har gjorts för att stärka

kvinnors position i samhället. Kvinnor har ökat sin representation i den politiska sfären men även på andra områden. Regeringens insatser mot mäns våld mot kvinnor har intensifierats och sexköpslagen har inneburit minskad gatuprostitution och satt fokus på prostitution och könshandel. Mäns delaktighet i jämställdhetsarbetet har uppmärksammas och mäns ökade uttag av föräldraledighet är ett positivt inslag i detta.

Mycket arbete för att nå jämställdhet ligger dock framför oss både nationellt och internationellt. Regeringen anser därför att det är nödvändigt att jämställdhet integreras i alla politikområden. Utöver detta skall några särskilda områden lyftas fram under mandatperioden 2002–2006.

Fokusområdena är:

- representation; jämn fördelning av makt och inflytande,
- lika lön för lika och likvärdigt arbete,
- mäns våld mot kvinnor; prostitution och handel med kvinnor för sexuella ändamål,
- män och jämställdhet samt
- sexualiseringen av det offentliga rummet.

Det internationella jämställdhetsarbetet är nära sammankopplat med det nationella arbetet. Sverige var bland de första länderna att ratificera FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Konventionen blev därmed en juridiskt bindande förpliktelse för Sverige.

Jämställdhetsarbetet i FN för att trygga kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter i en globaliserad värld är viktigt, särskilt då det i dag blåser starka reaktionära och konservativa vindar som motverkar kvinnors rättigheter. EU-arbetet prioriteras eftersom det har stor betydelse för utvecklingen i vår del av världen.

Jämställdhetspolitikens genomförande

I denna skrivelse redovisar regeringen dels de insatser som gjorts inom jämställdhetspolitiken under senare år, dels en handlingsplan för jämställdhetspolitiken under mandatperioden. Handlingsplanen har utarbetats i samarbete med Miljöpartiet de Gröna och Vänsterpartiet.

Jämställdhet inom alla politikområden

Det har sedan en längre tid funnits en insikt om att jämställdhet måste utvecklas inom alla politikområden. En framgångsrik jämställdhetspolitik måste vara integrerad i all politik och forma samhället och människors vardag. Det är bl.a. i den ekonomiska politiken, utbildningspolitiken, familjepolitiken, arbetsmarknadspolitik etc. som jämställdheten tar gestalt och skapar resultat.

Den breda redovisning av utvecklingen inom olika politikområden som återfinns i denna skrivelse visar att arbetet med att låta jämställdhet genomsyra hela regeringens politik givit resultat, även om mycket återstår att göra.

I den jämställdhetspolitiska propositionen *Delad makt - delat ansvar* (prop. 1993/94:147) konstaterar regeringen att jämställdhetsarbetet måste breddas med utgångspunkt i ett synsätt som i ökad utsträckning beaktar det ojämna maktförhållandet mellan könen. Jämställdhetsarbetet har, framhåller regeringen, i alltför hög grad varit inriktat på att förändra formella strukturer och att påverka attityder och i för liten mån varit inriktad på de informella strukturer som skapar och upprätthåller den ojämna maktfördelningen mellan könen.

Under 1990-talet har ökad kunskap vunnits om ojämställdhetens mekanismer. Genusforskningen har fördjupats och utvecklats och har liksom *Maktutredningen – Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:4) och *Kvinnomaktutredningen* (SOU 1998:6) bidragit till ökade insikter om hur olikheter på grund av kön skapas och upprätthålls.

Teorier om genussystemet bidrar till att förklara bristen på jämställdhet. Utmärkande för genussystemet är, som det beskrivs av Yvonne Hirdman i *Maktutredningen*, principerna om könen isärhållande och om mäns överordning och kvinnors underordning. Isärhållandet kan illustreras av könsuppdelningen på arbetsmarknaden och uppdelningen av det obetalda arbetet i familjen. Den manliga överordningen yttrar sig bl.a. i att män tjänar mer och har mer makt över sina liv. Mannen är norm, kvinnan är avvikelser.

Kvinnor och män möter dessa strukturer överallt i vardagen. Könsordningen följer oss från det vi föds och första gången möter världen, till dagis, till skolan, till arbetslivet och till livets slut. Den är ibland tydlig, men ofta dold som en etablerad självklarhet i vardagen. Underordningen är ofta uppenbar för kvinnor medan män har svårare att se sin egen överordning. Genussystemet begränsar såväl kvinnors som mäns möjligheter att utvecklas som individer, den begränsar demokratin och den utgör ett hinder för tillväxt eftersom kvinnors och mäns fulla kompetens och resurser inte tas till vara.

Den delvis formella inriktning som jämställdhetspolitiken haft har i alltför liten utsträckning påverkat de bakomliggande strukturer som skapar och upprätthåller det ojämna maktförhållandet mellan kvinnor och män. Vällovlige och angelägna politiska reformer som syftar till att öka jämställdheten får ibland ett begränsat genomslag på grund av samhällets genusstrukturer.

Trots den formellt lika tillgången till utbildning för flickor och pojkar påverkas studievalet av stereotypa föreställningar om kön. Trots att föräldraledigheten i lika mån är tillgänglig för fadern och modern utnyttjas den endast i mycket begränsad utsträckning av fäderna. I det faktiska valet påverkas föräldrarna av värderingar i samhället, arbetsgivare, släktingar, vänner och kanske av ekonomiska överväganden som grundas i att mannen har högre lön än kvinnan. Begreppet *pappamånad* får innebörden att det är just de månaderna som bör tillhöra pappan, dvs. enbart en liten del av den totala tiden. De politiska reformerna bemöts av ett genussystem och kan rent av återskapa och stärka föreställningarna om fundamentala skillnader mellan kvinnor och män.

Jämställdhetspolitiken har i hög grad varit inriktad på att påverka attityder. Detta har bl.a. skett genom informationsverksamhet, konferenser, kampanjer etc. De medel som regeringen disponerar för politikområdet jämställdhetspolitik används, vid sidan av finansieringen av JämO, huvudsakligen för tillfälliga projekt. Det finns anledning att nu överväga en fastare struktur för jämställdhetsarbetet.

Jämställdhetspolitikens aktörer har sedan länge pekat på behovet av att ett jämställdhetsperspektiv måste genomsyra all politik och alla verksamheter. Det räcker emellertid inte att göra detta konstaterande. Det måste också finnas möjligheter för ansvariga myndigheter att faktiskt genomföra de analyser och vidta de åtgärder som krävs. För att detta skall bli möjligt måste regeringens styrning vara tydlig och myndigheterna måste ha den kunskap och det stöd som behövs.

Jämställdhetsintegrering innebär att ett ökat ansvar för jämställdhetspolitiken åläggs all statlig verksamhet. Den som har ansvar för en verksamhet har även ansvar för att integrera ett könsperspektiv i denna verksamhet. Denna strategi är nödvändig och har visat sig vara framgångsrik men den kan fungera på ett tillfredsställande sätt endast om ansvaret för jämställdhet kombineras med tydliga uppföljningsbara mål, kunskap och stöd. Så är det inte alltid i dag, vilket ofta leder till att myndigheternas jämställdhetsarbete blir särordnat, ad hoc-betonat och inte förankrat i den ordinarie verksamheten. Kvaliteten i jämställdhetsarbetet måste höjas avsevärt.

Den utvärdering som Riksrevisionsverket (RRV 2000:17) genomfört av styrningen av jämställdhetspolitiken genom utfärdande av regleringsbrev till myndigheterna visar på otydlighet och inkonsekvens i styrningen. Sannolikt har detta samband med att målen för jämställdhetspolitiken är alltför allmänna och otydliga samt att indikatorer för att bedöma den förda politikens resultat och effekter i stort saknas.

Det är en viktig uppgift för regeringen att under mandatperioden kraftfullt stärka styrningen av jämställdhetspolitiken. Som framgår av handlingsplanen avser regeringen att utveckla jämställdhetspolitikens inriktning och arbetsformer. Målsättningen är att skärpa arbetet med att tillse att ett jämställdhetsperspektiv finns inom alla politikområden och genomsyrar regeringens politik.

Fokusområden för mandatperioden

Jämställdhetspolitiken måste ha en bred omfattning men det krävs även prioriteringar som från tid till annan kan variera. Fem fokusområden som kommer att lyftas fram i regeringens jämställdhetspolitik under mandatperioden har identifierats. Dessa områden, som beskrivs nedan, är:

- representation; jämn fördelning av makt och inflytande,
- lika lön för lika och likvärdigt arbete,
- mäns våld mot kvinnor, prostitution och handel med kvinnor för sexuella ändamål,
- män och jämställdhet samt
- sexualiseringen av det offentliga rummet.

Ett av delmålen för jämställdhetspolitiken är en jämn fördelning av makt och inflytande mellan kvinnor och män. En jämn representation av kvinnor och män i beslutande organ är en viktig demokratifråga. Båda könen måste vara representerade inom alla samhällsområden och på alla beslutsnivåer för att de skall kunna påverka samhällsutvecklingen på lika villkor. Med en jämn fördelning mellan kvinnor och män ökar också förutsättningarna för ett bredare beslutsunderlag i olika samhällsfrågor.

Ett målmedvetet arbete för att öka kvinnors inflytande på olika nivåer i samhället har lett till att Sverige är världsledande när det gäller andelen kvinnor i direktvalda politiska organ. Detta gäller både på nationell, regional och kommunal nivå.

Utvecklingen har dock varit mycket långsam då det gäller en jämn representation på maktområden utanför den politiska sfären. Speciellt gäller det representationen inom näringslivet, både i styrelser och på ledande befattningar. Kvinnor har sällan makt eller inflytande över verksamheternas inriktning eller deras organisering. Ett annat viktigt område med ojämn könsfördelning på ledande befattningar är högskoleväsendet. En väsentlig del av samhällsutvecklingen styrs fortfarande av män och mäns erfarenheter är fortfarande norm. Detta gäller inte minst i nominerings- och beslutsprocesserna.

En medveten och uthållig politik åstadkommer resultat. Regeringen har arbetat för en jämn representation av kvinnor och män i myndighetsstyrelser och kommittéer samt statligt ägda bolagsstyrelser. Bland annat har andelen kvinnor bland myndighetscheferna ökat från tre procent 1988 till 32 procent 2000. Andelen kvinnor på ledande befattningar inom Regeringskansliet och myndigheterna skall fortsätta att öka under mandatperioden.

Regeringen har också en fortlöpande diskussion med näringslivet om olika åtgärder för att förändra situationen. Det handlar om att synliggöra könsfördelningen och utifrån fakta åstadkomma en förändring. Även lagstiftningsåtgärder kan komma ifråga.

Men det räcker inte med en jämn fördelning i ledningsgrupper, styrelser och på ledande poster. Det är viktigt att vara medveten om att graden av makt och inflytande skiljer sig åt mellan olika befattningar. Det väsentliga är att kvinnor och män verkligen har lika mycket makt och inflytande, att kvinnor inte underordnas i de beslutande instanserna.

Lika lön för lika och likvärdigt arbete

Lika lön för lika och likvärdigt arbete är ett område som vid sidan av makt- och inflytandefrågor alltid har varit prioriterat i den svenska jämställdhetspolitiken. Egen försörjning är avgörande för oberoende och självständighet samt en grundläggande förutsättning för jämställdhet mellan kvinnor och män. Likafullt är kvinnors löner fortfarande betydligt lägre än mäns. Om man jämför kvinnors och mäns genomsnittliga löner på hela arbetsmarknaden har kvinnorna ca 82 procent av männens löner. Om man standardväger lönerna, det vill säga korrigerar lönerna för yrken, utbildning, ålder och för vilken del av arbetsmarknaden som arbetet utförs på blir kvinnors lön 99 procent inom den kommunala

sektorn, 93 procent inom den landstingskommunala sektorn, 92 procent inom den statliga sektorn och 90 procent inom den privata sektorn, som andel av mäns löner. Den viktigaste orsaken till skillnaderna i lön om man ser till hela arbetsmarknaden är segregeringen av arbetsmarknaden, där så kallat kvinnoarbete inom offentlig sektor, vård och omsorg är särskilt lågavlönat. Om man jämför kvinnors och mäns löner inom lika arbeten är däremot skillnaden inte lika stor. Inte desto mindre kan den vara osaklig och könsdiskriminerande i jämställdhetslagens mening. Osakliga löneskillnader som beror på kön strider mot jämställdhetslagen.

Lönebildningen är en fråga för arbetsmarknadens parter. Lönediskriminering försämrar kvinnors försörjnings- och karriärmöjligheter på den svenska arbetsmarknaden och är också relaterad till andra faktorer som försämrar kvinnors ställning på arbetsmarknaden. Dit hör t.ex. ohälsoproblemet, otrygga anställningsformer och dåligt inflytande i arbetet ihop med den lägre värderingen av kvinnors arbete.

Åtgärder har under lång tid vidtagits i syfte att bryta de könsbundna studie- och yrkesvalen som leder till den könsuppdelade arbetsmarknaden. Framgångarna har emellertid varit måttliga och det är nu angeläget att öka kunskaperna om hur man mera framgångsrikt kan fortsätta det arbetet. En könsuppdelad arbetsmarknad är ineffektiv och hämmar tillväxten. Traditionella föreställningar om kvinnligt och manligt styr yrkesval och vilka chanser som ges på arbetsmarknaden och begränsar människors möjligheter att utveckla sin individuella kompetens, liksom också den kreativitet som bör utmärka en framgångsrik arbetsmarknad.

Åtgärder mot könsdiskriminerande löneskillnader har också sedan länge krävts genom jämställdhetslagen. Varje arbetsplats med minst tio anställda skall göra en jämställdhetsplan som skall innehålla en kartläggning av könsrelaterade löneskillnader. Dessa skall i sin tur analyseras och åtgärdas. Jämställdhetslagen reglerar enbart relationerna mellan den enskilde arbetsgivaren och dennes anställda. Lagen är alltså inget verktyg för att åstadkomma förskjutningar i löneläget mellan kvinnodominerade och mansdominerade sektorer på hela arbetsmarknaden. Däremot är lagen de lokala parternas verktyg som skall användas i syfte att utjämna könsbundna löneskillnader hos samma arbetsgivare. De offentliga arbetsgivarna bör vara ett föredöme när det gäller tillämpning av jämställdhetslagens regler om att motverka osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män.

Lagens efterlevnad har förbättrats när det gäller de enskilda arbetsgivarnas arbete med kartläggning, analys och åtgärdsprogram men lagen ger inte effekt på de strukturella löneskillnaderna som beror på *värde-diskriminering* där arbeten värderas olika beroende på om de är mans- eller kvinnodominerade.

Jämställdhetslagen skall ses över och utvärderas för att se om den kan skärpas ytterligare, men det krävs ytterligare ansträngningar också på nationell nivå för att motverka könsrelaterade löneskillnader. En nationell handlingsplan skall därför genomföras som omfattar hela arbetsmarknaden. Det är viktigt att en sådan plan uppmärksammar både så kallade horisontella och vertikala skillnader, dvs. löneskillnader som beror på såväl isärhållandet av kön på arbetsmarknaden som att det manliga arbetet är norm för arbetsvärderingen. Handlingsplanen skall

beakta att lönebildningen är en fråga för arbetsmarknadens parter. För att åtgärda dessa skillnader krävs mycket målmedvetna insatser för att förstå och analysera löneskillnaderna och lönesättningen. Det krävs också åtgärder som är starkt förankrade hos arbetsmarknadens parter. Åtgärderna bör hämta ledning i de verktyg som anvisas i jämställdhetslagen.

Mäns våld mot kvinnor, prostitution och handel med kvinnor för sexuella ändamål

Enligt aktionsplanen från FN:s kvinnokonferens i Beijing 1995 är mäns fysiska, sexualiserade eller psykiska våld mot kvinnor ett allvarligt hinder för jämställdhet, utveckling och fred. Mäns våld mot kvinnor inkräktar dessutom på och förhindrar kvinnors åtnjutande av sina mänskliga rättigheter och grundläggande friheter, och är en manifestering av historiskt ojämlika maktförhållanden mellan män och kvinnor. Detta har lett till mäns dominans över och diskriminering av kvinnor och förhindrar kvinnors möjligheter till fullödigt deltagande i samhället. Mäns våld mot kvinnor förekommer i alla samhällsklasser och yrkesgrupper. Våldet riktar sig mot alla kvinnor. Mäns våld mot t.ex. äldre kvinnor och kvinnor med funktionshinder (både fysiska och psykiska) är dåligt uppmärksammat.

Mer än 20 000 kvinnor anmäler varje år att de misshandlats av en man som de har eller har haft en nära relation med. Arbetet mot mäns våld mot kvinnor i nära relationer måste i större utsträckning inrikta sig på snabbare och tydligare åtgärder mot männen och bättre stöd till de utsatta kvinnorna.

Sexuella trakasserier i arbetslivet och inom skola/högskola är fortfarande ett stort problem. Denna form av våld måste synliggöras i större utsträckning än som sker i dag och lagstiftningens regel- och sanktions-system måste få bättre genomslag.

I Sverige betraktas prostitution som en form av mäns sexualiserade våld mot kvinnor. Sverige har ett ansvar gentemot de kvinnor och barn som är offer för prostitution och handel. Grundförutsättningen för denna handel är mäns efterfrågan på kvinnor och barn för prostitution och sexuell exploatering. Om män inte ansåg sig ha rätt att köpa och sexuellt utnyttja kvinnor och barn, skulle prostitution och handel med människor för sexuella ändamål inte förekomma. Kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster 1999 innebar ett erkännande av att prostitution är sexuell exploatering av kvinnor och barn och ett allvarligt samhällsproblem som medför skador på både de individer som är utsatta och på samhället i stort. Kampen mot handel med kvinnor för sexuella ändamål skall föras på tre fronter: förebyggande verksamhet, bistånd till och skydd av de kvinnor och barn som är offer för handel samt bestraffning av de grupper och nätverk som handlar med kvinnor och barn för prostitutionsändamål.

Regeringen prioriterar sedan länge bekämpningen av alla former av mäns våld mot kvinnor, prostitution och handel med kvinnor för sexuella ändamål, både nationellt, regionalt och internationellt. Detta arbete måste ske inom olika politikområden för att vara heltäckande och verkningsfullt. Målet är att helt eliminera mäns våld mot kvinnor.

Arbetet måste också föras internationellt och särskilt gäller det arbetet mot könshandel och prostitution. Den svenska regeringen menar att arbetet för att bekämpa prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn bör göras i samarbete mellan länder och ger bäst resultat när det är gränsöverskridande.

Män och jämställdhet

Den sista att upptäcka oceanen är fisken, brukar den amerikanske mansforskaren Michael Kimmel säga när han försöker få män att inse att de är normen för könsmaktsystemet. Män har alltid varit normen. Längre har det kön som varit underordnat i könsmaktsystemet, kvinnan, varit i fokus för jämställdhetsarbetet. Jämställdhet handlar om att *kvinnor och män* skall inneha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det innebär att män likaväl som kvinnor skall delta i jämställdhetsarbetet och att arbetet handlar om att förändra villkoren för både kvinnor och män.

Med män och jämställdhet som ett prioriterat område i jämställdhetspolitiken vill regeringen sätta fokus på att män skall inse att dessa förhållanden stadfäster ett odemokratiskt system som drabbar alla människor.

När nu även män fokuseras i jämställdhetsarbetet väcks frågor som ger nya insikter om hur jämställdheten kan utvecklas. Många män känner inte igen sig i de beskrivningar som är gjorda av den tidiga kvinno-rörelsen. Med ett växande intresse bland män för jämställdhet kommer också andra perspektiv på frågeställningen.

Den *manliga normens primat*, eller *den hegemoniska manligheten*, eller *stereotypen av en man* är olika sätt att beskriva vad som förväntas av män i dagens samhälle. Denna förväntan leder också till att kvinnor och män agerar på olika sätt från vaggan till graven. Dessa förväntningar på män innebär att män har privilegier i form av mera makt och högre lön, men också att mäns valmöjligheter begränsas. Förväntningar på traditionella roller leder exempelvis till att män ser svårigheter att bryta sig in i traditionella s.k. kvinnoyrken. Det visar sig dock ganska snart att när män träder in på kvinnors arbetsmarknad leder maskulinitetsförväntningarna ofta till att mannen kommer att inta en ledande position eller utföra för män traditionella uppgifter.

Mäns våld mot kvinnor är en yttersta konsekvens av de värderingar som utgår ifrån att män är överordnade kvinnor. En könsmaktordning kan ta sig olika uttryck beroende på hur medvetenheten om ordningen är. Men alla är på ett eller annat sätt bärare av traditionella värderingar och för könsmaktordningen vidare. Maskulina värderingar måste ifrågasättas och granskas när vi arbetar med området män och jämställdhet. Forskning om maskulinitet bidrar till ökad kunskap och är en viktig del i förändringsarbetet. För att nå ett jämställt samhälle behövs fler män som aktivt engagerar sig i jämställdhetsarbetet och öppet tar ställning mot mäns våld mot kvinnor.

När den rådande könsmaktsordningen förändras kommer den ordning som i dag bidrar till att exempelvis män har kortare livslängd, att män svarar för huvuddelen av de brott som begås, presterar sämre i skolan, i

högre grad bidrar till miljöförstöring och att män som avviker upplever sig som könsdiskriminerade att brytas.

Det är med dessa frågeställningar kring jämställdheten som regeringen menar att det är viktigt att också ha ett prioriterat arbete för att involvera män i jämställdhetsarbetet. Regeringen avser att arbeta vidare med dessa frågor och verka för att problematiken kring maskulinitet samt män och våld också förs fram i internationella fora.

Sexualiseringen av det offentliga rummet

Samhället präglas av en tilltagande sexualisering där kvinnors kroppar används för att dra uppmärksamheten till och sälja en vara eller tjänst. Kvinnor och flickor objektifieras och sexualiseras i annonser, massmedia och på Internet. I dessa medier exponeras också män på ett fördomsfullt sätt. Medierna bidrar härigenom till konstruktionen av en stereotyp maskulinitet.

Vi får dagligen genom alla medieformer budskap som förmedlar att manlighet står för makt och kvinnlighet för underordning och passivitet. Denna utveckling är oroväckande och utgör ett allvarligt hinder för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Medie- och informationsteknikens utveckling innebär ökad tillgänglighet till alla typer av information och når alla åldersgrupper urskillningslöst i snart sagt varje svenskt hem, på gator och torg, på tunnelbanetåg och bussar. Det som tidigare var svårt att hitta, exempelvis pornografi, är nu svårt att värja sig mot. Porrsajterna på Internet normaliserar mäns sexuella utnyttjande av kvinnor och barn.

Samhällets jämställdhetssträvanden motverkas av starka kommersiella intressens spridning av sexualiserade bilder och utnyttjande av kvinnor i framställningen av pornografi. Inte ens barn är fredade. Barn- och ungdomsmodet lanseras exempelvis med starka sexanspelningar som har vuxenmodet som direktöverförd mall, vilket gör att barn tillskrivs motsägelsefulla och för barn främmande roller.

Även om det inte finns något entydigt samband mellan mediebudskapets innehåll och dess effekt på mottagarna, så bidrar en ständig exponering av dessa bilder till en normalisering, en avtrubbnings där vi riskerar att inte längre reagera på könsförtryck, trakasserier och sexualiserat våld. Situationen är oroväckande och det föreligger ett stort behov av mer kunskap.

Denna handlingsplan skall betraktas som ett levande dokument som kommer att utvecklas och kompletteras under mandatperioden. Nya insikter kommer med säkerhet att erövrats under arbetets gång som gör det nödvändigt att ompröva, precisera och utveckla planen under hand. Samhället förändras snabbt och samhällsförändringar har i regel konsekvenser för jämställdheten. Därför är det sannolikt att nya frågeställningar, som kräver insatser inom jämställdhetspolitiken, aktualiseras under de närmaste åren. Åtskilliga områden som tas upp i handlingsplanen kräver ytterligare kunskap och analys innan lämpliga åtgärder kan vidtas.

Handlingsplanen kommer således att utvecklas och avrapporteras efter hand. Regeringen avser att i en skrivelse till riksdagen redovisa resultaten av arbetet före mandatperiodens utgång.

1 Effektiv statsförvaltning (PO 1)

Politikområdet skall bidra till att hela statsförvaltningen bedrivs effektivt och utvecklas i önskad riktning samt att statsförvaltningen uppfyller höga krav på rättssäkerhet, effektivitet och demokrati. En förutsättning för att nå dessa mål är att jämställdhetsdimensionen integreras i all verksamhet. En förvaltning i demokratins tjänst innebär att förvaltningen finns till för medborgarna, både kvinnor och män.

Regeringen ser den statliga arbetsgivarpolitiken som ett viktigt instrument för att sprida goda exempel och anser att statsförvaltningen skall vara ett föredöme för övriga arbetsgivare vad gäller jämställdhet.

Det statliga personalpolitiska arbetet

<p>Regeringen avser att intensifiera det statliga personalpolitiska arbetet för att öka jämställdheten. Arbetet med lika möjligheter till befordran och utveckling för kvinnor och män samt för att minska osakliga löneskillnader skall fortsätta. Detta arbete måste följas av motsvarande strävan hos myndigheterna.</p>

De senaste årens personalpolitiska arbete inom statliga myndigheter har inneburit förbättringar och en kontinuerlig utveckling mot ökad jämställdhet. Men det räcker inte. Arbetet för att öka jämställdheten med lika möjligheter till befordran och utveckling för kvinnor och män samt att åstadkomma minskade löneskillnader måste fortsätta. Ytterligare insatser krävs för att uppnå en jämställd fördelning mellan kvinnor och män på alla chefsnivåer i staten. Det målmedvetna arbete som genomförs av regeringen för att öka andelen kvinnor bland myndighetscheferna måste följas av en motsvarande strävan på myndigheterna. De kommande årens generationsskifte till följd av ett ökande antal pensionsavgångar skapar ett utrymme för myndigheterna att intensifiera insatserna på jämställdhetsområdet.

Regeringen avser att komplettera den årliga redovisningen till riksdagen med andelen och antalet kvinnor respektive män som anställts som myndighetschefer, t.ex. generaldirektörer, landshövdingar och museidirektörer, samt det totala antalet av varje kategori.

Regeringens ambition för arbetsgivarpolitiken i staten är bl.a. att de statliga arbetsgivarna skall öka andelen kvinnor på ledande befattningar. I löneförhandlingarna 2002 kom parterna på det statliga avtalsområdet överens om att starta ett utvecklingsarbete i samtliga befattningskategorier inom staten. Som redovisas i denna skrivelse utgör kvinnor drygt 30 procent av myndighetscheferna. De återfinns i första hand i myndigheter med färre anställda. Vid myndigheter med minst 200 anställda är tre av fyra myndighetschefer män. Målet är att hälften av de nyutnämnda myndighetscheferna skall vara kvinnor och hälften män. Någon tidpunkt för när slutmålet, en jämn könsfördelning bland samtliga myndighetschefer, skall ha uppnåtts har inte satts upp. År 2002 var 44 procent av de nyutnämnda myndighetscheferna kvinnor.

Synligheten är ett viktigt verktyg i arbetet för jämställdhet. Någon årlig redovisning av regeringens mål att minst hälften av nya myndighetschefer i civil statsförvaltning skall vara kvinnor görs inte för närvarande. Regeringen redovisar däremot årligen till riksdagen i budgetbilagan måluppfyllelsen vad gäller myndigheternas styrelser.

Regeringen avser att utöka redovisningen genom att årligen redovisa andelen och antalet kvinnor respektive män som utnämns till myndighetschefer, t.ex. generaldirektörer, landshövdingar och museidirektörer, samt det totala antalet av varje kategori.

Etiska regler för statstjänstemän

Regeringen anser att det är angeläget att etiska frågor kontinuerligt tas upp och diskuteras inom myndigheterna för att höja medvetandet om de statsanställdas roll och ansvar. Detta arbete aktualiseras nu med anledning av den svenska sexköpslagen.

Den svenska sexköpslagen är ett uttryck för samhällets syn på sexköp som något oacceptabelt. Staten har som arbetsgivare ett berättigat anspråk på att anställda i staten uppträder på ett sätt som inte är kränkande för människor i de länder som Sverige samarbetar med. Detta innefattar exempelvis att inte köpa eller motta sexuella tjänster i samband med tjänsteresor.

Frågor om etik hanteras av respektive myndighet. Dessa frågor utgör en viktig del av tjänstemannarollen. Regeringen avser att under mandatperioden initiera ett arbete med myndigheterna för att se över utformningen av deras policy i detta avseende. I det sammanhanget kommer även ett arbete att initieras för att tydliggöra etiska riktlinjer vid tjänsteresor för anställda i Regeringskansliet.

Regeringen kommer, efter en utvärdering av användandet av antidiskrimineringsklausuler i myndigheternas upphandling, att överväga åtgärder som rör offentlig upphandling i syfte att stärka jämställdheten.

Den svenska offentliga upphandlingen beräknas uppgå till ca 250 miljarder kronor per år. Genom att på ett medvetet sätt integrera krav på jämställdhet vid offentlig upphandling kan alltså tio procent av den totala bruttonationalprodukten påverkas i en mer jämställd riktning.

Genom en ändring i *lagen (1992:1528) om offentlig upphandling*, som trädde i kraft den 1 juli 2002, infördes en bestämmelse som anger att en upphandlande enhet får ställa särskilda villkor för kontraktets utförande. Ett sådant villkor kan t.ex. avse jämställdhet. I enlighet med vad som föreslogs i propositionen *Ändringar i lagen om offentlig upphandling, m.m.* (prop. 2001/02:142) gav regeringen *Nämnden för offentlig upphandling* (NOU) i uppdrag att ta fram exempel på antidiskrimineringsklausuler som kan användas i upphandlingskontrakt. NOU har i maj 2002 redovisat sitt uppdrag. Vidare angavs i propositionen att en utvärdering av NOU:s klausul skulle göras inom två år. Regeringen har gett NOU i uppdrag att genomföra utvärderingen till den 1 juli 2004.

En delrapport avseende statliga myndigheters användning av klausulen skall redovisas den 1 september 2003. Rapporterna skall visa i vilken utsträckning NOU:s klausul eller andra liknande klausuler används av de upphandlande enheterna samt, för den händelse någon klausul inte används, skälet till det. Vidare skall rapporterna ge svar på de eventuella problem de upphandlande enheterna funnit i samband med användningen av klausulen. Rapporterna kommer att ligga till grund för överväganden om åtgärder i syfte att stärka bl.a. jämställdheten med hjälp av offentlig upphandling.

Utveckling av den officiella statistiken

Regeringen har uppdragit åt Statistiska centralbyrån (SCB) att redovisa en samlad analys och bedömning av jämställdhetsstatistikens omfattning. Regeringen kommer att ta ställning till behovet av att precisera kravet på könsuppdelad statistik i statistikförordningen, om SCB:s samlade analys och bedömning visar på ett sådant behov.

Enligt förordningen (2001:100) om den officiella statistiken skall individbaserad officiell statistik vara uppdelad efter kön, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Vid SCB inrättades 2002 *Rådet för den officiella statistiken*. I rådet ingår representanter för de statistikansvariga myndigheterna. Rådet har i sin första årliga rapport om den officiella statistiken behandlat bl.a. frågan om könsuppdelning i statistiken. Enligt rådet varierar presentationen av den könsuppdelade statistiken mellan olika statistikprodukter och de olika medier de presenteras i. Enligt rådet finns därför skäl att gå vidare med utformningen av presentationen av statistiken för att bättra

uppfylla kraven i statistikförordningen. Arbetsmiljöverket och Medlingsinstitutet är, enligt rådet, exempel på två statistikansvariga myndigheter som presenterar bra könsuppdelad statistik. Statistiken visar på ett över-skådligt sätt uppgifter för kvinnor respektive män och i analyserande texter finns förhållandena beskrivna för vardera könet.

Regeringen har uppdragit åt SCB att redovisa en samlad analys och bedömning av jämställdhetsstatistikens omfattning. Redovisningen, som kommer att presenteras i februari 2004, skall innehålla en kartläggning över vilka statistikprodukter som saknar könsuppdelning.

Enligt regeringens uppfattning är statistik en viktig förutsättning för att förbättra möjligheterna att identifiera jämställdhetsproblem, följa upp jämställdhetsarbete och kraven på integrering inom alla politikområden både nationellt och regionalt samt öka kunskapen om jämställdhetsläget inom olika samhällsområden. Alla statistikansvariga myndigheter har ett ansvar att erbjuda användarna statistik som möjliggör detta. SCB har ett särskilt ansvar för utbildning av användare och producenter av jämställdhetsstatistik. *Rådet för den officiella statistiken* har till uppgift att påtala brister i statistiken och att återrapportera till regeringen.

Regeringen kommer att ta ställning till behovet av att precisera kravet på könsuppdelad statistik i statistikförordningen om SCB:s samlade analys och bedömning visar på ett sådant behov.

2 Skatt, tull och exekution (PO 3)

Regeringen kommer vid en framtida utvärdering av olika skattereglers effekter i olika avseenden att uppmärksamma jämställdhetsfrågorna.

Vid utformningen av det svenska skattesystemet aktualiseras olika slag av rättvisefrågor, också sådana som gäller jämställdheten mellan kvinnor och män. Som ett första grundläggande förhållande gäller att skattesystemet i sin helhet på ett offentlig-finansiellt ansvarsfullt sätt skall finansiera offentliga utgifter på den nivå som beslutas av riksdag och kommuner. Systematiska utvärderingar av förändringar i skattelagstiftningen är förhållandevis ovanliga och detta gäller därmed också utvärderingarna av skattesystemets effekter på jämställdheten mellan kvinnor och män. Vid en framtida förstärkt utvärdering av olika skattereglers effekter i olika avseenden kommer jämställdhetsfrågorna att uppmärksammas.

3 Rättsväsendet (PO 4)

Inom rättsväsendet bedrivs ett omfattande arbete för att uppnå regeringens jämställdhetspolitiska mål. Detta arbete syftar bl.a. till att bekämpa våld mot kvinnor och att nå en jämnare representation mellan kvinnor och män inom politikområdets olika yrkesområden, som är könssegregerade. Av det sistnämnda kommer också att personalpolitiska åtgärder inom området är betydelsefulla.

Regeringen avser att föreslå åtgärder som syftar till att motverka barnäktenskap och tvångsäktenskap.

I Sverige får man inte gifta sig före 18 års ålder utan särskilt tillstånd. I vissa andra länder är åldersgränsen lägre. Medborgare i sådana länder kan i dag ingå äktenskap inför svensk myndighet ner till 15 års ålder utan särskilt tillstånd. I dessa äktenskap är kvinnan/flickan normalt den yngre och mer utsatta parten.

Justitiedepartementet har i en departementspromemoria (Ds 2002:54) lämnat förslag på lagändringar som kan motverka barnäktenskap och tvångsäktenskap. Förslagen innebär att samma åldersgräns skall gälla för både svenska och utländska medborgare som vill vigas inför svensk vigselförrättare. Förändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2004. Regeringen planerar en proposition till riksdagen i juni 2003.

Polisväsendet

Kunskapsutveckling

Regeringen överväger förslag som syftar till att inom polisväsendet öka kunskapen om kvinnors respektive mäns olika villkor i samhället.

Det är viktigt att polisens arbete på alla nivåer och över hela landet genomsyras av en jämställd syn på kvinnor och män. Detta handlar inte enbart om fler kvinnor som poliser eller de insatser som görs för att bekämpa våld mot kvinnor i vanlig mening, utan också om synen på utsatta kvinnor i stort, såsom prostituerade eller offer för handel med människor. Det är av särskild vikt att det finns förutsättningar för ett förtroende mellan offer och polis. Offren har ofta varit utsatta för svåra och kränkande omständigheter och känner många gånger en stor skam.

För att ytterligare markera vikten av dessa frågor kommer regeringen att överväga tydligare formuleringar i framtida styrdokument till myndigheterna och i den fortlöpande myndighetsdialogen.

Rekrytering till polishögskolan

Regeringen följer utvecklingen av rekryteringen till polisutbildningen, som bör bedrivas med en sådan inriktning att andelen antagna kvinnor ökar.

Andelen kvinnor som söker till polisutbildningen är förhållandevis konstant från år till år. Av de som antogs till polisutbildningen 2002 var 34 procent kvinnor och 66 procent män, vilket i stort motsvarar könsfördelningen av det totala antalet sökande. Polisen arbetar på olika sätt för att fler kvinnor skall söka sig till polisutbildningen. Det är angeläget att polisen vidareutvecklar antagningsförfarandet så att kvinnor inte riskerar att missgynnas i urvalsprocessen.

Regeringen följer utvecklingen mot fler kvinnor som chefer inom polisen.

Polisen arbetar aktivt för att öka andelen kvinnor bland cheferna inom polisväsendet. Vid flertalet polismyndigheter bedrivs olika projekt för att rekrytera kvinnor till tjänster som chefer och arbetsledare. Många samarbetar med universitet och högskolor när det gäller chefsutvecklingsprogram.

Regeringen anser att en större andel kvinnor som chefer inom polisen är en förutsättning för utvecklingen av det fortsatta jämställdhetsarbetet. Regeringen kommer därför fortlopande att hålla sig informerad om polisens insatser på området.

Åklagarväsendet

Regeringen anser att den stora andelen kvinnor bland åklagarna skall speglas i andelen kvinnor som är chefer inom åklagarväsendet.

Riksåklagare och andra högre åklagarchefer anställs samtliga av regeringen. Jämställdhetsaspekterna har en framskjuten plats i dessa anställningsbeslut. Det är givetvis lika angeläget att Riksåklagaren också framöver vid anställning av övriga chefer inom åklagarväsendet beaktar frågor om jämställdhet.

Både Åklagarorganisationen och Ekobrottsmyndigheten fick i regleringsbrevet för 2003 tydliga krav på återrapporteringen av åtgärder som vidtagits på det personalpolitiska området. Det kan gälla t.ex. kompetenshöjande åtgärder, utvecklingen av chefsrekryteringen, åtgärder för att uppmuntra både kvinnor och män att utveckla sin kompetens så att de kan utgöra en bas för framtida chefsrekrytering samt åtgärder för att åstadkomma en ändamålsenlig åldersstruktur och jämställdhet mellan kvinnor och män. Regeringen följer noga de jämställdhetsinsatser som genomförs inom åklagarväsendet.

Domstolsväsendet

Domarrekruteringen

Regeringen kommer att verka aktivt för att öka andelen kvinnor bland chefsdomarna.

Den ojämna könsfördelningen när det gäller personalsammansättningen inom domstolsväsendet, särskilt för chefer, gör att jämställdhetsfrågorna måste prioriteras ytterligare i det utvecklingsarbete som pågår inom domstolarna. Inte minst är detta viktigt för att upprätthålla och stärka allmänhetens förtroende för rättsskipningen.

Trots de satsningar och den fokusering som skett på jämställdhetsarbetet i syfte att öka andelen kvinnor som chefer, har någon egentlig förbättring inte skett när det gäller könsfördelningen i domstolarna,

I detta sammanhang bör särskilt lyftas fram att andelen kvinnor i sådana anställningar där innehavaren som utnämns av regeringen utan föregående ansökningsförfarande och utan medverkan av *Tjänsteförslagsnämnden för domstolsväsendet* (TFN), s.k. kallelseanställningar, är påtagligt högre än sådana chefsanställningar där innehavaren utnämns efter ett förslagsförfarande. Regeringen konstaterar att jämställdhetsfrågorna i högre grad än nu måste beaktas vid anställning av framför allt sådana chefsdomare som utnämns efter medverkan av TFN (jfr prop. 1989/90:79 Om domarbanan och meritvärderingen vid tillsättning av domartjänster, sid. 12).

Regeringen kommer därför att vara mer aktiv i arbetet med att öka andelen kvinnor bland chefsdomarna. Inför den generationsväxling som kommer att äga rum inom de närmaste fem till tio åren är en ändrad attityd till jämställdhetssträvandena en förutsättning för att domstolarna även i fortsättningen skall kunna locka till sig de för yrket bäst lämpade och skickligaste juristerna.

Utbildningsinsatser inom domstolsväsendet

Regeringen avser att föreslå intensifierade utbildningsinsatser om jämställdhetsfrågor inom domstolsväsendet.

Jämställdhetsarbetet inom domstolsväsendet handlar inte bara om en jämnare könsfördelning bland personalen. Det innebär även ett ökat krav på kunskaper om jämställdhetsfrågor i allmänhet. Det kan t.ex. handla om synen på och bemötandet av utsatta kvinnor, så som prostituerade, offer för handel med människor eller offer för våldtäkt. Offren har ofta varit med om svåra upplevelser och kränkande behandling från gärningsmännens sida och känner stor skam. Detta ställer stora krav på domstolsväsendet för att det skall kunna skapas en förtroendefull relation mellan rättsväsende och offer.

Utbildningsinsatserna i jämställdhetsfrågor kommer därför att intensifieras under de kommande åren.

Kriminalvård

Regeringen följer Kriminalvårdsstyrelsens arbete med jämställdhetsfrågorna både vad gäller insatser som riktar sig till personalen och insatser som syftar till rehabilitering av intagna som dömts för våld mot kvinnor.

Kriminalvården har utfört och utför en mängd olika åtgärder på jämställdhetsområdet. Åtgärderna riktar både mot personalen och de intagna. Till exempel pågår ett arbete med att ta fram s.k. nationella motivationsprogram för män dömda för sexualbrott och män dömda för misshandel av kvinnor i nära relation.

Regeringen kommer även fortsättningsvis att följa kriminalvårdens arbete med jämställdhetsfrågorna och redovisningarna av uppdrag och återrapporteringskrav i regleringsbrev kommer att utgöra underlag för överväganden om fortsatta insatser från regeringens sida.

Straffrättsliga åtgärder

Sexualbrotten

Regeringen överväger förslag till förändringar av bestämmelserna om sexualbrott.

Den 1 juli 1998 utvidgades våldtäktsbrottet så att vissa av de gärningar som tidigare bedömdes som sexuellt tvång nu bedöms som våldtäkt.

I juni 1998 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté – 1998 års Sexualbrottskommitté – med uppgift att göra en genomgripande översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Kommittén överlämnade i mars 2001 sitt betänkande *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14) där kommittén lämnade förslag om en ny reglering av sexualbrotten. Vidare har kommittén bl.a. föreslagit att redan en lägre grad av tvång skall kunna leda till straffansvar för våldtäkt. Kommittén, som även övervägt gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuellt utnyttjande, har också föreslagit att våldtäktsbestämmelsen utvidgas till att omfatta även sexuella övergrepp på en person som inte har förmåga att värja sig på grund av berusning eller ett liknande tillstånd. Betänkandet, som har remissbehandlats, är nu föremål för beredning inom Justitiedepartementet. Målsättningen är att presentera regeringens förslag före årsskiftet 2003.

Handel med människor för sexuella ändamål

Regeringen överväger förslag om en utvidgad kriminalisering av handel med människor för sexuella ändamål.

Det nya brottet handel med människor för sexuella ändamål är att betrakta som ett första steg i riktning mot att åstadkomma en utökad kriminalisering av alla former av människohandel. Inom regeringskansliet pågår arbete med inriktning på att genomföra de lagstiftningsåtgärder som krävs för att Sverige skall kunna tillträda dels FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, dels FN:s tilläggsprotokoll till Barnkonventionen angående försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi samt genomföra EU:s rambeslut om åtgärder mot handel med människor. En departementspromemoria kommer att remitteras under våren.

Regeringen överväger ett förslag som syftar till att stärka skyddet för kvinnor och barn som riskerar att utsättas för våld och sexualbrott.

Regeringen har i mars 2003 till riksdagen överlämnat en proposition med förslag till ändringar i bl.a. besöksförbudslagen och den familjerättsliga lagstiftningen. Den reform som föreslås i propositionen syftar i första hand till att öka skyddet och tryggheten för kvinnor som utsätts för våld i nära relationer.

De myndighetsgemensamma respektive myndighetsspecifika uppdragen om våld mot kvinnor som beslutades av regeringen 1997 slutredovisades i samband myndigheternas årsredovisningar för 2002. Redovisningarna av dessa uppdrag utgör underlag för överväganden om fortsatta insatser från regeringens sida.

Regeringen gav i december 2001 en särskild utredare i uppdrag att utforma ramen för ett program till skydd för bevispersoner m.fl. och föreslå den lagstiftning som behövs (dir. 2001:107). Utredningen, som har antagit namnet *Personsäkerhetsutredningen* redovisade 2002 ett delbetänkande om våld i nära relationer; *Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer* (SOU 2002:71). Betänkandet innehåller en rad förslag som syftar till att öka skyddet för våldsutsatta kvinnor. Förslagen bereds för närvarande i Regeringskansliet.

4 Utrikes- och säkerhetspolitik (PO 5)

Regeringen avser att öka sina ansträngningar för att lyfta fram jämställdhetsaspekter inom utrikes- och säkerhetspolitiken.

Regeringen avser att ge fortsatt finansiellt stöd till projekt med syfte att stärka kvinnors rättigheter, jämställdhet och bekämpa handel med människor inom ramen för OSSE (*Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa*). Därutöver verkar Sverige aktivt för att:

- möjliggöra för OSSE att anta ny reviderad handlingsplan mot handel med människor under 2003,
- i lämpliga EU-sammanhang verka för att könsaspekterna uppmärksammas i genomförande av krishanteringsinsatser, t.ex. öka antalet kvinnor som deltar i insatserna, vikten av utbildning om kvinnors respektive mäns villkor för dem som deltar i insatser, samt att anlägga ett könsperspektiv i utformningen av insatser där det är relevant,
- medverka till att aktivt ta fram kvinnor som kandidater till internationella uppdrag inom både området för EU:s gemensamma utrikespolitik och säkerhetspolitik (GUSP) och den Europeiska säkerhets och försvarspolitik (ESDP), och inom OSSE,
- medverka till att ett könsperspektiv integreras i mandaten för de fredsbevarande operationerna,

- tillsätta en jämställdhetsrådgivare inom FN:s avdelning för fredsbevarande insatser (DPKO) samt
- att etablera jämställdhetskontor i fältmissionerna.

5 Internationellt utvecklingsarbete (PO 8)

Regeringen avser att aktivt fortsätta arbetet med att stärka jämställdhetsperspektivet i det internationella utvecklingsarbetet.

Sedan maj 1996 då det sjätte biståndspolitiska målet antogs av Riksdagen är målet att det internationella biståndet skall utformas och genomföras på ett sådant sätt att det främjar jämställdhet mellan kvinnor och män i utvecklingsländerna.

Regeringen föreslog i november 2001 en skärpning av målet för att tydliggöra sambandet mellan jämställdhet, fattigdomsbekämpning, hållbar utveckling och mänskliga rättigheter. Att främja jämställdhet mellan könen och förbättra kvinnors villkor är en väg att utrota fattigdom, stärka demokrati, värna miljön och öka respekten för de mänskliga rättigheterna. Syftet är att såväl kvinnor som män, flickor som pojkar skall nå av goda resultat, samt att båda könen på lika villkor skall försäkras möjlighet att vara delaktiga i beslut och utvecklingsprocesser och själva kunna påverka sina liv.

En proposition för en ny svensk politik för global utveckling presenterades i maj 2003. I den ges jämställdhet fortsatt hög prioritet inom ramen för en rättvis och hållbar utveckling och för fattigdomsbekämpning. Jämställdhet skall tydligt genomsyra alla led av utvecklingsarbetet.

Multilateralt samarbete

Regeringen skall som en del av det multilaterala samarbetet fortsätta arbetet med att identifiera strategiska ingångar för uppmärksammandet av kön och genus i Världsbankens strategier, i utvecklingsländernas nationella fattigdomsstrategier, i ekonomiska reformprogram, inom FN och bilateralt, samt på särskilda tematiska områden såsom HIV/AIDS, barnrättsfrågor, handel med människor, reproduktiv hälsa, hållbart nyttjande av naturresurserna och omsorg om miljön samt andra områden.

Jämställdhet inom ramen för säkerhetsbegreppet

Arbetet med jämställdhet inom ramen för det breddade säkerhetsbegreppet skall påbörjas. Regeringens intention är att följa upp FN:s resolution 1325 i frågan om kvinnors och barns utsatthet i konfliktsituationer och om vikten av att kvinnor medverkar i fredsbevarande åtgärder och i konflikthantering. Vice statsministern, Margareta Winberg, har nyligen tagit initiativ till att upprätta en arbetsgrupp inom Regeringskansliet för att uppmärksamma kvinnors respektive

mäns olika perspektiv på konflikthantering och återuppbyggnad efter väpnade konflikter. Gruppen skall agera för en genusbaserad konflikthantering i FN, EU, OSSE och andra internationella organisationer. Vidare skall arbetsgruppen föreslå konkreta åtgärder för att öka antalet kvinnor i internationella konflikthanteringsuppdrag på alla nivåer.

Landstrategiprocesser

Jämställdhet utgör ett av de strategiska områdena i landstrategiprocessen och hanteras inom ramen för det mångdimensionella fattigdomsbegreppet. Landstrategierna skall kopplas till utvecklingsmålen och skall utgå ifrån det berörda landets egna fattigdomsbekämpningsplaner och prioriteringar, inklusive landets eget arbete för att främja jämställdhet. Landanalyserna och landstrategierna skall ge grundläggande fakta om förhållanden och villkor för de båda könen. Vidare skall all statistik vara könsuppdelad och om inte könsuppdelad statistik är tillgänglig skall sådan efterfrågas. Jämställdhetssituationen i landet skall beskrivas och analyseras, inklusive de särskilda problem som drabbar kvinnor och flickor. Jämställdhetsanalys och könsperspektiv skall inte endast finnas i ett särskilt avsnitt utan genomsyra alla avsnitt i landstrategidokumentet.

I riktlinjerna för landstrategier finns en särskild bilaga rörande jämställdhet som stöd och vägledning för detta arbete.

Världslivsmedelstoppmötet

Regeringen har vid Världslivsmedelstoppmötet i juni 2002 förbundit sig att verka för de mål som finns inkluderade i deklARATIONEN som antogs vid toppmötet. Detta innebär att regeringen i sitt utvecklingssamarbete skall främja kvinnors rättigheter och möjligheter till egen försörjning. Sverige skall även fortsättningsvis arbeta aktivt för att jämställdhet finns med i FN:s livsmedels- och jordbruksorgans (FAO) arbete. Då det finns klara länkar mellan jordbrukspolitiken och det internationella utvecklingssamarbetet avser regeringen att föra en samordnad politik som inkluderar ett tydligt jämställdhetsperspektiv.

Johannesburgtoppmötet

Vid FN:s toppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg 2002 var Sverige pådrivande för att föra in ett jämställdhetsperspektiv och stärka kvinnors roll. Johannesburgplanen föreskriver att jämställdhet skall integreras inom en rad områden i arbetet för hållbar utveckling.

Genomförandet av Johannesburgplanen är en viktig utgångspunkt i utvecklingsarbetet. Åtgärder bör bl.a. vidtas för att stärka genomförandet av internationella miljökonventioner. Under mandatperioden står vatten och energi i särskilt fokus. Inom dessa områden utgör jämställdhetsarbetet en nyckelfråga för att nå framgång.

En rad olika åtgärder och strategiska insatser pågår redan eller planeras för perioden 2002–2006:

- arbetet med regeringens särskilda projekt *Könsdiskriminering som orsak till fattigdom* skall slutföras under 2003. Särskilda åtgärder skall vidtas för att beakta slutsatser och genomföra rekommendationer från studien,
- förstärkning av policy- och strategiinstrument, som t.ex. formuleringen av en strategi för bekämpning av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, genom Sveriges internationella utvecklingssamarbete under våren 2003,
- stöd till kvinnors nätverksbyggande och insatser riktade till män och pojkar, samt till särskilda insatser mot handel med människor på Balkan,
- fortsatt stöd till mikrofinansieringsinsatser i näringslivet för att stödja kvinnors ekonomiska roller och oberoende,
- ett fortsatt arbete med stöd till en ökad könsbalans i politiskt beslutsfattande och förstärkt stöd till bl.a. flickors utbildning i södra Afrika och Afghanistan,
- stöd genom Sida till Balkan som omfattar utbildningar av kvinnor till kommunpolitiker för att främja demokrati och delaktighet,
- stöd genom *Kvinna till Kvinna* och andra organisationer för utbildningar, juridisk rådgivning och annat stöd för kvinnors återhämtning efter väpnade konflikter och för främjandet av kvinnors organisering för att de skall kunna medverka i demokratiseringsprocesser på lika villkor som män,
- fortsatt stöd till forskning och metodutveckling inom området, exempelvis genom att göra det möjligt för forskare i syd att medverka i internationella forsknings- och policyinriktade seminarier och konferenser rörande jämställdhet och utveckling,
- fortsatt kompetensutveckling, inkl. utveckling och förstärkning av institutionell kapacitet, genom exempelvis stöd genom Sida till arbetet med könsuppdelad statistik samt
- fortsatt stöd till forskning som är relevant för jämställdhetsfrågor inom utvecklingssamarbetet i allmänhet och i metodutvecklings- och strategiarbetet i synnerhet.

6 Samarbete med Central- och Östeuropa (PO 9)

Regeringen avser att ytterligare förstärka och bredda arbetet med jämställdhetsfrågor inom politikområdet. Detta skall ske bl.a. genom att kunskaperna ökas hos ansvariga myndigheter och samarbetsparter i Sverige samt i samarbetsländerna i Central- och Östeuropa.

Även om villkoren för kvinnor och män liksom för flickor och pojkar ofta är formellt lika återstår mycket att göra innan målet om ett jämställt samhälle är uppnått, både i Sverige och i de prioriterade samarbetsländerna i Central- och Östeuropa.

Engagemanget för ökad jämställdhet är generellt sett stort bland de myndigheter som är verksamma inom politikområdet. Trots det finns fortfarande utrymme för förbättringar i arbetet med integreringen av ett jämställdhetsperspektiv på alla nivåer i samarbetet med Central- och Östeuropa. Kunskapen om hur man tillämpar ett jämställdhetsperspektiv är ibland otillräcklig, både internt inom myndigheterna och bland samarbetsparter i Sverige och i samarbetsländerna. Intresset för jämställdhetsfrågor hos både mottagare och de svenska genomförande parterna kan ibland fortfarande vara svagt.

Arbetet med jämställdhetsfrågor inom politikområdet planeras att ytterligare förstärkas och breddas under den kommande treårsperioden. Det handlar bl.a. om:

- en fortsatt process för att förbättra integreringen av ett jämställdhetsperspektiv vid beredningen av samtliga insatser. Detta kan göras genom att skilda förhållanden och villkor för kvinnor och män synliggörs och används som grund för en analys av hur varje insats kan tänkas utfalla för kvinnor respektive män. Dessa analyser bör kunna förbättras och utvecklas ytterligare. Insatserna skall därefter utformas efter resultatet av analysen. I projektförslag där jämställdhetsperspektiv saknas skall undersökas om ett alternativt upplägg hade kunnat ge insatsen jämställdhetseffekter;
- en bredare spridning inom myndigheterna och bland de genomförande parterna av kunskaper om hur ett jämställdhetsperspektiv kan integreras. Detta är ett område som kommer att prioriteras de närmaste åren, bl.a. genom fortsatta specialutbildningar för verksamma inom olika verksamhetsgrenar;
- förstärkta ansträngningar för att sätta upp mätbara jämställdhetsmål inom projekt på samtliga relevanta samarbetsområden;
- en fortsatt beredskap att ge stöd till särskilda insatser ämnade att främja jämställdheten i regionen via Sida, Svenska institutet och genom medlen till regeringens disposition. Insatser kan vara riktade speciellt till kvinnor och/eller män samt flickor och/eller pojkar. Insatser speciellt riktade till kvinnor kan handla om t.ex. att stärka kvinnor på arbetsmarknaden och inom politiken, eller om att stärka utsatta kvinnor som annars riskerar att bli sårbara för handel med människor och annan exploatering. Insatser riktade till män kan handla om att uppmärksamma mannens roll i olika sammanhang, t.ex. vad gäller den manliga våldsproblematiken, mannens familjeroll och manlig hälsoproblematik;
- ett fortsatt arbete för att minska kvarvarande osakliga könsskillnader vid sammansättningar av delegationer, stipendieutdelning etc;
- att de svenska myndigheter som är verksamma inom politikområdet skall fortsätta att lyfta fram frågor om jämställdhet i kontakterna med

sina samarbetsparter och tydliggöra förväntningarna i detta avseende. Detta samtidigt som hänsyn fortsatt måste tas till att det i första hand är mottagarlandets prioriteringar som skall vara styrande för utvecklingsarbetets inriktning.

7 Integrationspolitik (PO 10)

Regeringen avser att stärka jämställdhetsperspektivet i den fortsatta utvecklingen av integrationspolitiken. Kraftfulla åtgärder sätts in för skyddat boende för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld.

Den allmänna politiska ambitionen att skapa förutsättningar för egen försörjning och delaktighet, att värna grundläggande demokratiska värderingar samt att verka för kvinnors och mäns lika rättigheter är en viktig riktlinje i integrationspolitiken. Regeringen aviserade i sin skrivelse *Integrationspolitik för 2000-talet* (skr. 2001/02:129) att genomförandet av integrationspolitiken skall utvecklas och förbättras inom olika områden, bl.a. skall jämställdhet mellan kvinnor och män uppmärksammas mer.

Samhällets insatser för invandrade kvinnor och män brister i jämställdhetshänseende. Jämställdhetsperspektivet bör därför förstärkas inte minst i introduktionen av nyanlända invandrare. I direktiven *Översyn av mottagande av och introduktion för flyktingar* (dir. 2001:87) uppdrogs åt regeringens särskilda utredare att särskilt uppmärksamma skillnader mellan kvinnor och män i fråga om integrationsprocessen.

Sedan några år har situationen för flickor och unga kvinnor som hotas och kontrolleras av sina anhöriga särskilt uppmärksammas. Regeringen har vidtagit en rad åtgärder på nationell, regional och lokal nivå för att stödja dessa flickor och öka kunskapen om den särskilda problematiken som ibland kallas hedersrelaterat våld. Åtgärderna rör bland annat utbildning av myndighetspersonal och stöd till projekt som syftar till attitydförändringar hos pojkar, män och även andra kvinnor.

Regeringen förbereder också en ändring av äktenskapsåldern som innebär att det blir samma åldersgräns för både svenska och utländska medborgare som vill vigas inför svensk vigselförrättare. Det är viktigt att trossamfunden medverkar i strävandena efter att alla äktenskap skall ingås med båda parternas samtycke. Regeringen vill därför fortsätta dialogen med trossamfunden om arrangerade äktenskap.

Länsstyrelserna i Stockholms län, Västra Götalands län och Skåne län har på regeringens uppdrag kartlagt behovet av skyddat boende för hotade flickor och unga kvinnor. Kartläggningar visar att flera hundra flickor söker skydd hos myndigheterna varje år och att det råder stor brist på skyddat boende.

Det är visserligen primärt kommunernas ansvar att lösa frågan om skyddat boende, men regeringen vill stimulera till särskilda insatser genom att avsätta medel för ändamålet. Regeringen föreslår i ett första steg att 20 miljoner kronor avsätts under andra halvåret 2003 i en

planerad flerårig satsning. Merparten får disponeras vardera av länsstyrelserna i de tre storstadslänen för planering och genomförande av skyddat boende. Övriga länsstyrelser får medel för kartläggning av behovet av skyddat boende i respektive län. Medlen får också användas till t.ex. personalutbildning och liknande. Avsikten är att skyddat boende i storstadslänen skall kunna inrättas strax efter halvårsskiftet 2003. Det är också viktigt att uppmärksamma problemet med ett mera långsiktigt skyddsbehov, det vill säga att behovet av skydd och säkerhet kan finnas kvar även efter ett akut skyddsingripande från samhällets sida.

Flera myndigheter har fått uppdrag som anknyter till situationen för flickor och unga kvinnor som lever under hot eller våld från den närmaste familjen eller släkten. Även organisationer har fått medel för att arbeta med detta problem, t.ex. har Kommunförbundet Stockholms län fått medel för att göra en kunskapsöversikt för spridning till kommunerna.

Åtgärder för att påverka synen på kvinnors och mäns rättigheter bör också intensifieras. Viktiga opinionsbildare är organisationer bildade på etnisk grund samt trossamfund. Arbete för ökad jämställdhet skall därför vara ett prioriterat insatsområde vid Integrationsverket under 2003 vid beslut om verksamhetsbidrag till organisationer bildade på etnisk grund.

Jämställdhetsperspektivet skall förstärkas i det fortsatta utvecklingsarbetet. Till exempel skall Integrationsverket redovisa vilka insatser som vidtagits för att uppmärksamma frågor som gäller jämställdhet.

8 Storstadspolitik (PO 11)

Regeringen avser att stärka jämställdhetsperspektivet inom storstadspolitiken genom att det integreras som en del av målstyrningsprocessen.

Inom ramen för den nationella storstadspolitiken har staten träffat lokala utvecklingsavtal med sju storstadskommuner. De lokala utvecklingsavtalen innebär överenskommelser om ett tvärsektorielt utvecklingsarbete i 24 stadsdelar i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Det lokala utvecklingsarbetet i stadsdelarna syftar huvudsakligen till att motverka social, etnisk och andra former av diskriminerande segregation. Kvinnor är en prioriterad målgrupp för insatser inom de olika målområdena.

Under 2003 kommer regeringen att tillsätta en utredning med uppgift att värdera det material som samlats in under avstämningen av de lokala utvecklingsavtalen 2002. Utredningen skall ha ett aktivt jämställdhetsperspektiv för att ta reda på hur jämställdhet har beaktats i storstadsarbetet.

Under 2003 kommer regeringen i samverkan med berörda storstadskommuner att redovisa i vilken utsträckning ett jämställdhetsperspektiv har tillämpats i det lokala utvecklingsarbetet. Syftet med redovisningen är att kartlägga insatser som är inriktade mot att förbättra kvinnornas ställning i samhället, ta fram och sprida goda exempel samt att få insikt

9 Migrationspolitik (PO 12)

Migrationspolitiken omfattar frågor om migration till och från vårt land, flyktingpolitiken inklusive mottagande av asylsökande, utlänningars rätt att vistas i Sverige och internationellt arbete inom det migrationspolitiska området. Könsperspektivet är av stor vikt. Regeringen arbetar nu för att personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning skall kunna betraktas som flyktingar. Regeringen kommer vidare att föreslå åtgärder mot handel med människor. Regeringen har också tagit initiativ till en utvärdering av skyddet för kvinnor i anknytningsärenden.

Uppskjuten invandringsprövning

Regeringen avser att utvärdera de ändringar i utlänningslagen (1989:529) beträffande uppehållstillstånd på grund av anknytning som trädde i kraft den 1 juli 2000.
--

Bakgrunden är att regeringen vill utvärdera de ändringar i utlänningslagen beträffande uppehållstillstånd på grund av anknytning som trädde i kraft den 1 juli 2000. Ändringarna innebar bl.a. en möjlighet att bevilja uppehållstillstånd trots att ett tillståndsgrundande förhållande upphört om den utländske medborgarens barn utsatts för våld eller annan kränkning av sin frihet eller frid. Det finns också möjlighet att bevilja fortsatt uppehållstillstånd om andra starka skäl talar för detta.

En utländsk medborgare som gifter sig eller inleder ett samboförhållande med någon som bor i Sverige har rätt att bosätta sig i landet. I syfte att förhindra att uppehållstillstånd beviljas på grund av skenäktenskap eller skenförhållanden, får man permanent uppehållstillstånd först efter två år.

Regeringen har gett Migrationsverket i uppdrag att bl.a. redogöra för praxis i ärenden om uppehållstillstånd med uppskjuten invandringsprövning på grund av anknytning, där fråga uppkommit om fortsatt uppehållstillstånd skall beviljas trots att äktenskapet eller samboförhållandet upphört inom den tvååriga prövotiden. Migrationsverket skall också redogöra för praxis i ärenden där fråga uppkommit att neka uppehållstillstånd av särskilda skäl. Uppdraget skall redovisas senast den 15 juli 2003.

Regeringen avser att lämna förslag till de författningsändringar som är nödvändiga för att personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning skall kunna betraktas som flyktingar.

Personer som förföljs på grund av kön eller sexuell läggning skall få flyktingstatus i framtiden. Regeringen har beslutat att tillsätta en utredning för att klargöra hur lagstiftningen behöver ändras så att detta tydligt framgår.

Utredningen skall samtidigt följa utvecklingen av förhandlingarna i EU:s ministerråd angående direktivförslaget om miniminormer för när tredjelandsmedborgare och statslösa personer skall betraktas som flyktingar eller som personer som av andra skäl behöver internationellt skydd, samt om dessa personers rättsliga ställning. Utredningen om flyktingstatus skall ha slutfört sitt arbete senast den 1 november 2003.

Utbildning av utlänningsmyndigheternas personal om kvinnors asylskäl

Regeringen följer hur kvinnors skyddsbehov uppmärksammas i asylprocessen.

I regleringsbrevet för budgetåret 2003 gav regeringen Migrationsverket i uppdrag att redovisa hur genomförandet av riktlinjerna för hur kvinnors skyddsbehov bättre skall uppmärksammas i asylprocessen har skett. En tillämpning av riktlinjerna kräver utbildningsinsatser främst för asylpersonal. Migrationsverket redovisade uppdraget den 28 mars 2003. Verket anger i sin redovisning att man har försökt att möta de varierande utbildningsbehoven så långt det är praktiskt möjligt. En utvärdering av redovisningen görs för närvarande inom Regeringskansliet.

10 Hälso- och sjukvårdspolitik (PO 13)

Regeringen vill markera vikten av att sjukvårdshuvudmännen ser till att kunskaperna om kvinnors och mäns förutsättningar inom hälso- och sjukvården förmedlas inom ramen för personalens kompetensutveckling och tas till vara i den praktiska verksamheten. Jämställdhetsperspektivet måste integreras i den gemensamma värdegrunden. Övergripande policys och målformuleringar bör således innehålla uttalanden om vikten av att uppmärksamma jämställdheten mellan könen i bemötande, vård och behandling.

Med de generella kunskaper vi har i dag om kvinnors och mäns skilda förutsättningar måste särskild vikt läggas vid jämställdhetsperspektivet för att målet om att hela befolkningen skall ha tillgång till en god hälso- och sjukvård på lika villkor skall kunna uppnås. Regeringen kommer

därför noggrant att följa Socialstyrelsens uppdrag att i samverkan med sjukvårdshuvudmännen och berörda myndigheter analysera och redovisa könsskillnader inom hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens verksamhetsområden och att de åtgärder som kan bli aktuella genomförs. Regeringen vill vidare framhålla nödvändigheten av att forskning som genererar könsspecifika kunskaper om vårdbehov, effekter av olika vårdåtgärder och om vårdorganisationens kvalitet och effektivitet ges ett fortsatt stöd. I regleringsbrevet till *Vetenskapsrådet* och *Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap* slås fast att råden skall verka för att genusperspektivet får genomslag i forskningen. Vidare klargörs att råden skall arbeta för jämställdhet samt nå en jämnare könsfördelning inom den egna beredningsorganisationen och vid fördelningen av forskningsstöd.

Regeringen vill framhålla vikten av att sjukvårdshuvudmännen ser till att kunskaperna om kvinnors och mäns förutsättningar inom hälso- och sjukvården tas tillvara i den praktiska verksamheten. I utredningen *Jämställd vård – olika vård på lika villkor* (SOU 1996:133) klargörs att jämställdhet i behandling, vård och bemötande av patienter av olika kön behöver uppmärksammas och integreras i den gemensamma värdegrunden och människosynen. Övergripande policys och målformuleringar bör således innehålla uttalanden om vikten av att uppmärksamma jämställdhet mellan könen i bemötande, vård och behandling. Detta förhållningssätt kräver vidare ett strategiskt och målmedvetet personalförsörjningsarbete för en jämn könsfördelning på alla nivåer och inom alla sektorer. Regeringen vill med detta tydligt markera att jämställdhetsintegrering utgör ett prioriterat område inom ramen för utvecklingen av hälso- och sjukvården. En god vård på lika villkor ställer krav på att samtliga aktörer aktivt medverkar i arbetet med att skapa samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter för kvinnor och män.

11 Folkhälsa (PO 14)

Regeringen avser att uppmärksamma könsperspektivet som en central del av det framtida folkhälsoarbetet.

I december 2002 presenterade regeringen propositionen *Mål för folkhälsan* (2002/03:35) i syfte att förbättra folkhälsan och minska skillnaderna i hälsa mellan olika grupper i befolkningen. I propositionen läggs grunden för det framtida folkhälsoarbetet. Det är med den föreslagna politiken som utgångspunkt som framtida insatser på folkhälsoområdet bör göras, på nationell, regional och lokal nivå. Propositionen ger vägledning i arbetet med att formulera mer preciserade delmål på olika nivåer. Det faktum att propositionen har könsperspektivet som en av utgångspunkterna och att regeringens jämställdhetsmål uppmärksammas inom de elva målområdena ställer krav på att kommuner och landsting uppmärksammar könsperspektivet i folkhälsoarbetet. Propositionen innebär att könsperspektivet blir en central del i det framtida folkhälsoarbetet också på nationell nivå, inte minst i utvecklingen av indikatorer för att följa upp utvecklingen av folkhälsan.

Regeringen avser att i det fortsatta arbetet med att genomföra FN:s konvention om barnets rättigheter ytterligare uppmärksamma köns- perspektivet, dvs. att såväl flickor som pojkar utifrån sina förut- sättningar och behov, tillförsäkras de rättigheter som erkänns i barnkonventionen.

Ett av syftena med arbetet med FN:s barnkonvention är att barnperspektivet skall bli tydligt i samhällets beslutsfattande. Det är därför viktigt att det finns ett barnperspektiv i kunskapsinsamling och i de åtgärder som rör barn och unga. Det är viktigt att kunna följa hur barn och ungdomar mår, hur deras sociala integration utvecklas, hur deras möjligheter till inflytande och delaktighet utvecklas. Det är också viktigt att kunna följa hur barn och unga som har ett särskilt behov av stöd och skydd utvecklas.

I detta arbete är det självfallet angeläget att ha ett flicka- pojkeperspektiv. Det är viktigt att vara uppmärksam på skillnader mellan flickors och pojkars förutsättningar och behov. Det gäller inom för- skolans och skolans område, inom hälso- och sjukvården, fritidsverk- samheter, socialtjänstens insatser m.fl. områden.

Ett område som för närvarande är aktuellt för särskilda insatser, är flickor som skadar sig själva. Barnsäkerhetsdelegationen har i sin rapport Barns skador i Sverige, SOU 2002:99, visat att flickor i åldern 13 – 20 år är klart överrepresenterade bland barn som vårdas för skador som tillfogats genom avsiktlig självdestruktiv handling. Problemet med flickor som skadar sig själva har även uppmärksammats i en serie artiklar i pressen under våren 2003. Det är uppenbart att det förebyggande arbetet för att se dessa flickor i tid och att utröna orsakerna till deras beteende är ett eftersatt område. Detsamma gäller hur de bemöts inom skolan, hälso- och sjukvården och andra verksamheter som de kommer i kontakt med och vilka behandlingsinsatser som står till buds. En fråga som kan ställas är vilka samband som finns mellan olika yttre och inre faktorer som kan framkalla ett självdestruktivt beteende.

Mot denna bakgrund avser regeringen att ge Socialstyrelsen i uppdrag att närmare belysa de frågeställningar som finns när det gäller flickor som skadar sig själva. I uppdraget ligger att dels göra en närmare kartläggning av problemets omfattning och bakomliggande orsaker, dels visa på metoder att i tid identifiera de tecken flickor kan uppvisa när de mår dåligt och riskerar att skada sig själva. Uppdraget omfattar även frågor om hälso- och sjukvårdens, skolans och socialtjänstens kunskap om och bemötande av dessa flickor, liksom att samla erfarenheter av effektiva behandlingsmetoder.

Ett annat område som också är föremål för insatser är kvinnlig köns- stympling. Där planerar regeringen att inom kort presentera en handlingsplan med åtgärder för att dels förebygga att flickor som bor i Sverige könsstympas, dels för att förbättra bemötande av flickor och kvinnor som har blivit könsstympade.

Regeringen avser att vidareutveckla satsningarna på kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling hos kommuner och landsting i frågor inom handikappolitiken som rör kvinnors respektive mäns olika villkor.

Våren 2000 antog riksdagen propositionen *Från Patient till Medborgare – En nationell handlingsplan för handikappolitiken* (prop. 1999/2000:79), bet. 1999/2000:SoU14, rskr. 1999/2000:240). Handlingsplanen sträcker sig fram till 2010. I målen ingår jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

I regeringens skrivelse till riksdagen 1999 konstaterades att kvinnor med funktionshinder på många sätt har sämre livsvillkor än män med funktionshinder. Dessa skillnader kvarstår fortfarande. Sedan 1999 har statistiken förbättrats när det gäller möjligheterna till könsuppdelning men den kan utvecklas ytterligare. Regeringen har genom regleringsbrev och särskilda uppdrag gett flera myndigheter i uppdrag att följa upp, analysera och redovisa könsskillnader i insatser inom sina respektive ansvarsområden för personer med funktionshinder. Detta kommer att öka kunskapen om orsaken till de skillnader i levnadsvillkor som finns mellan kvinnor och män med funktionshinder och peka på vilka åtgärder som behövs för att minska dessa. Kommuner och landsting är ansvariga för huvuddelen av de handikappolitiska insatserna. Regeringens satsningar är därför i huvudsak inriktade på kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling hos dessa.

14 Äldrepolitik (PO 17)

Regeringen avser att tillämpa ett jämställdhetsperspektiv inom äldrepolitiken för att säkerställa vård och äldreomsorg på lika villkor för kvinnor och män.

En av regeringens viktigaste frågor under mandatperioden är att i framtiden säkerställa en god samhällelig äldreomsorg på lika villkor för kvinnor och män. Detta förutsätter att ett systematiskt jämställdhetsperspektiv tillämpas och integreras i verksamheten.

Drygt tio år efter Äldreformen skall en översyn av vården och omsorgen för äldre genomföras. Den särskilde utredaren skall i sina analyser och överväganden tillämpa ett tydligt och systematiskt jämställdhetsperspektiv. Uppdraget skall redovisas senast den 31 januari 2004.

Ett viktigt underlag framöver är det arbete som den parlamentariska kommittén *SENIOR 2005* (S 1998:08) svarar för. Huvuduppgiften för *SENIOR 2005* är att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling av äldrepolitiken. Skillnader mellan kvinnors och mäns förutsättningar och villkor skall belysas. Uppdraget fokuserar på tre livssituationer: äldre i

arbetslivet, livet efter pensioneringen samt vård och omsorg om äldre. Skr. 2002/03:140
Kommittén skall redovisa sitt huvudbetänkande i november 2003.

Avslutningsvis har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att i samverkan med huvudmännen och berörda myndigheter följa upp, analysera och redovisa skillnader mellan kvinnor och män inom socialtjänstens verksamhetsområden. Socialstyrelsen skall lämna förslag till åtgärder som kan bidra till ökad jämställdhet. Uppdraget skall slutredovisas senast den 31 mars 2004 och kommer att utgöra underlag för regeringens överväganden om fortsatta insatser.

15 Socialtjänstpolitik (PO 18)

Regeringen överväger insatser för att stärka jämställdheten inom socialtjänsten.

Regeringen har gett Socialstyrelsen uppdraget att i samverkan med huvudmännen och berörda myndigheter följa upp, analysera och redovisa könsskillnader inom socialtjänstens verksamhetsområden. Socialstyrelsen skall lämna förslag till åtgärder som kan bidra till ökad jämställdhet. Uppdraget skall slutredovisas senast den 31 mars 2004. Socialstyrelsens redovisning kommer att utgöra underlag för regeringens överväganden om fortsatta insatser.

Vidare planerar regeringen att tillsätta en arbetsgrupp med uppdrag att beskriva och analysera situationen för barn och unga som lever i ekonomiskt utsatta familjer. Studier visar att vissa grupper förefaller vara sårbarare än andra. Det gäller ensamstående mammor och familjer med annan etnisk bakgrund än svensk. Kunskapen om barnens situation i ekonomiskt utsatta familjer är otillräcklig och det är uppenbart att det krävs såväl sammanställning av befintlig forskning som ren kunskapsproduktion. Arbetsgruppen skall vidare identifiera områden där insatser är nödvändiga.

Regeringen anser att vårdkedjan både inom och utanför Statens institutionsstyrelse, SiS, bör effektiviseras. I regeringens budgetproposition för 2003 föreslås därför en satsning för att utveckla och anpassa vården för flickor och unga kvinnor med missbruksproblem. Att förbättra vården för flickor och unga kvinnor framstår som särskilt angeläget.

16 Ersättning vid arbetsoförmåga (PO 19)

Regeringen avser att kartlägga kunskapsläget om skillnaderna i kvinnors och mäns sjukskrivningar. På basis av kartläggningen kommer regeringen att föreslå områden där ny forskning bör uppmuntras och initieras. Vidare kommer regeringen att överväga förslag till hur osakliga skillnader i försäkringskassornas bedömningar av kvinnor och män inom rehabiliteringsverksamheten skall upphöra.

Det finns stora skillnader i kvinnors respektive mäns sjukskrivningsmönster. Kvinnor är överrepresenterade bland de sjukskrivna. Ungefär 65 procent av de pågående sjukfallen avser kvinnor och 35 procent män. I en studie som gjordes för *Sjukförsäkringsutredningen* (SOU 2000:121) konstateras att det finns ytterst få vetenskapliga studier om orsakerna till varför kvinnor har högre sjukfrånvaro än män och ännu färre studier om möjligheterna att påverka kvinnors sjukfrånvaro. Kunskaperna och orsakssambanden bakom såväl kvinnors som mäns sjukskrivningar behöver breddas och fördjupas. I ett första skede avser regeringen att kartlägga kunskapsläget om skillnaderna i kvinnors och mäns sjukskrivningar. På basis av kartläggningen kommer regeringen att föreslå områden där ny forskning bör uppmuntras och initieras.

Det nationella målet om att halvera frånvaron från arbetslivet på grund av sjukskrivning fram till 2008 kommer bl.a. att innebära fokusering på kvinnors arbetsplatser, arbetsmiljöer, arbets- och livsvillkor. Uppföljning skall genomföras varje år, och särskild uppmärksamhet skall riktas mot utvecklingen av kvinnors ohälsa.

Vidare måste de osakliga skillnaderna i försäkringskassornas bedömningar av kvinnor och män inom rehabiliteringsverksamheten upphöra. Det kan gälla t.ex. i fråga om att de utbildningar som kassorna köper till kvinnor är mindre kostsamma än de som köps till männen.

Det är också angeläget att försäkringskassorna vid de förmåner där det ingår ett stort inslag av skälighetsbedömningar aktivt anlägger ett könsperspektiv genom att vidta åtgärder när det framkommer omotiverade skillnader i hur kvinnor och män bedöms. Kvinnor och män måste få samma bedömning när ett beslutsunderlag tas fram. Detta gäller t.ex. i samband med en utredning om möjligheterna att ta tillvara en återstående arbetsförmåga vid sjukskrivning.

17 Ekonomisk familjepolitik (PO 21)

Det familjepolitiska området omfattar socialförsäkringar som t.ex. föräldraförsäkring, barnbidrag, bostadsbidrag och underhållsstöd. De ekonomiska familjestöden är en viktig del av den generella välfärden, eftersom de bidrar till att skillnaderna i de ekonomiska villkoren mellan familjer med respektive utan barn minskar. Stöden är utformade så att de ger ekonomisk trygghet vid stor försörjningsbörda.

Utredning om föräldraförsäkringen ur ett föräldra- och barnperspektiv

Regeringen avser att tillsätta en utredning som skall se över hur föräldraförsäkringen bättre kan bidra till att barnen får tillgång till båda sina föräldrar och hur den kan bli mer flexibel.

En målsättning för föräldraförsäkringen är att möjliggöra för föräldrar att kombinera förvärvsarbete med föräldraskap. Föräldraförsäkringen bidrar därmed till att förbättra jämställdheten både i arbetslivet och i

hemmet. Föräldraförsäkringen har genom åren haft en avgörande betydelse för kvinnors möjligheter att delta på arbetsmarknaden under förhållandevis goda villkor.

Föräldraförsäkringens utformning ger uttryck för en tydlig politisk viljeyttring som gäller ökad jämställdhet. I regleringsbrevet till Riksförsäkringsverket för 2003 är målet inom verksamhetsområdet Försäkring att "andelen män som tar ut föräldrapenning och antalet uttagna dagar bland de män som tar ut föräldrapenning skall öka".

En utredningen skall tillsättas med uppgift att se över hur föräldraförsäkringen kan göras mera flexibel och hur den bättre kan bidra till att ge barnen tillgång till båda sina föräldrar.

Förändringar i föräldraförsäkringen

Regeringen avser att höja inkomsttaket i föräldraförsäkringen när det statsfinansiella läget medger det. Regeringen avser också att lämna förslag till en höjning av grundnivån i föräldraförsäkringen.

En av regeringens målsättningar med såväl familje- som jämställdhetspolitiken är att både kvinnor och män skall kunna vara hemma och ta det praktiska ansvaret för sina barn samtidigt som de arbetar för sin försörjning. Ur ett barnperspektiv är det eftersträvansvärt att båda föräldrarna är föräldralediga. För att stimulera denna utveckling och markera vikten av att pappor är hemma med sina barn har två mamma- respektive pappa-månader införts i föräldrapenningen. Detta har fått avsedd effekt och männens andel av uttagna dagar ökar stadigt.

I budgetpropositionen för 2003 har också aviserats förslag till en höjning av grundnivån inom föräldraförsäkringen från 150 kronor per dag till 180 kronor per dag 2004. Syftet med höjningen är att förbättra för de föräldrar som saknar inkomst, har låg inkomst eller inte uppfyller kvalifikationsvillkoret inom föräldrapenningen.

18 Arbetsmarknadspolitik (PO 22)

Arbetsmarknadspolitik har en central roll i jämställdhetspolitiken. Sysselsättningsgraden bland kvinnor i Sverige är mycket hög vilket skapat förutsättningar för ekonomiskt oberoende och en väl utbyggd offentlig sektor. Arbetsmarknadspolitik skall bl.a. bidra till att könsuppdelningen på arbetsmarknaden bryts.

Könsuppdelad arbetsmarknad

Regeringen har tillsatt en utredning om könssegregeringen på arbetsmarknaden.

Kvinnor och män arbetar inom olika delar av arbetsmarknaden. Hälften av alla kvinnor arbetar i offentlig sektor och hälften i privat

sektor. Av männen arbetar 20 procent i offentlig sektor och 80 procent i privat sektor. Arbetet med att motverka könsuppdelningen på arbetsmarknaden ökar möjligheterna att tillvarata den kunskap och den erfarenhet som kvinnor och män har. Könssegregeringen förhindrar rörligheten på arbetsmarknaden som i sin tur innebär ett dåligt utnyttjande av arbetskraftens totala kompetens och därmed lägre tillväxt.

Regeringen har tillsatt en utredning (dir. 2003:18) för att öka kunskapen om varför könssegregeringen på arbetsmarknaden består och var hindren för ökad integrering finns. Det är av stor vikt att könsuppdelningen av arbetsmarknaden bryts. Utredaren skall bl.a. analysera vad det är som påverkar kvinnors och mäns yrkesval samt vilka mekanismer det är som upprätthåller könssegregeringen på arbetsplatser.

19 Arbetslivspolitik (PO 23)

Arbetslivet är ännu inte jämställt. Att verka för kvinnors och mäns rätt till arbete på lika villkor, att motverka en könsuppdelad arbetsmarknad och att bidra till ökad jämställdhet samt att främja etnisk mångfald är angelägna uppgifter i alla led i den arbetslivspolitiska verksamheten. Regeringen arbetar för att stärka kvinnornas ställning på arbetsmarknaden och i arbetslivet.

Uppdrag till Medlingsinstitutet

Regeringen har gett Medlingsinstitutet i uppdrag att, i samråd med JämO, överlägga med parterna om jämställdhet i lönefrågor.

Medlingsinstitutet skall enligt regleringsbrevet för 2003 vid sina överläggningar med arbetsmarknadens parter om kommande och pågående avtalsförhandlingar fästa uppmärksamhet på vikten av att de centrala kollektivavtalen konstrueras så, att avtalen främjar de lokala parternas arbete med lönefrågor ur ett jämställdhetsperspektiv. Medlingsinstitutet skall samråda med Jämställdhetsombudsmannen i samband med genomförandet av uppdraget. Uppdraget skall avrapporteras till regeringen i december 2003.

Stärkt anställningsskydd för föräldralediga

Regeringen överväger förslag som syftar till att stärka anställningsskyddet för föräldralediga arbetstagare.

Antalet anmälningar till JämO som rör diskriminering på grund av graviditet och föräldraskap fortsätter att öka. Ett särskilt problem som har uppmärksamats av arbetstagarorganisationerna är risken för att arbetsgivare vid arbetsbrist säger upp personal som är föräldraledig för att därigenom slippa betala uppsägningsslön.

Arbetslivsinstitutet har på regeringens uppdrag genomfört en översyn av vissa delar av arbetsrätten som berör föräldraledigas situation. Betänkandet har remitterats och regeringen överväger förslag som syftar till att stärka anställningsskyddet för föräldralediga arbetstagare. Ett starkt skydd bör främja möjligheterna för arbetstagare att kombinera förvärvsarbete och föräldraskap och därmed även förutsättningarna för en jämställd fördelning av föräldraskapet.

Stärkt rätt till heltidsanställning

Regeringen avser att tillsätta en utredning för att undersöka möjligheterna att införa en rätt till heltidsanställning.

Ett av regeringens mål för jämställdhetspolitiken är att lika villkor och förutsättningar skall gälla för kvinnor och män i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet. Enligt AMS statistik för 2001 var ca 80 000 kvinnor och 18 000 män anmälda som deltidsarbetslösa. Antalet inskrivna arbetslösa totalt (deltids- och heltidsarbetslösa) var 2001 ca 291 000 personer (ca 165 000 kvinnor och 125 000 män).

Deltidsarbetslöshet är ett problem som främst drabbar kvinnor. Av det totala antalet arbetslösa kvinnor 2001 var 48 procent deltidsarbetslösa. Motsvarande siffra för män var 14,5 procent. Deltidsarbetslöshet och ofrivilligt deltidsarbete är således ett problem ur ett jämställdhetsperspektiv. Regeringen har i 2003 års vårproposition (prop. 2002/03:100) uttalat att en utredning skall tillsättas för att undersöka möjligheterna att införa en rätt till heltid.

Tidsbegränsade anställningar

Regeringen överväger förslag för att lösa problem med tidsbegränsade anställningar.

Andelen tidsbegränsade anställningar ökade under 1990-talet, särskilt inom vissa kvinnodominerade sektorer. Många ungdomar har i dag också långvariga tidsbegränsade anställningar. Utan en tillsvidareanställning är det bl.a. svårt att få bostad och banklån vilket i sin tur påverkar möjligheterna att bilda familj.

Regeringen anser att det är viktigt att unga människor inte låses in i otrygga anställningar. Antalet tidsbegränsade anställningar skall minska och möjligheten att få tillsvidareanställning skall öka. Även om andelen som får fasta anställningar har ökat anser regeringen att det finns ett behov av bättre lösningar på de problem som finns med tidsbegränsade anställningar.

Arbetslivsinstitutet har på regeringens uppdrag genomfört en översyn av vissa delar av arbetsrätten som berör reglerna om tidsbegränsade anställningar. Betänkandet har remitterats och regeringen överväger förslag som syftar till att lösa problem som är förknippade med tidsbegränsade anställningar.

Regeringen har beslutat att jämställdhetsarbetet skall integreras i hela regeringens politik. Ansvar för det strategiska och sammanhållande arbetet finns inom politikområdet Jämställdhetspolitik. Det huvudsakliga arbetet med analys, aktiviteter och åtgärder sker inom övriga politikområden.

Jämställdhetspolitisk utredning

Regeringen tillsätter en utredning som skall utvärdera jämställdhetspolitikens mål, inriktning, organisation och effektivitet. Utredningen skall lämna förslag på mål och resultatindikatorer för jämställdhetspolitiken, samt analysera det offentliga roll och uppgifter inom området och lämna förslag till den framtida organisationen och inriktningen på jämställdhetsarbetet.

Målen för jämställdhetspolitiken har legat fast under lång tid. Det finns därför anledning pröva om de samhällsförändringar som skett under den senaste tioårsperioden medför att jämställdhetspolitiken bör ges en annorlunda inriktning.

Regeringen avser därför att under 2003 tillsätta en utredning med uppgift att utvärdera jämställdhetspolitikens mål, inriktning, organisation och effektivitet. Utifrån utvärderingsresultaten skall utredningen identifiera vilket ansvar och åtagande som det offentliga i form av stat och kommun bör ha samt lämna förslag till den framtida organisationen och inriktningen på jämställdhetsarbetet. Mot bakgrund av utvecklingen sedan den nuvarande jämställdhetspolitiska inriktningen fastlades, skall utredningen analysera vilka som är de viktigaste jämställdhetspolitiska uppgifterna inför framtiden. Slutligen skall utredningen föreslå mål och resultatindikatorer för politikområdet jämställdhetspolitik som bygger på det ansvar och åtagande som det offentliga bör ha.

Jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet

En plan för arbetet med jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet skall tas fram.

Jämställdhetsintegrering innebär att ett jämställdhetsperspektiv skall finnas på alla nivåer inom samtliga politikområden och i alla steg av beslutsprocessen. Ansvar för detta ligger inom respektive politikområde. För att skapa förutsättningar för detta krävs att arbetsformerna för jämställdhetsarbetet i Regeringskansliet utvecklas.

I december 2002 fattade regeringen beslut om att tillsätta en styrgrupp för jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet (N2002/11370/JÄM). I styrgruppen ingår statssekreterare från tre departement, samt Regeringskansliets förvaltningschef. Styrgruppen har uppdrag att fokusera på fyra områden:

- styrningen av de jämställdhetspolitiska frågorna. En särskild jämställdhetsförordning skall övervägas och en översyn av Regeringskansliets riktlinjer skall genomföras i syfte att åstadkomma ökad tydlighet beträffande jämställdhetsintegrering,
- utbildning och kompetensutveckling för politiker och tjänstemän i Regeringskansliet,
- metoder för jämställdhetsanalyser skall utvecklas och utprövas inom Regeringskansliet samt
- hur den centrala samordningen av de jämställdhetspolitiska frågorna skall organiseras på respektive departement.

Utifrån sitt arbete skall styrgruppen senast i december 2003 lämna förslag till en plan för genomförande av jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet. Planen skall innehålla mål och plan för uppföljning av arbetet och har som syfte att förbättra och stärka jämställdhetsintegreringen i Regeringskansliet. Den effekt som skall uppnås är att jämställdhetsperspektivet skall finnas inom alla delar av regeringens politik.

Ett viktigt led i arbetet med jämställdhetsintegrering är att sätta mål för jämställdhet på olika nivåer inom respektive politikområde, vilket innebär att konkretisera jämställdhetsperspektivet och visa på uppnådda resultat av insatser. Styrgruppens arbete skall utgöra en grund för regeringens fortsatta arbete med att genomföra jämställdhetsanalyser, som skall ligga till grund för formulering av jämställdhetsmål inom respektive politikområde.

Jämställdhetsperspektiv i politikområdena

Regeringen avser att genomföra en jämställdhetsanalys för samtliga politikområden varefter mål och indikatorer skall identifieras.

I denna skrivelse redovisas för första gången hur jämställdhetsarbetet utvecklas inom respektive politikområde. Utvecklingen av regeringens arbete med jämställdhetsintegrering förutsätter en fördjupad analys av jämställdhetsperspektivet inom samtliga politikområden.

Under mandatperioden kommer därför samtliga politikområden att genomföra en analys av jämställdhetsaspekterna inom politikområdet. Jämställdhetspolitiska mål och indikatorer skall identifieras där detta är möjligt. I senare skrivelser om jämställdhetspolitiken kommer resultat att redovisas utifrån dessa mål och indikatorer.

Jämställdhet i budgetprocessen

Regeringen avser att stärka jämställdhetsaspekter i budgetprocessen.

En väsentlig del av regeringens jämställdhetsarbete är att integrera ett jämställdhetsperspektiv i den statliga budgetprocessen. Detta innebär både att utveckla jämställdhet som politikområde i budgeten och att

integrera jämställdhet i budgetens övriga politikområden, bl.a. genom framtagande av mål och indikatorer enligt ovan. Skr. 2002/03:140

Ett utvecklingsarbete inleddes i Regeringskansliet under 2002 med syfte att utarbeta ett förslag till struktur för hur kön skall synliggöras och jämställdhetspolitiken integreras i budgetprocessen.

Vidare kommer den bilaga som sedan 1988 finns i budgetpropositionen med rubriken *Fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män* att vidareutvecklas både innehållsmässigt och kvalitativt för att tydligare spegla jämställdhetsfrågorna.

Analys av jämställdhetskonsekvenser i utredningsbetänkanden

Regeringen avser att låta utvärdera de jämställdhetspolitiska konsekvensanalyserna i utredningsbetänkanden.

Regeringen beslutade 1994 om allmänna direktiv (dir. 1994:124) till samtliga kommittéer och särskilda utredare att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser av de förslag som presenteras.

En uppföljning av hur jämställdhetsdirektivet beaktades genomfördes 1997. Resultatet av uppföljningen visade att av de 193 utredningar som följts upp hade en tredjedel ett jämställdhetsperspektiv, en tredjedel hade angett skäl till varför jämställdhetsperspektivet inte beaktats medan de övriga utan kommentar hade försummat att ta hänsyn till jämställdhetsperspektivet. Analysen omfattade inte kvaliteten på utredningarnas jämställdhetsanalyser.

Det generella direktivets krav på att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser ersattes med anledning av uppföljningen av en motsvarande bestämmelse i 15 § kommittéförordningen (1998:1474). Paragrafen innebär att om förslagen i ett betänkande har betydelse för jämställdheten mellan kvinnor och män skall konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Riktlinjer och vägledning för sådana konsekvensanalyser infördes i kommittéhandboken 2000. Nu har fyra år gått.

Regeringen avser därför att nu genomföra en mer omfattande utvärdering av hur kravet på beskrivningar av jämställdhetskonsekvenser uppfylls och överväga eventuella skärpningar av dessa krav.

Representation i statliga styrelser och kommittéer

Regeringen avser att under mandatperioden utvärdera de arbetsformer som i dag tillämpas i syfte att effektivisera arbetet med att säkra en jämnare representation av kvinnor och män i styrelser och kommittéer.

Som framgår i denna skrivelse har överrepresentationen av män i statliga centrala och regionala styrelser minskat betydligt under 1990-talet. Männerna utgjorde enligt senaste sammanräkningen 2001, 53 procent i båda kategorierna. Andelen män i statliga kommittéer utgjorde vid samma tidpunkt 56 procent. Anledningarna till framgången i detta arbete är att regeringen satt upp delmål för årtal då en viss könsfördelning skall

ha uppnåtts och slutmål då en jämn könsfördelning skall ha uppnåtts, att både en kvinna och en man skall nomineras till varje plats och att alla förslag till styrelser måste beredas i Regeringskansliet (jämslälldhets-enheten).

Regeringen avser att under mandatperioden utvärdera de arbetsformer som i dag tillämpas i syfte att effektivisera arbetet med att säkra en jämn representation av kvinnor och män i styrelser och kommittéer.

Lika lön

Regeringen avser att lämna förslag till en nationell handlingsplan för att avskaffa könsdiskriminerande löneskillnader. Effekterna av skärpningen av jämslälldhetslagen skall utvärderas.

Löneskillnaderna mellan kvinnor och män består. Lönebildningen är en fråga för arbetsmarknadens parter. Som framgår under politikområde 23 Arbetslivspolitik skall Medlingsinstitutet i samråd med JämO överlägga med parterna om jämslällhdhet i lönefrågor.

Osakliga löneskillnader som beror på kön strider mot jämslälldhetslagen. I propositionen *Ändringar i jämslälldhetslagen* (prop. 1999/2000:143) utlovade regeringen en uppföljning av skärpningen av jämslälldhetslagen. Den nya jämslälldhetslagen kräver att osakliga löneskillnader kartläggs och åtgärdas inom tre år. Regeringen avser att under mandatperioden analysera utfallet av lagskärpningen noga.

Lagen har emellertid en begränsad räckvidd, då den är ett instrument för att analysera och åtgärda löneskillnader på företagsnivå. Lagen ger inte utrymme för att förändra de stora, strukturella löneskillnader som finns mellan kvinnodominerade yrkesgrupper i den offentliga sektorn och mansdominerade grupper i den privata sektorn.

Om så krävs, är regeringen beredd att skärpa lagen ytterligare. En nationell handlingsplan för att avskaffa könsdiskriminerande löneskillnader skall därför tas fram under mandatperioden.

Mäns våld mot kvinnor

Regeringen avser att fortsätta arbetet med att motverka mäns våld mot kvinnor. En utredare tillkallas för att ur ett könsmaktsperspektiv utvärdera de myndighetsgemensamma uppdragen i Kvinnofrids-propositionen.

Samtidigt kommer en utredare att tillkallas för att utreda en ombildning av Rikskvinnocentrum till ett nationellt institut. Inom ramen för denna utredning skall även frågan om en nationell kristelefon ingå.

Mäns våld mot kvinnor utgör ett allvarligt samhällsproblem och är det mest extrema exemplet på den obalans som råder i maktförhållandet mellan kvinnor och män i samhället. Misshandel och sexuella övergrepp är till stor del en form av dold maktutövning som sker i hemmen mellan personer som står varandra nära. Det är väl dokumenterat att det våld som män riktar mot kvinnor ofta har sitt ursprung i och finner näring ur

fördomar och föreställningar om mäns överordning och kvinnors underordning. Våldet mot kvinnor utgör ett hinder för den enskilda kvinnans rättstrygghet och är också ett hinder för den fortsatta utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män.

Mäns våld mot kvinnor förekommer i alla samhällsklasser och yrkesgrupper. I Sverige har på senare tid mäns våld mot äldre kvinnor, kvinnor med fysiska och/eller psykiska funktionshinder, kvinnor av utländsk härkomst, missbrukande kvinnor och unga flickor som riskerar hot och kontroll av anhöriga uppmärksammats.

Det är önskvärt att kommunerna utökar stödet för dessa kvinnor och underlätta för dem att få ett skyddat boende. Det är även angeläget att kommunerna stödjer mansmottagningar för att motverka mäns våld mot kvinnor.

En utredning skall följa upp och utvärdera vilka resultat som uppnåtts genom de myndighetsuppdrag som regeringen gett vissa myndigheter. I regeringens förhandlingar med samarbetspartierna har fastslagits att Rikskvinnocentrum skall ombildas till ett nationellt institut för att sprida kunskap och utveckla metoder när det gäller att motverka mäns våld mot kvinnor. En utredare kommer därför att tillsättas för att se över formerna för denna ombildning. Utredaren skall även utreda förutsättningarna för att inrätta en nationell kristelefon vid det nationella institutet.

Prostitution och handel med människor

Regeringen avser att utarbeta ett förslag till en nationell handlingsplan för det fortsatta arbetet med att bekämpa prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn.

Varje år rekryteras, transporteras, säljs och köps hundratusentals människor, främst kvinnor och barn, mestadels flickor, av individuella köpare, hallickar, människohandlare och medlemmar av organiserade brottsnätverk för sexuella ändamål till länder inom den Europeiska unionen. Handel med människor äger också rum för andra ändamål såsom tvångsarbete, slaveri, trældom eller avlägsnande av organ. Rikskriminalpolisen gör bedömningen att mellan 200 och 500 kvinnor blivit utsatta för handel med människor för sexuella ändamål till Sverige under 2002.

Arbetet för att bekämpa prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn, har prioriterats på nationell, regional och internationell nivå. Sveriges modell för arbetet mot prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn, har rönt mycket uppmärksamhet. Lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster trädde i kraft den 1 januari 1999. Den ses av många som en av de viktigaste förebyggande insatserna för att motverka handel med människor för sexuella ändamål och för att skydda de kvinnor och barn som är eller riskerar att bli indragna i prostitution.

Det är nu dags att gå vidare. Det fortsatta arbetet för att bekämpa prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn, kommer att omfatta många åtgärder. Det handlar om förebyggande av prostitution och handel med människor, insatser för skydd och bistånd till

offren för prostitution och handel med människor, samt utveckling av arbetet inom rättsväsendet. Skr. 2002/03:140

Dessutom kommer särskilda ytterligare förebyggande åtgärder för att motverka den efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor att utarbetas och genomföras. Arbetet för att bekämpa handel med människor kommer också att innefatta olika åtgärder för att utjämna de sociala, politiska och ekonomiska ojämlikheter i ursprungsländerna som utgör en grogrund för prostitution och handel med människor. Alla åtgärder som utarbetas och genomförs förväntas ha ett jämställdhetsperspektiv och skall ta offrens mänskliga rättigheter i beaktande.

Effektiva insatser mot prostitution och handel med människor förutsätter samråd med ansvariga myndigheter och frivilligorganisationer och måste drivas inom olika politikområden för att vara heltäckande och verkningsfulla. Eftersom handel med människor, särskilt kvinnor och barn, är ett gränsöverskridande brott som involverar ursprungsländer, transitländer och destinationsländer måste det fortsatta arbetet dessutom drivas i samverkan över nationsgränser.

Sexualiseringen av det offentliga rummet

Regeringen avser att initiera en kunskapsuppbyggnad och tillsätta en expertgrupp för frågor som rör sexualiseringen av det offentliga rummet.

Samhällets jämställdhetssträvanden motverkas av att starka kommersiella intressen bidrar till en sexualisering av det offentliga rummet.

På kvinnokonferensen i Peking 1995 enades världssamfundet om att motverka stereotypa könsskildringar i medierna. Under rubriken *Kvinnor och media* lades en mängd förslag på vad som kan göras av regeringar, medieföretag, frivilligorganisationer, mediekritiska grupper och internationella organisationer.

Vid kvinnokommissionens 47:e session 2003 utgjorde media och IT ett av två teman. Gemensamma slutsatser antogs om bl.a. farorna med den ökande sexualiseringen och exploateringen av kvinnor och flickor i media och IT.

EU:s ministerråd har antagit en resolution om behandlingen av kvinno- och mansbilder i reklam och media. 1995 enades Rådet om att "Reklambranschen och media skulle kunna bidra till förändring av samhällsattityder, särskilt genom att återge kvinnors och mäns olika roller i det offentliga och privata livet".

I EU-kommissionens ramstrategi för jämställdhet för åren 2001-2005 är en av fem huvudfrågor att "motverka stereotypa bilder av kvinnor och män och att förändra beteenden, attityder, normer och värderingar som bestämmer och påverkar könsrollerna i samhället".

Det föreligger ett stort behov av ökad kunskap om den tilltagande sexualiseringen av det offentliga rummet. Regeringen avser att inrätta en särskild expertgrupp som kan bistå regeringen med råd och idéer

Regeringen avser att ta ytterligare initiativ för att föra upp frågan om män och jämställdhet i det internationella samarbetet.

Regeringen har i flera sammanhang aktualiserat frågan om män och jämställdhet på den internationella arenan. I samband med FN:s *Kvinnokommissioners* 44:e möte i New York i mars 2000 anordnade Sverige ett seminarium om män och jämställdhet. Under det svenska ordförandeskapet för EU anordnades ett likartat seminarium i EU-parlamentet i samband med den internationella kvinnodagen. En särskild EU-konferens om män och jämställdhet arrangerades i Örebro under det svenska ordförandeskapet.

Regeringen har även lämnat bidrag till UNICEF som via Svenska UNICEF-kommittén ansökt om bidrag till projektet *Mansrollen och våld*. Projektet syftar bl.a. till att undersöka sambandet mellan manlig kultur, manliga könsrollsmönster och våld.

Under mandatperioden avser regeringen att öka ansträngningarna med att lyfta upp frågan om män och jämställdhet i det internationella samarbetet.

Fortsatt arbete med jämställdhetsmärkning

Regeringen kommer att ytterligare överväga utredningsförslag om jämställdhetsmärkning av produkter och tjänster.

Utredningen om frivillig jämställdhetsmärkning av produkter och tjänster (FRIJA) presenterade i mars 2002 sitt slutbetänkande, *Märk – värdig jämställdhet* (SOU 2002:30). Betänkandet har remissbehandlats. Med anledning av remissvaren kommer en interdepartemental arbetsgrupp att tillsättas för att bereda utredningens förslag.

21 Utbildningspolitik (PO 25)

I all utbildningsverksamhet skall kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter aktivt och medvetet främjas och traditionella könsroller motverkas. Alla människor skall få pröva och utveckla sina förmågor och intressen oberoende av könstillhörighet. Det är avgörande för ett framgångsrikt arbete att jämställdhet ses och behandlas som en fråga om demokrati och härmed som en rättvise- och rättighetsfråga i hela utbildningssystemet. Utbildningspolitiken är av stor betydelse för arbetet med att uppnå jämställdhet i det svenska samhället.

Målen för jämställdhetsarbetet inom utbildningspolitiken finns tydligt formulerade i de nationella styrdokumenterna och i högskolelagen. Verksamheterna inom förskolan, skolan och vuxenutbildningen skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värden som all personal skall hävda. Jämställdhet ingår som en del av dessa. Myndigheterna med ansvar för förskolan och skolväsendets olika verksamhets-

former har inom ramen för sina uppdrag ett särskilt ansvar att främja båda könsens lika rätt och möjligheter. Skr. 2002/03:140

Jämställdhet får inte vara en fråga om prioritering för den enskilde pedagogen, läraren eller skolan. Regeringen ser allvarligt på att jämställdhetsarbetet åsidosätts, väljs bort och vilar på enstaka eldsjälar. På alla nivåer i utbildningssystemet måste jämställdhetsarbetet intensifieras och effektiviseras för att bryta ojämställda maktstrukturer och förhindra könssegregering.

Ledningens betydelse för jämställdhetsarbetet

Det är viktigt att makten över utbildningssystemets verksamheter fördelas jämställt. Jämställdheten i utbildningssystemet garanteras dock inte enbart av att antalet kvinnor och män på ledande positioner är jämnt fördelade. Än viktigare är kunskap om och engagemang för genus- och jämställdhetsfrågor.

Behovet av ledarskap med ett genusperspektiv

Regeringen ser behovet av ett ledarskap präglad av ett medvetet genusperspektiv och en aktiv vilja till förändring av rådande ojämställdhet som en viktig fråga för huvudmannen.

Skapade könsmonster och maktstrukturer går att förändra. Ett förändringsperspektiv på de olika verksamheternas kultur innebär att kombinationen av värderingar, normer, symboler, traditioner och handlingar inte är statisk. Kulturer påverkas och förändras. Att driva ett förändringsarbete kräver medvetenhet om maktstrukturer och ojämställdhetens mekanismer och kunskap om hur de upprätthålls och därmed kan brytas.

Flera utvärderingar under senare år visar att jämställdhet är den aspekt av demokrati och värdegrund som får minst uppmärksamhet i förskolan, grund- och gymnasieskolan. Det är ofta personalens egna attityder och värderingar som avgör om jämställdhetsfrågorna uppmärksammas eller inte. Den vikt som politiska beslutsfattare ger frågan speglas inte i verksamheterna.

Enligt regeringens bedömning är kommunernas och skolläraernas ansvar tydligt för att jämställdhets- och demokratifrågorna lyfts fram i förskolans, skolans och vuxenutbildningens verksamhet. Det är rektorerna som har det övergripande ansvaret för att jämställdhets- och demokratifrågorna fokuseras och behandlas på ett tillfredsställande sätt.

Sned könsfördelning bland rektorer vid universitet och högskolor

Regeringen har nyligen föreslagit åtgärder för att motverka sned könsfördelning bland rektorer vid universitet och högskolor och avser att noga följa universiteten och högskolorna i deras arbete att uppnå förändring på detta område.

Majoriteten av landets universitets- och högskolerektorer är män och trots ansträngningar sjunker andelen kvinnor bland rektorerna. Regeringen uppmärksammade i propositionen *Den öppna högskolan* (prop. 2001/02:15) den sneda könsfördelningen bland rektorerna och föreslog förändringar i lagstiftningen. Till följd av detta skall högskolestyrelsen, i sitt arbete med att föreslå rektorer, så långt möjligt ta fram både kvinnor och män som kandidater, och även redovisa hur jämställdhetsaspekten har beaktats. Regeringen vill här betona vikten av att ansträngningar görs av lärosätena i syfte att uppnå en högre andel kvinnor bland rektorerna.

Regeringen har tidigare avsatt särskilda medel för att öka andelen kvinnor som är professorer, doktorander och forskarassistenter. EG-rätten gör det emellertid svårare med vissa former av positiv särbehandling. Regeringen kommer därför inte att tillföra ytterligare resurser i syfte att möjliggöra anställningar främst avsedda för kvinnor, men vill betona vikten av jämn könsfördelning inom högskolan. Detta betyder dock inte att lärosätena inte kan använda positiv särbehandling som ett verktyg i arbetet mot att uppnå en bättre könsfördelning.

Förskolan, skolan, vuxenutbildningen och högskolan som arbetsplats

Tre frågor står i fokus för regeringens arbete inom detta område: strävan att bryta upp enkönade miljöer, åtgärder för att motverka alla former av diskriminering och kränkande behandling samt behovet av att öka kunskaperna om utsatta flickors och pojkars situation.

Könsfördelningen bland personalen

Regeringen avser att följa skolornas och högskolornas arbete med att bryta den sneda könsfördelningen bland personalen inom hela utbildningssystemet.

På en arbetsplats spelar könsfördelningen bland personalen stor roll. Flera undersökningar visar att en markant dominans av ett kön skapar bristande effektivitet och gör arbetsmiljön komplicerad för det underrepresenterade könet. Studier visar vidare att t.ex. de förväntningar och attityder som möter män som är förskollärare och deras förhållande till förskoleverksamheten kan vara mycket problematiska. Generellt kan sägas att kvinnor som väljer yrken som traditionellt dominerats av män möts av mer positiva reaktioner än män som gör detsamma.

Det är viktigt, oavsett ålder, att ha både kvinnor och män som förebilder. Det är också viktigt för arbetsklimatet med en jämn könsfördelning bland personalen. Personalen inom utbildningssystemet är starkt könsuppdelad. Det gäller såväl chefer och pedagogisk personal som inom övriga personalkategorier. Dessutom är könsfördelningen av tradition sned mellan olika kategorier av lärare.

Förskolan och skolan möter barn och unga i ett känsligt skede i deras identitets- och personlighetsutveckling, under en period då de påverkas

starkt av sin omgivning. Förskolans och skolans personal och verksamhet verkar starkt mönsterbildande när det gäller jämställdhet mellan kvinnor och män. Det är viktigt att detta uppmärksammas i personalrekryteringen.

Männens andel av förskolans personal utgör några få procent. Så har det varit under många år. En femtedel av fritidspedagogerna är män och utgör därmed ett undantag. Omkring en tredjedel av de kommunalt anställda lärarna är män, de är framför allt verksamma i gymnasieskolan. 16 procent av grundskollärare i årskurserna 1–7 är män. Inom utbildningssystemet gäller i stort sett att ju yngre barnen är desto färre män finns det i verksamheten.

Även inom högskolan är könsfördelningen bland personalen skev. Bland adjunkter är könsfördelningen i allmänhet jämn, men stora variationer finns mellan olika ämnen. Inom de lärargrupper som består av lektorer och forskarassistenter är kvinnor i minoritet. Andelen kvinnor bland professorerna är fortfarande bara 14 procent även om stora skillnader förekommer mellan olika ämnesområden.

Regeringen har satt upp rekryteringsmål för andelen kvinnor som rekryteras som professorer för de flesta universitet och högskolor. Dessa rekryteringsmål följs upp årligen. Enligt regleringsbrev skall lärosätena dessutom fastställa egna rekryteringsmål för andelen kvinnor bland nyrekryterade lärare inom samtliga lärarkategorier. Regeringen vill poängtera vikten av att lärosätena sätter upp egna mål för övriga personalkategorier och att dessa följs upp och rapporteras till regeringen.

Diskriminering och kränkande behandling

Regeringen anser att förskolan, skolan, vuxenutbildningen och högskolan måste främja att människor av olika ursprung och bakgrund innefattas i samhällets gemenskap. Att motverka alla former av kränkande behandling, inklusive trakasserier på grund av kön och av sexuell natur, är ett konkret exempel på vad detta innebär.

I arbetsmiljölagens (1977:1160) mening är skolan, vuxenutbildningen och högskolan arbetsplatser. Arbetsmiljölagen omfattar sedan 1990 även elever från och med grundskolans årskurs 1. Detta innebär att elever och studenter har rätt till god arbetsmiljö och inte skall utsättas för kränkande behandling. Dock omfattas inte förskolan och fritidshemmen. Många av de brister som uppmärksammats i skolans arbetsmiljöarbete har visat sig bero på okunnighet om bestämmelserna i arbetsmiljölagen och på hur dessa skall tillämpas.

Ingen skall behöva utsättas för kränkande behandling. Alla former av kränkande behandling strider mot gällande lag och mot de grundläggande värdena. En trygg miljö för alla är en viktig förutsättning för att barn, unga och vuxna skall trivas och tillgodogöra sig kunskaper och utvecklas till jämställda kvinnor och män. Kränkande behandling äger rum överallt i skolan. För yngre elever är det utomhus som kränkningarna vanligen äger rum, för de äldre eleverna är det främst inomhus. Flickor känner sig mer utsatta än pojkar för i stort sett alla former av kränkningar på grund- och gymnasieskolan. Sexuella och etniska trakasserier är vanligast före-

kommande i undervisningsgrupper där andelen pojkar dominerar. Det är också i dessa grupper flickor känner sig mest utsatta.

Alltför många elever i grund- och gymnasieskolan anger att de blivit utsatta för könsord och homofobiskt språkbruk. Elever i grundskolan känner sig något mer utsatta än elever i gymnasieskolan. Några direkta skillnader mellan flickor och pojkar i känslan av utsatthet framkommer inte, förutom när det gäller mobbning. Pojkar framstår i Statens skolverks undersökning av olika former av kränkande behandling (2002) som mer aktiva än flickor i att behandla andra illa.

De flesta kränkningarna utförs av elever mot andra elever. Men elever blir också kränkta av lärare och annan personal på skolan. Nedsättande omdömen om kvinnor, etniskt kränkande ord och anspelningar på elevernas intellektuella oförmåga är vanligast. Inga former av kränkande behandling skall accepteras. Det bryter mot skolans uppdrag och handlar om maktmissbruk som måste åtgärdas. Regeringen ser mycket allvarligt på detta.

Myndigheten för skolutveckling har i uppdrag av regeringen att lyfta fram exempel på handlingsprogram och arbetssätt mot kränkande behandling som gett positiva resultat och visat sig minska mobbning för att kunna ge mer handfasta råd och hjälp till skolorna. Myndigheten skall också ta fram en forskningsöversikt om kränkande behandling och mobbning. Regeringen vill framhålla att myndighetens uppdrag omfattar alla former av kränkande behandling, inklusive trakasserier på grund av kön och av sexuell natur.

Utsatta flickor och pojkar

Regeringen vill peka på vikten av att kunskapen om utsatta flickors och pojkars livsvillkor tillsammans med lärande exempel får en god och effektiv spridning. Det är enligt regeringen viktigt att insatserna och utvecklingen inom området noga följs upp.

Barns och ungas rättigheter får inte inskränkas med hänvisning till kultur, tradition, religion eller på grund av kön. Utbildningsväsendet skall genomsyras av en demokratisk syn på människors lika värde för att främja jämställdhet och för att motverka ojämställdhet och segregering.

Regeringen gav 2001 Statens skolverk i uppdrag att, i samråd med berörda myndigheter och organisationer, kartlägga förekomsten av rasism, etnisk diskriminering, sexuella trakasserier, homofobi och könsrelaterad mobbning. Uppdraget redovisades i november 2002 tillsammans med förslag på åtgärder. Bland annat visade undersökningen att flickor och pojkar med utländsk bakgrund är mycket utsatta. Den visade även på förekomsten av homofobi i grundskolan och gymnasieskolan. Regeringen ser det som mycket angeläget att Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling fortsätter att uppmärksamma dessa frågor och noga följa utvecklingen.

En viktig nyckel för att förbättra utsatta barns och ungas livsvillkor är kunskap och kompetens. Regeringen gav Statens skolverk i uppdrag hösten 2002 att ta fram ett referensmaterial tillsammans med en kunskapsöversikt om situationen för flickor och pojkar i miljöer starkt

präglade av patriarkala värderingar. Myndigheten för skolutveckling, som tagit över uppdraget, redovisade den första delen av detta i april 2003. Stödmaterialet, som vänder sig till skolans personal, behandlar skolans roll och möjligheter att förebygga konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkalt förtryck och generationsmotsättningar. Materialet innehåller texter om begreppet heder, om genusstrukturer och om makt och etnicitet. Det innehåller också handfasta råd bl.a. om hur skolor kan agera vid akuta konflikter. Andra delen av uppdraget skall redovisas hösten 2003.

Utredning om lag mot diskriminering och sexuella trakasserier i förskolan, skolan och vuxenutbildningen

Regeringen avser att tillsätta en särskild utredare som skall ta fram ett förslag till lagstiftning om ett förbud mot diskriminering inom skolväsendet.

Regeringen anser att det är angeläget att ha en lagstiftning för hela utbildningsväsendet som ett effektivt redskap i arbetet att motverka diskriminering. Studier visar att uppmärksammandet av frågor som rör jämställdhet och brott mot grundläggande demokratiska värden många gånger handlar om den enskilde pedagogens eller skolledarens engagemang. Att dessa frågor inte uppmärksammas handlar också i alltför många fall om bristande kunskap om den rättsliga regleringen inom området. En annan brist är att jämställdhetslagen enbart gäller vuxna i arbetslivet. Sammantaget bidrar allt detta till att det är svårt att omsätta skollagens och läroplanens skrivningar och föresatser till praktisk handling. Ingen – varken barn eller vuxen – skall utsättas för diskriminering på grund av kön, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder.

Regeringen avser att under våren 2003 tillsätta en särskild utredare för att skyndsamt ta fram ett förslag till lagstiftning om förbud mot diskriminering som skall gälla för förskolan och skolväsendet.

Lagen om likabehandling av studenter i högskolan

Regeringen avser att noga följa det arbete som sker på universitet och högskolor i syfte att uppfylla målsättningarna med lagen om likabehandling av studenter i högskolan.

När studenter eller doktorander utsätts för trakasserier på grund av kön eller av sexuell natur av lärare eller handledare befinner de sig ofta i en mycket utsatt position, inte minst på grund av den beroendeställning mot överordnade som föreligger. Ett starkt stöd från lärosätets sida är nödvändigt.

Lagen (2001: 1286) om likabehandling av studenter i högskolan trädde i kraft den 1 mars 2002. Enligt lagen skall universitet och högskolor arbeta aktivt för att förebygga och förhindra diskriminering och trakasserier på grund av kön, etnicitet, sexuell läggning och funktions-

hinder. Skydd mot sexuella trakasserier har tidigare givits genom högskolelagen, men nu har skyddet stärkts och omfattar också fler diskrimineringsgrunder. Långsiktighet och förebyggande arbete är viktiga aspekter i arbetet med att skapa en miljö fri från diskriminering och trakasserier. Regeringen följer därför med intresse det arbete som nu sker på universitet och högskolor.

Studiemedel

Studiemedelssystemet är generellt till sin karaktär, trots variationerna i studerandesammansättningen i fråga om bl.a. ålder, kön och utbildningsbakgrund. Alla som omfattas av systemet har i princip rätt till lika stort studiestöd under studietiden.

Studiesociala utredningen

Regeringen har uppdragit åt den studiesociala utredningen (S 2002:13) att analysera förutsättningarna för att införa ett barntillägg till studerande med barn.

Regeringen har genom ett tilläggsdirektiv den 23 januari 2003 uppdragit åt den studiesociala utredningen att även analysera förutsättningarna för att införa ett barntillägg till studerande (dir. 2003:13). Syftet med analysen skall vara att undersöka vilka möjligheter det finns att på ett effektivt sätt underlätta den ekonomiska situationen för studerande med barn. Enligt direktiven (dir. 2002:120) skall utredningen göra en samlad analys av den ekonomiska och sociala situationen för studerande på olika utbildningsnivåer under den samlade studietiden. Utgångspunkten för uppdraget skall vara att underlätta livslångt lärande och att studiestödssystemet och övriga förmånssystem skall fungera väl tillsammans. Det är även viktigt att systemen bidrar till jämställdhet mellan kvinnor och män samt främjar barnafödandet.

Kvaliteten i utbildningssystemet

Regeringen anser att uppföljningen och utvärderingen av kvaliteten måste förstärkas i hela utbildningssystemet från förskolan till högskolan. Jämställdhet är en kvalitetsfråga av betydelse i det kontinuerliga kvalitetsarbetet för att nå utbildningarnas mål. Regeringen menar att kommunerna bör beakta jämställdhet i arbetet med kvalitetsredovisning inom skolväsendet. När krav på kvalitetsredovisningen införs för förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen bör jämställdhet beaktas även i detta arbete.

Förskolan, skolan och vuxenutbildningen måste ta ansvaret för sitt eget kvalitetsarbete. Det finns ett stort behov av egna strategier för det kommunala och lokala jämställdhetsarbetet i förskolan, skolan och vuxenutbildningen.

För att öka drivkraften i kvalitetsutvecklingen är det nödvändigt att årligen göra en självvärdering av de egna resultaten i förhållande till de nationella målen. Kvalitetsredovisningen skall vara det centrala dokumentet för att utvärdera och rapportera respektive skolas resultat. Kvalitetsredovisningarna skall få tydligare regler och vidareutvecklas, så att de på ett lättillgängligt och jämförbart sätt visar hur skolan lyckas med att nå de nationella målen och vilka åtgärder som behöver vidtas för att komma tillrätta med eventuella brister. Det är också viktigt att kvalitetsredovisningarna utformas i samverkan med personal, elever och deltagare i vuxenutbildning samt att föräldrar och barn engageras.

I maj 2003 gav regeringen Statens skolverk i uppdrag att utreda och utveckla systemet med resultatinformation för förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen, skola och vuxenutbildningen. Uppdraget avser kvalitetsindikatorer, men även det nationella systemet för nationella prov och de internationella kunskapsmätningarna.

Även kommunerna är skyldiga att årligen upprätta en kvalitetsredovisning. Den skall vara en samlad bedömning baserad på skolornas redovisningar. Kvalitetsredovisningens bedömning av resultat och måluppfyllelse skall utgå från skolans hela uppdrag som det beskrivs i läroplaner och kursplaner. Jämställdhet ingår i skolans uppdrag. Därför bör kommunerna i sina kvalitetsredovisningar beakta jämställdhet. Regeringen förbereder även en ändring av reglerna så att alla kommuner skall bli skyldiga att göra kvalitetsredovisningar även för förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen.

Det är enligt regeringens mening viktigt att varje kommun och skola själva utvecklar effektiva och medvetna strategier för hur jämställdheten i förskolan och skolan skall främjas och utvecklas, följas upp och kvalitetsredovisas utifrån en helhetssyn på uppdraget.

Även inom högskolan är det viktigt att jämställdhet genomsyrar det kvalitetsarbete som pågår. Högskoleverket ser till jämställdhetsarbetet vid sina kvalitetsarbetsgranskningar. Regeringen vill även här betona behovet av medvetna strategier på universitet och högskolor i syfte att befästa arbetet för jämställdhet.

Behovet av statistik och kvalitetsindikatorer

Regeringen har gett Statens skolverk i uppdrag att bl.a. utveckla enhetliga kvalitetsindikatorer för kvalitetsredovisning för förskolan, skolan och vuxenutbildningen. Indikatorerna bör utvecklas med hänsyn till de olika verksamhetsformernas särart. För samtliga verksamhetsformer bör det finnas indikatorer som avser aspekter som t.ex. demokratiska värden, jämställdhet, kränkande behandling, mobbning samt elev- och föräldrainsflytande.

Ansvar för att alla barn, ungdomar och vuxna får en likvärdig utbildning är gemensamt och måste förvaltas väl i varje skola och kommun. I ett mål- och resultatorienterat utbildningssystem krävs kontinuerlig kunskap om effekterna av investeringar och den resultatmässiga utvecklingen i relation till verksamhetens mål. Jämställdhetsperspektivet skall finnas med i hela den processen. Målen för

utbildningsområdet skall, där det är relevant, länkas till de övergripande jämställdhetsmålen.

Det finns redan omfattande statistik, men den behöver struktureras och bearbetas för att ge en allsidig bild av jämställdheten i skolan och vuxenutbildningen. Enhetliga resultatmått för förskolan, skolan och vuxenutbildningen skall utvecklas. Dessa skall ingå i varje kvalitetsredovisning och stödja kvalitetsarbetet i både skolan och kommunen. Ambitionen är att kvalitetsindikatorerna skall spegla verksamheternas hela uppdrag.

Behovet av kunskap och kompetens

Personalens kunskap och kompetens i jämställdhet är av stor betydelse för utbildningarnas kvalitet och utveckling. Lärarna har en nyckelfunktion i arbetet med att möta samhällets krav och att förverkliga det livslånga lärandet.

Utbildningens innehåll och uppläggning är viktig för jämställdheten i hela utbildningssystemet. Det har visat sig att kvinnors livssituationer och erfarenheter inte belyses på samma sätt som mäns i undervisningen. Kvinnor synliggörs sällan som individer i undervisning och kurslitteratur och saknas också ofta som författare till kurslitteratur eller föreläsare. Undervisningsmiljön är inte jämställd. Undersökningar visar att kvinnor och män inom utbildningsväsendet värderas olika. Forskningen visar att detta tar sig uttryck genom allt från nyansskillnader i bemötande till direkta sexuella trakasserier.

För att uppnå en jämställd pedagogik och pedagogisk verksamhet måste all personal bli medveten om sina egna föreställningar om kön och reflektera över hur det påverkar lärandet och lärmiljön för elever och studenter av respektive kön. Dessutom är den pedagogiska personalens kunskap om könsskillnader och skilda förväntningar på kvinnor och män utanför skolan och högskolan viktig, både för att de skall kunna se och bekräfta det eleven eller studenten verkligen kan och för att ge eleverna möjlighet att träna färdigheter som inte är könstypiska.

I arbetet med att utveckla förskolan och skolan är pedagoger och lärare tillsammans med ledningarna avgörande för arbetet med jämställdhet. De behöver därför teoretisk kunskap och fördjupad kompetens avseende verksamheternas uppdrag. Inom skolväsendet måste både lärare och elever analysera de krav som läroplanerna och andra styrdokument ställer på arbete med jämställdhets- och demokratifrågorna. Regeringen menar att även andra personalkategorier och föräldrar behöver engageras i arbetet med att utveckla jämställdhetsarbetet i förskolan och skolan.

Jämställdhet i förskolan

Regeringen avser att under mandatperioden återkomma med förslag i syfte att stimulera och stödja förskolans jämställdhetsarbete för ökad måluppfyllelse.

Förskolan och skolan skall sätta flickors och pojkars kreativitet och nyfikenhet i centrum. Deras perspektiv skall tillvaratas i en lärandeprocess med det livslånga lärandet som utgångspunkt. Regeringen menar att det är av stor vikt att det livslånga lärandet ses ur ett genusperspektiv i förskolans arbete, så att förlegade och stereotypa könsroller och mönster kan brytas. Förskolan är ett första och viktigt steg i denna process.

Statens skolverks projekt *Förskolan och läroplanen – nationell utvärdering av förskolan* är den första nationella utvärderingen efter förskolereformen 1998. Förskolan fick då en läroplan och blev en del av utbildningssystemet. Syftet med projektet är att belysa reformens betydelse för kvalitetsutvecklingen i förskolan. Resultaten från projekten visar en systematisk olikartad behandling av pojkar och flickor från personalens sida. Flickor och pojkar som uppvisade i stort sett samma beteende tillskrevs olika egenskaper. Detta benämns som förskolans dolda läroplan.

Vidare är jämställdhet en lågt prioriterad fråga i kommuner och förskolor och uppmärksammas inte i lika hög grad som andra delar av värdegrunden, såsom *demokrati* och *allas lika värde*. Regeringen avser därför att under mandatperioden återkomma med förslag i syfte att stimulera och stödja förskolans jämställdhetsarbete för ökad måluppfyllelse.

Kunskap och kompetensutveckling

Den statliga rektorsutbildningen

Regeringen anser att mål och riktlinjer för statens befattningsutbildning för rektorer inte är tydliga när det gäller jämställdhet. Mål och riktlinjer för statens befattningsutbildning för rektorer behöver därför förtydligas i detta avseende av Myndigheten för skolutveckling. Det är vidare enligt regeringens mening viktigt att även huvudmännen visar att det för ett demokratiskt, lärande och kommunikativt ledarskap krävs kunskap i och om jämställdhet.

Rektorerna har ansvar och uppgifter som utgår från såväl nationella som lokala styrdokument. Rektorerna har en nyckelroll när det gäller att förverkliga en nationellt likvärdig skola av hög kvalitet. Läroplanernas värdegrund och det demokratiska uppdraget utgör grunden för ledarskapet. Lagstiftaren har beslutat att alla som är verksamma i skolan alltid skall hävda de grundläggande värdena och klart ta avstånd från det som strider mot dem. Detta ställer speciella krav på rektorerna. Det är rektorerna som måste ta initiativ och ansvar till att man i skolan ständigt arbetar med dessa frågor.

Staten tar sedan många år ansvar för en statlig rektorsutbildning som Statens skolverk anordnar på uppdrag av regeringen. Från och med den 1 mars 2003 är det *Myndigheten för skolutveckling* som ansvarar för utbildningen. Det är både stat och kommun som har ett ansvar för att planering och genomförande av utbildning och kompetensutveckling präglas av långsiktighet och helhetssyn. Tillgängligheten till den statliga befatt-

ningsutbildningen för rektorer har ökat. Från och med januari 2002 bedrivs utbildningen vid sammanlagt åtta universitet och högskolor. Skr. 2002/03:140

Det är enligt regeringens mening av stor vikt att kommunerna vidtar åtgärder för att höja utbildningskvaliteten inom skolledarprogrammet genom ökad kunskap och kompetensutveckling i jämställdhet.

Utbildning av pedagogiska resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap

Regeringen har avsatt medel för utbildning av pedagogiska resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap. Syftet med utbildningen är att bredda och fördjupa kompetensen och höja kvaliteten i förskolans och skolans verksamhet när det gäller jämställdhet. Regeringens ambition är att det 2004 skall finnas minst en resursperson i varje kommun.

Statens skolverks nationella granskning 1999 av grund- och gymnasieskolornas sex- och samlevnadsundervisning visade att endast ett fåtal skolor hade nedskrivna mål för undervisningen och att undervisningen karaktäriserades av stor variation mellan skolorna. Den visade också att undervisningen måste präglas av ett tydligt jämställdhetsperspektiv samt att skolan måste arbeta främjande med att stödja båda könen. En tydlig markering gjordes därför i den reviderade kursplanen för grundskolan i de samhällsorienterande ämnena av sex- och samlevnadsundervisningens koppling till värdegrundsfrågorna.

Granskningen visade vidare att bristande kvalitet hängde samman med avsaknaden av styrning. Statens skolverk tog därför bl.a. fram ett material direkt riktat till rektorerna.

För närvarande genomför Statens skolverk en studie av tre grund- och tre gymnasieskolors arbete med bl.a. jämställdhet och sex och samlevnad. Syftet är att få kunskap om hur skolpersonalen förverkligar läroplanens intention och om rektors ansvar för de ämnesövergripande kunskapsområdena.

Som ett led i skolpersonalens kompetensutveckling genomförde Statens skolverk hösten 2002 en konferens om sex och samlevnad i samverkan med *Folkhälsoinstitutet*.

Regeringens satsning på utbildning av pedagogiska resurspersoner i jämställdhet och genusvetenskap är en av flera åtgärder som syftar till ökad jämställdhet. Regeringen har avsatt medel i budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/2002:1) för att utbilda resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap som skall arbeta praktiskt med förändringsarbete i den egna kommunen. Syftet är att stärka kompetensen och höja kvaliteten i det lokala jämställdhetsarbetet. Målet är att det skall finnas åtminstone en kvalificerad *genuspedagog* i varje kommun. Utbildningen riktar sig till pedagoger och lärare i förskolan, grundskolan och gymnasieskolan. Den bedrivs på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling av de nationella värdegrundscentrumerna vid Göteborgs och Umeå universitet.

Det är kommunerna som utser deltagare till utbildningen och står för eventuella vikariekostnader och resor, och staten som bekostar utbildningen. För de kommuner som anmält intresse att delta i utbild-

ningen har det funnits särskilda projektmedel till och med våren 2003 att söka för elevinriktade insatser som i vid mening syftar till att främja jämställdhet. Skr. 2002/03:140

Genus- och jämställdhetskunskap i högskolan

Regeringen vill betona vikten av genus- och jämställdhetskunskap i högskolans utbildningar och överväger att återkomma med förslag i syfte att stimulera undervisning som inkluderar genus- och jämställdhetsfrågor.

Grundläggande kunskaper om de förhållanden som råder för kvinnor och män är betydelsefulla i såväl arbetslivet som samhället i stort. Genom att inkludera genusperspektiv i utbildningen ges studenter bättre möjligheter att analysera och angripa ojämställda förhållanden i samhället. Sakta blir det också vanligare med genusperspektiv på kurser, främst inom samhällsvetenskap och humaniora.

I propositionen *En förnyad lärarutbildning* (prop. 1999/2000:135) uppdras åt varje högskola med lärarutbildning att anlägga ett könsperspektiv på utbildningen. Utbildningen till lärare har stor betydelse för hur jämställdhetsaspekten hanteras i skolorna i framtiden. För att vidga kunskapen om jämställdhet i lärandet har Högskoleverket fått i uppdrag att vidareutveckla lärarutbildningen i dessa avseenden. En rapport om vidtagna åtgärder skall lämnas till regeringen i samband med årsredovisningen 2003.

Regeringen förbereder ett uppdrag åt Högskoleverket angående uppföljningen av inslagen i olika utbildningar av frågor om kvinnofrid och om våld mot kvinnor

Prestationer, val och genus

Flertalet jämställdhetsinsatser inom utbildningsväsendet är riktade främst till flickor och kvinnor. Regeringens mening är att fler insatser och åtgärder inom utbildningsväsendet behöver fokusera pojkar och män för att bryta traditionella könsmonster och könsroller, som t.ex. leder till pojkars sämre studieresultat och könsbundna studieval. Brister i jämställdhet begränsar båda köns möjligheter att utvecklas till sin fulla potential som människa utifrån egna förutsättningar.

Skolan skall ge alla elever goda grundläggande kunskaper och färdigheter som att räkna, läsa och skriva. Så länge det finns ungdomar som lämnar skolan utan tillräckliga basfärdigheter och baskunskaper fullgör inte skolan sitt uppdrag. Ett växande problem är pojkars sämre läsförmåga. Sverige tillhör den tredjedel av de 27 deltagande OECD-länderna som har de största prestationsskillnaderna mellan flickor och pojkar enligt den internationella PISA-studien som mätte 15-åringars kunskapsnivåer.

Svenska betygsdata visar att flickor genomgående har bättre resultat än pojkar. Deras genomsnittliga betygsvärde är högre, andelen behöriga för

gymnasiestudier är högre och andelen som hoppar av grundskolan utan betyg är lägre. Påfallande är också de stora skillnaderna mellan flickor och pojkar i mindre tätorter och landsbygd/glesbygd. Här behövs mer forskning för att utreda och belysa mekanismerna bättre.

Ett problem är de könsbundna val som eleverna gör till gymnasieskolan. Pojkar är underrepresenterade på de studieförberedande programmen. Elevernas resultat i ungdomsskolan och val av gymnasieutbildning har återverkningar på övergången till högskolan. Andelen kvinnor bland dem som examineras i högskolan är drygt 60 procent. 53 procent av kvinnorna påbörjar högskolestudier före 25 års ålder, jämfört med 39 procent av männen.

Brister i jämställdhet begränsar människors möjligheter att utvecklas till sin fulla potential som människa utifrån egna förutsättningar. Det är flickor och kvinnor som jämställdhetsinsatser av olika slag främst riktats till. Syftet har varit och är att bryta det traditionella könsmönstret och få fler kvinnor att välja tekniska och naturvetenskapliga ämnen och utbildningar. Regeringen anser att det är viktigt att få fler pojkar och män att söka till flick- och kvinnodominerade utbildningar. Det är också viktigt att öka intresset för studier bland män med kort utbildning så att de i ökad grad omfattas av det livslånga lärandet. För flickor och kvinnor som lever isolerade och med starkt begränsad frihet krävs särskilda utbildningsinsatser.

Val och rekrytering

Regeringen anser att behovet av att motverka system som reproducerar könsstereotypa mönster och attityder är angeläget på samtliga nivåer inom utbildningssystemet.

Studier visar att pojkar får mer resurser – exempelvis lärarens uppmärksamhet och taltid i klassrummet – samtidigt som pojkarna som grupp presterar sämre resultat än flickor. Forskning om denna paradox är knapphändig. Mycket tyder på att det är skilda belöningsstrukturer som ger detta resultat. Eftersom flickor och pojkar agerar utifrån olika sociala positioner och möter skilda förväntningar, använder de sig av olika strategier för att kontrollera sin situation.

Flickor blir ofta synliga och får inflytande genom att vara välanpassade och duktiga, pojkar i högre utsträckning genom att synas och höras. De vuxna ställer högre krav på flickorna i skolan än på pojkarna och förväntar sig att flickorna skall leva upp till dem. Flickor visas mer överseende än pojkar vid mindre förseelser samtidigt som livliga och utagerande flickor möts av mindre uppmuntran, överseende och förståelse än pojkar som är livliga och utagerande.

Pojkar fostras generellt sett enligt många undersökningar till ett mer aggressivt beteende. Samhället lär pojkar att tävla mer än flickor och uppmuntrar dem till att både konsumera och utöva mer våld än flickor. Pojkar får de vuxnas uppmärksamhet och intresse genom sina uppror. Vissa forskare menar också att pojkar i mindre utsträckning än flickor lärs att ansvara för sitt eget lärande och sin egen ordning i skolan.

Genusmönstren utvecklas genom interaktion och relation. Det innebär att pojkarnas agerande påverkar och kräver något av flickorna och tvärtom. Pojkarna får större frihet och får leka och störa, medan flickorna får ta större ansvar. Gränserna för beteendet i skolan är relaterat till kön.

Skolans arbetsmetoder verkar inte passa lika bra för pojkar som för flickor, framför allt inte pojkar från vissa sociokulturella miljöer visar studier inom området. Det saknas kunskap om hur lärarutbildning och lärarfortbildning kan lära ut en pedagogik som även passar pojkar. En annan förklaring kan vara att pojkar inte tror att skolprestationer påverkar livsvillkoren i lika hög grad som flickor tror. Män har oftare lättare att slå sig fram på arbetsmarknaden trots dåliga skolresultat än kvinnor. Det kan också vara en missuppfattning och okunskap om vad det moderna kunskapsamhället kräver. Skolan måste därför förmedla att det inte räcker med traditionellt ”manliga” färdigheter utan att det i dag krävs förmåga att ta till sig ny kunskap, även om en sådan förmåga för vissa pojkar har en kvinnlig könsmärkning.

Påverkan måste börja tidigt, redan i förskolan. För att främja intresset för otraditionella val måste man väcka nyfikenhet, men också vidga elevens syn på vad som är ”kvinnligt” respektive ”manligt” att syssla med. I skolan måste undervisningen utvecklas så att den blir attraktiv för elever av båda könen. Gymnasiekommittén anser i sitt betänkande *Åtta vägar till kunskap – En ny struktur för gymnasieskolan* (SOU 2002:120) att mer otraditionella val av studie- och yrkesinriktning endast kan åstadkommas genom att hela miljön förändras, både i skolan och i arbetslivet. Elevernas resultat i ungdomsskolan och val av gymnasieutbildning har återverkningar på övergången till högskolan.

Flertalet utbildningar i högskolan har ojämn könsfördelning. I dag är män i majoritet inom teknikområdet. De insatser som gjorts för att locka kvinnor att läsa teknikämnen har lett till en jämnare könsfördelning på teknikområdet. Förändringarna inom vård- och lärarutbildningarna har däremot inte varit lika stora och studenterna på dessa utbildningar utgörs till en stor del av kvinnor. Inom området vård och omsorg består studenterna till ca 90 procent av kvinnor och inom lärarutbildningar utgör kvinnorna nästan 80 procent.

Andelen kvinnor på grundutbildning har ökat, men det har inte fått genomslag på högre nivåer inom högskolan. Trots att fler kvinnor än män tar ut grundexamen är det fortfarande en majoritet män som påbörjar forskarutbildningar och i ännu högre grad disputerar. Att öka andelen kvinnor bland professorerna har varit en prioriterad fråga det senaste decenniet. Andelen kvinnor bland professorerna har ökat från 6 procent 1990 men är fortfarande endast 14 procent. Det är av stor vikt att universitet och högskolor gör riktade insatser för att uppnå jämn könsfördelning inom utbildningarnas samtliga nivåer.

Flexibelt lärande

Det är regeringens mening att det flexibla lärandet kan användas för att främja jämställdheten och därmed bl.a. öka andelen män som deltar i kommunal vuxenutbildning.

I den nya *förordningen om kommunal vuxenutbildning* (2002:1012) anges att kommunen, genom den kommunala vuxenutbildningen, skall stödja vuxnas lärande. Detta stöd skall utformas utifrån den enskildes behov och förutsättningar och kan ha formen av undervisning, handledning och vägledning samt bedömning av måluppfyllelse och kunskaper. Därigenom skall det bli lättare att påbörja studier på en nivå som är anpassad efter vars och ens tidigare kunskaper och kunna kombinera dessa studier med arbete, familj eller andra studier.

Endast hälften så många män som kvinnor deltar i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå. Skälen är många och varierande. Det kan handla om att män heltidsarbetar i större utsträckning än kvinnor och därför har svårare att kombinera arbete med studier. För den som måste avstå ett heltidsarbete för att kunna studera blir den ekonomiska påfrestningen stor eller oöverstiglig. Enligt många undersökningar är den traditionella bilden av mannen som familjeförsörjare fortfarande stark, vilket gör att många män kan uppleva det ännu svårare att avstå inkomst till förmån för studier. Ett tredje skäl är att många män är sämre förberedda för studier än kvinnor. Dessa män har oftare erfarenheter av misslyckanden i skolan. Det finns därför anledning att anta att flexibla strukturer för lärande skulle kunna locka fler män att ta steget in i utbildning. Flexibelt lärande genom distansutbildning kan underlätta för många att ta del av det livslånga lärandet.

Flexibla strukturer kan också komma att gynna ensamstående kvinnor med barn, en annan grupp som har svårt att kombinera schema-lagd klassrumsundervisning med arbete och barn. Den nyligen inrättade myndigheten *Nationellt centrum för flexibelt lärande* (CFL) har som en av sina uppgifter att stödja kommunerna i deras utveckling av flexibelt lärande, bl.a. användning av distansutbildning.

Validering

I departementsskrivelsen *Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande* (Ds 2003:23), föreslås att en delegation tillsätts under en fyraårsperiod för att bedriva och stödja utvecklingsarbete av validering utanför högskoleväsendet. Validering innebär att erkänna och dokumentera den reella kunskap och kompetens som en person har. Regeringen avser att återkomma till riksdagen i denna fråga.

De flesta människor bär på kunskaper och kompetens som på något sätt förvärvats utanför det formella utbildningssystemet, t.ex. genom arbetslivserfarenhet eller utländsk yrkesutbildning. Sådan kunskap och kompetens är ofta inte dokumenterad. Detta bidrar till att t.ex. människor födda utomlands har svårt att få arbete som motsvarar deras kunnande. Även många kvinnor som arbetar inom vård och omsorg har kunskap som inte är dokumenterad. Validering innebär att den enskilde individens kunskap och kompetens bedöms, värderas och erkänns oavsett var, när och hur den inhämtats. Validering är ett medel för att dokumentera och tydliggöra dessa kunskaper och för att göra det lättare för en person att ta sig vidare i karriären eller till fortsatta studier.

I departementsskrivelsen föreslås att en delegation tillsätts under en begränsad period med uppgift att främja utvecklingen av validering. Delegationen, som föreslås samverka med arbetslivet och utbildningssektorn, bör få en operativ funktion och bedriva och stödja utvecklingsarbete utanför högskoleväsendet. Den bör också lämna förslag på vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att säkerställa valideringsverksamheten efter fullgjort uppdrag.

Det är angeläget att betona att validering är en naturlig del i det flexibla lärandet.

Vägledning

I departementsskrivelsen *Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande* (Ds 2003:23) föreslås att Statens skolverk får i uppdrag att granska hur vägledningen i det offentliga skolväsendet genomförs i kommunerna. Regeringen avser att återkomma till riksdagen i denna fråga.

Enligt läroplanerna för de obligatoriska och frivilliga skolformerna, inklusive vuxenutbildningen, skall skolan och personalen informera och vägleda eleverna i deras val av fortsatt utbildning och yrkesverksamhet så att begränsningar som grundar sig på kön och social eller kulturell bakgrund motverkas. Ansvar för vägledningen ligger således hos kommunerna.

Det är angeläget att ta fram strategier som kan förmå kvinnor och män att utbilda sig inom alla yrkesområden. På många håll, inte minst i kommuner som drabbats av hög arbetslöshet till följd av industrinläggningar, är det lättare att finna nytt arbete inom traditionella ”kvinnoyrken” som inom vård och omsorg. Dessa arbetstillfällen är väl spridda över landet. Det är därför angeläget att arbetslösa män inte avstår från att skola om sig till yrken inom vård och omsorg. Här kan en aktiv och kvalitativ väl fungerande vägledning bryta traditionellt könsbundna yrkesval.

22 Kulturpolitik (PO 28)

Genom bl.a. den kulturpolitiska dagordningen för 2003–2006 inleds ett långsiktigt arbete med att öka delaktigheten och deltagandet i kulturen i nära dialog med kulturlivets aktörer. Regeringens arbete kommer under perioden att ha en tydlig inriktning på att nå så många som möjligt av dem som i dag av olika skäl står utanför kulturpolitiken. En del av detta utanförskap kan förklaras genom olika förutsättningar för kvinnor och män.

Regeringen försöker, bl.a. genom att sätta upp mål och återrapporteringskrav för myndigheter och institutioner, skapa en samlad och fördjupad bild av jämställdheten inom det kulturpolitiska området. Detta är ett sätt att belysa problemen och se till att de tas upp i den kulturpolitiska debatten.

Ett av de nationella kulturpolitiska målen som presenterades i propositionen *Kulturpolitik* (prop. 1996/97:3), det s.k. jämlikhetsmålet, tar fasta på alla människors möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande. Syftet är att utjämna skillnader i kulturaktivitet mellan olika grupper, exempelvis skillnader mellan kvinnor och män.

Genusdimensionen i museernas arbete

Regeringen avser att fortsätta arbetet med att stärka genusdimensionen i museernas arbete.

Regeringen tillsatte i juni 2001 en arbetsgrupp, med uppgift att ta fram förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslag i museernas verksamhet samt föreslå framåtsyftande åtgärder. Enligt direktiven för arbetsgruppen behöver kontakterna mellan museerna och forskarsamhället stärkas. Gruppen bör därför genomföra sitt uppdrag i nära samverkan med universitet och högskolor. Även kontakter på ett nationellt och internationellt plan bör uppmuntras för att på så vis föra fram och sprida goda exempel. Vidare bör arbetsgruppen initiera och stödja projekt som syftar till att utveckla museernas verksamhet ur ett genusperspektiv samt koppla sitt arbete till det museipedagogiska området. Gruppen bör även diskutera utbildningsmöjligheter för museipersonal i genusfrågor. För att öka genomslagskraften av genusperspektivet i museernas verksamhet bör arbetsgruppen titta på möjligheterna att etablera ett framtida resurscentrum för genusfrågorna på museerna. En delrapport har lämnats till regeringen i december 2002 och en slutrapport skall lämnas senast den 31 december 2003.

Förbättrade förutsättningar för kvinnor som är filmskapare

Regeringen avser att fortsätta arbetet med att förbättra förutsättningar för kvinnor som är filmskapare.

Ett av de övergripande målen för statens filmstöd är att förbättra villkoren för kvinnor som är filmskapare. Regeringen beslutade 2002 att ett mål för statens filmstöd skall vara att öka andelen kvinnor bland filmskaparna som får produktionsstöd. Svenska filminstitutet har samtidigt fått i uppdrag att redovisa åtgärder som vidtas för att uppnå målet samt att redovisa andelen kvinnor och män som får produktionsstöd och andra former av filmstöd.

Konstnärernas villkor

Regeringen har begärt redovisning om eventuella skillnader i villkor för kvinnor respektive män som arbetar som konstnärer.

Konstnärsnämnden har som ett av sina uppdrag att bevaka konstnärernas ekonomiska och sociala situation genom att löpande förse regeringen och andra intressenter med underlag om utvecklingen inom området. Konstnärsnämnden har av regeringen fått i uppdrag att redovisa en omvärldsanalys och därvid göra en sammanfattande bedömning av tillståndet inom området. Nämnden skall även redogöra för metoder som ligger till grund för arbetet samt redogöra för eventuella skillnader i villkor mellan manliga och kvinnliga konstnärer.

Regeringen kommer att överväga möjligheterna att fördjupa och nyansera analysen av skillnader i kvinnliga och manliga konstnärers situation.

23 Ungdomspolitik (PO 29)

Översyn av ungdomspolitiken

Regeringen kommer att genomföra en översyn av ungdomspolitiken. Ett av målen med översynen är att få jämställdhetsperspektivet att genomsyra politikområdet.

Regeringen kommer att genomföra en översyn av ungdomspolitiken och dess målstyrningssystem. Översynen skall ta sin utgångspunkt i en fördjupad analys av flickors och pojkars levnadsförhållanden, tillsammans med en attityd- och värderingsstudie.

De framtida kvantitativa och kvalitativa målen och indikatorerna samt själva målstyrningssystemet för politikområdet kommer att analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv. Målet är att jämställdhetsperspektivet skall genomsyra all verksamhet inom politikområdet.

Regeringen avser att under våren 2004 lämna en skrivelse eller proposition till riksdagen om hur ungdomspolitiken bör utvecklas.

Fördelningen av medel på fritidsområdet ur ett jämställdhetsperspektiv

Regeringen avser att fortsätta uppmuntra kommunernas arbete med att analysera fördelningen av medel på fritidsområdet ur ett jämställdhetsperspektiv.

Ungdomsstyrelsen fick i samband med ungdomspolitiska propositionen i uppdrag att analysera utvecklingen av upplevelseindustrin och lämna förslag till insatser. Särskild hänsyn skulle då tas till att kvinnors/flickors initiativ får rättmätigt utrymme och tas tillvara. Uppdraget har redovisats i rapporten *Att växa i rocken* (25/01). Rapporten visar bland annat att pojkar och män är kraftigt överrepresenterade i musiklivet, trots att båda könen uppenbart har samma intresse för både utövande och lyssnande av musik. Rapporten framför att ojämlikheter i fördelningen av kommunala stöd till fritidsverksamhet kan vara en av orsakerna till skillnaden. Regeringen avser att fortsätta uppmuntra

24 Folkrörelsepolitik (PO 30)

Inom folkrörelsepolitiken har jämställdhetsfrågor en framskjuten plats, såväl i generella som specifika insatser på folkrörelseområdet. När det gäller specifika insatser kan bidragen till idrotten respektive kvinnoorganisationerna nämnas.

Bidrag till idrotten

Regeringen avser att fortsätta arbetet för att folkrörelserna skall vara tillgängliga för alla på lika villkor. Flickor och pojkar, kvinnor och män måste ha tillgång till idrottsrörelsen på lika villkor.

Regeringen har uttalat att en fri och självständig idrottsrörelse bör ges ett aktivt stöd inriktat på bl.a. sådan verksamhet som ger lika möjligheter för kvinnor och män. Idrottsrörelsen har under senare år gjort framsteg när det gäller jämställdhet, inte minst tack vare ett eget offensivt program. En hel del återstår dock att göra innan svensk idrott kan kalla sig jämställd. Regeringen gav 2000 Riksidrottsförbundet i uppdrag att, i samverkan med Svenska kommunförbundet, leda ett treårigt projekt vars övergripande syfte är att verka för en rättvis fördelning av samhällets samlade resurser för olika idrottsverksamheter såväl inom som utom den organiserade idrotten. Regeringen har vidare ställt som ett krav för de ytterligare medel som tillförs svensk idrott att idrottsrörelsen satsar mer på flickors idrottande.

Stöd till organisationer

Regeringen avser att utreda hur folkrörelser nu integrerar ett jämställdhetsperspektiv i sin verksamhet och hur stödet till kvinnoorganisationer kan stärkas.

Mot bakgrund av att det nuvarande stödet till kvinnoorganisationerna inte uppfattas som ändamålsenligt avser regeringen att tillsätta en utredning med uppdrag att se över systemet och föreslå förändringar. En sådan utredning bör ha sin utgångspunkt i stödets effekter vad gäller kvinnors vilja och möjligheter till egen organisering, dvs. ett folkrörelseperspektiv och även ta i beaktande olika minoritetsgruppers möjligheter till organisering. Den skall undersöka hur man kan komma tillrätta med de brister som föreligger i nuvarande system och hur folkrörelser och föreningar som får statliga bidrag främjar jämställdhet i sin verksamhet.

Jämställdhetsperspektivet skall lyftas fram i översynen av plan- och bygglagstiftningen.

Regeringen har tillkallat en kommitté med uppdrag att se över plan- och bygglagstiftningen (dir.2002:97). Kommitténs förslag skall tillgodose kraven på främjande av en långsiktigt hållbar utveckling. Kommittén skall därvid bl.a. överväga och redovisa åtgärder för att stärka demokrati- och rättighetsperspektiven i plan- och bygglagstiftningen. Däri ingår att kommittén vid sina överväganden skall beakta målen om jämställdhet mellan kvinnor och män.

26 Miljöpolitik (PO 34)

Miljöpolitiken är av generell vikt för människor. På en del områden har miljöpolitiken dock könsmässigt skilda betydelser och effekter. Det är viktigt att uppmärksamma sådana skillnader och anpassa miljöpolitiken så att den blir rättvis för båda könen och samtidigt ger önskad effekt.

Agenda 21 och Habitat

Regeringen strävar mot att integrera jämställdhetsperspektivet i arbetet med Agenda 21 och Habitat.

Nationalkommittén för Agenda 21 och Habitat lägger i sitt slutbetänkande (SOU 2003:31) fram förslag som bl.a. bygger på de insatser som tidigare behandlats i avsikt att stärka kvinnors deltagande i beslutsprocessen och i samhällslivet generellt. Agenda 21-arbetet föreslås breddas till andra frågor än traditionella miljöfrågor. Där är frågor rörande folkhälsa, jämställdhet och socialt ansvarstagande exempel på en sådan breddning. Kommitténs betänkande bereds för närvarande i Regeringskansliet. I det internationella arbetet inom Habitat lyfts kvinnors möjligheter att träffa avtal och stå för hyresavtal etc. fram när det gäller markanvändning och boende.

Jämställdhetsaspekter inom naturvårdsområdet

Regeringen överväger insatser för att stärka jämställdhetsperspektivet i det kommunala och lokala naturvårdsarbetet. Kunskap om hur jämställdhetsfrågan bättre kan integreras i naturvårdsarbetet skall öka.

En satsning på ett program för kommunala och lokala naturvårdsåtgärder är aviserad att starta 2004. Såväl jämställdhets- som integrationsaspekter skall finnas med när denna satsning genomförs. Grundtanken är att det är idéer, önskemål och kreativitet i kommunerna, och hos lokala aktörer inom dessa, som skall vara drivkraften i de lokala projekten.

Programsatsningen skall ses som ett sätt att stimulera kommunernas medverkan i arbetet att uppnå fastlagda mål som berör naturvården. Möjligheten att integrera jämställdhetsaspekter i lokala projekt är mycket upp till lokala initiativtagare och kreatörer av bra projekt. Underifrån-perspektivet är viktigt att upprätthålla.

Andra områden där jämställdhetsaspekterna bör integreras är i naturvårdsarbetet är förvaltning av skyddade områden och friluftslivet. Det är långt ifrån givet att kvinnor och män har samma syn, erfarenheter och önskemål om hur natur och naturområden bör skötas, förvaltas och iordningställas för olika upplevelser och aktiviteter. Överhuvudtaget behövs mer kunskap om hur jämställdhetsfrågan bättre kan integreras i naturvårdsarbetet.

Miljö och hälsa

Regeringen överväger ökade insatser för att kvinnors och mäns hälsa skall beaktas i samma grad vid riskbedömningar av livsmedel. Forskningen om konsekvenserna för kvinnor respektive män av kemiska ämnen i livsmedel skall intensifieras.

Särskilda restriktioner finns för hur kvinnor bör äta fisk från vissa områden. Det rör sig t.ex. om fisk med höga halter av t.ex. kvicksilver (metylkvicksilver), organiska miljöföroreningar (DDT, PCB, dioxiner m.fl.) eller radioaktivt cesium. Det är inte acceptabelt att hälften av befolkningen inte kan äta ett livsmedel som enligt Livsmedelsverket är speciellt betydelsefullt för folkhälsan.

Det är viktigt att beakta kvinnor och män respektive flickor och pojkar när man gör riskbedömningar. Det saknas tillräcklig kunskap om vilken effekt många av dessa ämnen kan komma att ha över tid. Det är angeläget att forskning intensifieras rörande den effekt dessa typer av ämnen kan ha på kvinnor och män respektive flickor och pojkar och att dessa ämnen och substanser i möjligaste mån ersätts av alternativ som inte är skadliga för människan och miljön.

Regeringen har genom sitt arbete med en miljöorienterad produktpolitik pekat på dessa effekter och fortsätter i samråd med olika intressenter, såväl nationellt som inom EU att utveckla olika instrument som kan vara behjälpliga i detta sammanhang. Insatserna inom forskning och utveckling av renare teknik samt främjande av befintlig teknik bör öka. Det är också något som det av regeringen aviserade centrumet för miljöteknik bör beakta.

FN:s miljöprogram

Regeringen skall verka för en stärkt jämställdhetsinriktning i FN:s miljöprogram.

Regeringen kommer att verka för att FN:s miljöprogram (UNEP) skall analysera organisationens aktiviteter med målsättning att värdera hur kvinnor påverkar miljöpolitik och att säkerställa utveckling och genom-

förande av miljöpolities som möter kvinnors behov. Sverige kommer att föreslå att UNEP:s globala miljöministerforum diskuterar kvinnor och miljö och 2005 fattar framåtblickande beslut i frågan tio år efter kvinno-konferensen i Beijing.

Skr. 2002/03:140

Indikatorer om jämställdhet efter Johannesburg

Regeringen kommer att verka för att jämställdhetsindikatorer utarbetas och används i FN:s arbete för hållbar utveckling.

Efterlevnaden av de åtaganden som världens regeringar gjorde vid mötet i Johannesburg 2002 bör utvärderas på ett sådant sätt att effekterna för kvinnor och män tydliggörs.

Av störst betydelse är de indikatorer som tagits fram av FN:s kommission för hållbar utveckling (CSD) och av OECD. Dessa behöver utvecklas för att bättre återspegla ett jämställdhetsperspektiv.

Genomförandeplanen från världstoppmötet i Johannesburg kommer att följas upp internationellt, främst i *FN:s kommission för hållbar utveckling*. Regeringen kommer i det sammanhanget att verka för att jämställdhetsindikatorer utarbetas och används.

Tioårigt ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion

Regeringen kommer att ge Naturvårdsverket i uppdrag att utreda hur styrmedlen i miljöpolitiken påverkar kvinnor respektive män.

Vid Johannesburgtoppmötet 2002 beslutades att FN skall utarbeta ett tioårigt ramverk av program för hållbara konsumtions- och produktionsmönster.

Regeringen kommer att ge Naturvårdsverket i uppdrag att utreda hur styrmedel i miljöpolitiken i Sverige i dag påverkar kvinnor respektive män. I uppdraget skall ingå att formulera förslag på hur jämställdhetshänsyn kan införas i styrmedlen för hållbara konsumtions- och produktionsmönster så att dessa slår lika mot kvinnor och män. Resultatet kommer att användas av regeringen i det fortsatta arbetet inom EU och FN för att ta fram handlingsprogram på olika nivåer.

Övriga insatser inom det internationella miljösamarbetet

Regeringen avser att fortsätta lyfta fram jämställdhetsfrågorna i det internationella miljösamarbetet.

Många internationella miljöinsatser rör makroekonomiska och politiskt strategiska frågor. För många kvinnor, inte minst i utvecklingsländer, domineras tillvaron ännu av mer hushållsnära frågor, ofta inom en informell, penningfri handel och utan kontakt med globaliseringens uttrycksformer. I syfte att bidra till förbättringar i dessa kvinnors

situation, avser regeringen att under de närmaste åren tydliggöra ett hushållsnära perspektiv på miljöfrågorna. Det kan handla om insatser som bidrar till skydd av känsliga jordar och hotad biologisk mångfald för att främja kvinnors försörjningsmöjligheter eller för att ändra energiförsörjning till ren teknologi som sparar tid och bidrar till hälsosammare inomhusmiljö.

Av strategisk betydelse för jämställdhet, liksom för hållbar utveckling, är kvinnors och mäns lika delaktighet i beslutsfattande och båda könen rätt att äga och bruka mark. Dessa frågor behandlas i genomförandeplanen från FN:s toppmöte i Johannesburg. Regeringen kommer under mandatperioden att i olika FN-organ noga följa upp efterlevnaden av detta åtagande.

Inom ramen för det Nordiska Ministerrådet har utarbetats en strategi för hållbar utveckling för perioden 2001–2004. Ett arbete har nyligen påbörjats för att se över den nordiska strategin för hållbar utveckling. En viktig del i arbetsgruppens mandat är att det framhålls att jämställdhet nu skall beaktas i arbetet. På motsvarande sätt kommer Sverige att verka för att detta också präglar arbetet när det gäller framtiden för *Agenda 21 för Östersjöregionen – Baltic 21*.

Miljöministern, Lena Sommerstad, är sedan februari 2003 ordförande i ett nätverk av kvinnor som är miljöministrar från ett tjugotal länder i alla världsdelar. Nätverket driver gemensamt miljörelaterade jämställdhetsfrågor i internationella fora. Nätverket ger goda möjligheter att lyfta frågor på den internationella dagordningen.

Vid internationella förhandlingar om miljö och hållbar utveckling skall Sveriges agerande utgå bl.a. från en generalinstruktion att driva jämställdhetsfrågor. Vidare skall det internationella arbetet präglas av insatser som underlättar för synpunkter från både kvinnor och män att reflekteras.

27 Transportpolitik (PO 36)

Regeringen avser fastställa etappmål och indikatorer för att nå målet om ett jämställt transportsystem.

Målet för transportpolitiken är att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet.

Ett av riksdagen fastställt delmål är ett jämställt transportsystem, där transportsystemet är utformat så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Kvinnor och män skall ges samma möjligheter att påverka transportsystemets tillkomst, utformning och förvaltning och deras värderingar skall tillmätas samma vikt.

Regeringen har initierat ett kraftfullt kunskapsuppbyggande om jämställdhet inom politikområdet. Trafikverken och Rikstrafikens analyser av transportsystemet ur ett jämställdhetsperspektiv, som de fått regeringens uppdrag att genomföra, kommer att ligga till grund för regeringens fortsatta styrning av transportpolitiken.

Regeringen avser ge SIKA i uppdrag att föreslå avvägda etappmål och indikatorer för att uppnå målet. Etappmålen avser såväl transporter som fördelning av makt och inflytande vid planeringen av transportsystemet.

Regeringen avser därefter att fastställa etappmålen under mandatperioden.

28 IT, tele och post (PO 37)

Regeringen har aviserat att man förbereder en tillsättning av en delegation inom området. IT-delegationen skall aktivt integrera ett jämställdhetsperspektiv i sitt arbete.

Det IT-politiska målet förutsätter kontinuerliga insatser inom områdena tillgänglighet, tillit och kompetens. Stor uppmärksamhet har kommit att riktas mot kvinnors respektive mäns användning av IT. En ökad användarorientering av tjänsteutvecklingen kan främja jämställdheten genom bland annat IT-tjänsters utformning och innehåll. Regeringen har aviserat att man förbereder en tillsättning av en IT-delegation som syftar till att:

- ge en överblick över IT:s användningsområden, tjänster och målgrupper,
- undersöka generella stimulansåtgärder för IT-användning samt
- ge förslag på hur en ökad användarorientering av tjänsteutvecklingen kan stimuleras bland annat för att därmed bidra till att IT-tjänsternas utformning och innehåll främjar jämställdheten.

29 Näringspolitik (PO 38)

Regeringens mål för näringspolitiken är att främja en hållbar ekonomisk tillväxt och ökad sysselsättning genom fler och växande företag. Ett bra företagsklimat, ändamålsenliga regler och väl fungerande marknader är viktiga ramvillkor för ett konkurrenskraftigt näringsliv. Kvinnor är underrepresenterade bland nyföretagare och företagare. Regeringens ambition är att kvinnors företagande skall motsvara deras andel av arbetskraften.

Representation i näringslivet

Regeringen skall arbeta för ett mer jämställt näringsliv och vidta lämpliga åtgärder för att nå dit. Regeringen skall även undersöka möjligheten och lämpligheten av att utforma lagstiftningen så att representationen i näringslivets styrelser förbättras. Statistiken om könsfördelningen i styrelser och ledningsgrupper skall förbättras.

Regeringen följer uppmärksamt utvecklingen när det gäller kvinnors och mäns deltagande på ledande poster i näringslivet och tar olika initiativ för att främja en utveckling mot ett mer jämställt näringsliv.

Projektet *Jämmt på toppen* fortsätter under hösten 2003 och utvärderas därefter. Flera län har redan aviserat att uppföljande seminarier kommer att arrangeras 2005 för att se vilka resultat som uppnåtts. Utvärderingen får visa om och hur en eventuell fortsättning kan läggas upp.

Betänkandet *Mansdominans i förändring* (SOU 2003:16), som avlämnade sitt betänkande den 7 mars 2003, innehåller inga åtgärdsförslag. En process har därför inletts tillsammans med näringslivet, arbetsmarknadens parter och ett antal förändringsaktörer för att få fram åtgärdsförslag för att snabba upp processen mot en jämnare könsfördelning på ledande poster och i styrelser. Rundabordssamtal har inletts och deltagarna har inbjudits att lämna skriftliga åtgärdsförslag. Resultatet av överläggningarna och de skriftliga förslagen kommer att sändas på remiss tillsammans med utredningen. Regeringen avser även att undersöka möjligheten av och förutsättningarna för att införa någon form av kvoteringsbestämmelse i lagstiftningen när det gäller representationen av kvinnor och män i styrelserna i näringslivet.

Synlighet är viktigt för framgång i jämställdhetsarbetet. Den statistik som SCB på regeringens uppdrag tar fram årligen – *På tal om kvinnor och män* – är därför ett viktigt instrument. Den innehåller dock för närvarande bara statistik om kvinnor och män när det gäller börsbolagens VD och styrelser. När det gäller förekomsten av kvinnor och män i ledningsgrupper och styrelser i företag med fler än 200 anställda finns statistik från 1993 (SOU 1994:3) respektive 2002 (SOU 2003:16). För att följa processen mot ett mer jämställt näringsliv när det gäller toppositionerna, är det viktigt att kunna avläsa resultat av arbetet. SCB:s årliga statistik bör därför kompletteras med uppgifter om könsfördelningen i styrelser och ledningsgrupper, eventuellt med en nedre gräns vad gäller företagsstorleken.

Satsningar på kvinnors företagande

Regeringen avsätter medel för att främja kvinnors företagande. Samtidigt skall utbudet av information och rådgivning inom området anpassas till både kvinnors och mäns förutsättningar och behov.

Utbudet av information och rådgivning har varit anpassat till män och branscher där män driver företag. Kvinnor har därför i vissa fall haft svårt att hitta den form av stöd de söker. Av den anledningen har regeringen sett behovet av att rikta särskilda insatser som möter kvinnors behov. Regeringen avsätter därför 42 miljoner kronor under åren 2002–2004 för att främja kvinnors och invandrares företagande och utveckla verksamheten inom området så att det är ändamålsenligt för både kvinnor och män.

Inom ramen för NUTEK:s anslag för företagsfrämjande kommer medel att avsättas till *ALMI Företagspartner* och *Nyföretagarcentra* för att driva projekt riktade till kvinnor. Genom projektpengarna främjas tillväxt i existerande företag liksom nyföretagande bland kvinnor.

Regeringens strävan är att statistik om företagande skall vara uppdelad på kön.

Regeringens ambition är att kvinnors och mäns företagande skall motsvara deras andel av arbetskraften. För att kunna följa utvecklingen på området behövs bra statistik. I dag finns det ingen könsuppdelad statistik på företagsstocken. Regeringen har därför givit *Institutet för tillväxtpolitiska studier* (ITPS) i uppdrag att utveckla statistik som beskriver och analyserar företagens demografi och förbättra statistiken över företagare. Uppdraget skall slutredovisas den 31 december 2003. En förbättrad företagarsstatistik skulle innebära att man bl.a. kan identifiera kvinnor respektive män som företagare och därmed följa utvecklingen kring respektive köns företagande.

30 Djurpolitik (PO 42)

Regeringen har gett i uppdrag till Jordbruksverket att kartlägga strukturförändringar inom veterinärkåren. Regeringen avser vidare att återkomma vad gäller frågan om att utveckla hästsektorn.

Jordbruksverket har av regeringen fått i uppdrag att kartlägga strukturförändringar inom veterinärkåren, dvs. ålders- och könsfördelningen och regionala skillnader samt att även lämna en prognos för hur marknaden för veterinära tjänster kommer att se ut fram till 2020.

I *Hästpolitiska utredningens* betänkande *En svensk hästpolitik* (SOU 2000:109) presenterades ett förslag till en sammanhållen svensk hästpolitik. Syftet med utredningen var att lyfta fram förutsättningarna för att bevara och utveckla hästsektorn i Sverige. Utredaren lyfter fram den stora betydelsen hästsporten har för ungdomar, och särskilt flickor när det gäller ridsporten. Regeringen avser att återkomma i frågan och ser det som betydelsefullt ur ett jämställdhetsperspektiv då det är angeläget att stödja idrott och fritidsaktiviteter där flickor dominerar. Förutom en utvecklad kunskap om djur bidrar även idrottsutövandet till gemenskap och ledarskap. Vidare kan en utveckling av hästsporten bidra till arbetstillfällen, vilket inte minst förbättrar kvinnors möjlighet att leva och verka i gles- och landsbygd.

31 Samepolitik (PO 45)

Regeringen avser att i den pågående hanteringen av Sametingsutredningen beakta hur jämställdheten ytterligare kan stärkas.

Liksom i samhället i övrigt är det viktigt att på olika sätt stärka samekvinnornas ställning i samesamhället i stort och i berörda näringar,

32 Demokrati (PO 46)

Regeringen avser att intensifiera arbetet med att integrera jämställdhetsperspektivet i demokratipolitiken.

I arbetet med att följa upp propositionen *Demokrati för det nya seklet* (prop. 2001/02:80) och regeringens skrivelse *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna* (skr. 2001/02:83) har jämställdhetsperspektivet en naturlig roll. Bland annat kommer detta perspektiv att lyftas i informationsinsatserna kring dessa dokument.

Ett viktigt moment är att få fram bra indikatorer som visar hur den svenska demokratin utvecklas. Därför har regeringen givit uppdrag till SCB och Göteborgs universitet att inventera och vidareutveckla demokratistatistiken. Resultaten av dessa arbeten kommer att ge regeringen verktyg för det fortsatta arbete med att stärka jämställdhetsperspektivet inom demokratipolitiken.

33 Minoritetspolitik (PO 47)

Regeringen avser att stärka jämställdhetsperspektivet i minoritetspolitiken.

Det finns skäl att ytterligare utveckla minoritetspolitiken inom olika områden. Det behövs ytterligare kunskap om villkoren för kvinnor och män hos de fem nationella minoriteterna. Jämställdhetsperspektivet bör förstärkas i det fortsatta utvecklingsarbetet i nära samråd med företrädare för de nationella minoriteterna.

34 Utvecklingsarbetet inom departementen

Ett omfattande utvecklingsarbete äger också rum inom departementen. Som exempel på detta redovisas nedan arbetet på Socialdepartementet respektive Jordbruksdepartementet

Socialdepartementet

I syfte att garantera ett könsperspektiv i Socialdepartementets verksamhet arrangerar departementets gendergrupp en omfattande teoretisk och praktisk utbildning i könskonsekvensanalys under våren 2003. Målgruppen för den teoretiska utbildningen är politiska ledningen, chefer och handläggare på departementet. Till den praktiska delen har ett

begränsat antal handläggare bjudits in. Syftet med utbildningen är dels att ge kunskap i genusteori inom Socialdepartementets politikområden, dels att ge handläggarna verktyg för att genomföra könskonsekvensanalyser.

En utmaning för de kommande åren är att utveckla och precisera gendersamordnarens roll. Målet är att gendersamordnaren skall fungera som en rådgivare och kvalitetssäkrare i de olika processerna som kan identifieras i Regeringskansliet som t.ex. utformningen av utredningsdirektiv, propositionsarbete, budgetarbete och myndighetsstyrning. Gendersamordnaren skall starta processer men inte vara den som gör jobbet; ansvaret skall finnas kvar hos respektive sakhandläggare. En förutsättning är att samordnaren är med från början i de olika processerna, då det ger störst möjlighet till påverkan. Samordnaren bör också vara kontaktperson gentemot politiska ledningen och myndigheternas gendersamordnare.

Jordbruksdepartementet

Jord- och skogsbrukssektorn är av tradition en mansdominerad sektor. Detta är oacceptabelt av flera anledningar. Jordbruksdepartementet har, utifrån den av Nordiska Ministerrådet antagna jämställdhetsplanen, förordnat en utredare av jämställdhet inom jord- och skogsbrukssektorn i Sverige. Utredningen syftar bl.a. till att kartlägga och analysera formell och informell maktfördelning, strukturen i lantbrukshushållen samt i vilken utsträckning kvinnor respektive män erhåller stöd, krediter och lån för investeringar i eget företagande och andra sysselsättningsskapande verksamheter. Mot bakgrund av analysen skall förslag till åtgärder lämnas. Utredningen skall redovisas senast den 30 juni 2004.

Jordbruksdepartementet avser att tillsätta en projektgrupp för att bättre kunna integrera jämställdhetsaspekten vid utformningen av departementets politik och dess mål. Projektet bör i ett första steg öka medvetenheten kring jämställdhet inom departementet och dess verksamhetsområden. Det kommer att ingå i projektgruppens arbetsuppgifter att identifiera indikatorer för jämställdheten inom berörda politikområden. Arbetet kan följas av dialoger med berörda myndigheter och eventuellt en handlingsplan för myndigheternas verksamhet, i egenskap av utförare av politiken. Ett syfte är också att skapa beredskap för att ta emot betänkandet från den nyligen tillsatta utredningen av jämställdhet inom jord- och skogsbrukssektorn. Utredningen kan behöva kompletteras med ytterligare information, med utgångspunkt från resultatet av projektets mål för integreringen. Exempel på områden som har stor bäring för sektorn är konsumentaspekter, livsvillkoren i gles- och landsbygdsområden, försörjning och sysselsättning samt företagande inom och i anslutning till jord- och skogsbrukssektorn.

I detta avsnitt beskrivs hur jämställdhetsdimensionen utvecklats inom respektive politikområde sedan 1999. Redovisningen är i första hand inriktad på resultat. Verktyg för att mäta resultat är emellertid inte alltid tillgängliga varför redovisningen ibland blir mer fokuserad på aktiviteter.

Inom vissa politikområden, till exempel inom rättsväsendet och totalförsvaret, redovisas även den politikområdesspecifika personalpolitiken, eftersom den är en viktig del av regeringens jämställdhetspolitik. Statens generella arbetsgivarpolitik redovisas som en del av politikområde 1 Effektiv statsförvaltning.

1 Jämställdhetspolitik (PO 24)

Regeringen har beslutat att jämställdhetsarbetet skall integreras som en del av de ordinarie arbetsprocesserna i regeringens arbete. Ansvaret för det strategiska och sammanhållande arbetet återfinns under politikområde 24 Jämställdhetspolitik.

I den jämställdhetspolitiska propositionen *Delad makt delat ansvar* (prop. 1993/94:147) slogs det fast att det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är ett samhälle där kvinnor och män har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Utifrån detta övergripande mål formulerades sex stycken delmål:

- en jämn fördelning av makt och inflytande,
- samma möjligheter till ekonomiskt oberoende,
- lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet,
- lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger,
- delat ansvar för hem och barn samt
- frihet från könsrelaterat våld.

Inom politikområdet Jämställdhetspolitik finns två verksamhetsområden; *Samordningsansvar för jämställdhetspolitiken och särskilda jämställdhetsåtgärder*, samt *Motverka könsdiskriminering*.

Under 1990-talet har mål- och resultatstyrning kommit att få en alltmer framträdande plats som ett instrument för samhället att påverka olika verksamheters inriktning och effektivitet. Det innebär att mål anges, att resultatet följs upp eller utvärderas och att en bedömning görs som kan ligga till grund för åtgärder. Avsikten är att skapa ett bättre beslutsunderlag för regering och riksdag genom att tydliggöra sambandet mellan mål, resurser och resultat.

Jämställdhetspolitiken är en sektorsövergripande verksamhet dvs. ett politikområde vars måluppfyllelse är beroende av verksamheter inom andra politikområden. Det innebär att den direkta kopplingen mellan mål, resurser och resultat ofta kan vara svag. Ett sätt att tydliggöra denna koppling är att specificera delmål för övriga politikområden så att det framgår vilket resultat som skall uppnås och vid vilken tidpunkt detta

skall vara uppnått. Målen bör också vara möjliga att följa upp med hjälp av resultatindikatorer som i sin tur kan ligga till grund för en utvärdering av jämställdhetspolitikens resultat, sammanvägt över alla politikområden.

De jämställdhetspolitiska mål som gäller i dag är alltför allmänt formulerade för att använda som ett instrument för mål- och resultatstyrning. De täcker inte heller in alla de aspekter som är relevanta för jämställdhetspolitiken, t.ex. kvinnors och mäns hälsa.

Samhället har utvecklats och förändrats sedan de jämställdhetspolitiska målen formulerades. Dessa förändringar måste även återspeglas i jämställdhetspolitiken. Exempel på detta är den demografiska utvecklingen mot en allt äldre befolkning och den alltmer ökade sexualiseringen av samhället.

Vidare bör ett förtydligande göras om att ojämställdhet förekommer inom alla grupper i samhället oavsett om de är baserade på ålder, social tillhörighet, etnisk och kulturell bakgrund, handikapp eller sexuell läggning. Jämställdhetsperspektivet är relevant för alla grupper av människor och skall alltid anläggas när dessa andra perspektiv adresseras.

Jämställdhetsarbetets organisering

Den mer fasta organisatoriska uppbyggnaden av jämställdhetspolitiken inleddes 1980 med inrättandet av Jämställdhetsombudsmannen, JämO. I Regeringskansliet inrättades jämställdhetsenheten 1982.

I linje med den uttalade strategin om jämställdhetsintegrering och i syfte att stärka jämställdhetsarbetet på regional och lokal nivå, föreslogs i propositionen *Delad makt delat ansvar* (prop. 1993/94:147) att jämställdhetsorganisationen skulle utökas. Detta skedde i och med inrättandet av experter för jämställdhet på regional nivå 1995.

En viktig del i jämställdhetsintegreringen är att myndigheterna ges ett tydligt ansvar för genomförandet av jämställdhetsmålen inom olika sakområden. Verksförordningen (1995:1322) – som på övergripande nivå reglerar myndigheternas ledningsformer, organisation, ansvar och uppgifter – fick 1995 ett tillägg om att samtliga myndigheter har ansvar för att beakta de krav som ställs på verksamheten i fråga om jämställdhet mellan kvinnor och män. Utöver verksförordningen förtydligas också ansvaret för jämställdhetsfrågor i instruktionen till ett fåtal myndigheter. Riksrevisionsverkets granskning av regeringens styrning av myndigheterna på jämställdhetsområdet (RRV 2000:17) visade att cirka hälften av myndigheterna under 1999 hade någon form av uppdrag eller återrapporteringskrav som gällde jämställdhet i de årliga regleringsbrev.

Cirka 230 myndigheter lyder direkt under regeringen. Förutom att varje departement inom Regeringskansliet har fått ansvar för jämställdhetsfrågorna inom sina ansvarsområden, har myndigheterna detta ansvar – indirekt genom verksförordningens krav, eller direkt genom konkreta uppdrag och återrapporteringskrav i regleringsbrev. Detta har inneburit att antalet aktörer med ansvar för jämställdhetspolitiken har ökat.

Den statliga jämställdhetsorganisationen utgörs av jämställdhetsenheten i Regeringskansliet, Jämställdhetsombudsmannen (JämO) och Jämställdhetsnämnden. JämO:s uppdrag är kopplat till jämställdhetslagen vad gäller tillsyn över jämställdhetslagen samt stöd till arbetsgivare för att främja arbetet med aktiva åtgärder. JämO:s ansvar sträcker sig sålunda inte utanför jämställdhetslagens område. På regional nivå finns de särskilt sakkunniga för jämställdhet på länsstyrelserna, som trots namnbytet har samma funktion och uppdrag som vid inrättandet 1995.

Länsstyrelserna är de enda myndigheter som formellt genom förordning (2000:864) är ålagda att inrätta en särskild organisation för att bistå myndigheten i arbetet med jämställdhetsintegrering. Vissa andra myndigheter har i regleringsbrev fått i uppdrag att inrätta samordnings- och stödfunktioner i sitt jämställdhetsarbete, vilket i synnerhet gäller de myndigheter som lyder under Socialdepartementet. En del myndigheter har på eget initiativ inrättat en organisation med ansvar för att bevaka och stödja arbetet med jämställdhetsintegrering internt. Riksrevisionsverket bedömer att de större samt en del av de medelstora myndigheterna har inrättat organisationer för sitt arbete med jämställdhetsintegrering.

Jämställdhetslagen

Jämställdhetslagen (1991:433) är ett viktigt verktyg för att främja kvinnors och mäns lika rätt i fråga om arbete, anställnings- och andra arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1992.

Lagen innehåller förbud mot trakasserier och diskriminering på grund av kön vad gäller lön, rekrytering, befordran, uppsägning m.m. Vidare ställs krav på arbetsgivare att vidta aktiva åtgärder för att uppnå jämställdhet på arbetsplatserna. En årlig jämställdhetsplan skall därför upprättas.

Lagen skärptes fr.o.m. januari 2001. Förändringarna rörde dels diskrimineringsbestämmelserna, där en samordning med EG-rätten och övriga diskrimineringslagar gjordes, dels bestämmelserna om lönekartläggning. Krav infördes på arbetsgivarna att varje år kartlägga löneskillnader mellan kvinnor och män som utför lika eller likvärdigt arbete. Skillnaderna skall även analyseras och analysen skall därefter ligga till grund för en handlingsplan för jämställda löner. De åtgärder som planen innehåller skall genomföras så snart som möjligt och senast inom tre år.

Förändringarna i lagen innebar också att fackliga organisationer fick möjlighet att föra ärenden till Jämställdhetsnämnden om en arbetsgivare inte följer bestämmelserna om aktiva åtgärder. Det är denna nämnd som prövar frågor om vitesföreläggande.

Jämställdhetsombudsmannen

Jämställdhetsombudsmannen (JämO) återfinns inom verksamhetsområdet *Motverka könsdiskriminering*.

JämO:s verksamhet är indelad i tre grenar. Inom den första grenen behandlas de anmälningar om diskriminering som inkommer till myndigheten.

De flesta anmälningar rör lönediskriminering, diskriminering vid rekrytering/befordran, uppsägning samt sexuella trakasserier. Antalet anmälningar avseende ärenden som rör diskriminering med anknytning till graviditet och föräldraskap fortsätter att öka.

JämO:s uppgift är att utreda anmälningar om könsdiskriminering och bedöma om de fakta som framkommer gör det antagligt att diskriminering förekommit. Om så är fallet skall JämO försöka nå en frivillig överenskommelse med arbetsgivaren, förlikning, och om inte det lyckas väcka talan i domstol. Omkring hälften av ärendena avslutas på grund av att diskriminering inte kunnat visas. Resterande ärenden avgörs i förlikning eller i domstolsförfarande.

JämO:s andra verksamhetsgren är tillsyn av de aktiva åtgärder som arbetsgivarna är ålagda enligt jämställdhetslagen: att upprätta jämställdhetsplan samt en plan för jämställda löner. Verksamhetsgrenen omfattar även rådgivning och utbildning. Myndigheten skall verka för att bestämmelserna i lagen i första hand efterföljs frivilligt.

JämO prioriterade information och rådgivning om lönekartläggningsbestämmelserna under det första året efter det att bestämmelserna trätt i kraft. Under 2002 genomförde JämO den största massgranskningen någonsin av privata arbetsgivare. JämO inledde samtidigt en granskning av elva större myndigheter. Endast en av myndigheterna fick godkänt vid den första granskningsomgången. Bristerna var störst när det gäller lönekartläggningsbestämmelserna. JämO erbjöd de myndigheter som inte godkänns en utbildningsdag som följdes av enskild rådgivning. Samtliga berörda myndigheter deltog i aktiviteterna.

Likabehandlingslagen har varit i kraft sedan den 1 mars 2002. JämO har här hittills inriktat verksamheten på utbildning och information riktad till högskolor och studenter.

Den tredje verksamhetsgrenen omfattar information och opinionsbildning. Myndigheten producerar information och handledningsmaterial om jämställdhetslagen.

2002 inledde JämO första delen av ett tvådelat projekt, kallat *Barn OCH jobb*. Den första delen – *Nio månader* – var en kampanj med det dubbla syftet att informera allmänheten om den lagstiftning och de rättigheter som gäller för gravida kvinnor i arbetslivet och att aktivt påverka arbetsmarknadens parter så att diskriminering som har samband med graviditet upphör. Den andra delen – *Föräldraskap* – påbörjas under 2003 och berör föräldrars situation i arbetslivet. Huvudbudskapet är att det är diskriminering att missgynna gravida kvinnor. Budskapet har förts fram i många former och genom många kanaler.

Bakgrunden till projektet *Barn OCH jobb* var signaler från arbetsmarknaden om att regelverket kring diskriminering av gravida inte var helt känt. Efter JämO:s informationskampanj har antalet anmälningar av diskriminering av gravida ökat markant.

JämO genomförde åren 1998–2000 ett skolprojekt med syftet att utveckla och sprida metoder som förebygger och motverkar sexuella trakasserier och därigenom skapar en jämställd arbetsmiljö i skolan.

En parlamentarisk kommitté, *Diskrimineringskommittén* (N 2002:06), tillsattes våren 2002 med uppgift att bl.a. komma med ett förslag till en sammanhållen diskrimineringslagstiftning och att överväga en sammanslagning av diskrimineringsombudsmännen. Kommittén skall vidare överväga om åtgärder är nödvändiga för att genomföra det s.k. *likabehandlingsdirektivet* från 1976. Utredningens förslag skall redovisas senast den 1 december 2004.

Tillsynsansvar enligt jämställdhetslagen

Hittills har JämO haft ett odelat tillsynsansvar för att arbetsplatser i hela landet följer jämställdhetslagens krav på aktivt jämställdhetsarbete. För att underlätta för JämO i detta arbete har frågan väckts om också länsstyrelserna skulle kunna ha ett tillsynsansvar. Tillsynsarbetet bestäms i hög grad av innehållet i de krav som jämställdhetslagen anger i 3–13 §§. Av dessa krav är vissa absoluta, t.ex. att arbetsgivare med minst tio anställda skall ha en jämställdhetsplan och revidera den varje år, medan andra är mer processinriktade, t.ex. att arbetsgivare vid nyanställningar skall söka se till att andelen arbetstagare av underrepresenterat kön ökar.

I ett utredningsförslag som presenterades i *Tillsynsansvar över jämställdhetslagen* (Ds 2001:37) skulle länsstyrelserna ha tillsyn över att jämställdhetslagens regler om aktiva åtgärder iakttas i länet. Länsstyrelserna skall, enligt förslaget, utöva sin tillsyn i samråd med JämO som skall ge den vägledning som behövs i tillsynsarbetet. JämO skall samordna och följa upp tillsynen av lagens efterlevnad och ett nationellt program föreslås för tillsyn av lagens efterlevnad.

Ett flertal myndigheter har i remissyttrandena anfört att förslaget bör överlämnas till *Diskrimineringskommittén*. Kommittén tillsattes under våren 2002 med rubriken *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning* (dir. 2002:11). Uppdraget innebär en i det närmaste total översyn av den svenska lagstiftningen till skydd mot diskriminering, såväl de civilrättsliga som de straffrättsliga reglerna. Förslaget till författningsändringar och andra åtgärder skall lämnas senast den 1 december 2004.

Frågan om hur tillsynsansvaret över jämställdhetslagen skall utformas bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Diskrimineringskommittén

Regeringen har under 2002 tillsatt en utredning, *Diskrimineringskommittén* (N 2002:06). Regeringens direktiv till kommittén har rubriken *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning* (dir. 2002:11). Kommittén är sammansatt av företrädare för alla riksdagspartierna. Dess uppdrag är omfattande. Det kan beskrivas som en i det närmaste total översyn av den svenska lagstiftningen till skydd mot diskriminering, såväl de civilrättsliga som de straffrättsliga reglerna.

Kommitténs övergripande uppdrag är att överväga dels en gemensam lagstiftning mot diskriminering som omfattar alla eller flertalet diskrimineringsgrunder och samhällsområden, dels en samordning eller sammanslagning av några eller samtliga av ombudsmännen mot

diskriminering. När det gäller diskriminering på grund av kön skall kommittén göra en bedömning av om åtgärder är nödvändiga eller lämpliga med hänsyn till likabehandlingsdirektivet.

Kommittén skall också bedöma om åtgärder behövs för att genomföra rådets direktiv 79/7/EEG av den 19 december 1978 om successivt genomförande av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om social trygghet och rådets direktiv 86/613/EEG av den 11 december 1986 om tillämpningen av principen om likabehandling av kvinnor och män med egen rörelse, bland annat jordbruk, samt om skydd för kvinnor med egen rörelse under havandeskap och moderskap. Dessa två direktiv syftar till att komplettera likabehandlingsdirektivet när det gäller social trygghet.

Kommittén skall lämna de förslag till författningsändringar och andra åtgärder som uppdraget kan ge anledning till senast den 1 december 2004.

Utredningen om frivillig jämställdhetsmärkning

Kvinnomaktutredningen föreslog i sitt slutbetänkande *Ty makten är din...* (SOU 1998:6) bl.a. möjligheten att pröva att införa ett system för jämställdhetsmärkning av företag och organisationer. Underlag för ett sådant beslut kunde, enligt utredningen, finnas i försöksverksamheten och förstudien *Jämställdhetsmärkning – konsumentmakt för ett jämställt samhälle* (Ds 1998:49). År 1999 tillsatte regeringen en särskild utredare som mot bakgrund av dessa studier skulle undersöka möjligheterna att eventuellt införa ett system för frivillig jämställdhetsmärkning av produkter och tjänster (dir. 1999:13).

Utredningen om frivillig jämställdhetsmärkning av produkter och tjänster (FRIJA) lade 2001 fram delbetänkandet *Reglerna kring och inställningen till frågor om frivillig jämställdhetsmärkning* (SOU 2001:9) och 2002 slutbetänkandet *Märk – värdig jämställdhet* (SOU 2002:30). Utredningens slutbetänkande har remissbehandlats.

Särskilda jämställdhetsåtgärder

Regeringen har sedan mitten av 1980-talet ett anslag för särskilda jämställdhetsåtgärder. Medlen används huvudsakligen för utvecklingsinsatser som syftar till att främja jämställdhet mellan kvinnor och män. Inom ramen för anslaget genomförs projektverksamhet och insatser för att främja utvecklingen mot jämställdhet på särskilt angelägna områden. Vidare prövas nya metoder och modeller i jämställdhetsarbetet. Andra områden är att motverka mäns våld mot kvinnor och att stödja utvecklingen när det gäller mäns engagemang och ansvar i jämställdhetsarbetet.

Regeringen beslutade 1999 att tillsätta ett tvåårigt projekt kring frågan om män och deras engagemang i jämställdhetsarbetet. Syftet var att utreda frågan om varför det är så svårt att engagera män i jämställdhetsarbetet. Arbetsgruppen för metodutveckling i jämställdhetsarbetet på Näringsdepartementet påbörjade sitt arbete 1998 och publicerade under 2001 skriften *Gör det jämt – Att integrera jämställdhet i verksamheten*.

Regeringen inrättade 2000 ett *Nationellt råd för Kvinnofrid*. Rådets uppgift är att vara ett rådgivande organ för frågor som rör våld mot kvinnor. Rådet skall vara ett forum där regeringen kan utbyta erfarenheter och idéer med företrädare för organisationer och forskare som är engagerade i frågor som rör våld mot kvinnor.

Statistiska centralbyrån (SCB) har på uppdrag av regeringen genomfört en kvalificerad studie om arbetsvillkor och löner för kvinnor och män inom vård och omsorg. Arbetet sätter fokus på ett stort och viktigt delområde av den svenska arbetsmarknaden och behandlar frågor som betalt och obetalt arbete, löneskillnader mellan kvinnor och män, kvinnors och mäns förhållanden i arbetsmiljön m.m.

Under 2001 användes exempelvis medel till bidrag till 90 feministiska elev- eller studentgrupper för feministiskt arbete. Bidrag har delats ut till såväl elever i grundskolan som studenter på gymnasiet, vilket har lett till att nya metoder i jämställdhetsarbetet kommit igång på både kommunala och fristående skolor i hela landet.

Under perioden 2000 till 2002 finansierade anslaget ett pilotlänsprojekt med uppgift att utveckla metoder och strategier för hur ett jämställdhetsperspektiv aktivt och offensivt kan införlivas och förfinas, dels i processen med de fortsatta avtalen, dels inom de olika sakområdena. En del av uppdraget är att ta fram en metodbok baserad på pilotlänens erfarenheter.

Under 2002 har ett antal kampanjer mot handel med kvinnor genomförts i Norden och Baltikum. Den svenska kampanjen har fokuserat speciellt på män som utnyttjar prostituerade kvinnor och barn i Sverige och resten av världen.

Jämn fördelning av makt och inflytande

Ett av delmålen för jämställdhetspolitiken är en jämn fördelning av makt och inflytande mellan kvinnor och män. En kvinnorepresentation i beslutande organ, som står i proportion till kvinnornas andel av befolkningen, är en viktig demokratifråga. Båda könen måste vara representerade inom alla samhällsområden och på alla beslutsnivåer för att de skall kunna påverka samhällsutvecklingen på lika villkor. Med en jämn fördelning mellan kvinnor och män ökar också förutsättningarna för ett bättre och bredare beslutsunderlag i olika samhällsfrågor.

Könsfördelning i politiska församlingar

Ett målmedvetet arbete för att öka kvinnors inflytande på olika nivåer i samhället har lett till att Sverige är världsledande när det gäller andelen kvinnor i direktvalda politiska organ. Regeringen har i princip en jämn könsfördelning sedan 1994. För närvarande (våren 2003) består den av 10 kvinnor och 12 män.

I riksdagsvalet 2002 blev andelen kvinnor i riksdagen 45 procent och andelen män 55 procent. Kvinnors andel ökade med två procentenheter jämfört med valet 1998. Även regionalt och lokalt är andelen kvinnor

Könsfördelning i statliga styrelser och kommittéer

Arbetet inom Regeringskansliet för en jämn könsfördelning av ledamöterna i styrelser och kommittéer har fortsatt. När det gäller styrelser och kommittéer har varje nominerande organ uppmanats att lämna förslag på både en kvinna och en man för varje plats och jämställdhetsenheten på Regeringskansliet har kontrollerat att platserna i styrelser och kommittéer så långt möjligt är jämnt fördelade mellan könen.

Regeringen redovisar årligen könsfördelningen i de centrala och regionala styrelser och kommittéer, där regeringen utser ledamöter. Kvantitativa mål har satts upp och utvecklingen mot en jämn könsfördelning har skett stegvis under 1990-talet med det initiala målet om 30 procent kvinnor 1992. Senast 2001 skulle en jämn fördelning av kvinnor och män i styrelser och kommittéer ha uppnåtts.

Andelen kvinnor respektive män bland ledamöterna i de centrala och regionala statliga styrelserna uppgick 2001 till 47 respektive 53 procent, och i kommittéerna utgjordes ledamöterna samma år av 41 procent kvinnor och 59 procent män.

Könsfördelningen i myndigheternas styrelser redovisas årligen i en bilaga till budgetpropositionen. Könsfördelningen i kommittéerna redovisas varje år i kommittéberättelsen. Regeringen kommer även i fortsättningen att redovisa dessa siffror för riksdagen.

De mål som gäller för kvinnorepresentationen i statliga styrelser och kommittéer gäller också när Sverige nominerar ledamöter för uppdrag i EU-institutionernas styrelser, kommittéer, styrgrupper osv.

Könsfördelning i statliga bolagsstyrelser

Även när det gäller de statliga bolagens styrelser är målet en jämn könsfördelning. Som ett delmål har angetts att 2003 skall andelen kvinnor i de statliga bolagens styrelser uppgå till 40 procent. Andelen kvinnor i de statliga bolagens styrelser redovisas i verksamhetsberättelsen för de statliga företagen och i den årliga skrivelsen till riksdagen om de statliga företagen. År 2001 bestod styrelserna i de statliga bolagen av 37 procent kvinnor och 63 procent män.

Könsfördelning i privata bolagsstyrelser

Frågan om mäns överrepresentation i de privata bolagens styrelser och på ledande befattningar har aktualiserats de senaste åren, inte minst i medierna. Statistik från SCB för 2002 visar att könsfördelningen bland styrelseledamöter i börsnoterade företag var sex procent kvinnor och 94 procent män. Endast sex kvinnor var VD i de 335 börsbolagen.

För att kartlägga kvinnors och mäns förekomst i styrelser och på ledande befattningar i det privata näringslivet även i företagen utanför börsen, sammanställa och analysera den forskning som finns om kön och

organisation samt ge förslag till åtgärder för en jämnare könsfördelning tillsatte regeringen under våren 2002 *Utredningen om kvinnor på ledande poster i näringslivet* (dir. 2002:19). Utredningen lämnade sitt betänkande *Mansdominans i förändring* (SOU 2003:16) till näringsministern den 7 mars 2003. Utredningen är en uppföljning av motsvarande utredning från 1994, *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap* (SOU 1994:3).

Av betänkandet framgår att mansdominansen i företagens ledningsgrupper och styrelser består, även om det skett en viss förändring sedan 1994. Om man exkluderar personalrepresentanter, så var andelen män i styrelserna i företag med privat ägandeform och med minst 200 anställda 98 procent 1994, men har nu minskat till 92 procent.

I februari 2003 beslöt näringsministern att ta initiativ till ett fortsatt arbete med syftet att få fram konkreta förslag till åtgärder för att snabba upp processen mot en ökad andel kvinnor i styrelser och på ledande poster. Näringslivet har under våren 2003 inbjudits till rundabordssamtal i denna fråga samt till att lämna skriftliga förslag till åtgärder. Sedan resultatet av detta arbete sammanställts, är avsikten att förslagen tillsammans med utredningen skall remissbehandlas under hösten 2003.

För att inspirera till och ge verktyg för en jämnare könsfördelning i näringslivet avsatte regeringen i januari 2002 medel till projektet *Jämmt på toppen* (se insatser under PO 38 Näringspolitik). För att synliggöra förekomsten av kvinnor och män i de olika företagens styrelser och ledning och göra företagets intressenter uppmärksamma på situationen, har regeringen i mars 2003 lagt fram propositionen *Redovisning av könsfördelningen i företagsledning* (prop. 2002/03:56) till riksdagen som innebär att andelen kvinnor och män i företagets styrelse och ledning skall redovisas i årsredovisningen.

Kvinnor och män i ledande ställning

Att uppnå en jämn könsfördelning mellan kvinnor och män på ledande poster inom den offentliga sektorn, liksom i det privata näringslivet, är en viktig makt- och resursfråga. SCB:s årliga statistik visar att andelen kvinnor på chefsnivå är högre i offentlig än i privat sektor (se vidare PO 1 Effektiv statsförvaltning).

Regeringen ser det som en fortlöpande och angelägen uppgift att ta till vara den kompetens och erfarenhet som kvinnor representerar, inte minst genom att kvinnor innehar tjänster på chefsnivå. Regeringens möjligheter att styra och direkt påverka utvecklingen på detta område är begränsade, utom i de fall där regeringen själv beslutar om anställning.

Chefer i statlig sektor

Målet är klart angivet – hälften av de nyutnämnda myndighetscheferna skall vara kvinnor, hälften män (prop. 1994/95:100, bilaga 8, sid. 12). Något slutmål liknande det som finns för statliga styrelser har inte satts upp för könsfördelningen av chefer i statlig sektor. År 2002 var 44 procent av dem som utsågs till myndighetschefer kvinnor

En ESO-rapport våren 2003 (Ds 2003:07) påpekar dock att andelen kvinnor bland generaldirektörer de senaste åren legat relativt konstant,

och att de kvinnor som är verkschefer i första hand återfinns vid myndigheter med färre anställda. Vid myndigheter med 200 eller fler anställda är tre av fyra verkschefer män.

Detta skall jämföras med 1990, då 97 procent av myndighetscheferna var män. När det gäller det totala antalet chefer i statlig tjänst var 32 procent kvinnor och 68 procent män 2000 (SCB *På tal om kvinnor och män 2002*).

Chefer i privat sektor

Situationen inom den privata sektorn är sämre än inom den offentliga när det gäller könsfördelningen på ledande poster. Av cheferna i den privata sektorn var totalt 18 procent kvinnor och 82 procent män (SCB 2000). VD-posterna i börsbolagen innehades till 97,6 procent av män. Enligt utredningen *Mansdominans i förändring* (SOU 2003:16) var andelen män i ledningsgrupperna i privatägda företag med minst 200 anställda 94 procent 1993. År 2002 hade männens andel minskat till 84 procent och kvinnornas andel i ledningsgrupperna ökat till 16 procent.

Projektet *Jämnt på toppen* är ett led i arbetet med att finna vägar att öka kvinnors deltagande på ledande befattningar (se PO 38 Näringspolitik). För att följa utvecklingen och inspirera till ökat jämställdhetsarbete bl.a. när det gäller ledande befattningar har jämställdhetsministern sedan 1999 inbjudit näringslivet till en årlig konferens om jämställdhet. Konferenserna har ägt rum i september varje år och samlat mellan 130 och 200 deltagare för större företag runt om i Sverige, där kravet varit att företagen representerats av en kvinna och en man på ledande position. Syftet med konferenserna är att lyfta fram förebilder och ge inspiration men också att väcka frågor kring en ökad jämställdhetsbidrag till förbättrad lönsamhet och tillväxt. Jämställdhet är lönsamt och det är en insikt som sprider sig inom de svenska företagen och som gynnar tillväxten. Allt fler i näringslivet och samhället i övrigt ser fördelarna med ett öppnare och mer mångsidigt perspektiv på kvinnor och män som företagare, medarbetare, ledare och konsumenter. Det påverkar också tjänste- och produktutveckling och skapar möjligheter till nya marknader, både nationellt och globalt.

Fler företag, myndigheter och organisationer utvecklar nu sin struktur och organisation för att kunna skapa utvecklande miljöer där kvinnors och mäns kompetens och skicklighet tas till vara, vilket leder till bättre användande av kunskap, erfarenhet och förmåga, vilket ger grund för tillväxt och framåtskridande.

Synlighet är en viktig del av jämställdhetsarbetet. Den proposition som lämnades till riksdagen i mars 2003 om att införa en skyldighet för företagen att i årsredovisningen redovisa andelen respektive antalet kvinnor och män i företagets ledning, väntas medföra att företagets intressenter uppmärksammar situationen i företaget, vilket kan bidra till att väcka opinion och till att det vidtas åtgärder för att komma tillrätta med den sneda könsfördelningen på ledande poster.

Förenklat kan man säga att problemet med ojämställda löner är tvådelat. Det ena – och sannolikt det enklaste att åtgärda – är att kvinnor och män skall få lika lön för lika eller likvärdigt arbete, dvs. det som jämställdhetslagen föreskriver och som JämO följer upp. Det andra – och mycket mer svårbemästrade – handlar om att kvinnor och män är separerade på arbetsmarknadens på grund av dess struktur och sätt att fungera.

Jämställdhetslagen kräver att arbetsgivare och arbetstagare samverkar om de aktiva åtgärder som lagen föreskriver för att uppnå jämställdhet i arbetslivet. Medlingsinstitutet (MI) och JämO har lämnat rapporter till regeringen om vilka initiativ som de centrala förbundsparterna tagit med anledning av skärpningen av bestämmelserna om lönekartläggning. Enligt dessa rapporter innehåller de flesta avtal skrivningar om likalöneprincipen. Däremot saknas ofta direkta hänvisningar till parternas skyldighet att genomföra lönekartläggning och analyser enligt jämställdhetslagen.

Arbetsmarknadens struktur

Trots att det i dag är ungefär lika många kvinnor och män på arbetsmarknaden kvarstår en stark könsuppdelning. SCB redovisar könsfördelningen inom de 30 vanligaste yrkena i Sverige. Fram till perioden 1960–1980 var könsuppdelningen på arbetsmarknaden mer eller mindre konstant. Under dessa år började allt fler kvinnor lönearbeta. Förvärvsintensiteten bland kvinnor steg från 39 procent till 73 procent, medan den sjönk för män från 92 procent till 88 procent (med förvärvsintensitet avses andelen sysselsatta i relation till befolkningen inom samma åldersgrupp). Sedan dess har förvärvsintensiteten bland kvinnor och män långsamt fortsatt att närma sig varandra. År 2002 var förvärvsintensiteten 77 procent för kvinnor och 80 procent för män i åldern 20–64 år.

Kvinnor och män finns på olika delar av arbetsmarknaden vad gäller sektorer, yrken och positioner. Hälften av alla kvinnor finns i offentlig sektor och hälften i privat sektor. Motsvarande för männen är 20 respektive 80 procent.

År 2001 fanns 26 procent av alla kvinnor och 31 procent av alla män i yrken som domineras av det egna könet. Endast 12 procent av kvinnorna och lika stor andel av männen arbetar inom s.k. jämställda yrken. Med jämställda yrken menas att både kvinnor och män är representerade med minst 40 procent.

Uppgifter om de 30 vanligaste yrkena visar att stora grupper av kvinnor är undersköterskor, sjukvårdsbiträden, vårdbiträden. Vidare arbetar många kvinnor inom kontors- och försäljningsyrken. Män arbetar som ingenjörer, tekniker, lastbilsförare, maskinreparatörer och inom byggbranschens olika yrkesområden.

Arbetsmarknaden kan även uppdelas vertikalt utifrån hur hög lön olika yrkesgrupper har. I den grupp yrken som ger högre lön finns männen i högre utsträckning, medan kvinnorna återfinns i de yrken som ger sämre betalt.

Utöver denna horisontella och vertikala könsuppdelning kan en tredje form av könsuppdelning nämnas, nämligen *specialistriktning*. Kvinnor och män utför, trots samma utbildning, olika arbetsuppgifter i sina roller som t.ex. läkare, ekonomer, lärare och tjänstemän.

Under 1990-talet har kvinnors ”anpassning” till arbetsmarknadens krav varit påtaglig. Men det är inte bara kvinnorna som anpassat sig utan även arbetsmarknaden har förändrats, liksom samhället i stort. Sammantaget har detta inneburit att kvinnor och män har blivit mer lika i flera avseenden. Docent Åsa Löfström, nationalekonomiska institutionen vid Umeå universitet, har studerat utvecklingen på arbetsmarknaden. Hon beskriver i grova drag dagens situation så här:

Kvinnors anpassning och närmande till männen:

- kvinnor har lika lång, ofta längre, utbildning än vad män har,
- genomsnittsåldern för kvinnor och män i arbetslivet är ungefär densamma,
- skillnaderna i arbetslivserfarenhet mellan kvinnor och män är numera liten samt
- kvinnor arbetar mer heltid än tidigare.

Arbetsmarknadens anpassning:

- en viss uppluckring av den könsuppdelade arbetsmarknaden har skett genom att fler kvinnor återfinns i mansdominerade jobb och fler män i kvinnodominerade jobb samt
- det har också skett en viss uppluckring av den vertikala segregationen då andelen kvinnor i högre positioner ökat.

Samhällets anpassning:

- osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män erkänns i dag som ett problem,
- lönediskriminering anses av en del vara en orsak till olika löner för kvinnor och män,
- ”lika lön för lika arbete” omfattas av i stort sett alla i dag,
- ”lika lön för likvärdigt arbete” omfattas av många i dag samt
- lagstiftningen inom området har successivt utökats.

Även männen har svarat för en viss anpassning, ett exempel på det är deras ökade uttag av föräldraledighet.

Trots att ett absolut närmande har skett mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden, kan man inte konstatera något motsvarande närmande av deras löner. Gapet mellan kvinnors och mäns löner är i stort sett oförändrat sedan slutet av 1980-talet.

Likalöneprojekt

Inom ramen för *EU:s ramstrategi för jämställdhet för perioden 2001 till 2005* har Sverige genomfört två likalöneprojekt.

Ett likalöneprojekt som genomförts under perioden 2002–2003 är *Project on Equal Pay* (PEP, se även www.equalpay.se). Sverige samordnade, genom JämO, hela det transnationella projektet och har även haft ett eget nationellt projekt. Parter har varit Danmark, Österrike och Norge. Projektet har utvecklat verktyg för att kartlägga och analysera löner. Inom ramen för den svenska delen startades pilotprojekt för lönekartläggning och arbetsanalys med stöd av Analys Lönelots. De företag som ingått i pilotprojektet har även bildat nätverk för erfarenhetsutbyte.

Livsmedelsprojektet

Irland har samordnat ett projekt under 2002–2003 för att belysa löneskillnader mellan kvinnor och män inom vissa sektorer av arbetsmarknaden. Samarbetsländer var Irland, Sverige, Finland och Nordirland. Syftet var att utbyta kunskap och erfarenhet om hur man kan minska osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män. De sektorer man valde att belysa var livsmedelssektorn, IT-sektorn och detaljhandeln. Projektet byggde på existerande forskning och genomfördes genom kartläggning av kvinnors situation inom dessa branscher. En viktig del av projektet var att identifiera strategier som skulle kunna leda till att stärka kvinnors situation. Projekten genomfördes i samverkan med arbetsmarknadens parter inom den studerade branschen – för Sveriges del livsmedelsbranschen.

Våld mot kvinnor

I Kvinnofridspropositionen gavs Brottsoffermyndigheten i uppdrag att genomföra en brottsofferundersökning. Undersökningen visade att nästan hälften av de svarande, 46 procent, hade utsatts för våld eller hot av en man efter sin 15-årsdag och nästan var tredje kvinna innan hon fyllde 15 år. Undersökningen stärker uppfattningen att mäns våld mot kvinnor inte är ett marginellt problem.

Sedan 1990 har antalet polisanmälningda misshandelsbrott mot kvinnor ökat med 32 procent. Siffror från *Brottsförebyggande rådet* (BRÅ) visar att 21 504 brott anmäldes 2002. Det är en ökning med 5 procent jämfört med 2001. Samma år anmäldes också knappt 1 600 brott mot kvinnofrid, en ökning med fyra procent. BRÅ konstaterar att ökningen delvis beror på ökad anmälningsbenägenhet men att en faktisk ökning sannolikt skett. Sexualbrotten har också ökat under senare år och de högsta siffrorna någonsin noterades 2002. Då anmäldes 9 700 sexualbrott, en ökning med sex procent, varav 2 165 var våldtäkter, en ökning med fyra procent.

Mycket har hänt sedan *Kvinnovåldskommissionen* (dir. 1993:88) tillattes 1993 med uppdrag att ur ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör mäns våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld. Kvinnovåldskommissionen lämnade betänkandet *Kvinnofrid* 1995 (SOU 1995:60). Regeringen lämnade sedan propositionen *Kvinnofrid* (prop. 1997/98:55) till riksdagen.

Kvinnofridsreformens omfattande åtgärdsprogram kommer att följas upp och utvärderas för att följa upp myndigheternas uppdrag och för att ta reda på vilken effekt reformen fått för de utsatta kvinnorna. Feministisk forskning har bidragit med ny kunskap genom att fokusera på och synliggöra kvinnornas erfarenheter och därigenom studera förhållandet mellan makt och kön. Kvinnojourernas arbete har uppmärksamats och deras kunskap har tagits till vara bättre än tidigare. Kommunernas ansvar har lyfts fram.

Arbetet med att motverka mäns våld mot kvinnor handlar mycket om att sprida kunskap och påverka attityder. Hösten 2002 startades en kvinnofridsportal, ett faktacentrum på Internet med information om mäns våld mot kvinnor. Kvinnofridsportalen vänder sig till alla de poliser, åklagare, sjuksköterskor, läkare, socialarbetare m.fl. yrkesgrupper som möter kvinnor som utsatts för mäns våld. Bakom portalen står 15 myndigheter som på initiativ av Socialstyrelsen samverkar inom området. Kvinnofridsportalen innehåller rapporter, statistik och beskrivningar av olika verksamheter samt information om litteratur och aktuella konferenser.

Kvinnorganisationerna och kvinnojourerna har i många år ifrågasatt det riktiga i att kvinnor och barn tvingats lämna hemmet och fly till kvinnojourerna medan den våldsamma mannen kunnat vara kvar i hemmiljön. Våren 2003 överlämnade regeringen till riksdagen propositionen *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer* (prop. 2002/03:70) som föreslår att besöksförbud skall kunna utvidgas till ett större geografiskt område än i dag. Vidare föreslås att ett besöksförbud skall kunna avse den gemensamma bostaden om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den person förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid.

Sedan några år har situationen för flickor och unga kvinnor som hotas och kontrolleras av sina anhöriga särskilt uppmärksamats. Kraftfulla åtgärder kommer sättas in för bl.a. skyddat boende för dessa flickor och unga kvinnor. Det är visserligen primärt kommunernas ansvar att lösa frågan om skyddat boende, men regeringen vill stimulera till särskilda insatser genom att avsätta medel för ändamålet. Under förutsättning av riksdagens beslut, avsätter regeringen i ett första steg 20 miljoner kronor under andra halvåret 2003 i en planerad flerårig satsning för planering och genomförande av skyddat boende. Se även PO 10 Integrationspolitik.

Mäns våld mot kvinnor är en profilfråga för Sverige även i internationella sammanhang. Regeringen har varit drivande i frågan om en Special Rapportör om våld mot kvinnor inom FN:s kommission för mänskliga rättigheter och har aktivt stött dennes arbete sedan 1994.

Nationellt råd för Kvinnofrid

För att förstärka arbetet med mäns våld mot kvinnor och för att fånga upp områden som inte togs upp i *Kvinnofridspropositionen* inrättade regeringen i maj 2000 ett *Nationellt råd för Kvinnofrid* (N2000/4532/JÄM). Jämställdhetsministern är ordförande i rådet som har en projektledare vilken också är huvudsekreterare.

Regeringen har givit rådet i uppdrag att fokusera på följande områden: Lokala kvinnojourers arbete och verksamhetsvillkor, insatser för män som misshandlar kvinnor, barn i misshandelsförhållanden, våld mot invandrade kvinnor, våld mot kvinnor med funktionshinder, våld mot äldre kvinnor och våld i homosexuella förhållanden. Rådet skall sprida erfarenheter om dessa frågor samt synliggöra forskning gällande våld i nära relationer. Rådet är också ett forum där regeringen utbyter erfarenheter och idéer med företrädare för organisationer och forskare som är engagerade i frågor om våld mot kvinnor. Rådet har fått förlängt uppdrag fram till juni 2003 och två ytterligare områden att uppmärksamma, nämligen våld mot missbrukande kvinnor och våld mot psykiskt funktionshindrade kvinnor.

Sedan *Nationellt råd för Kvinnofrid* inrättades har intresset för rådets arbete varit stort. Rådet har arbetat mot organisationer och forskare. Även personer från myndigheter som ansvarar för frågor gällande kvinnofrid har visat intresse för de seminarier, konferenser m.m. som rådet initierat. Rådets kunskaper har efterfrågats och projektledaren har bl.a. deltagit i kurser och konferenser, radio- och TV-program.

Sju skrifter har givits ut: *När man slår mot det som gör ont – om mäns våld mot funktionshindrade kvinnor*; *Kommunerna som blundar – om kvinnojourernas verksamhetsvillkor*; *Han var inte alltid så snäll – om våld mot äldre kvinnor*; *Se till mig som liten är – när pappa slår mamma – om barn i misshandelsfamiljer*; *Man slår! Vad gör man? – om misshandlande män*; *Vi skulle inte bli svenskar. Vi skulle lyda – om våld mot kvinnor och flickor från andra kulturer än den svenska* och *Kvinna slår kvinna. Man slår man – Homosexuell partnermisshandel*.

Ytterligare en skrift kommer att publiceras. Den kommer att handla om våld mot missbrukande kvinnor samt våld mot psykiskt funktionshindrade kvinnor.

Nationellt råd för Kvinnofrid har anordnat ett antal seminarier, expertutfrågningar och rundabordsamtal i de ämnen som regeringen pekat ut som särskilda arbetsområden för rådet.

Då det gäller flickor med starkt begränsad frihet kan särskilt nämnas att medel tilldelats *Folkbildningsförbundet* för framtagande av ett studiematerial gällande historik och lagstiftning om Kvinnofrid.

Män och våld

Projektet *Män och jämställdhet* startade 1999. Detta innebar att regeringen höjde ambitionen för arbetet med denna fråga, vilket bland annat innebär att uppmärksamma mäns ansvar för våld mot kvinnor och mäns ansvar för prostitution och handel med kvinnor.

De flesta våldsbrott begås av män. Inte minst allvarligt är det våld som begås av män i nära relationer till kvinnor eller till partner i homosexuella relationer. *Manliga nätverket mot mäns våld mot kvinnor och barn*, mansjourer, *Kriscentra för män* samt *White Ribbon-rörelsen* är fyra olika organisationer som under återkommande perioder fått ekonomiskt stöd från regeringen för att utveckla sin verksamhet, som har till uppgift att stödja män i kris och att förebygga mäns våld mot kvinnor.

Under våren 2003 arrangerar projektet *Män och jämställdhet* ett seminarium tillsammans med Socialstyrelsen och Svenska Kommunförbundet för att medvetandegöra socialtjänsten i kommunerna om verksamheter som i dag finns för att stödja män i kris och därigenom förebygga mäns våld mot kvinnor.

Inom ramen för det internationella arbetet och utvecklingssamarbetet speglas temat män och maskuliniteter i flera projekt. Manliga Nätverket har genomfört utbildningar på flera håll i Ryssland och Ukraina om mäns roller i ett samhälle i förändring. I Ukraina har dessa inspirerat till flera manliga nätverk och till ett manscentrum i Vinnitsa.

Prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn

Arbetet mot prostitution och handel med kvinnor har länge haft politisk prioritet i Sverige. Det är en viktig del av det svenska jämställdhetsarbetet, både på nationell och på internationell nivå. Sverige har en viktig roll att spela i Europa och internationellt i arbetet mot prostitution och den ökande globala handeln med särskilt kvinnor och barn för prostitutions- och andra ändamål.

Regeringen har under de senaste åren initierat och genomfört en rad insatser inom olika politikområden för att bekämpa prostitution och handel med människor. Insatserna har genomförts inom Sverige, i Östersjöregionen och internationellt. Frågan var även prioriterad under Sveriges ordförandeskap i EU:s ministerråd och är prioriterad också inom ramen för Sveriges arbete inom *Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa* (OSSE).

Nordisk/baltisk kampanj mot handel med kvinnor

I juni 2001, under ett informellt ministermöte i samband med konferensen *Women and Democracy* i Vilnius, Litauen beslöt de nordiska och baltiska ministrarna med ansvar för jämställdhetsfrågor att under 2002 genomföra en gemensam informationskampanj mot handel med kvinnor i de åtta länderna. Beslutet baserades på ett förslag framlagt av den svenska ministern för jämställdhetsfrågor. I augusti 2001, på det nordiska justitieministermötet, anslöt sig de nordiska justitieministrarna till kampanjen. Kampanjen, som avslutades i november 2002, finansierades av Nordiska Ministerrådet, samt med finansiellt stöd från Sverige.

Kampanjen leddes av en nordisk-baltisk arbetsgrupp med representanter för de ministerier som är ansvariga för jämställdhets- och justitiefrågor i de deltagande länderna, i samarbete med en svensk projektkoordinator. Arbetsgruppen kommer att fortsätta sitt arbete till slutet på 2003.

Målsättningen med kampanjen var att öka allmänhetens och myndigheters och organisationers kunskap och medvetenhet om handel med kvinnor och den svåra situation som offren lever under. Kampanjen avsåg också att initiera diskussioner och skapa debatt om problematiken

kring prostitution och handel med kvinnor globalt och i de nordiska och baltiska länderna.

Förenta nationernas *Protokoll att förhindra, bekämpa och bestraffa handel med människor, särskilt handel med kvinnor och barn* har legat som grund till den nordisk-baltiska kampanjen. En viktig aspekt av kampanjen var samarbetet med de frivilligorganisationer inom de deltagande länderna som har kunskap och erfarenheter av att arbeta mot mäns våld mot kvinnor, prostitution och handel med kvinnor.

Inom ramen för den nordisk-baltiska kampanjen mot handel med kvinnor arrangerades tre gemensamma seminarier i Baltikum med teman, såsom förebyggande åtgärder mot handel med kvinnor vilket också omfattade åtgärder för att motverka efterfrågan, skydd och bistånd till offren för handel med kvinnor, samt polisiära och andra åtgärder för att bekämpa handeln med kvinnor.

Den nordisk-baltiska kampanjen mot handel med kvinnor avslutades med ett informellt ministermöte för de nordiska och baltiska ministrarna för jämställdhet samt justitie- och inrikesministrarna i Stockholm den 9 april 2003. På mötet enades ministrarna om ett antal konkreta åtgärder som syftar till att ytterligare främja det långsiktiga praktiska samarbetet mellan de nordiska och baltiska länderna i kampen mot handeln med kvinnor och barn. En slutrapport från den nordisk-baltiska kampanjen presenterades i samband med ministermötet.

Svensk kampanj mot prostitution och handel med kvinnor

I samband med den nordisk-baltiska kampanjen mot handel med kvinnor genomfördes en svensk nationell kampanj mot prostitution och handel med kvinnor under 2002–2003.

Den svenska kampanjen hade som övergripande målsättning att öka den allmänna medvetenheten i Sverige om prostitution och global handel med kvinnor genom upplysning och information. Kampanjen fokuserade, genom information och utbildning, på de män som köper och utnyttjar kvinnor och barn, mestadels flickor, för sexuella ändamål i Sverige och i länder runt om i världen. Kampanjen belyste också de förhållanden och livsvillkor som de kvinnor och barn som är offer för prostitution och handel med människor för sexuella ändamål lever under. Kampanjen har dessutom haft som målsättning att ge myndigheter och frivilligorganisationer bättre kunskaper om prostitution och handel med kvinnor så att deras insatser kan stärkas och förbättras.

Den svenska kampanjen har bestått av ett antal expert- och utbildningsseminarier som har fokuserat på olika aspekter av prostitution och handel med kvinnor, såsom förebyggande åtgärder, polis- och åklagararbetet mot prostitution och handel med kvinnor, åtgärder för att motverka efterfrågan, sexköpslagen, det internationella arbetet mot prostitution och handel med människor, samt effekterna av legalisering av prostitutionsaktiviteter i olika länder i världen. Seminarierna har ägt rum i Sverige och i andra länder och har varit öppna för olika målgrupper såsom allmänheten, myndigheter, parlamentariker, frivilligorganisationer och medier.

Dessutom har ett antal informationsåtgärder genomförts under kampanjens gång, såsom en nationell informationskampanj med fokus på efterfrågan på kvinnor och barn för prostitution samt olika informationskrifter och affischer om olika aspekter på det svenska arbetet mot prostitution och handel med kvinnor. Kampanjen har en webbsida och en e-postadress för allmänhetens frågor. Kampanjarbetet kommer att fortsätta under 2003.

Den nordisk-baltiska kampanjen mot handel med kvinnor och de nationella kampanjerna har haft god genomslagskraft i de åtta deltagande länderna och har resulterat i en fokusering av samhällsdebatten på ämnet samt, att bekämpningen av handel med kvinnor prioriteras i det politiska arbetet inom och mellan länderna i regionen.

Planerade insatser mot prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn

Insats mot handel med kvinnor i Barentsregionen

Som ett led i det svenska ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet har regeringen tagit initiativ till en gemensam insats mot prostitution och handel med kvinnor i de nordligaste delarna av Sverige, Norge och Finland samt i Murmansk och Arkhangelskområdena i nordvästra Ryssland. Insatsen, som är ett samarbetsprojekt med Norge och Finland, kommer att genomföras under perioden 2003–2004.

Insatsen kommer att genomföras i två steg. Det första steget utgörs av en kartläggning av situationen i regionen. Resultatet av denna kartläggning kommer sedan att ligga till grund för att utarbeta och genomföra olika åtgärder som kan förbättra situationen och stärka ställningen i samhället för de kvinnor och flickor från nordvästra Ryssland som har utsatts för eller riskerar att utsättas för handel med kvinnor för sexuella ändamål.

Insatsen har också som mål att utarbeta och genomföra olika åtgärder för att motverka efterfrågan på kvinnor och barn för prostitution och sexuell exploatering i regionen. Insatsen kommer att utarbetas och genomföras i samråd med myndigheter och frivilligorganisationer i området. Särskild vikt kommer att läggas vid samarbete med ursprungsbefolkningarna.

I deklARATIONEN från statsministermötet i Kirkenes i samband med Barentsrådets tioårsjubileum i januari 2003, gjorde statsministrarna ett åtagande om en gemensam ansträngning för att stoppa människohandeln i regionen. För att följa upp detta åtagande finns långtgående planer på att inrätta en regional aktionsgrupp mot människohandel, med deltagare från både nationell och länsnivå, i syfte att underlätta samarbete och koordinering över gränserna och mellan olika sektorer i regionen. Arbetet kommer att ske i nära samband med det samarbetsprojekt som beskrivs ovan.

Vid det nordisk-baltiska utrikesministermötet i Tallinn den 26 augusti 2002 tog Sveriges utrikesminister ett initiativ mot handel med människor. Utrikesministrarna beslutade att en gemensam nordisk-baltisk aktionsgrupp mot handel med människor skulle tillsättas.

Män och jämställdhet

Tidigare arbete med män och jämställdhet har varit inriktat på att söka efter och möjligen förändra värderingar och attityder hos den enskilde mannen. Senare, när forskningen kring kvinnors och mäns maktrelation, den s.k. genusforskningen, vuxit sig allt starkare har också detta perspektiv utvecklats i jämställdhetspolitiken.

I och med utredningen *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:4) infördes också, i politiska sammanhang, de teoretiska antaganden som finns kring maktrelationer mellan könen. I och med propositionen *Delad makt – Delat ansvar* (prop. 1993/94:147) har också genusteorin blivit ett verktyg i den svenska jämställdhetspolitiken.

I regeringens skrivelse *Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet* (skr. 1999/2000:24) lyftes frågan om män och jämställdhet återigen fram. Regeringen konstaterar där att mäns roll i jämställdhetsarbetet har varit en prioriterad fråga under ett flertal år i svensk jämställdhetspolitik. Projektmedel har getts till insatser för att öka mäns föräldrapenningstag, för att öka andelen män inom skola och barnomsorg, och för att stödja män som arbetar mot våld. Regeringen markerade också vikten av att fortsätta arbetet med att engagera män i jämställdhetspolitiken, att skapa ett mer kraftfullt arbete med genusteoretisk grund. Detta för att analysera orsakerna till svårigheten att involvera fler män i arbetet för ökad jämställdhet.

Våren 1999 inleddes projektet *Män och jämställdhetsarbete* med uppgiften att ge svar på frågor som varför män inte mer tar vara på möjligheten att vara föräldradig, varför män inte vill delta i dialogen kring mäns våld mot kvinnor, varför inte fler män söker sig till yrken som domineras av kvinnor både till sitt innehåll och i sitt antal och frågor av liknande karaktär. Projektet skulle också specifikt undersöka vad män kunde tänkas vinna med jämställdhet.

Under projektets gång har också regeringen beviljat ekonomiskt stöd till ett antal olika projekt i Sverige. Exempel på sådana projekt är:

- *Mannum* – ett projekt som ägs av Länsstyrelsen i Jämtland och som haft till uppgift att engagera myndigheter, organisationer och enskilda män för att utveckla arbetet kring män och jämställdhet.
- *Equal future* – ett projekt som funnits på Länsstyrelsen i Västra Götaland som i samarbete med flera företag i regionen utvecklat metoder och strategier för att underlätta för män att kunna kombinera sitt arbetsliv med sitt föräldraskap.
- *Manliga nätverket* – har som syfte att vara ett nätverk för män som vill engagera sig för ett mer jämställt samhälle.

- *White ribbon* – en världsomspännande organisation som driver kampanjer för att få med män i dialogen kring att få män att ta ansvar för mäns våld mot kvinnor.

Inom flera landsting och kommuner har det vuxit upp enskilda initiativ av barnmorskor eller enskilda män för att vidareutveckla pappa-utbildningar. Dessa delar av föräldrautbildningar, kallade pappagrupper/-utbildningar har visat sig ha en positiv påverkan på mäns uttag av föräldrapenning och även på mäns upplevelser av kontakt med sina barn. Regeringen gjorde under 2002 tillsammans med Landstingsförbundet en uppföljning på ett arbete som pågått 1994–95, genom att i projektform sprida kunskaper och erfarenheter från det tidigare arbetet vidare till flera landsting.

I april 2002 avslutades projektet *Män och jämställdhet* med rapporten *Vill man ha jämställdhet?*. I rapporten framkommer tankar och idéer och förslag på vad politiken kan göra för att män skall kunna engageras för jämställdhet. Huvudförklaringen till varför män inte vill engagera sig är, att det i vårt samhälle finns en genusstruktur som ständigt reproduceras och som innebär att män är överordnade kvinnor och att kvinnor och män inte förväntas arbeta med samma uppgifter. Normen för detta system är den kunskap och de handlingsalternativ som män genom historien har producerat. I Yvonne Hirdmans arbeten kring genussystemet har detta kommit att kallas för den ”manliga normens primat”.

Inom mansforskningen har det vuxit fram ytterligare ett begrepp för att beskriva den enskilde mannens förhållande till den manliga normens primat, hegemonisk maskulinitet. I denna överordnade stereotyp av maskulinitet ligger myter och föreställningar kring vad som förväntas av män inom ramen för samhällets maktstrukturer. Idealbilder som få män når upp till men som ändå finns där som en norm när maskuliniteter skapas.

Denna norm innebär bl.a. att en man förväntas göra sådant som traditionellt förväntas av män. Det innebär att när män träder in i funktioner som normalt sett utförs av kvinnor, kommer dessa män att på olika sätt ifrågasättas som män. Män som arbetar inom yrken som utförts av kvinnor flyter upp som korkar, ironiseras det i *Kvinnomaktutredningen* (SOU 1998:6). Men då genussystemet är så starkt att både kvinnor och män är med och reproducerar detta kan man lika väl uttrycka det som att män trycks upp som korkar. Den traditionella maskuliniteten innebär också att män tillskansar sig fördelar av denna ordning. Med mer makt och med högre lön och med förväntan på sig att vara familjeförsörjare är det väldigt få män som avsäger sig dessa privilegier frivilligt. Mekanismer som dessa påverkar också den förhandling som uppstår mellan nyblivna föräldrar när de skall bestämma vem som skall vara hemma med barnen. Då mannen oftast befinner sig i en position med högre lön och förväntan finns på hans roll som familjeförsörjare, väljer också mannen att lönearbeta och kvinnan är den som får stanna hemma. Det uppstår förhandlingar kring mannens funktion i hemmet samtidigt som det ses som en självklarhet att kvinnan är mest lämpad att vara hemma. Genusordningen styr denna dialog, även då kvinnan är den som har högst inkomst i familjen.

För att komma till mer klarhet kring frågor som dessa, för att uppmärksamma också män på dessa s.k. privilegier och för att få fler män att engagera sig för jämställdhet, behövs mer forskning kring mäns relationer till kvinnor och andra män kring mäns position i och till genusordningen och andra maktordningar.

Den svenska mansforskningen har sitt ursprung i den etablerade kvinnoforskning som funnits i Norden sedan 1970-talet. Forskningen om män har aldrig varit fristående från kvinnoforskningen. Kvinnoforskningen har uppmärksammat att män alltid varit de som lyfts fram i historien. Det är om män man forskat utan att för den skull ha forskat om män som kön. Det normala har utgått från mäns livsvillkor.

Genusperspektivet med sin tydliga koppling till mäns överordning är något som vuxit fram under 1990-talet. Kopplingen mellan den enskilde mannens varande i strukturerna, mannen som kön i manssamhället, har blivit allt mer tydligt. Den politiska debatten avspeglar fortfarande forskningen inom jämställdhetsområdet när det gäller frågor kring män, föräldraskap och arbete.

Under de senaste tjugo åren har forskningen om män och jämställdhet utvecklats kraftfullt. Ett tecken på forskningens utveckling är att drygt 125 avhandlingar är framlagda vid svenska universitet. Dessa berör i huvudsak faderskap och de flesta är skrivna av kvinnor. Det finns även en hel del forskning om mannen i omvårdningspositionen.

Nordiska Ministerrådet har under 2001/02 initierat en inventering av nordisk mansforskning och förslag finns nu på att skapa ett gemensamt forskningsprogram kring män och jämställdhet.

Utvecklingsarbetet inom Regeringskansliet

Jämställdhetsintegrering antogs som strategi för jämställdhetsarbetet i samband med propositionen *Delad makt delat ansvar* (prop. 1993/94:147). Jämställdhetsintegrering är den svenska översättningen av begreppet *gender mainstreaming*. År 1995 antog FN denna strategi i samband med Kvinnokonferensen i Peking. EU beslutade i Amsterdamfördraget som trädde i kraft 1999 att EU:s verksamhet skall syfta till att undanröja bristande jämställdhet mellan kvinnor och män samt främja jämställdhet mellan dem.

Som en följd av att också olika organisationer i Sverige börjat tillämpa strategin, har också en viss spretighet beträffande benämningen av strategin uppstått. Inom ramen för det utvecklingsarbete som har bedrivits av Svenska Kommunförbundet började ordet *jämtegrering* att användas. Ordet är en sammansmältning av jämställdhet och integrering. Numera används jämtegrering av kommuner och landsting för att beteckna jämställdhetsintegrering.

Jämställdhetsintegrering är en strategi för att uppnå jämställdhetsmålen. Det innebär att jämställdhetsperspektivet införlivas på alla nivåer och i alla steg av beslutsprocessen inom samtliga politikområden. Ansvar för detta har de politiker och tjänstemän som ansvarar för politikområdet. Följaktligen är varje statsråd ansvarig för jämställdhet inom sitt sakområde.

År 1997 tillsattes *Arbetsgruppen för metodutveckling i jämställdhetsarbetet* (Dnr. A97/3466/JÄM) inom Regeringskansliet. Gruppen var sammansatt av representanter från såväl offentlig som privat sektor. Statssekreteraren för jämställdhetsfrågor var gruppens ordförande.

Arbetsgruppens uppdrag var att föreslå åtgärder för utbildning och information om jämställdhetsfrågor, utveckling av metoder samt åtgärder som stärker jämställdhetsintegreringen. Vidare skulle arbetsgruppen initiera ett utvecklingsarbete.

Arbetsgruppen fungerade som en tankesmedja och dess idéer ledde till konkreta initiativ riktade till såväl näringslivet som den statliga sektorn. Ett initiativ riktat till näringslivet var de s.k. Nalenkonferenserna, där företrädare för näringslivet möts och utbyter erfarenheter av jämställdhetsarbete.

Arbetsgruppen presenterade sina slutsatser och erfarenheter i två publikationer. I oktober 2001 publicerades boken *Gör det jämt – att integrera jämställdhet i verksamheten* som innehåller ett urval metoder och modeller för jämställdhetsintegrering. I den presenteras även erfarenheterna av de metodutvecklingsprojekt arbetsgruppen initierade, och strategiska steg för att initiera ett arbete med jämställdhetsintegrering, exempel på hur etablerade modeller kan användas för att integrera jämställdhetsfrågorna i verksamhetsstyrningen samt metoder och modeller för att kartlägga och analysera frågor ur jämställdhetsperspektiv.

Utvärdering av jämställdhetsintegrering

Ett sätt att undersöka hur jämställdhetsintegreringen fungerar i Regeringskansliet är att se hur jämställdhetsfrågorna kommer till uttryck i regeringens styrning av myndigheterna. Därför gav regeringen, på förslag från arbetsgruppen, ett uppdrag till Riksrevisionsverket (RRV) att granska regeringens styrning på jämställdhetsområdet. Uppdraget resulterade i rapporten *Jämställdhet – hur styr regeringen?* (RRV 2000:17). RRV genomförde uppdraget genom att kartlägga förekomsten av återrapporteringskrav till myndigheterna för budgetåren 1997 och 1999, RRV granskade myndigheternas återrapporteringar och en enkät ställdes till myndigheterna med frågor om hur de arbetar med jämställdhet och hur de uppfattar återrapporteringskraven.

Kartläggningen visade att under budgetåret 1999 hade ca hälften av myndigheterna någon form av återrapporteringskrav beträffande jämställdhet i sin verksamhet. Fördelat över olika departement var Socialdepartementet mest flitigt att ge jämställdhetsuppdrag. Lägst andel myndigheter med jämställdhetsuppdrag hade Miljödepartementet. Hälften av Finansdepartementets myndigheter hade jämställdhetsuppdrag, men dessa utgjordes uteslutande av länsstyrelserna. Övriga myndigheter under Finansdepartementet hade inga jämställdhetskrav, däribland RRV självt.

Kartläggningen visade också att de typer av krav som ställs på myndigheterna beträffande jämställdhet kan delas in i tre kategorier:

Av sin granskning drog RRV slutsatsen att det råder brister i konsekvens och systematik i regeringens styrning av myndigheterna när det gäller jämställdhet. RRV pekar på följande:

- otydlig koppling mellan de jämställdhetspolitiska målen och målen i regleringsbrevet,
- oprecisa eller inte tillräckligt konkreta krav,
- det är oklart varför vissa har och andra inte har återrapporteringskrav om jämställdhet,
- otydliga krav på tillämpning av jämställdhetsintegrering,
- brister i dialogen mellan myndighet och departementet samt
- departementen har svårt att förmedla vad de önskar av myndigheterna.

Riksrevisionsverket föreslår ett antal insatser för att strama upp arbetet. Bland annat menar de att regeringen bör ta principiell ställning till vilka myndigheter som skall ha jämställdhetsuppdrag, att verksförordningen bör ses över och utökas med preciseringar när det gäller jämställdhet samt att större vikt bör läggas vid jämställdhetsfrågorna vid den årliga dialogen mellan myndigheter och departement.

År 2001 utformades ett cirkulär med råd och riktlinjer för hur jämställdhetsfrågorna skall föras in i regleringsbrevet till myndigheterna. RRV:s rapport utgjorde även underlag för arbetsgruppens slutrapport.

Ändrad ordning – strategisk utveckling för jämställdhet

Slutrapporten från arbetsgruppen för metodutveckling i jämställdhetsarbetet *Ändrad ordning – strategisk utveckling för jämställdhet* (Ds 2001:64), presenterades 2001 och behandlar strategin jämställdhetsintegrering. I rapporten ges en kort historik och bakgrund till framväxten av jämställdhetsintegrering samt en beskrivning av initiativ som har tagits på olika nivåer för att främja metodutveckling för jämställdhetsintegrering och metoder och metodutveckling sätts in i sitt strategiska sammanhang.

Arbetsgruppen pekar på svagheter i tillämpningen av jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet, bland annat utifrån Riksrevisionsverkets granskning. Det handlar om:

- brister i styrningen av de jämställdhetspolitiska frågorna. Det saknas exempelvis en förordning som tydliggör att jämställdhetsintegrering skall tillämpas,
- avsaknad av utbildning för politiker och tjänstemän i Regeringskansliet. Regeringskansliet erbjuder sina medarbetare ett stort utbud av kurser och interna utbildningar, men det finns ingen utbildning i hur man skall tillämpa ett jämställdhetsperspektiv i sitt arbete,
- avsaknad av utprovade analysmetoder för jämställdhet. Det finns metoder att tillgå, men ingen av dessa är prövade särskilt i Regerings-

kansliet och det finns inte några utbildningar för hur de skall användas samt

- det saknas tillräckligt med stöd för tjänstemännen på departementen. Vissa departement har byggt upp samordningsfunktioner för jämställdhetsintegrering, men dessa ser mycket olika ut.

Styrgrupp för jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet

Som en följd av *Arbetsgruppen för metodutveckling i jämställdhetsarbetets* förslag fattade regeringen i december 2002 beslut att tillsätta *Styrgrupp för jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet* med uppdrag att utarbeta förslag till en plan för genomförande av jämställdhetsintegrering (N2002/11370/JÄM). Planen skall behandla styrningen av de jämställdhetspolitiska frågorna, utbildningar för politiker och tjänstemän i Regeringskansliet, utprovning av analysmetoder samt former för stöd och samordning på departementen. Statssekreteraren för jämställdhet är styrgruppens ordförande och övriga ledamöter är statssekreterare från Socialdepartementet och Finansdepartementet samt förvaltningschefen i Regeringskansliet. Styrgruppen skall lämna sitt förslag senast den 31 december 2003.

Jämställdhetsintegrering i den statliga budgetprocessen

De jämställdhetspolitiska ansträngningarna och insatserna måste mätas och läggas samman för en helhetsbedömning. Det arbete som inletts i Regeringskansliet med att bättre integrera jämställdhetsperspektivet i den statliga budgetprocessen är ett viktigt steg i denna riktning, och en del i regeringens arbete med jämställdhetsintegrering. Frågan lyftes redan i propositionen om jämställdhetspolitiken (prop. 1987/88:105). Sedan 1988 redovisas årligen till riksdagen vissa uppgifter om fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män i en bilaga till budgetpropositionen. Det konkreta arbetet med att integrera jämställdhetsperspektiv i det statliga budgetarbetet och statsbudgetens fördelning startade 1999.

Målet med utvecklingsarbetet är att under mandatperioden stärka styrningen av jämställdhetsfrågorna och synliggöra kön i den statliga budgetprocessen och statsbudgeten, så att regeringens jämställdhetspolitik på ett strukturerat och tydligt sätt kommer till uttryck i form av mål inom alla politikområden. På så sätt skapas bättre förutsättningar för genomförande av de jämställdhetspolitiska målen, samt uppföljning och utvärdering av erhållna resultat.

Regeringens avsikt är att synliggöra på vilka villkor och i vilken utsträckning kvinnor och män, flickor och pojkar får del av de medel som fördelas inom olika politikområden i statsbudgeten. Härmed blir det möjligt att utvärdera resultaten av jämställdhetspolitiken som en grund för omfördelning och satsningar i syfte att bryta könsmaktsordningen och skapa ett jämställt samhälle. Det kan bland annat handla om olika åtgärder för olika grupper av kvinnor och män, men där inte minst insatser för att främja kvinnors ställning kommer att vara av särskild vikt.

Också i andra länder har man lyft fram budgetarbetets betydelse som centralt fördelningspolitiskt instrument, vilket bör bli föremål för större uppmärksamhet också i jämställdhetsarbetet inom alla samhällsområden. Australien tog till exempel redan 1984 fram en bilaga till statsbudgeten kallad *Women's Budget*. Tillvägagångssätt, metodik och omfattning har sedan utvecklats vidare genom konkret arbete i ett 40-tal länder runt om i världen, varav många utvecklingsländer. Även EU-länder såsom Storbritannien och Frankrike har utvecklat sitt arbete med jämställdhetsintegrering så att det delvis också omfattar den statliga budgetprocessen. Vidare har en lång rad internationella organisationer som Nordiska Ministerrådet, the Commonwealth, EU, Europarådet, OECD och olika FN-organ inlett arbete med *gender budgeting*.

Europarådet tillsatte hösten 2002 en expertgrupp som tog fram följande definition av *gender budgeting*:

”Gender budgeting is an application of gender mainstreaming in the budgetary process. It means a gender-based assessment of budgets, incorporating a gender perspective at all levels of the budgetary process and restructuring revenues and expenditures in order to promote gender equality.”

Utvecklingsarbetet som inleddes i Regeringskansliet under 2002 ligger väl i linje med denna definition. Syftet är att utveckla metoder och arbetssätt för jämställdhetsintegrering i budgetprocessen med fokus på mål och resultatstyrning, utbildning, metoder samt former för stöd och samordning inom ramen för departementens budgetarbete. Projektet genomförs i samarbete mellan jämställdhetsenheten och Finansdepartementets budgetavdelning och ingår som en del i ett tvärsektoriellt projekt inom Nordiska Ministerrådet med syfte att integrera ett köns- och jämställdhetsperspektiv i de nordiska ländernas budgetarbete och därmed uppnå en mer effektiv och målinriktad resursanvändning. Projektet har initierats av de nordiska finans- och jämställdhetsministrarna och bygger på att ett samarbete etableras mellan finans- och jämställdhetssektorerna i respektive land.

En viktig del i utvecklingsarbetet inom Regeringskansliet är det pilotprojekt som inleddes i januari 2003 omfattande politikområdena Regional utvecklingspolitik, Socialtjänstpolitik och Transportpolitik.

Pilotprojektet kommer att följa budgetprocessen under ett år och pröva olika metoder och arbetssätt för att integrera jämställdhetsperspektiv i dess olika faser, främst i arbetet med budgetpropositionen och myndigheternas regleringsbrev. Vidare skall varje politikområde med utgångspunkt från en jämställdhetsanalys formulera minst ett mätbart och uppföljningsbart jämställdhetsmål och/eller resultatindikator på verksamhetsområdesnivån.

Erfarenheterna från pilotprojektet kommer sedan att ligga till grund för ett förslag för fortsatt utveckling av jämställdhetsintegrering i den statliga budgetprocessens olika delar. Förslaget kommer att ingå som en del av den plan för genomförande av jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet som tas fram av *Styrgruppen för jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet*.

Jämställdhetsarbetet inom myndigheten Regeringskansliet tillhör de frågor som är högst prioriterade i det interna utvecklingsarbetet. Detta arbete omfattar bl.a. lika löner för kvinnor och män, fler kvinnor i chefsställning, ökade möjligheter för anställda att kunna kombinera arbete och föräldraansvar samt minskad stress och andra arbetsmiljöproblem.

Regeringskansliet har i samarbete med de fackliga organisationerna och JämO utvecklat en metodik för lönekartläggning. En ny jämställdhetsplan för perioden 2003-2004 har fastställts. Jämställdhetsplanen skall årligen revideras i samverkan med de fackliga organisationerna. Likaså skall det årligen upprättas en handlingsplan för jämställda löner. En nulägesanalys skall ske varje år i syfte att stämma av hur jämställdhetsarbetet på departementen utvecklas ur ett såväl kortsiktigt som långsiktigt perspektiv.

På varje departement bedrivs ett jämställdhetsarbete enligt jämställdhetsplanen och utifrån det enskilda departementets specifika behov. Alla chefer har ett ansvar för att systematiskt driva jämställdhetsarbetet inom sitt verksamhetsområde. Jämställdhetsenheten inom Näringsdepartementet och RK Personal i Förvaltningsavdelningen samverkar kring utbildnings- och utvecklingsfrågor mm.

Tillsammans med de fackliga organisationerna har arbetsgivaren i Regeringskansliet utfört en noggrann och omfattande lönekartläggning. Syftet har varit att upptäcka, åtgärda och förhindra eventuella osakliga skillnader i lön och andra anställningsförhållanden mellan män och kvinnor. Analysen och kartläggningen visar att i en del grupper ligger kvinnor med lång tjänstgöringstid i RK något efter i löneutvecklingen i förhållande till äldre manliga kollegor. Viss obalans i lönesättning av nyanställda kvinnor har visat sig förekomma. Kartläggningen visar också smärre skillnader i lönenivå mellan kvinno- respektive mansdominerade grupper. Vid sidan om löneskillnader finns också andra brister, t.ex. att andelen kvinnliga chefer (departementsråd) endast är 36 procent.

Andelen handläggare som är kvinnor är i dag större än andelen män. För bara tio år sedan fanns betydligt färre kvinnor än män i handläggargruppen. Detta betyder att rekryteringsunderlaget för att få fler kvinnor som chefer har ökat markant de senaste åren. I dag betalas kvinnliga chefer i Regeringskansliet (departementsråd) helt i nivå med sina manliga kollegor – till och med något högre. Andelen kvinnliga chefer har också på tio år nästan fördubblats.

Regeringens information om jämställdhetsarbetet

Intresset för den svenska jämställdhetspolitiken är omfattande både nationellt och internationellt, vilket innebär en växande efterfrågan på information. Inom Regeringskansliet bedriver Näringsdepartementet en extern informationsverksamhet med syfte att ta fram och underhålla ett faktamaterial som beskriver aktuella jämställdhetspolitiska frågor.

På regeringens webbplats på Internet finns särskilda sidor om jämställdhetspolitiken. Sidorna har en egen nyhetslöpsedel där infor-

mation om jämställdhetsinsatser från hela Regeringskansliet publiceras. Här finns också grundinformation om aktuella frågor samt alla skrifter, propositioner, utredningar, pressmeddelanden, länkar till andra webbplatser m.m. som är viktiga för jämställdhetsområdet.

Näringsdepartementets jämställdhetsenhet ger också ut ett eget elektroniskt nyhetsbrev – *Jämmt på nätet* – som kommer ut 1–2 gånger per månad. Alla som har tillgång till en e-postadress kan prenumerera på nyhetsbrevet som innehåller kortfattad information om vad som händer inom alla departements sakområden. Antalet prenumeranter har sedan starten oktober 2001 ökat från 500 till nästan 1 800.

Utöver den elektroniska informationen finns faktaskrifter om olika aktuella jämställdhetsfrågor. För närvarande finns ett 30-tal skrifter på framför allt svenska, men också engelska och franska.

Tidningen *Nya livet* producerades av jämställdhetsenheten på Näringsdepartementet och delades ut av försäkringskassorna till alla nyblivna föräldrar i Sverige under Sveriges ordförandeskap i EU 2001. Med tidningen ville regeringen visa nyblivna föräldrar på möjligheter till jämställdhet i livet och inspirera dem att inte ge efter för invanda mönster och traditionellt tänkande, vad gäller t.ex. fördelningen av hemarbete och ansvar för barnen och yrkesarbete.

Tack vare det positiva mottagandet som första numret av *Nya livet* fick i olika utvärderingar beslöt regeringen att utöka satsningen så att alla blivande och nyblivna föräldrar skulle få tidningen under 2002. Det andra numret av tidningen producerades i samarbete med Socialdepartementet. Utvärderingen visade också att första numret av tidningen mest lästs av mammorna och därför inriktades det andra numret särskilt på att fånga pappornas intresse.

2 Effektiv statsförvaltning (PO 1)

Politikområdet Effektiv statsförvaltning omfattar frågor om granskning, ekonomisk styrning, förvaltningsutveckling, statliga arbetsgivarfrågor, statistik, prognosverksamhet och fastighetsförvaltning m.m.

Politikområdet skall bidra till att hela statsförvaltningen bedrivs effektivt och utvecklas i önskad riktning samt att statsförvaltningen uppfyller höga krav på rättssäkerhet, effektivitet och demokrati. En strävan är att jämställdhetsdimensionen skall integreras i all verksamhet.

Jämställdhetsaspekter förekommer dock bl.a. i följande delar av verksamheten:

- revision genom Riksrevisionsverket, som avvecklas under 2003,
- regeringens styrning i enskilda uppdrag till främst Statskontoret och Ekonomistyrningsverket,
- regeringens förvaltnings- och arbetsgivarpolitik samt
- statistik.

Av de granskningar som Riksrevisionsverket (RRV) har genomfört på uppdrag av regeringen under 1999–2002 återfinns bland andra RRV:s rapport *Jämställdhet – hur styr regeringen?* (RRV 2000:17). I regleringsbrevet till RRV återfinns också jämställdhetsaspekter i fråga om effektivitetsrevisionen samt för internationell verksamhet.

För effektivitetsrevisionen är återrapporteringskravet att redovisa de strukturella eller andra brister i myndigheternas uppfyllande av de jämställdhetspolitiska målen som identifierats. I RRV:s årsredovisning för 2002 nämns några exempel där brister i jämställdhet uppmärksammas i samband med effektivitetsrevisioner och besvarandet av remisser. För ytterligare redovisning hänvisas till RRV:s kommande årliga rapport som lämnas till regeringen den 3 juni 2003.

Enligt regleringsbrevet till RRV skall även en redovisning lämnas över hur jämställdhetsfrågorna lyfts inom ramen för de internationella samarbetsprojekt där RRV deltagit.

Enskilda regeringsuppdrag om jämställdhet inom politikområdet

Regeringen har gett Ekonomistyrningsverket, Statskontoret och Statens kvalitets- och kompetensråd (KKR) i uppdrag att genomföra en kartläggning och analys av generella krav i regeringens styrning av förvaltningen. Generella krav, som jämställdhet, mångfald, beredskapsfrågor, regionalpolitik, barnens rätt, mänskliga rättigheter eller miljömedvetenhet och hållbar utveckling fyller en viktig funktion i regeringens styrning av den statliga verksamheten.

Samtidigt som resultatstyrningen har utvecklats har bl.a. förvaltningspolitiska mål och krav på handlingsprogram, återrapporteringskrav för prioriterade politiska frågor utformats. Det är av stor vikt att de generella krav som ställs på den statliga verksamheten utformas på ett ändamålsenligt sätt samt att den fortsatta utvecklingen av en praktisk och samlad resultatstyrning bedrivs med utgångspunkt i värdena demokrati, rättssäkerhet och effektivitet.

Detta gör att det finns ett behov av en kartläggning kring vilka kraven är, hur de kommuniceras till förvaltningen, hur kraven hanteras i förvaltningen samt hur resultaten används inom Regeringskansliet. Kartläggningen skall vara avslutad 1 juni 2003.

Regeringens förvaltnings- och arbetsgivarpolitik

Grunden för en gemensam förvaltningskultur redovisas i regeringens proposition *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst* (prop. 1997/98:136). År 2000 beslutade regeringen om ett förvaltningspolitiskt handlingsprogram – *En förvaltning i demokratins tjänst*. Regeringen har genom det förvaltningspolitiska handlingsprogrammet ställt utvecklingen av förvaltningen i blickpunkten. Ledorden är demokrati, rättssäkerhet och effektivitet. Dessa grundläggande värden gäller för hela förvaltningen och förutsätter jämställdhet.

Demokrati innebär i detta sammanhang en jämn fördelning av makt och inflytande. Det handlar bl.a. om samma rättigheter och möjligheter för kvinnor och män att uttrycka åsikter, värderingar och önskningsar. Att kvinnor och män har samma rätt och möjlighet att delta i de beslut som formar vårt samhälle.

Rättssäkerhet innebär att kvinnor och män har samma rättsäkerhet och behandlas med den respekt det kräver samt en lagstiftning som inte medför ojämlikhet och fungerar diskriminerande. Rättssäkerhet handlar också om att få sin sak prövad i domstol och vid myndighetsbeslut. Det kräver en medvetenhet om de villkor kvinnor och män lever under. Lagarna och dess tillämpning får inte bidra till att vidmakthålla föråldrade handlingsmönster.

Effektivitet i de tjänster som den statliga förvaltningen tillhandahåller fordrar en förmåga att svara mot de behov och livsvillkor som både kvinnor och män har. En förvaltning i demokratins tjänst innebär att förvaltningen finns till för medborgarna, både kvinnor och män.

Staten som arbetsgivare

Regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram tar också upp *staten som föredömlig arbetsgivare*. Regeringen har delegerat stora delar av arbetsgivarpolitiken i staten till myndigheternas chefer. Syftet med delegeringen är att myndigheterna skall ges bästa möjliga förutsättningar att använda arbetsgivarpolitiken som ett medel för att med hög effektivitet och på ett sätt som inger förtroende hos medborgarna uppnå verksamhetens mål.

Den statliga arbetsgivarpolitiken

Regeringens uppgift i arbetsgivarpolitiken är dels att sätta övergripande strategiska mål för de statliga arbetsgivarfrågorna, dels att följa upp myndigheternas arbetsgivarpolitik.

Regeringen följer sedan 1997 årligen upp myndigheternas arbetsgivarpolitik genom ett särskilt uppdrag till alla myndigheter att redovisa myndigheternas kompetensförsörjning m.m. Syftet med uppföljningen är dels att ge regeringen en samlad bild av situationen i förvaltningen och information om hur de arbetsgivarpolitiska frågorna tas om hand. Informationen som myndigheterna redovisar till regeringen används både som underlag av respektive fackdepartement i den årliga mål- och resultatdialogen mellan politisk ledning och myndighetschef, och i regeringens årliga information till riksdagen om statsförvaltningens utveckling. I såväl beslutet om redovisning av kompetensuppföljningen som i regeringens mål- och resultatdialog med myndighetscheferna är jämställdheten vid myndigheten en viktig arbetsgivarpolitisk fråga.

Regeringens ambition för arbetsgivarpolitiken i staten är att de statliga arbetsgivarna bl.a. skall öka andelen kvinnor på ledande befattningar. I budgetpropositionen (prop. 2002/03:1, UO 2) redovisas att målet för en samordnad statlig arbetsgivarpolitik är att säkerställa att relevant kompetens finns för att åstadkomma efterfrågat resultat.

Jämställdheten skall prägla den statliga förvaltningen. Regeringens riktlinjer skall fullföljas i de statliga myndigheternas arbetsgivarpolitik. Regeringen understryker behovet av ytterligare aktiva åtgärder för att åstadkomma samma möjligheter till utveckling och befordran för kvinnor och män samt att minska löneskillnaderna mellan könen.

Personalstruktur

Staten har för närvarande ca 217 500 anställda, vilket motsvarar drygt 5 procent av alla anställda. Av dessa är 55 procent män och 45 procent kvinnor. Staten är den sektor på arbetsmarknaden som har den jämnaste könsfördelningen. Av kvinnorna i staten arbetar 20 procent deltid 2001 och av männen knappt åtta procent.

Sedan 1990 har 63 500 statsanställda sagts upp. Under mitten av 1990-talet skedde besparingar som i hög grad drabbade kvinnor i administrativa sysslor. Under de senaste åren har övertaligheten i större utsträckning berott på förändringar i Försvarmakten och inom infrastrukturmyndigheter, där andelen män är hög.

Ålders- och befattningsstruktur

Staten har den i genomsnitt äldsta personalstyrkan på arbetsmarknaden. Genomsnittsåldern 2001 för de statligt anställda var 44,8 år. En viktig förklaring till den höga medelåldern i staten är att många verksamheter kräver personal med hög utbildning. Skillnaden i åldersstruktur mellan kvinnor och män är marginell.

Könsfördelningen inom staten varierar kraftigt mellan olika typer av befattningar. Andelen kvinnor bland de anställda med chefsuppgifter på olika nivåer uppgår nu till 23 procent. Man kan generellt se en trendmässig ökning av andelen kvinnor på mer kvalificerade eller sakområdesinriktade befattningar.

Fördelningen av kvinnor och män i staten skiljer sig avsevärt mellan olika sektorer. Högst andel kvinnor, omkring 60 procent, finns inom sektorn ekonomi samt sektorn arbetsliv, omsorg och utbildning. Bara sektorn universitet, högskolor och forskning har en helt jämn könsfördelning totalt sett. Även här finns dock den typiska skillnaden mellan befattningar på olika nivåer. Ett exempel är professorsanställningar, som till 86 procent 2001 innehas av män. I löneförhandlingarna 2002 har parterna på det statliga avtalsområdet kommit överens om att starta ett utvecklingsarbete med målet att nå en jämn könsfördelning i samtliga befattningskategorier inom staten (bilaga 9 till RALS 2002–2004).

Lönenivåer och löneskillnader i staten

Jämställdhetslagen skärptes den 1 januari 2001. Arbetsgivare åläggs att varje år kartlägga och analysera dels bestämmelser och praxis om löner och andra anställningsvillkor som tillämpas hos arbetsgivaren, dels löneskillnader mellan kvinnor och män som utför arbete som är att betrakta som lika eller likvärdigt.

Alla osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män skall elimineras. I redovisningar till regeringen 2002 uppger sju av tio myndigheter att de vidtar aktiva åtgärder för att eliminera eventuella osakliga löneskillnader mellan könen, vilket är något fler än föregående år. Även när det gäller åtgärder för att ge kvinnor och män lika goda möjligheter till utveckling och befordran har en liten ökning skett.

Regeringen har i regleringsbrevet 2003 uppdragit åt *Arbetsgivarverket* att senast den 30 juni 2003 rapportera hur löneskillnaderna mellan kvinnor och män utvecklas i staten. Parterna på det statliga området har också kommit överens om att genomföra en gemensam studie av den lokala lönebildningen och lönesättningen (bilaga 11, RALS 2002–2004). Studien skall särskilt belysa vilket gemensamt ansvar som lokala parter tar för att förhindra osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män. Regeringen har uppdragit åt Statens pensionsverk att redovisa vissa statistiska uppgifter om anställda inom statsförvaltningen. Uppgifter kommer att begäras in för att få information om vid vilken ålder statsanställda går i pension, omfattningen av beslut om delpension, antalet sjukpensionärer och pensionsersättningar samt särskilda pensionsersättningar.

Regeringens utnämningsspolitik och chefspolicy

En aktiv chefsförsörjning är ett viktigt instrument för att uppnå målen i regeringens förvaltningspolitik. Statlig förvaltning behöver professionella chefer. Ett viktigt mål med regeringens chefspolicy är att uppnå kvalitet i chefsförsörjningen genom en jämn representation av kvinnor och män på chefsnivå.

Regeringens *utnämningssmakt* är ett viktigt redskap för styrning av den statliga verksamheten. Regeringens riktlinjer för rekrytering av myndighetschefer framgår av regeringens chefspolicy. Av policyn framgår att det ”Så långt möjligt skall det alltid finnas både en kvinna och en man med i det slutliga urvalet”. Målet att rekrytera så kvalificerade ledare som möjligt inom statsförvaltningen skall uppnås genom att ta vara på den kompetens som finns bland såväl kvinnor som män.

Myndighetschefer

Regeringens arbete att öka andelen kvinnor som myndighetschefer är fortsatt prioriterat. Målet är att minst hälften av de nya myndighetscheferna inom civil statsförvaltning skall vara kvinnor. Under perioden oktober 1999 till december 2002 nyutnämndes 106 myndighetschefer, varav 36 kvinnor (34 procent) och 70 män (66 procent). De senaste årens utnämningar av myndighetschefer har därmed inneburit en ökning av andelen kvinnor till drygt 30 procent av totala antalet myndighetschefer. Denna andel kan jämföras med att andelen kvinnor bland verkscheferna 1990 endast var 3 procent. Under 2002 nyutnämndes 43 myndighetschefer. Av dessa var 19 kvinnor (44 procent) och 24 män (56 procent).

Lönesättningen för myndighetscheferna i regeringens frikrets (generaldirektörer, landshövdingar, universitets- och högskolerektorer, museichefer och andra chefer för myndigheter som lyder omedelbart under regeringen) är individuell. Den baseras dels på en värdering av myndigheten (antal anställda, ekonomi, regional organisation m.m.), dels på den blivande myndighetschefens erfarenheter och yrkesbakgrund.

Liksom all lönesättning inom statsförvaltningen skall även lönesättningen av verkschefer vara könsneutral. Det får med andra ord inte förekomma skillnader i lön som beror på den anställdes kön. En sammanställning gjord i december 2002 visar att den genomsnittliga månadslönen för en verkschef låg på 61 900 kronor, 59 700 kronor för kvinnor och 62 900 kronor för män. Den huvudsakliga förklaringen till denna skillnad är att det finns få kvinnor som är chefer för de största och tyngsta myndigheterna. Vid exempelvis myndigheterna Försvarsmakten, Rikspolisstyrelsen inklusive lokala polisorganisationen, Riksskatteverket, Arbetsmarknadsstyrelsen och Riksförsäkringsverket är det endast den sistnämnda som har en kvinna som verkschef. Vid den senaste revisionen av verkschefernas löner analyserades förändringarna noga ur ett könsperspektiv. Analyserna ledde till ett flertal justeringar och en något högre löneutveckling för kvinnorna i gruppen.

Chefsutveckling inom den statliga sektorn

Staten kvalitets- och kompetensråd (KKR) inrättades 1999 som en stabsmyndighet åt regeringen med uppgift att ge stöd i förvaltningspolitiskt angelägna frågor. Rådet stödjer statliga myndigheters verksamhetsutveckling bl.a. genom att utveckla, stödja och förmedla utvecklingsprogram för chefer och andra personer med strategiska uppgifter i staten. Ett av de chefsutvecklingsprogram som fortlöpande erbjuds av KKR är ett program för kvinnor på mellanchefernivå. 24 kvinnor deltar och målet är att minst hälften av deltagarna efter programmet skall ha fått eller vara på väg att få en högre befattning i staten. KKR uppskattar att detta mål har uppnåtts.

Sverige har sedan 1995/96 medverkat i ett europeiskt utvecklingsprogram för kvinnor som är chefer; *Crossing the Boundaries*. Sedan 1999 har KKR varit den svenska parten i ett samarbete mellan numera elva europeiska länder. Målgruppen är kvinnor på ledningsnivå inom de olika ländernas statliga förvaltningar. Programmet är inriktat på frågor om strategiskt ledarskap, internationalisering och förståelse för mångfald. Sverige har sedan starten haft mellan två och sex deltagare varje gång. Under 2003 genomförs programmet för åttonde gången.

Partsgemensam jämställdhetsutveckling inom staten

Förnyelsearbetet inom jämställdhetsområdet innebär att partsgemensamma utgångspunkter och åtaganden är naturliga och nödvändiga. Intresset under 2002 hos de lokala parterna för att utveckla jämställdhetsarbetet har också varit stort inom många statliga myndigheter.

Utvecklingsrådet för den statliga sektorn är parternas gemensamma organ för stöd till lokalt förnyelsearbete inom staten. Tillsammans med ett drygt dussintal myndigheter har rådet under de senaste två till tre åren tagit fram ett nytt koncept med *utvecklingsagenter* för att främja lokalt jämställdhetsarbete. Jämställdhetshandläggare, utredare eller chefer från de medverkande myndigheterna har genomgått en kvalificerad utbildning i internatform med 25 dagar utspridda i ett antal block under ett knappt år. De lokala projekt som efter utbildningen tagit form har följts med konsult- och nätverksstöd i rådets regi. Rådet har också bidragit finansiellt till projekten med totalt ca 4 miljoner kronor för verksamheten 2001–2002, vartill kommer myndighetsinterna satsningar i motsvarande storleksordning. I förutsättningarna har också funnits utfästelser från berörda myndigheter att ställa sina ”agenter” till förfogande till hjälp åt andra statliga organisationer som påbörjat lokala förändringsarbeten.

Exempel på projekt under 2002

Kartläggning och utbildning samt attitydpåverkan	Polismyndigheter Försvarmakten Konstfack Länsstyrelser Domstolsverket
Analys av urvalsinstrument och betyg för anställning och befordran	Polismyndigheten i Stockholms län Försvarmakten
Samarbetsprojekt kring rekrytering och utrustning	Nationella insatsstyrkan och Konstfack (samarbetsprojekt)

Utgångspunkt för samarbetet mellan rådet och de medverkande myndigheterna har främst varit att höja kunskapsnivån och insikten om jämställdhetens positiva effekter för verksamheten och de anställda samt att utveckla metoder och verktyg för lokala förändringsprocesser. Inom ramen för samarbetet har en rad seminarier anordnats för att sprida erfarenheterna till en vidare krets myndigheter, bland annat i samband med Kvalitetsmässan 2001 och Elmiamässan 2002. Information och referat från pågående projekt har kontinuerligt spridits genom det särskilda *MAJ-bladet* och Utvecklingsrådets tidskrift *utveckla.nu* med spridning inom hela statsförvaltningen. Utvecklingsrådets böcker har också fått stor spridning bland myndigheterna, främst gäller det böckerna *Staten var en man* (2000) och *Stopp! Om trakasserier på grund av kön* (2001).

Mål för kompetensförsörjningen

Varje myndighet redovisar årligen vilka mål som gäller för kompetensförsörjningen på kort och lång sikt. Dessa redovisningar görs med avseende på bl.a. könsfördelning och kategorier av anställda.

Regeringen följer utvecklingen noggrant. En analys av myndigheternas verksamhet genomförs som underlag inför den årliga mål- och resultatdialogen mellan politisk ledning och myndighetschef. Analysen skall avse såväl jämställdhetsarbetet i myndighetens externa verksamhet som

myndighetens interna jämställdhetsarbete med särskild fokus på löneskillnader och sned könsfördelning på chefsnivån. Regeringen redovisar årligen personalkonsekvenser inom statsförvaltningen och utvecklingen inom det arbetsgivarpolitiska området till riksdagen.

Statistik

En statistik uppdelad efter kön är en förutsättning för ökad jämställdhet. Statistik som beskriver kvinnors och mäns situation inom livets alla områden är nödvändiga fakta för att synliggöra, följa upp och utvärdera jämställdhetsarbetet. SCB:s publikation *På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet* innehåller sådana fakta. SCB:s statistik utgör även en viktig del i utbildnings- och påverkansarbetet för ett jämställt samhälle.

Enligt 14 § *förordning (2001:100) om den officiella statistiken* skall individbaserad officiell statistik vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta. Det innebär att individbaserad statistik skall vara analyserad och presenterad efter kön.

Under 2001 gjordes en genomgång av ett begränsat antal statistikprodukter inom den officiella statistik som producerades av SCB. I tio procent av de studerade individbaserade statistikprodukterna samlades inte uppgift om kön in. För knappt en fem procent av produkterna där man samlat in uppgift om kön redovisades inte statistiken efter kön. För de produkter som redovisade statistiken efter kön gjordes det genomgående för alla variabler i knappt 20 procent av fallen.

Under 2001 gjordes också en genomgång vid SCB:s avdelning för befolknings- och välfärdsstatistik av vad efterlevnaden av kraven enligt 14 § statistikförordningen skulle innebära. En uppföljning senare under året visade att processen hade medfört en förbättrad presentation av statistiken med avseende av könsuppdelning.

Mycket av den individbaserade statistiken är könsuppdelad i såväl publikationer som databaser, vilket givit en bra belysning på olika förhållanden i samhället.

SCB har vidare arbetat med jämställdhetsperspektiv i budgetprocessen. Bakgrunden är att regeringen anslog en miljon kronor i budgeten för 1999 för att införliva ett jämställdhetsperspektiv i budgetprocessen. På uppdrag av Näringsdepartementet arbetar SCB med att ta fram underlag till att fastställa indikatorer för de jämställdhetspolitiska målen, förslag till utformningen av en bilaga till politikområdet Jämställdhetspolitik i budgetpropositionen samt att genomföra ett projekt som beskriver löner och arbetsvillkor för vård- och omsorgspersonal. Under 2002 har de två senare delarna genomförts. Arbetet med indikatorer har påbörjats och kommer att slutföras under 2003.

Den uppföljning för 2002 som SCB gjort av den officiella statistiken visar att uppgifter om individer finns i 62 av de 174 produkter som tagits fram av de statistikansvariga myndigheterna. För samtliga dessa produkter finns uppgift om kön. Presentationen av den könsuppdelade statistiken varierar emellertid mellan produkterna och de olika medier de presenteras i. Det finns därför skäl att gå vidare med utformningen av presentationen av statistiken för att bättre uppfylla kraven enligt 14 §.

Regeringen har uppdragit åt SCB att ge en samlad analys och bedömning av jämställdhetsstatistikens omfattning. Vidare skall en kartläggning göras över vilka produkter som saknar könsuppdelning. Uppdraget skall redovisas till regeringen före årets slut. Skr. 2002/03:140

Offentlig upphandling

I samband med en ändring av lagen (1992:1528) om offentlig upphandling som trädde i kraft den 1 juli 2002 infördes en ny regel som ger möjlighet för upphandlande enheter att ställa särskilda kontraktsvillkor för hur ett uppdrag skall genomföras. Villkoret kan avse bland annat jämställdhet. *Nämnden för offentlig upphandling* (NOU) har på regeringens uppdrag tagit fram en typklausul att användas i upphandlingskontrakt i syfte att motverka diskriminering på grund av bland annat kön. Vidare har NOU fått regeringens uppdrag att göra en utvärdering av användningen av antidiskrimineringsklausuler. Uppdraget skall slutredovisas den 1 juli 2004.

3 Finansiella system och tillsyn (PO 2)

Politikområdet omfattar flera olika verksamheter som reglering och tillsyn, statsskuldshöjning, statliga garantier, övrig finansiell förvaltning, internationella finansiella institutioner och tillsyn av spelmarknaden.

Målen för politikområdet är:

- att det finansiella systemet skall vara effektivt och tillgodose såväl samhällets krav på stabilitet som konsumenternas intresse av ett gott skydd,
- att tillsynen skall bedrivas effektivt,
- att kostnaderna för statsskulden långsiktigt minimeras samtidigt som risken beaktas samt
- att statens finansförvaltning bedrivs effektivt.

Internationella finansiella institutioner

Arbetet inom detta område riktar sig till flera internationella finansiella institutioner som Nordiska investeringsbanken (NIB), Europeiska utvecklingsbanken (EBRD), Europarådets utvecklingsbank (CEB), Världsbanken (IBRD) och Europeiska investeringsbanken (EIB). I arbetet med de internationella finansiella institutionerna för Sverige fram jämställdhetsaspekter så snart det är relevant.

I diskussionerna inom styrelsen för Världsbanken påtalas ofta från svenskt håll vikten av jämställdhet. Sverige har på detta sätt flertalet gånger påtalat att jämställdhetsperspektivet i högre grad måste genomföra arbetet i Världsbanken där det är relevant, exempelvis då banken förbereder investeringsprojekt eller liknande.

Sverige verkar för att jämställdhetsperspektivet genomsyrar det löpande styrelsearbetet i EBRD. I stadgarna står att EBRD verkar för att ge kvinnor och män lika möjligheter i rekryteringsprocessen och anställningsvillkor. EBRD har även inrättat grupper inom banken och deltar i kampanjer för att främja jämställdhetsperspektivet. Banken deltar i en årlig brittisk studie som jämför situationen i 200 organisationer i Storbritannien utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

4 Skatt, tull och exekution (PO 3)

Målet för politikområdet Skatt, tull och exekution är att eftersträva att skatte-, tull- och avgiftsintäkter skall säkerställas på ett rättssäkert och ekonomiskt effektivt sätt samtidigt som enkelhet skall eftersträvas och brottslighet motarbetas.

Kärnan i politikområdet utgörs av beskattning, uppbörd av tull och avgifter samt indrivning av skatter och avgifter. Nära knutna till och starkt integrerade med beskattning och uppbörd finns verksamheter med andra syften som antingen följer av eller direkt stödjer de huvudsakliga verksamheterna som folkbokföring, fastighetstaxering, gränsskydd och verkställighet av enskildas betalningsanspråk.

Skattesystemet och jämställdhet

Vid utformningen av det svenska skattesystemet aktualiseras olika slag av rättvisefrågor, också sådana som gäller jämställdheten mellan kvinnor och män. Som ett första grundläggande förhållande gäller att skattesystemet i sin helhet på ett offentlig-finansiellt ansvarsfullt sätt skall finansiera offentliga utgifter på den nivå som beslutas av riksdag och kommuner.

Sedan lång tid tillbaka har frågor om skatternas inverkan på den *vertikala* rättvisan, dvs. skatternas inkomstomfördelningseffekter för individer på olika inkomstnivåer, varit av central betydelse. Den progressiva beskattningen av förvärvsinkomster bidrar till att minska inkomstklyftorna mellan kvinnor och män. Genom införandet av särbeskattning i inkomstskatten i början av 1970-talet underlättades också kvinnornas arbetsmarknadsdeltagande genom att besvärande marginal-effekter mildrades.

Vid sidan av den vertikala rättvisan är också skattesystemets effekter på den *horisontella* rättvisan mellan individer betydelsefulla. Genom horisontell rättvisa uppnås likabehandling av individer som befinner sig på samma inkomstnivå. Genom 1990 års skattereform eftersträvades en ökad horisontell rättvisa, vilket tog sig uttryck bl.a. i en mer likformig beskattning av olika slag av förmåner. Detta inslag, liksom skärpningarna i kapitalbeskattningen, bidrog till att ur jämställdhetssynpunkt balansera effekterna av den minskade formella progressiviteten i skatteskalen.

Principen om särbeskattning är alltså förhärskande i det svenska skattesystemet sedan början av 1970-talet. Det enda kvarvarande exemplet på sambeskattnings finns inom förmögenhetsskatten. Förmögenhetsskatten

och vissa andra skatter, bl.a. arvs- och gåvobeskattnings, utreds för närvarande av en parlamentariskt sammansatt kommitté. I direktiven till kommittén har analysen av olika förslags fördelningseffekter getts en särskild roll.

Skr. 2002/03:140

5 Rättsväsendet (PO 4)

Huvuddelen av resurserna inom politikområdet avser kriminalpolitiskt inriktad verksamhet. I övrigt är rättsväsendets verksamhet främst inriktad på att avgöra rättsliga tvister mellan enskilda och mellan enskilda och det allmänna samt att handlägga andra rättsliga ärenden. Politikområdet består av flera områden, bl.a.:

- polisväsendet,
- åklagarväsendet,
- domstolsväsendet,
- kriminalvården,
- brottsförebyggande frågor,
- Rättsmedicinalverket,
- brottsofferfrågor samt
- straffrättsliga åtgärder.

Politikområdet består till största delen av verksamheter där flertalet anställda är av samma kön. Därför är personalpolitiken inom området relevant

Polisväsendet

Regeringens styrning av polisen bidrar till ökad jämställdhet i två avseenden, dels genom åtgärder för att öka jämställdheten inom polisorganisationen, dels genom fokuseringen på bekämpning av brott mot kvinnor.

I regleringsbrevet för 2002 angavs att Rikspolisstyrelsen (RPS) skulle redovisa vilka åtgärder som hade vidtagits för att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män.

Av redovisningen skall även framgå vilka åtgärder som har vidtagits för att uppmuntra kvinnor och män att utveckla sin kompetens så att de kan utgöra en bas för framtida chefsrekrytering, bland annat skall andelen kvinnor som genomgår chefsutvecklingsprogram anges.

Personalsammansättningen fördelad på poliser respektive civilanställda samt ålder och kön skall framgå av redovisningen.

Rikspolisstyrelsen skall dessutom redovisa det brottsbekämpande arbete som har bedrivits när det gäller våld mot kvinnor och mot barn.

I regleringsbrevet för 2003 anges att RPS skall redovisa de åtgärder som har vidtagits för att åstadkomma ökad jämställdhet mellan kvinnor och män.

Även RPS skall redovisa personalsammansättningen fördelad på poliser respektive civilanställda samt ålder och kön.

Dessutom skall RPS redovisa det brottsbekämpande arbete som har bedrivits när det gäller våld mot kvinnor och mot barn. En redovisning skall också lämnas över omfattningen av och rutinerna för polisens uppgifter när besöksförbud har meddelats.

Personalpolitiska åtgärder

Inom polismyndigheterna har en mängd åtgärder vidtagits för ökad jämställdhet.

Flertalet polismyndigheter fastslår i jämställdhetsplaner m.m. att ett arbete skall bedrivas för att ge kvinnor och män lika arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Då likvärdiga sakliga förutsättningar finns väljs sökande från underrepresenterat kön.

Polismyndigheternas möjligheter att påverka könsfördelningen bland poliser är dock begränsade eftersom de är beroende av det utbud av nya poliser som lämnar den grundläggande polisutbildningen. Polisen arbetar för att fler kvinnor skall söka polisutbildningen. Av personerna som 2001 påbörjade polisutbildningen var en tredjedel kvinnor.

Kvinnor uppmuntras söka chefsbefattningar. Polismyndigheten i Stockholm har exempelvis startat ett projekt i syfte att analysera varför så få kvinnor söker chefsfunktioner inom myndigheten.

Rikspolischefen har 2001 lagt fast att vid alla nomineringar och uttagningar av representanter i Rikspolisstyrelsens olika arbetsgrupper, utbildningar, seminarier och konferenser m.m. skall alltid både kvinnor och män nomineras.

Uttagning till utbildningar uppmärksammas och används som medel för att främja jämställdheten. Kvinnors representation bevakas speciellt vid uttagning till chefsutbildningar och lämpliga kvinnor i icke-chef-position uppmuntras att delta i ledarskapsutbildningar.

I september 2002 fanns det inom polisen 1862 personer inom ledningskompetensen, varav 288 var kvinnor.

Av alla anställda inom polisen var 66 procent män och 34 procent kvinnor 2002. Majoriteten av poliser är män, 81 procent. Antalet kvinnor som är poliser har ökat med några tiondels procent varje år sedan 1999. Andelen civilanställda kvinnor har minskat i ungefär samma takt.

När det gäller bekämpningen av våldsbrott mot kvinnor har polismyndigheterna de senaste åren vidtagit åtgärder för att förbättra verksamheten. Insatser har genomförts för att förbättra utbildning och samverkansformer. Särskilda åtgärdskalendrar har utarbetats för att förkorta handläggningstiderna. Fler familjevåldsenheter och särskilda utredare har tillförts polismyndigheterna på olika håll i landet.

Brottsförebyggande arbete inom polismyndigheterna

Landets polismyndigheter arbetar aktivt med att förändra attityden till våld mot kvinnor och att utveckla rutiner för att tidigt uppmärksamma och förebygga dessa brott. Flera lokala exempel finns:

- Polismyndigheten i Värmland har tillsammans med lokalradion ett program dit kvinnor anonymt kan ringa och få svar på frågor om våld,
- Polismyndigheten i Stockholms län arbetar tillsammans med andra myndigheter och ideella organisationer i projektet Operation Kvinnofrid samt
- Polismyndigheten i Skåne har genomfört en omfattande utbildning under 1999.

Nio polismyndigheter redovisar arbeten som tar sikte på en mer utvecklad tidig risk- och hotbilda-bedömning, förbättrade skyddsåtgärder samt snabbare handläggningstider.

Vid polismyndigheten i Västerbottens län pågår ett metodarbete som stöds av Rikspolisstyrelsen. Avsikten är att ta fram förslag till en IT-baserad modell som rutinmässigt kan användas för att tidigt upptäcka och hantera "fara i dröjsmålssituationer".

Rikspolisstyrelsen har påbörjat den lokala spridningen av ett nytt centralt kommunikationssystem som väsentligt kan underlätta det brottsförebyggande arbetet och handläggningen av brott. Rikspolisstyrelsen ser också över möjligheten att genom det centrala registersystemet enklare kunna följa av åklagaren beslutade besöksförbud

Den datoriserade utredningsrutinen *Dur Två*, som hanterar förhör, spaningsuppslag, kallelser, tvångsmedelsbeslut, ingripanden m.m. har nu installerats hos samtliga polismyndigheter.

Rikspolisstyrelsen arbetar med att ta fram en brottsofferhandbok som skall spridas till myndigheterna.

Inventering av polisens insatser

Rikspolisstyrelsen fick i uppdrag att se över vilka insatser som görs vid landets polismyndigheter beträffande våld mot kvinnor. I uppdraget ingick också att se över i vilken utsträckning brottsoffren fick relevant information.

Arbetet påbörjades 1998 och i en första omgång inventerades elva myndigheter. Stort utrymme lämnades till diskussion och utbyte av erfarenhet med berörd personal. Även företrädare för externa samverkanspartners t.ex. åklagare och socialtjänst, fick komma till tals. Allmänt gäller att det utförs ett mycket gott arbete på detta område och att frågorna är prioriterade hos polisen. Ofta är det särskilt utbildade och erfarna poliser som handlägger dessa ärenden.

Eftersom regeringen betonar vikten av tidiga ingripanden, har man särskilt undersökt vad som händer i det absoluta inledningsstadiet, då polis akut kallas till en bostad vid ett misstänkt övergrepp. Tidiga bevis-säkringsåtgärder är här en viktig punkt. Undersökningsgruppen uppmärksammade polisens utsatta läge i en "kl. 01:00 situation" (mitt i natten och fara i dröjsmålssituation). Med fara för dröjsmål menas här en situation som kan innebära en viss påtaglig risk för övergrepp i rättssak. Polisen är ofta ensam och har, förutom brottsutredning, även att ta itu med familjens akuta stöd- och hjälpbehov. I det splittrade behovsläget finns

risk att polisen, sammantaget och med hänsyn till kvinnan, väljer att medla. Frågor om skyddat boende, sjukvårdsbehov och utfärdande av rättsintyg kan bli aktuella.

På ordinarie handläggarnivå har polisen mycket väl utvecklad samverkan med externa myndigheter och ideella organisationer. Men också utryckningspatrullen måste känna till vilket stöd och hjälp kvinnan kan få. Därigenom kan patrullens insatser på platsen påverkas. Inventeringen pekar på behovet av en väl utvecklad övergripande kommunal handlingsplan, som klargör berörda myndigheters ansvarsområde, gärna fastställd av kommunfullmäktige.

Den hittills gjorda inventeringen pekar också på att rutinerna för polisens underrättelser till socialnämnden och rutinerna för att snabbt och smidigt få rättsintyg bör ses över. Särskilda åtgärdskalendrar har utarbetats i syfte att förkorta handläggningstiderna.

Förundersökningsförfarandet – iakttagelser och synpunkter

Vanligtvis är det personal från utryckningsenheten som i akutläget ensam möter en familj i kaos. Att korrekt bedöma och fullfölja ett utredningsarbete – förhör, hotbilda-bedömning etc. – är i praktiken närmast omöjligt. Överenskommelser mellan polis och åklagare om ledningen av förundersökning har granskats vid samtliga inventeringsbesök.

Man fann att dessa inte närmare behandlar det absoluta inledningskedet. Överenskommelserna skall snarast ses över och förtydligas. Här behövs väl genomarbetade rutiner, för t.ex. tidigt beslut om förundersökning.

Brottsförebyggande åtgärder – iakttagelser och synpunkter

I dag görs inte någon kontinuerlig och rutinmässig kontroll av risk- och hotbilder i samband med våld mot kvinnor. Detsamma gäller frågor kring ansökningar om så kallade larpaket och besöksförbud. Inventeringsgruppen menar att det finns ett stort och omgående behov av en funktion som tidigt och kontinuerligt samlar in, sammanställer och analyserar olika uppgifter, för bedömning av risk för nya brott. Polismyndigheterna bör också regelbundet kontrollera beslut om besöksförbud. Här kan framhållas åklagarkammaren i Eskilstuna som tagit fram en rutin där man veckovis sammanställer aktuella beslut som delges Polismyndigheten i Södermanland.

Åtgärdsprogram och policydokument

Rikspolisstyrelsen har slagit fast att stödet till brottsoffer skall förbättras och att arbetet mot våld mot kvinnor skall intensifieras. Samtliga läns-polismästare har uppmanats att utfärda åtgärdsprogram och 16 har hittills gjort detta. Vid polismyndigheterna i Västerbottens och Västernorrlands län finns även genomförandegrupper som skall se till att målen uppnås.

I regleringsbrev för 2000 angavs att Riksåklagaren (RÅ) och Ekobrottsmyndigheten (EBM) skulle redovisa åtgärder som vidtagits i arbetet med att säkerställa moderna arbetsformer inom organisationerna för att se till att strukturer och förhållningssätt bidrar till att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män.

I regleringsbrev för 2002 och 2003 angavs att RÅ och EBM skulle redovisa de åtgärder som vidtagits för att uppmuntra kvinnor och män att utveckla sin kompetens så att de kan utgöra en bas för framtida chefsrekrytering samt åtgärder för att åstadkomma en ändamålsenlig åldersstruktur och jämställdhet mellan kvinnor och män.

Under 2001 utnämndes fyra män och fyra kvinnor till chefer vid åklagarmyndigheterna. Andelen kvinnor bland cheferna var 36 procent. Totalt var andelen åklagare som var kvinnor 45 procent inom åklagarorganisationen. Bland administratörerna var den övervägande delen kvinnor.

Vid EBM var 2001 andelen kvinnor bland cheferna 25 procent och andelen kvinnor bland åklagarna 32 procent. Bland polispersonalen var 21 procent kvinnor och bland ekonomerna 46 procent. Vad gäller administratörerna var den övervägande delen kvinnor.

Åklagarmyndigheterna har upprättat särskilda åtgärdsprogram för bekämpning av våld mot kvinnor som syftar till effektivare utredningsmetoder och snabbare lagföring. Åtgärdsprogrammen genomförs i samarbete med polis, socialtjänst m.fl. och har gett resultat uppger åklagarmyndigheterna.

Domstolsväsendet

Sedan flera år tillbaka pågår ett prioriterat och aktivt arbete med jämställdhetsfrågor inom domstolsväsendet. Arbetet avser dels kompetensförsörjningen inom domstolarna, dels attityder och förhållningssätt till jämställdhetsfrågor i allmänhet.

Inom ramen för detta arbete bildades under 2000 på initiativ av *Domstolsverket* en projektgrupp för jämställdhetsfrågor. Under 2002 har gruppen fortsatt och avslutat sitt arbete. Målsättningen med gruppens arbete har varit att ta fram ett handlingsprogram för hur det fortsatta jämställdhetsarbetet skall bedrivas. I sin sammanfattning av projektet konstaterar gruppen att jämställdhet är en kunskaps- och ledningsfråga samt att den måste ingå som naturlig del i den löpande verksamheten, s.k. jämställdhetsintegrering. Gruppen föreslår att jämställdhetsfrågor skall finnas med i alla utbildningar för samtliga personalkategorier inom domstolsväsendet. I den handlingsplan som gruppen tagit fram föreslås olika åtgärder som bör vidtas för att åstadkomma förändringar. Under 2002 har därför jämställdhetsfrågor tagits upp i ett stort antal utbildningar som Domstolsverket anordnat. Domstolsverket har uppmanat varje domstol att utse en eller flera s.k. jämställdhetsutvecklare med uppgift att driva jämställdhetsarbetet lokalt. För denna grupp har under hösten 2002 anordnats ett flertal utbildningar, där man förmedlat kunskap om människors möjligheter att medverka och bidra till

förändrade attityder i jämställdhetsfrågor. Detta utbildningsarbete kommer att fortsätta under 2003 och då även omfatta domstolschefer. I Domstolsverkets chefsutbildningar under 2002 har frågor om jämställdhet utifrån individ, grupp- och organisationsnivå ingått.

Det uppdrag regeringen 2001 gav till en särskild utredare (dir. 2001:57) för att göra en översyn av rekryteringen av ordinarie domare har som en av uppgifterna att lämna förslag som möjliggör att det skall bli lika attraktivt för kvinnor som för män att bli domare, framför allt chefsdomare, i framtiden. Utredningen skall redovisa sitt uppdrag senast den 31 december 2003.

Även när det gäller ledamöter i styrelser och nämnder, t.ex. revisors- och gentekniknämnderna, arbetar regeringen aktivt för en jämn könsfördelning. Dessa nämnder och styrelser består redan i dag i princip av hälften män och hälften kvinnor. Även när det gäller sakkunniga och särskilda ledamöter i domstolarna pågår ett aktivt arbete för att öka andelen kvinnor.

I regleringsbrevet för 2000 angavs att Domstolsverket skulle redovisa de åtgärder som vidtagits för att se till att strukturer och förhållningssätt inom domstolsväsendet bidrar till jämställdhet mellan kvinnor och män samt de åtgärder som vidtagits för att uppmuntra kvinnor som är domare att söka chefsanställningar. Liknande uppdrag gavs i regleringsbreven för åren 2001, 2002 och 2003.

Kriminalvården

Kriminalvårdsstyrelsen var en av de myndigheter som 1997 erhöll uppdrag för att bekämpa våld mot kvinnor. Kriminalvården har nyligen slutredovisat vilka åtgärder som vidtagits och vad som uppnåtts med anledning av uppdraget.

I regleringsbrevet för 2000 för kriminalvården angavs att *Kriminalvårdsstyrelsen* i arbetet med att säkerställa moderna arbetsformer inom kriminalvården skulle se till att strukturer och förhållningssätt bidrar till att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män. Kriminalvården fick i regleringsbrevet som återrapporteringskrav att redovisa åtgärder för att beakta jämställdhetsfrågorna i kriminalvården och könsfördelningen när det gäller chefsbefattningar och andra befattningar av intresse för jämställdhetsaspekten.

I regleringsbrevet för 2001 fick Kriminalvårdsstyrelsen i uppdrag att se till att strukturer och förhållningssätt bidrar till att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män. Som ett led i arbetet angavs att Kriminalvårdsstyrelsen aktivt skulle lyfta fram jämställdhetsfrågorna i syfte att påverka de intagna till en jämställd syn på förhållandet mellan kvinnor och män.

I regleringsbreven för 2002 och 2003 har Kriminalvårdsstyrelsen fått som återrapporteringskrav att inkomma med en redovisning av det rehabiliteringsarbete som bedrivits när det gäller dömda för våldsbrott riktade mot kvinnor och barn. Kriminalvårdsstyrelsen skall vidare redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män.

Kriminalvården arbetar fortlöpande med jämställdhet. Kriminalvårdsstyrelsen har under 2000 och 2001 bl.a. genomfört en granskning av myndigheternas jämställdhetsplaner och vidare hållit seminarium för samtliga myndigheters jämställdhetsansvariga.

Studiematerial angående mäns våld mot kvinnor har utarbetats och används i fortbildningen för personalen inom kriminalvården.

En projektgrupp inom kriminalvården har utarbetat en policy avseende differentiering och kraven i övrigt på utformningen av kriminalvården i anstalt för män dömda för sexualbrott.

Vidare pågår arbete inom kriminalvården att ta fram nationella motivationsprogram för män dömda för sexualbrott eller för misshandel av kvinna i nära relation. De s.k. nationella programmen skall vara forskningsbaserade och utvärderingsbara och kunna drivas både på anstalt och inom frivården. Två av de Nationella programmen rör våld mot kvinnor; *Våld i nära relationer* samt sexualbrottsprogrammet *Relationer och samlevnad*. Det förstnämnda håller på att utvecklas i samarbete med den engelska kriminalvården och kommer att prövas på tre anstalter under 2003. Sexualbrottsprogrammet används på landets sju specialanstalter för sexualbrottslingar. Vidare har ett s.k. risk- och behovsbedömningsinstrument (SARA) börjat användas inom kriminalvården.

Kriminalvården har också de senaste åren avsatt särskilda medel till de lokala myndigheterna för att bedriva och utveckla arbetet gällande våld mot kvinnor.

Kriminalvården har vidare initierat ett antal nätverk på lokal myndighetsnivå. Nätverken har regelbundna träffar för samarbete kring t.ex. frågor om våld i nära relationer och sexualbrott.

Särskild verksamhet för snabb lagföring där kriminalvården är inblandad finns i fyra av landets fem regioner. De är knutna till tolv olika kriminalvårdsmyndigheter och utgör totalt 13 olika projekt. Målgrupperna för verksamheten varierar något, men i så gott som alla ingår våldsrelaterad brottslighet i någon form och i merparten våld i nära relationer.

Brottsförebyggande rådet

I regleringsbrevet för 1999 och för 2000 fick BRÅ i uppdrag att vidta åtgärder för att ytterligare öka jämställdheten inom myndigheten.

I regleringsbrevet för 2002 fick BRÅ som återrapporteringskrav att redovisa projekt som genomförts eller pågår för att beskriva och utveckla förebyggande åtgärder mot våld mot kvinnor och barn. Man skulle dessutom rapportera åtgärder som vidtagits på det personalpolitiska området för att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män.

BRÅ har till uppgift att dela ut de av regeringen särskilt avsatta medel för att stimulera lokalt brottsförebyggande arbete har. Under 2001 var projekt som syftade till att minska våld mot kvinnor särskilt prioriterade. Under det året tilldelades medel till tio försöks- och utvecklingsprojekt inom området.

Under de senaste åren har BRÅ ökat ansträngningarna för att förebygga våldsbrott mot kvinnor, både genom att höja den egna personalens kompetens och genom att producera fler rapporter för att på detta sätt öka kunskapen inom hela rättsväsendet om mäns våld mot kvinnor. I samband med att BRÅ lämnade in årsredovisning för 2003, slutredovisade man även regeringens myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag (A97/3077/JÄM) för att bekämpa våld mot kvinnor. Här framgår att BRÅ vidtagit en rad åtgärder under perioden 1998–2002 för att förebygga och bekämpa våld mot kvinnor. Bl.a. har en rad rapporter presenterats. Här nämns några:

- Kvinnors brottslighet (1999:15),
- Förbud mot sexuella tjänster (2000:4),
- Grov kvinnofridskränkning (2000:11),
- Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer (2001:11),
- Att förebygga våld mot kvinnor i nära relationer – en idéskrift (rapport 2002:8) samt
- Våld mot kvinnor i nära relationer – en kartläggning (rapport 2002:14).

BRÅ har också deltagit aktivt i den myndighetsgemensamma samverkan som utvecklats på detta område och medverkar i styrgruppen för Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid. Inom ramen för denna samverkan har BRÅ varit med om att ta fram Kvinnofridsportalen, www.kvinnofrid.se, som är ett faktacentrum på Internet med information om våld mot kvinnor. Bakom portalen står femton samverkande myndigheter. Som ett led i det fortsatta samarbetet kommer det under 2003 att anordnas en nationell konferens om kvinnofrid, bl.a. för att sprida kunskap om goda exempel på detta område.

BRÅ arbetar också kontinuerligt med att utveckla kriminalstatistiken, bl.a. arbetar man för att få en bättre könsuppdelning vid vissa typer av anmälda brott. Gärningsmannens kön framgår vid alla brottstyper. Offrets kön redovisas för närvarande främst vid följande brottstyper; mord, dråp, misshandel, olaga hot och ofredande. Till följd av ny lagstiftning införde BRÅ 1999 en särskild brottskod för brottet grov kvinnofridskränkning och i januari 2000 infördes en brottskod för förbudet mot köp av sexuella tjänster.

Planerade insatser inför framtiden

Under 2003 planerar BRÅ att genomföra en rad projekt som syftar till att belysa problemet med mäns våld mot kvinnor, bl.a. kommer en utvärdering av besöksförbudslagen att presenteras.

BRÅ arbetar också för att ta fram ett nytt brottkodningssystem (STUK) där både offrets och gärningsmannens kön kommer att redovisas på ett tydligare sätt.

Som nämnts ovan kommer det att under 2003, inom ramen för det fortsatta myndighetssamarbete som vuxit fram, anordnas en nationell konferens om kvinnofrid.

BRÅ har också i regleringsbrevet för 2003 fått som återrapporteringskrav att redovisa vilka projekt som genomförts eller pågår för att beskriva och utveckla förebyggande åtgärder mot våld mot kvinnor och barn. Vidare skall myndigheten redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att strukturer och förhållningssätt inom myndigheten skall bidra till att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män samt hur myndighetens personalsammansättning ser ut med avseende på personalkategorier, ålder och kön.

Rättsmedicinalverket

I regleringsbreven för 2002 och 2003 har Rättsmedicinalverket fått som återrapporteringskrav att redovisa åtgärder som vidtagits på det personalpolitiska området för att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män.

Under 2002 har på uppdrag av Justitiedepartementet företagits en översyn av ordningen för utfärdande av rättsintyg, dvs. sådana läkarintyg som utfärdas över t.ex. en målsägandes skador. Bakgrunden till uppdraget var den kritik som framförts mot bl.a. kvaliteten på sådana intyg. En departementspromemoria med förslag till en ny ordning för utfärdande av rättsintyg har utarbetats och kommer att remissbehandlas under våren 2003.

Under 2002 har en jämställdhetsplan upprättats inom verket. Planen fastställer olika åtgärder för att förbättra jämställdheten och för att utveckla ett jämställdhetsperspektiv i verksamheten.

Brottsoffer

Riksdagen antog i maj 2001 regeringens proposition *Stöd till brottsoffer* (prop. 2000/01:79, bet. 2000/01:JuU20, rskr. 2000/01:205). Bl.a. antogs förslag om en utvidgning av rätten till målsägandebiträde. I samband med propositionen gavs ett stort antal uppdrag till rättsväsendets myndigheter. Bl.a. uppdrogs åt Domstolsverket, Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen att utbilda all sin personal i brottsofferfrågor.

Regeringen har i mars 2003 till riksdagen överlämnat propositionen *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer* (prop. 2002/03:67) med förslag till ändringar i bl.a. besöksförbudslagen och den familjerättsliga lagstiftningen. Reformerna som föreslås i propositionen syftar i första hand till att öka skyddet och tryggheten för kvinnor som utsätts för våld i nära relationer.

Regeringen tillsatte i december 2001 en utredning med uppdrag att utforma ett skyddsprogram för bl.a. bevispersoner och deras anhöriga (dir. 2001:107). Utredningen, som har antagit namnet *Personsäkerhetsutredningen*, lämnade i augusti 2002 delbetänkandet *Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer* (SOU 2002:71). I betänkandet redovisas en rad förslag som syftar till att stärka skyddet för bl.a. våldsutsatta och hotade kvinnor. Förslagen har remissbehandlats och bereds för närvarande i Regeringskansliet.

Brottsofferfonden delar varje år ut medel till olika brottsofferinriktade projekt och till forskning om brottsoffer. Projekt inriktade mot bl.a. våld mot kvinnor är prioriterade. Under 2002 beviljades 104 projekt inriktade på våld mot kvinnor bidrag från fonden med ett sammanlagt belopp om drygt 8 miljoner kronor.

Brottsoffermyndigheten fick i samband med Kvinnofridsreformen i uppdrag att genomföra en omfångsundersökning beträffande våld mot kvinnor. Undersökningens resultat publicerades våren 2002 i rapporten *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*.

Straffrättsliga åtgärder

Det nya kvinnofridsbrottet

När riksdagen antog propositionen *Kvinnofrid* (prop.1997/98:55) infördes ett nytt brott i brottsbalken. Brottet definieras som upprepade straffbara gärningar som riktar sig mot närstående kvinnor (grov kvinnofridskränkning) eller mot barn och andra närstående personer (grov fridskränkning). Det nya brottet gör det möjligt för domstolarna att väsentligt höja straffet för systematiskt våld mot kvinnor. Straffbestämmelsen trädde i kraft den 1 juli 1998 och erhöll ny lydelse den 1 januari 2000, då ett förtydligande gjordes i lagtexten.

Brottsförebyggande rådet har gjort en uppföljning av tillämpningen av den nya lagen under perioden den 1 juli 1998–31 december 1999 (BRÅ-rapport 2000:11). Enligt rapporten anmäldes under perioden drygt 1 000 grova kvinnofridsbrott till polisen. Närmare tio procent av anmälningarna ledde till åtal för annat brott än grov kvinnofridskränkning, medan ca 40 procent av de anmälda brotten lades ned. Knappt 40 procent av de anmälda kvinnofridsbrotten var fortfarande under utredning i december 1999. Den vanligaste påföljden för grov kvinnofridskränkning var fängelse. Enligt BRÅ har domstolarna betraktat brottet som särskilt allvarligt. BRÅ menar dock att det är för tidigt att dra några långtgående slutsatser om hur den nya lagstiftningen fungerar.

Könsneutralt språk

Genom ändringar som trädde i kraft den 1 juli 1998 gjordes språket i kapitel 3–6 i brottsbalken könsneutralt.

En fortsatt reformering av brottsbalken utifrån ett könsneutralt språk pågår.

Köp av sexuella tjänster

Den nya lagen (1998:408) med förbud mot köp av sexuella tjänster började gälla den 1 januari 1999.

Brottsförebyggande rådet har studerat lagens tillämpning under 1999 (BRÅ-rapport 2000:4). I rapporten konstaterar BRÅ att det visat sig svårt att kontrollera förbudets efterlevnad gällande den dolda prostitutionen

och att det finns ett behov av klargörande beträffande vilka situationer och relationer som faller inom lagens tillämpningsområden. BRÅ menar samtidigt att lagen är så ny att det kan antas att polisens spaningsmetoder kommer att förfinas och utvecklas samt att avgränsningen av brottet klarnar allteftersom fler ärenden avgörs i domstol.

1998 års Sexualbrottskommitté har i förtydligande syfte föreslagit vissa ändringar i den nya lagen. Enligt kommittén är syftet med ändringarna att klargöra bl.a. att förbudet omfattar också den som är stamkund hos en prostituerad. Som tidigare nämnts är betänkandet nu föremål för beredning inom Justitiedepartementet.

Handel med människor för sexuella ändamål

Den 1 juli 2002 infördes ett nytt brott – människohandel för sexuella ändamål – i brottsbalken. Brottet tar sikte på sådan gränsöverskridande handel med människor som syftar till att dessa skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 § brottsbalken, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Straffet är fängelse, lägst två och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Det nya brottet utgör ett bättre verktyg för polis och åklagare både i det nationella och internationella arbetet mot handel med människor. Brottet bidrar också till att bättre synliggöra fenomenet handel med människor.

6 Utrikes- och säkerhetspolitik (PO 5)

Politikområdet Utrikes- och säkerhetspolitik består av följande delområden: Internationella organisationer, fredsfrämjande verksamhet, information om Sverige i utlandet, nedrustnings- och säkerhetspolitiska frågor samt övriga utrikespolitiska frågor.

Målet för politikområdet är att säkerställa Sveriges intressen i förbindelserna med andra länder.

Fredsfrämjande insatser har blivit allt mer komplexa. Många av dagens konflikter kräver insatser med en rad olika komponenter. Jämställdhetsfrågorna har successivt fått allt mer uppmärksamhet, och stora ansträngningar görs nu för att integrera kvinnor i den fredsbevarande och samhällsbyggande verksamheten på alla nivåer. Det är en grundförutsättning för att lyckas med återuppbyggnaden av det civila samhället.

År 2000 antog säkerhetsrådet resolution 1325/2000, i vilken vikten av att jämställdhetsperspektivet beaktas i all fredsbevarande verksamhet slås fast. Sverige var aktiv i den process som ledde fram till resolutionen. Ett arbete pågår för att ta fram förslag om hur FN bör agera som uppföljning till FN-resolutionen 1325/2000.

I resolutionen framhålls bl.a. vikten av lika deltagande av kvinnor i alla aspekter av fredsfrämjande insatser, liksom betydelsen för kvinnor och flickor av att folkrätt och mänskliga rättigheter efterlevs i och efter väpnade konflikter. Det är regeringens uppgift att i sitt arbete bidra till

genomförandet av resolutionen 1325/2000 i FN:s säkerhetsråd. Följande åtgärder har kommit till som ett resultat av detta arbete:

- i det svenska ordförandeskapets rapport om arbetet med *Europeiska säkerhets- och försvarspolitik* (ESFP) under första halvåret 2001, fastslås att ”Adequate gender sensitivity training is important for all those who take part in EU crisis management operations”,
- vid *Organisationen för Säkerhet och Samarbete i Europa* (OSSE) senaste toppmöte i Istanbul 1999, antogs den *Europeiska säkerhetsstadgan* i vilken det bl.a. betonas att kvinnors och mäns lika åtnjutande av mänskliga rättigheter är nödvändigt för att uppnå ett fredligt, välmående och demokratiskt samhälle i OSSE:s medlemsstater,
- en svensk ambition är att nominera fler kvinnor till internationella tjänster.

Insatser sedan 1999

Euroatlantiska partnerskapsrådets (EAPR) och *Partnerskap för freds* (PFF) verksamhetsområden har breddats till att i högre grad involvera även folkrättsliga och frågor om mänskliga rättigheter, i enlighet med FN-resolutionen 1325/2000. Sverige har varit aktivt på detta område och särskilt bidragit till att sätta frågan om handel med kvinnor och barn på EAPR:s agenda genom att ta initiativ till en presentation av en representant för frivilligorganisationen *Kvinna till Kvinna* i EAPR:s kommitté för fredsbevarande insatser. Syftet har bl.a. varit att lyfta fram den information om människohandel, i synnerhet sexhandel med kvinnor och barn, som ingår i den svenska utlandsstyrkans utbildning som ett exempel för andra EAPR-länder. I FN-resolutionen 1325/2000 uppmanas alla länder att vidta särskilda åtgärder för att skydda kvinnor och flickor från sexuellt utnyttjande i väpnade konflikter.

De fredsfrämjande operationerna KFOR och SFOR, där Sverige deltar med sammanlagt ca 800 soldater, är en grundförutsättning för demokrati och mänskliga rättigheter i Kosovo och Bosnien. Dess arbete präglas av ett nära civil-militärt samarbete. Sverige betonar starkt vikten av just dessa uppgifter. Övergrepp mot kvinnor och köp av sexuella tjänster förekommer i dessa och andra internationella insatser, och har förekommit även från svenska soldaters sida. Swedint har sedan ett par år etablerat ett samarbete med Kvinna till Kvinna. I utbildningen av varje Kosovo-bataljon finns organisationen med under en halvdag för att informera om handel med kvinnor och barn, om kvinnors situation i olika länder och hur olika kulturers syn på kvinnor respektive män kan påverka arbetsförhållandena för militärer som arbetar utomlands.

Inom ramen för PFF inbjöds Sverige 2002 för första gången till den årliga konferensen för *Kommittén för kvinnor i Nato-styrkor*. Ett huvudtema för konferensen var frågan om kvinnors deltagande i internationella fredsfrämjande insatser. Den svenska representanten höll ett anförande om situationen för kvinnor inom den svenska försvarsmakten ur ett jämställdhetsperspektiv.

Sverige har bidragit med finansiellt stöd, inom ramen för OSSE, till ett flertal projekt i Centralasien och södra Kaukasus med syfte att stärka kvinnors rättigheter, jämställdhet och för att bekämpa handel med människor.

Sverige verkar ständigt inom ramen för OSSE:s arbete med jämställdhetsfrågor. Bland annat har en rådgivare för jämställdhet samt en speciell jämställdhetsenhet inom OSSE:s institution *Kontoret för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter* (ODIHR) inrättats. Jämställdhetsenhetens uppgift är att identifiera och genomföra specifika jämställdhetsprojekt.

Regeringen var medinitiativtagare till konferensen *Women and Security* som arrangerades av SIPRI i Stockholm våren 2003 och finansierades av medel för det säkerhetsfrämjande samarbetet. Syftet med konferensen var att lyfta fram jämställdhetsaspekter i miljöer där det i dag är ovanligt att kvinnor är aktiva, som t.ex. inom säkerhet och säkerhetspolitik. Ämnen som diskuterades var bl.a. konflikthantering, kvinnor i militära och civila, nationella och internationella institutioner samt kvinnors bidrag till icke-militära dimensioner av säkerhet.

Sedan stabilitetspakten för Sydöstra Europas arbetsgrupp mot människohandel inrättades år 2000 har Sverige genom Sida stött en rad aktiviteter inom ramen för gruppens handlingsplan. Människohandel ses som en viktig del av kampen mot den organiserade brottsligheten. Sverige deltar bl.a. med stöd till kurser för poliser och jurister om vad handel med människor innebär samt stödcentra till offer i olika Balkanländer. Barnets perspektiv och vittnesskydd är andra områden inom arbetsgruppen där Sverige har ett starkt engagemang.

Resultat sedan 1999

Andelen svenska kvinnor sekonderade till tjänster inom OSSE har ökat sedan 2000. Av elva sekonderade tjänster 2000 var fyra kvinnor och sju män. År 2001 sekonderades 22 tjänster, åtta kvinnor och 14 män, och 2002 var sekonderingen av kvinnor i majoritet dvs. 15 kvinnor och 14 män.

I det svenska bidraget till EU:s första krishanteringsinsats, polisinsatsen i Bosnien-Hercegovina (EUPM), är ca en tredjedel kvinnor.

I det säkerhetsfrämjande samarbetet kan, enligt en utvärdering som gjordes 2002, det övergripande jämställdhetsmålet sägas ha fått ett visst genomslag genom att många kvinnor varit projektledare, i civila projekt. Särskilt i de baltiska länderna har kvinnor påfallande ofta varit projektansvariga. Den starka dominansen av män på den militära sidan har inte erbjudit sådana möjligheter. Allmänt kan dock sägas, enligt utvärderingens slutsatser, att mottagarländerna genom bl.a. utbildningsinsatser fått del av svenskt jämställdhetstänkande.

Frågan om handel med kvinnor och barn har förts upp på dagordningen för EAPR och dess kommitté för fredsfrämjande insatser.

Politikområdet är uppdelat i två verksamhetsområden, det militära försvaret respektive det civila försvaret.

Politikområdet Totalförsvaret skall bidra till att bevara Sveriges fred och självständighet. Sverige skall kunna möta militära hot som direkt berör Sverige. Internationellt skall Sverige bidra till fred och säkerhet i omvärlden genom gemensamma fredsfrämjande och humanitära insatser både i och utom Europa.

Totalförsvarets resurser skall kunna användas för följande huvudändamål:

- försvara Sverige mot väpnat angrepp,
- hävda Sveriges territoriella integritet,
- bidra till fred och säkerhet i omvärlden samt
- bidra till att stärka det svenska samhället vid svåra påfrestningar i fred.

Det militära försvaret

Jämställdhetsarbetet inom det militära försvaret skall förebygga och motverka sexuella trakasserier eller annan kränkande behandling såväl i Sverige som i anslutning till internationella missioner. Det senare innebär bl.a. att ett förverkligande av intentionerna i FN-resolution 1325/2000 är ett viktigt jämställdhetsmål inom verksamhetsområdet.

Det bör dock framhållas att regeringen i ett läge med låga utbildningsvolymerna inte funnit skäl att utöka skyldigheten att fullgöra civil- eller värnpliktstjänstgöring som är längre än 60 dagar till att även omfatta kvinnor. Övriga delar av totalförsvaretsplikten gäller för alla i Sverige boende från det år man fyller 16 år till det år man fyller 70 år.

Regeringen anser inte heller att det är aktuellt att införa mönstringsplikt för kvinnor i ett läge där skyldigheten att fullgöra värnplikt endast omfattar män eftersom åtgärden skulle bli verkningslös och kostsam.

Jämställdhetsarbetet inom verksamhetsområdet berör Försvaretsmakten och de totalförsvarets gemensamma myndigheterna, dvs. Försvarets materielverk (FMV), Försvarets högskolan, Försvarets Radioanstalt, Totalförsvarets forskningsinstitut och Totalförsvarets pliktverk.

Indikatorer

Förutsättningarna skiljer sig avsevärt mellan de olika myndigheterna. Arbetet och könsfördelningen vid exempelvis en forskningsmyndighet som *Totalförsvarets forskningsinstitut* (FOI) skiljer sig avsevärt från Försvaretsmakten där bl.a. kvinnor som är officerare skall bli accepterade inom ett traditionellt mansdominerat yrke. Även inom en myndighet som FMV för vilken kärnkompetensen bl.a. utgörs av civilingenjörer är förutsättningarna speciella då det på 2000-talet alltjämt bara är en fjärdedel av de utexaminerade civilingenjörerna som är kvinnor. Därmed har även jämställdhetsarbetet en stor bredd och flera olika typer av indikatorer, varav ett urval följer nedan:

- antal kvinnor som anmäler intresse för att göra värnplikt,
- antal kvinnor som antagningsprövas,
- antal kvinnor som fullgör värnplikttjänstgöring,
- antal kvinnor som söker till officersyrket,
- andelen förtidsavgångar för kvinnor respektive män som är officerare,
- av vilka skäl lämnar kvinnor respektive män yrket,
- i vilken utsträckning inkorporeras genusperspektiv i utbildningarna på militär- och försvarshögskolor och integreras utbildning i genusfrågor vid förberedelser för internationell tjänst,
- hur stor är förekomsten av sexuella trakasserier,
- vidtar de totalförsvarsgemensamma myndigheterna åtgärder för att försöka bryta männens dominans inom vissa områden och uppfyller jämställdhetsplanerna alla krav på aktiva åtgärder.

Insatser och resultat sedan 1999

Sedan 1999 har jämställdhetsarbetet inom det militära försvaret stärkts i såväl kvalitet som omfattning. I det mer övergripande arbetet med jämställdhet inom Försvarsmakten har JämO under perioden både granskat och utvärderat detta. Granskningen visade att vissa förband helt saknade systematiskt jämställdhetsarbete och att omstruktureringen av försvaret medfört förseningar och svårigheter vid nystartade och omorganiserade förband. Det ofullständiga resultatet följdes dock upp av myndigheten i ett senare skede genom en jämställdhetskartläggning som kunnat utgöra grunden för det fortsatta jämställdhetsarbetet.

Regeringen har under perioden verkat för att förbättra förhållandena för de kvinnor som genomför värnplikt, bl.a. genom beslut om underklädesbidrag. Ett nätverk för kvinnor som gör värnplikt har dessutom bildats. Regeringen verkar även för att öka medvetenheten om kvinnors och mäns olika villkor i anslutning till internationella insatser och krishantering. I ordförandeskaps slutsatserna efter EU toppmötet i Göteborg 2001 framhöll regeringen vikten av en adekvat jämställdhetsutbildning för alla som deltar i EU:s krishanterings insatser. Efterföljande år anordnade Försvarsmakten på uppdrag av regeringen ett nationellt seminarium kring genderperspektiv på internationell krishantering och detta bidrog till att inventera de kunskaper som fanns inom området, men även till skapandet även ett informellt nätverk som stöd för det fortsatta arbetet.

Försvarsmakten tog, efter konstaterandet 1999 om en helt oacceptabel förekomst av sexuella trakasserier inom myndigheten, fram ett åtgärds paket för att motverka dessa. Utbildning för personal på olika nivåer genomförs kontinuerligt. Ett utbildningsmaterial om sexuella trakasserier har tagits fram till all personal och värnpliktiga. Därutöver utbildas personal i särskild ordning för att förbanden skall få rådgivare i frågor om sexuella trakasserier.

Under 2002 stod Sverige värd för en nordisk konferens om att integrera kvinnor i försvaret. Vid konferensen deltog personalchefer, genusforskare och jämställdhetshandläggare m.fl. berörda från total-

försvarssektorn och polisväsendet. Vid konferensen hanterades utbildningsfrågor och ledarskapets påverkan på attityder. Försvarsmakten har efter konferensen inlett arbetet med att integrera genuskunskap i ledarskapsämnet på samtliga nivåer inom den militära utbildningen.

Regeringens uttalade krav i propositionen *Fortsatt förnyelse av totalförsvaret* (prop. 2001/02:10) om att eliminera fysiska baskrav som på ett närmast systematiskt sätt utestänger kvinnor från denna del av arbetsmarknaden har gett ett gott resultat. Försvarsmakten har tagit fram en s.k. fysisk standard som innebär att en grundnivå med krav på regelbunden träning fastställts. Systemet används på prov inom myndigheten och kommer att utvärderas under 2003.

Under perioden har Försvarsmaktens och Försvarets materielverks arbete med att anpassa uniformsystemen för kvinnor slutförts, vilket också utgör ett viktigt bidrag till strävan att ge de kvinnor som är officerare och värnpliktiga goda arbetsförhållanden. Försvarets materielverk har därutöver integrerat myndighetens eget arbete med diskrimineringskydd med det systematiska arbetsmiljöarbetet och aktivt marknadsfört sig som en attraktiv arbetsgivare för kvinnor som studerar till civilingenjör.

Även Försvarets radioanstalt har bedrivit jämställdhetsarbete syftande till att öka andelen kvinnor anställda inom de tekniska områdena. Arbetet har dock inte gett resultat i tillräcklig utsträckning.

Totalförsvarets pliktverk verkar för en jämnare könsfördelning med ett första delmål att det underrepresenterade könet skall utgöra 40 procent inom en kompetenskategori av tre. Myndigheten har även gjort en inventering av löneskillnader.

Försvarshögskolan har sedan 1999 inte bedrivit jämställdhetsarbete i tillräcklig utsträckning. Under 2002 initierades dock ett arbete som bl.a. omfattar utbildning av chefer, befattningsvärdering och lönekartläggning samt kartläggningsarbete som omfattar den fysiska och psykosociala arbetsmiljön.

I arbetet med jämställdhetsfrågor vid Totalförsvarets forskningsinstitut har strategier för att höja medvetenheten om genus-, jämställdhets- och diskrimineringsfrågor en framträdande roll. Detta har skett genom utbildning, men jämställdhetsarbetet har även utformats för att stödja och uppmuntra kvinnor som är forskare att utveckla sina ledaregenskaper.

Antal kvinnor och män som fullgör värnplikt

År	Antal inskrivna för värnplikt			Andel i procent	
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män
1999	240	18 380	18 620	1,3	98,7
2000	200	16 800	17 000	1,2	98,8
2001	270	16 670	16 940	1,6	98,4
2002	380	13 050	13 430	2,8	97,2

År	Antal officerare per den 31/12			Andel i procent	
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män
1999	390	14 090	14 480	2,7	97,3
2000	400	13 220	13 620	2,9	97,1
2001	410	12 070	12 480	3,3	96,7
2002	440	11 680	12 120	3,6	96,4

Planerade insatser i framtiden

Från och med 2003 ersattes de lokala jämställdhetsplanerna med en för hela Försvarsmakten central plan. Planen innebär bl.a. att positiv särbehandling kommer att tillämpas då en person av underrepresenterat kön söker till yrkesofficers- eller reservofficersprogrammet.

Försvarsmakten utvecklar sin utbildning vid *Swedint* för att den skall tillgodose regeringens krav på svenska bidrag till insatser utomlands utgående från ett genusperspektiv och från intentionerna i FN-resolutionen 1325/2000. Försvarsmaktens introduktion av genuskunskap i det militära utbildningssystemet utgör tillsammans med övrigt jämställdhetsarbete en viktig grund i förverkligandet av intentionerna i FN-resolutionen. Därefter har även en arbetsgrupp bildats med uppgift att formulera konkreta mål och åtgärder utgående från resolutionen.

Erfarenheterna från tidigare utbildningar har dessutom belyst värdet av att genomföra kompletterande utbildning i insatsområden och med anledning av detta planerar Försvarsmakten att genomföra viss utbildning lokalt och i samarbete med aktörer såsom *Kvinna till Kvinna* på Balkan.

Det civila försvaret

De uttalade kraven på myndigheterna inom politikområdena rör i första hand arbetsvillkor, utvecklingsmöjligheter i arbetet av personliga ambitioner, intressen och talanger, lika tillgång till utbildning och möjligheter att dela ansvaret för barn med förvärvsarbete. Därutöver arbetar regeringen med åtgärder mot sexuella trakasserier eller annan kränkande behandling såväl i Sverige som i anslutning till internationella insatser. Det senare kan formuleras som ett förverkligande av intentionerna i FN-resolution 1325/2000, bl.a. deltar Statens räddningsverk (SRV) i en arbetsgrupp tillsammans med Försvarsmakten som kontinuerligt följer upp hur resolutionen efterlevs vad det gäller internationella insatser.

En stor del av arbetet fokuseras på SRV då vissa delar av denna myndighets verksamhet består av yrken traditionellt dominerade av män.

När det gäller SRV så eftersträvas bl.a. en jämnare könsfördelning inom samtliga yrkeskategorier med miniminivåer för vissa kategorier. Vidare har verket ett särskilt mål för rekryteringen till internationella hjälpsatsstyrkor som innebär att minst 25 procent i varje yrkeskategori skall representeras av det underrepresenterade könet. SRV har även beaktat att arbetsmiljön och arbetsorganisationen skall passa båda könen, bl.a. vill verket underlätta för såväl kvinnor som män att förena föräldra-

skap och arbete. Sexuella trakasserier får inte förekomma bland vare sig personal eller elever på SRV.

Krisberedskapsmyndigheten (KBM) inrättades den 1 juli 2002 för att samordna arbetet med samhällets beredskap inför allvarliga kriser. KBM arbetar för att jämställdhets- och mångfaldsarbetet skall integreras med övriga verksamhetsfrågor och inte hanteras separat. Dessa frågor skall synliggöras i den dagliga verksamheten så att alla medarbetares kunskaper, värderingar och erfarenheter tas tillvara. Hittills har KBM inte identifierat några indikatorer, om man med detta avser mätbara insatser. Dock har KBM:s jämställdhetskommitté fått till uppgift att kartlägga och analysera myndighetens personalsammansättning, lönestruktur, arbetsmiljö, fördelning av utbildnings- och utvecklingsinsatser, hur föräldraledighetslagen tillämpas m.m.

Insatser sedan 1999

SRV har utarbetat en personalpolicy som bl.a. behandlar jämställdhet. Verket har även tagit fram en handlingsplan mot sexuella trakasserier. Personal har även utbildats i aspekter rörande jämställdhet och sexuella trakasserier. Vid intern rörlighet och rekrytering har eftersträvat förbättrad könsfördelning inom ojämlika yrkeskategorier. Vidare har verket vid varje lönerevision riktat uppmärksamhet mot osakliga löneskillnader. Dessutom har antagningskraven till brandmannautbildningen vad gäller de fysiska kraven reviderats så att en normaltränad man eller kvinna klarar aktuella baskrav. Regeringen har i olika sammanhang betonat betydelsen av att öka andelen kvinnor bland brandmännen inom den kommunala räddningstjänsten. Mot bakgrund av detta har SRV genomfört ett antal riktade insatser för att särskilt intressera kvinnor att söka. Ett exempel på detta är att under 2002 gav SRV ekonomiskt stöd till 15 kommuner som genomför "prova på"-utbildningar för kvinnor. I anslutning till dessa utbildningar informeras också räddningstjänsterna om den nya tvååriga risk- och säkerhetsutbildningen. "Prova på"-utbildningar har genomförts på SRV:s skolor sedan 1998. SRV stödjer även utvecklingen på annat sätt, bland annat genom att finansiera forskning på området. Ett av de största hindren för att ytterligare öka andelen kvinnor som söker till både utbildningen och yrket är sannolikt bristen på kvinnor som förebilder som brandmän. Av i dag 4 500 heltidsanställda brandmän är 15 kvinnor. Detta motsvarar 0,3 procent. Av ca 11 000 deltidsanställda brandmän är 125 kvinnor. Detta motsvarar 1,1 procent.

I detta sammanhang är det även på sin plats att nämna det förslag till lag om skydd mot olyckor som regeringen avser att lämna till riksdagen i år, dvs. en reformerad räddningstjänstlagstiftning. Där läggs stor vikt vid de olycksförebyggande åtgärderna. Detta medför att de arbetsuppgifter som skall lösas av kommunerna kommer att ställa andra krav på personalens sammansättning och kompetens än hittills, något som torde medföra att fler kvinnor söker sig till brandmannayrket. Räddningscheferna har i detta sammanhang ett stort ansvar för att undanröja de hinder som ligger i traditionella värderingar.

SRV kommer att vidta en noggrann utvärdering av de marknadsföringsinsatser som genomförts i samband med första ansökningsomgången i den nya utbildningen.

Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) bedriver sedan ca åtta år ett nära samarbete med övriga totalförsvarsmyndigheter om information till ungdomar. Verksamheten bedrivs huvudsakligen inom det s.k. *Skolprojektet* och *Lumpenprojektet*. *Skolprojektet* vänder sig till elever och lärare i gymnasieskolan. Syftet är att tillhandahålla information om svensk säkerhetspolitik och totalförvar. *Lumpenprojektet* vänder sig till samtliga 17-åringar i Sverige får information om svensk säkerhetspolitik och totalförvar samt om – för pojkarna – den förestående mönstringen och för flickorna möjligheten till särskild antagningsprövning. Särskilt i lumpenmaterialet finns möjlighet att markera en tydlig strävan att stimulera flickornas intresse för området, bl.a. genom att peka på goda exempel och genom att i texterna på olika sätt lyfta fram jämställdhet och mångfald som positiva faktorer. Strävan med informationsverksamheten är att både stimulera intresse och öka kunskapen om frågorna hos målgruppen.

Planerade insatser i framtiden

Enligt KBM:s jämställdhetsplan för 2003 skall ett 30-tal olika insatser genomföras som syftar till att ett långsiktigt integrera jämställdhet i myndighetens arbete på samtliga nivåer/funktioner och verksamheter. Bland dessa kan nämnas lönekartläggning, seminarier för ökad medvetenhet och kunskap om kulturella olikheter – även ur ett könsperspektiv, särskild information avseende sexuella trakasserier till chefer och anställda. Vid rekrytering till befattningar där könsfördelningen är ojämn skall särskild vikt läggas vid könsperspektivet.

SRV har påbörjat ett arbete med att ta fram etiska regler för verkets internationella hjälpinsatsstyrkor med stor tonvikt på jämställdhetsaspekterna för att säkerställa ett jämställt förhållningssätt i fält. SRV skall även införskaffa ett verktyg för att öka kvaliteten i analysen av löneskillnader.

8 Skydd och beredskap mot olyckor och svåra påfrestningar (PO 7)

Målet för politikområdet Skydd och beredskap mot olyckor och svåra påfrestningar är att:

- minska risken för och konsekvenserna av olyckor och svåra påfrestningar på samhället i fred och
- minska lidande och skadeverkningar av olyckor och katastrofer i andra länder.

Kraven på myndigheter inom politikområdet rör i första hand arbetsvillkor, utvecklingsmöjligheter i arbetet av personliga ambitioner,

intressen och talanger, lika tillgång till utbildning och möjligheter att dela ansvaret för barn med förvärvsarbete. Därutöver arbetar regeringen med åtgärder mot sexuella trakasserier eller annan kränkande behandling såväl i Sverige som i anslutning till internationella insatser.

Insatser sedan 1999

Verksamheten inom Kustbevakningen (KBV) domineras av män. Under perioden 1990–2000 fanns endast ca 10 kvinnor i sjö- eller flygtjänst. De mål myndigheten har formulerat i jämställdhetsplanen är bland annat att: 1) öka andelen kvinnor vid nyrekrytering, 2) genom information och utbildning förändra attityder till att anställa kvinnor till sjö- och flygtjänst, 3) stödja nätverk för kvinnor i linjetjänst genom att årligen organisera möten och utbildningar, 4) efter grundutbildningen skall kvinnor ha möjlighet att ha kvinnor som mentorer, samt, 5) kvinnor skall synliggöras i myndighetens informationsblad.

Resultat sedan 1999

KBV har vid nyrekrytering av personal 2000 rekryterat fem kvinnor av 25, 2001 nio kvinnor av 25 och 2002 två kvinnor av 25. Antalet kvinnor med den utbildning KBV efterfrågar är begränsad. KBV har dock ökat andelen kvinnor i linjetjänst med 14 personer sedan 1999.

Planerade insatser

KBV skall fortsätta att arbeta för att i större utsträckning rekrytera kvinnor, bl.a. kommer de att besöka skolor för att informera om att kustbevakningsyrket också är lämpligt för kvinnor. KBV planerar även att skapa en gymnasielinje för kvinnor, med upptagningsområde för hela Sverige, där man både får de grundläggande teoretiska kunskaperna och praktik för att kunna vara behörig att söka till KBV.

9 Internationellt utvecklingssamarbete (PO 8)

Det övergripande målet för det svenska utvecklingssamarbetet är att höja de fattiga folkens levnadsnivå. Riksdagen har vidare fastställt sex delmål. Ett av delmålen anger att det internationella biståndet skall utformas och genomföras på ett sådant sätt att det främjar jämställdhet mellan kvinnor och män i utvecklingsländerna (det sjätte biståndspolitiska målet). Målet, som följde på jämställdhetsutredningen och jämställdhetspropositionen, antogs av riksdagen 1996.

Främjandet av jämställdhet är sedan dess även ett av Sidas fyra prioriterade områden. Strategin för arbetet inom såväl regeringen som Sida har omfattat jämställdhetsintegrering inklusive metodutvecklingsarbete såsom könsanalyser och könskonsekvensanalyser. Ett handlings-

program för främjandet av jämställdhet inom ramen för Sidas arbete formulerades 1997 och utvärderades 2001.

Regeringen föreslog 2001 en skärpning av målet för att förtydliga sambanden och kopplingarna mellan jämställdhet, fattigdomsbekämpning, hållbar utveckling och mänskliga rättigheter: att främja jämställdhet mellan könen och förbättra kvinnors villkor för att utrota fattigdom, stärka demokrati och öka respekten för de mänskliga rättigheterna. Syftet är att se till att såväl kvinnor som män, flickor som pojkar nås av goda resultat, samt att båda könen på lika villkor skall försäkras möjlighet att vara delaktiga i beslut och utvecklingsprocesser och själva kunna påverka sina liv.

Utgångspunkten är bl.a. FN:s kvinnokonvention (CEDAW) samt deklARATIONER och handlingsplaner från 1990-talets FN-konferenser inkl Rio, FWCW i Beijing, ICPD i Cairo och deras uppföljningar samt Världshandelsorganisationens (WTO) ministerkonferens i Doha 2001, konferenserna 2002 i Monterrey (finansiering för utveckling) och FN:s världstoppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg. Regeringen har varit mycket aktiv och drivande i arbetet med integrering av ett jämställdhetsperspektiv inför konferenserna och i bevakningen och uppföljning av genomförandeplanen från Johannesburg. Målet inom ramen för det multilaterala utvecklingssamarbetet är att fortsätta arbetet med att, genom metod- och strategiutveckling samt stöd till forskning, stärka medvetenhet och kompetens om jämställdhet i utvecklingssamarbetet.

En annan central utgångspunkt för jämställdhetsarbetet inom politikområdet är de av världssamfundet antagna Millennieutvecklingsmålen för att bekämpa fattigdom och främja hållbar utveckling.

Insatser sedan 1999

Sverige har varit drivande inom olika internationella och nationella organisationer och sammanhang i arbetet med att integrera hänsyn till kön och jämställdhet i avtal o.d. och med att fastställa och sedan förankra FN:s millenniedeklarationen och millenniemålen, varav mer än hälften av målen berör kvinnors och barns situation och villkor på ett explicit och direkt sätt. Alla utvecklingsmålen har tydliga och viktiga jämställdhetsdimensioner.

Under 2001 fortsatte arbetet med att höja förståelse för och kompetensen i jämställdhetsfrågor inom Världsbanken och de regionala utvecklingsbankerna. Bland annat lades tonvikt på det strategiska arbetet, metodutveckling och integreringen av ett jämställdhetsperspektiv i analyser och konsekvensbedömningar.

Regeringen har bedrivit ett aktivt strategiskt arbete för att lyfta fram frågor rörande kvinnors reproduktiva hälsa och rättigheter, våld mot kvinnor och barn, kvinnors och flickors rätt till utbildning samt kvinnors tillgång till mark och andra resurser i möten med *FN:s kvinnokommission* (CSW).

Regeringen har också stött *FN:s ekonomiska kommission för Afrika* (ECA), bl.a. i kontakterna med lokala enskilda organisationer i Afrika och vad gäller förberedelserna inför FN:s specialsession (UNGASS) om jämställdhet i juni 2000.

Sverige finansierade 2000–2001 en särskild tjänst hos FN:s general-sekreterares jämställdhetsrådgivare, för att främja jämställdhetsintegrering inom FN, och stärka kvinnors medverkan i beslutande organ, förbättra kvinnors ekonomiska villkor och motverka våld mot kvinnor.

Regeringen lämnade 2001–2002 bidrag till en jämställdhetstjänst i OECD.

Regeringens insatser fortsätter vad gäller skydd av kvinnors och flickors mänskliga rättigheter inklusive kvinnors deltagande i demokratiska processer och kulturer, samt i konfliktsituationer och fredsbyggnad. Insatser inkluderar internationella kurser och utvecklande av jämställdhetsplaner och -strategier inom specifika områden såsom t.ex. vattensektorn och i miljö- och energisektorn där speciella studier inom Östsamarbetet skall göras genom Sida under 2003.

Regeringen har slutfört arbetet med skrivelsen *Ett barnrättsperspektiv i internationellt utvecklingssamarbete* (skr. 2001/02:186) och med integreringen av ett jämställdhetsperspektiv i skrivelsen och dess tio-punktsprogram. Skrivelsen ger god vägledning för prioriteringar inom det internationella biståndet vad gäller att främja såväl flickors som pojkars rätt till att inte bli diskriminerade, till utbildning och god hälsa, till att inte leva i fattigdom, och till att inte utsättas för våld, för plågsamma eller skadliga kulturella seder såsom könsstympning eller barnäktenskap, samt rätt till skydd och stöd i krig, konflikter och i postkonfliktsituationer.

Speciella insatser för kartläggning av barns villkor samt utarbetande av handlingsprogram och riktlinjer har pågått genom regeringen och Sida. Regeringen var drivande i förberedelser inför och genomförandet av Barntoppmötet i maj 2002.

Inom UD påbörjades 2002 ett särskilt projekt *Könsdiskriminering som orsak till fattigdom*, som syftar bl.a. till att redovisa erfarenheter från och dra lärdomar av Sveriges och annat internationellt bistånd vad gäller främjandet av jämställdhet, samt att bidra till effektivare bistånd genom en konsekvent tillämpning av jämställdhetsintegrering. Projektet kommer att utmynna i en rad rapporter samt referens- och vägledningsmaterial som särskilt belyser områdena reproduktiv och sexuell hälsa, HIV/AIDS, ekonomiska reformer, PRS-processer samt effekterna av våld mot kvinnor både socialt och kostnadsmässigt.

Regeringen har stått i rådgivningskontakt med Sida när verket 2001 genomförde en omfattande utvärdering av dess jämställdhetsmål och strategi för jämställdhetsintegrering, med fallstudier fokuserade på insatser i Nicaragua, Bangladesh och Sydafrika. Studiens resultat skall ligga till grund för en åtgärdsplan och för revideringen av Sidas *Handlingsprogram för jämställdhetsarbete* som utarbetas under 2003.

Regeringen och Sida har 2002–2003 stött en revidering av en handbok och metodskrift från 1999 om *FN:s Kvinnokonvention (CEDAW, Convention to End All Forms of Discrimination Against Women)*. Handboken skall kunna användas som vägledning- och stödmaterial för det konkreta utvecklingssamarbetet såväl av svenska användare som av samarbetspartners.

Regeringen har fortsatt att driva frågan om speciella rapportörer om barns situation och om våld mot kvinnor inom FN:s kommission för mänskliga rättigheter.

Regeringen stödjer insatser världen över (både multilateralt och bilateralt) som aktivt motverkar mäns våld mot kvinnor och barn. Insatserna omfattar skydd, juridisk rådgivning och annat stöd på plats och inbegriper en rad olika åtgärder som kristelefoner, kvinnohus, annat skyddat boende samt rehabiliteringsåtgärder och utbildning.

Kvinnors tillgång och äganderätt till mark

Regeringen har varit pådrivande i ett projekt inom den internationella lantmäteriorganisationen FIG (Fédération Internationale des Géomètres, eller International Federation of Surveyors) vars syfte var att ta fram riktlinjer för kvinnors äganderätt/tillgång till mark (Women's Access to Land – FIG Guidelines) för att säkerställa att landreformer och projekt för tilldelning av mark är öppna för alla, oavsett kön. Tonvikten i arbetet låg på kvinnornas situation i utvecklingsländer och i länder under förändring, t.ex. forna Sovjetstater. Projektet har delvis finansierats av Sida och Swedesurvey AB. Lantmätare spelar en viktig roll i förvaltningen av mark, speciellt när det gäller att stödja tilldelning och överföring av rättigheter till mark. De är inblandade i lagstiftningsarbete, upprättande av fastighets- och inskrivningsregister och i markanvändningsplanering. I sitt arbete kan lantmätare spela en avgörande roll för att bevaka kvinnornas rättigheter och att säkerställa att kvinnor aktivt kan delta i de olika processerna.

Bakgrunden till projektet var FN:s kongress *Habitat II* i Istanbul 1996. Som en förberedelse inför denna anordnade Lantmäteriverket, på den svenska regeringens initiativ, en internationell workshop om kvinnors rätt till mark i oktober 1995. Mötet resulterade i en lista av rekommendationer och slutsatser för att försäkra att kvinnor har samma rätt till mark som män. Vid kongressen i Istanbul blev frågan om kvinnors rätt till mark och deras besittningsskydd till mark uppmärksammat. Som en följd av detta inledde FIG 1998 under svensk ledning sitt arbete med att utveckla sina riktlinjer som slutligen antogs av FIG:s generalförsamling i maj 2001. Dessa har fått en efterföljare i en skrift, *Land tenure and rural development* från FN:s livsmedels- och jordbruksorgan (FAO) Skriften skall användas som stöd vid arbetet med lantbruksreformer.

Swedesurvey AB använder sig av de framtagna riktlinjerna i sin utbildningsverksamhet likväl som i sin konsultverksamhet och har också anordnat ett flertal seminarier i frågan i ett antal länder, bl.a. i Zambia, Vietnam, Ukraina och Kirgistan.

Handel med människor, särskilt kvinnor och barn

Området handel med människor har utgjort och kommer även fortsättningsvis att utgöra ett prioriterat område och en svensk profilfråga i internationella sammanhang.

Arbetet omfattar många skilda politikområden och har fokuserat på gränsöverskridande organiserad brottlighet, jämställdhet, fattigdomsbekämpning, migration, social trygghet och barnrättsfrågor.

Regeringen har inom ramen för EU:s regionala samarbete med Afrika och med Asien inom ramen för samarbetet mellan Asien och Europa (ASEM) tagit initiativ till gemensamma åtgärder mot handel med människor. En skrift om bakgrunden och en handlingsplan mot handel med människor har utformats och antagits vid ASEM:s utrikesministermöte i maj 2001. Sverige verkar nu för att denna plan genomförs och följs upp. Inom ramen för dialogen mellan Afrika och EU har Sverige initierat ett projekt för att inkorporera handel med människor på den politiska agendan.

Arbete med att utveckla en global strategi för den långsiktiga bekämpningen av handel med människor inom ramen för Sveriges utvecklings-samarbete påbörjades under sommaren 2001 och avslutades under våren 2003. Strategin behandlar problemet i huvudsak som en jämställdhets- och fattigdomsproblem. Stöd utgår genom en rad organisationer till olika insatser för att förebygga och bekämpa handel med människor genom att förstärka lagstiftningen, utbilda ansvariga personer och organisationer samt hjälpa offer i särskilt drabbade regioner, däribland Central- och Östeuropa (se vidare PO 9 och arbetet med handel med människor), Sydostasien och Västafrika. Stödet kanaliseras genom internationella organisationer såsom IOM, UNICEF och ESCAP, och genom enskilda organisationer som *Rädda Barnen*, *Kvinna till Kvinna* och *Kvinnoforum*.

Världslivsmedelstoppmötet 2002

Sverige arbetar kontinuerligt för ett mer jämställt samhälle inom FN:s livsmedels- och jordbruksorgan (FAO). FAO arbetar till stor del med livsmedelssäkerhet. I detta arbete utgör jämställdhetsaspekten en viktig del och den finns således med i flera multilateralt överenskomna deklARATIONER. FAO har tagit fram en handlingsplan som syftar till att främja följande fyra mål vars utgångspunkt är jämställdhetsdimensionen:

- tillgång till tillräcklig, säker och näringsrik mat,
- tillgång till kontroll över naturresurser (framförallt mark),
- tillgång till och förmåga för kvinnor att påverka beslutsprocesser, samt
- att förse kvinnor med arbetstillfällen både inom och utanför jordbrukssektorn.

Kommittén för Världslivsmedelstoppmötet fem år senare (WFSfylkommittén) tillsattes av regeringen inför Världslivsmedelstoppmötet 2002. Kommitténs arbete resulterade i betänkandet *Livsmedelssäkerhet, ett nationellt och globalt ansvar* (SOU 2002:75), i vilket ett kapitel vigs åt frågor kring jämställdhet och livsmedelssäkerhet. Vid WFSfyl arrangerade Sverige, tillsammans med FAO-sekretariatet, ett seminarium med titeln *Rural women – crucial partners in the fight against hunger and poverty*. Seminariet var välbesökt och de slutsatser som antogs skickades till toppmötet om hållbar utveckling i Johannesburg för att dessa frågor skulle belysas även där. Vid detta möte satte man åter fokus på det mål som antogs vid 1996 års Världslivsmedelstoppmöte, att halvera antalet svältande före 2015. Vid toppmötet 2002 antogs

10 Samarbete med Central- och Östeuropa (PO 9)

Politikområde 9 avser utvecklingssamarbete med länder i Central- och Östeuropa. De nuvarande prioriterade samarbetsländerna är Estland, Lettland, Litauen, Ryssland, Ukraina och Vitryssland. Polen var ett prioriterat samarbetsland för utvecklingssamarbete fram till och med 2001, men är nu till stor del utfasat. I enlighet med propositionen *Europa i omvandling – Sveriges utvecklingssamarbete med Central- och Östeuropa* (prop. 2000/01:119), som gäller programmet för utvecklingssamarbete för perioden 2002–2003, bedrivs samarbetet inom sex huvudområden: gemensam säkerhet, demokratins fördjupning, ekonomisk omvandling, social trygghet, miljö samt utbildning och forskning. De myndigheter vars verksamhet skall bidra till målen inom politikområdet är Regeringskansliet, Sida och Svenska institutet (SI).

De snabba och genomgripande samhällsomvälvningarna i Central- och Östeuropa under det senaste dryga decenniet har hittills resulterat i positiva förändringar till exempel inom områden som demokrati och yttrandefrihet. Många har kunnat förbättra sin levnadsstandard, men förändringarna har också lett till svåra ekonomiska problem och sammanbrott för sociala skyddssystem. För många människor har resultatet blivit försämrade inkomstmöjligheter och en ökande fattigdom. Klyftorna i samhället har ökat.

På ett generellt plan kan det konstateras att dessa processer ofta har påverkat kvinnor och män, liksom flickor och pojkar, på olika sätt. Strukturella ojämlikheter finns kvar från de tidigare systemen och dessa har inte sällan ytterligare accentuerats under transitionsprocessen. Till exempel har kvinnor generellt lägre lön än män, samtidigt som kvinnor ofta har en dubbel arbetsbörda, genom att de både arbetar heltid och har huvudansvar för hem och barn. Det kan också konstateras att den representationen av kvinnor på toppnivå inom politik och näringsliv är oproportionerligt låg. I transitionsprocessens spår har också en feminiserad fattigdom uppstått, med bland annat en ökad utsatthet som följd för många kvinnor och barn av båda könen. Detta riskerar bland annat att göra dem sårbara för handel med människor och annan exploatering. Höga siffror för aborter och mödradödlighet visar att kvinnor i flera av samarbetsländerna löper akuta hälsorisker under sina reproduktiva år.

För många män har transitionsprocessen inneburit att de har förlorat sin traditionella roll som familjeförsörjare. Många har hamnat i missbruk, vilket i sin tur även har ökat många kvinnors försörjningsbörda. I flera länder, till exempel i Ryssland, har medellivslängden för män minskat drastiskt. En stor majoritet av dem som avtjänar straff i Ryssland, och därmed bland annat är utsatta för allvarliga hälsorisker som att smittas av tbc och hiv, är män och pojkar.

Riksdagen beslutade i juni 1996 att ett jämställdhetsperspektiv skall prägla utvecklingssamarbetet med Central- och Östeuropa. Detta är nu en

av tre riktlinjer som skall styra utvecklingssamarbetet (prop. 2000/01:119). Skr. 2002/03:140

Förutom av propositionen styrs verksamhet inom ramen för politikområdet av regleringsbrev och landstrategier för de individuella prioriterade länderna. I båda dessa instrument skrivs uttryckligen att alla insatser skall präglas av ett jämställdhetsperspektiv samt att särskilda insatser speciellt riktade till kvinnor och/eller män i syfte att stärka jämställdheten kan vara motiverade. Nya landstrategier för de prioriterade länderna, med tydliga skrivningar om jämställdhetsperspektivet, antogs av regeringen under 2002 för perioden 2002-2004. Skrivningarna och återrapporteringskraven om jämställdhet i regleringsbreven för Sida och SI har successivt utvecklats och förtydligats under perioden, i dialog med respektive myndighet.

Politikområdets bidrag till ökad jämställdhet

Den övervägande delen av medlen för utvecklingssamarbete med Central- och Östeuropa förmedlas via Sida, som har en speciell avdelning (Sida-Öst) för detta. I vissa fall fattar även regeringen beslut om bidrag till insatser och projekt. Resurser från anslaget går även till SI, för verksamhet inom områdena demokratins fördjupning samt utbildning och forskning.

Sidas riktlinjer för arbetet med jämställdhet generellt är fastställda i dokumentet *Sidas handlingsprogram för främjande av jämställdhet mellan kvinnor och män i samarbetsländerna*. Riktlinjerna för Sida-Östs arbete på området finns sammanfattade i det övergripande styrdokumentet *Mål och riktlinjer för det svenska stödet till ökad jämställdhet i Central- och Östeuropa*. Sidas roll är främst att stödja samarbetsländerna i deras egna strävanden att utveckla jämställdhet, genom att i samverkan med samarbetsländerna bidra med Sveriges komparativa fördel av omfattande kunskap och lång erfarenhet på området.

Sida har under perioden i ökande utsträckning försökt integrera ett jämställdhetsperspektiv, bland annat genom att höja kunskapsnivån och medvetenheten bland samarbetsparter och egna medarbetare.

Sedan 1999 har mer än 200 insatser av de totalt ca 725 insatser som fått stöd i Ryssland och andra OSS-länder haft ökad jämställdhet som del- eller huvudmål. I knappt 40 av dessa insatser har ökad jämställdhet varit huvudmål. Motsvarande siffror för de baltiska länderna och Central-europa är 120 insatser, av totaltca 950, varav 16 har haft jämställdhet som huvudmål.

De insatser som har haft jämställdhet som huvudmål har till stor del varit inriktade på att bidra till ökad representation av kvinnor i politik och näringsliv. Ett antal projekt har lagt fokus på mansrollen och bland annat syftat till att stärka mannens roll i den privata sfären. Andra projekt har haft som syfte att öka medvetandet om jämställdhetsfrågor, till exempel genom kapacitetsutveckling vad gäller könsuppdelad statistik, insatser på arbetsmarknadsområdet, om genusperspektiv i journalistik och genom stöd till jämställdhetsombudsmän. I årsredovisningen för 2002 konstaterar Sida att det ofta har visat sig vara svårare att integrera

jämställdhetsaspekten i projekt med andra syften än att genomföra projekt med särskild inriktning på jämställdhet. Detta avspeglar sig också i projektens resultat.

Inom området ekonomisk omvandling har Sida bl.a. stött utbildning av kvinnor i ledarskapsfrågor och eget företagande. Syftet har varit att kvinnor i Central- och Östeuropa skall bli mer konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden och få en högre representation på beslutsfattande positioner. I de baltiska länderna har insatser i Ignalinaområdet för kvinnors företagande prioriterats.

Demokratistödet genom Sida har de senaste åren varit inriktat på bland annat utbildning av journalister och av kvinnor och män i politiken. Journalister har fått utbildning i hur jämställdhetsfrågor kan tas upp av media i samband med val. Kvinnliga kandidater har genomgått individuell träning som förberedelse inför sina valkampanjer. I de flesta samarbetsländer har Sida drivit projekt för att bidra till att öka antalet kvinnor bland beslutsfattarna. Syftet med projekten har varit att stödja och öka kvinnors deltagande i politiken, särskilt på nationell nivå. I de baltiska länderna har samarbetet främst gått ut på att stödja kvinnor i politiken. Detta har bland annat skett genom tillskapandet av nätverk för kvinnor som är politiker. Svenskt stöd inom detta område har även riktats till samarbete mellan kommuner, länsstyrelser och enskilda organisationer. I många av dessa insatser har huvudsyftet varit jämställdhet utifrån ett lokalperspektiv. Om insatsernas resultat konstaterar Sida att på de ställen där myndigheten har finansierat utbildningar för journalister är resultaten åtminstone på kort sikt positiva, eftersom journalister kan arbeta på ett nytt sätt. Ett konkret exempel på ett resultat är att Litauen, som ett resultat av samarbete med Sverige, sedan 1999 har haft en jämställdhetslag och JämO. Sida konstaterar att det är svårare att nå långsiktiga mål, som till exempel att öka andelen kvinnor i det ukrainska parlamentet. Det ukrainska parlamentsvalet 2002 blev i stället ett stort bakslag för kvinnor. Däremot blev resultatet bättre på lokal nivå.

Inom det sociala området är ett exempel på insatser de seminarier som *Manliga nätverket* har genomfört på flera håll i Ryssland och Ukraina för parlamentariker, opinionsbildare och militärer om mannens roll i ett samhälle i förändring. Sida har även gett stöd till projekt med inriktning på männens relation till familj, barn och könsroller. Sida konstaterar att dessa insatser har varit förvånansvärt framgångsrika. Att lyfta frågor om jämställdhet och bryta stereotypa könsroller har skapat entusiasm både på central och på lokal nivå. Den svenska erfarenheten har i bland annat Ukraina inspirerat till flera manliga nätverk, däribland ett manscentrum i Vinnitsa. Männerna i Ukraina vill nu arbeta vidare med att starta pappa-utbildningar och arbeta med ungdomar och genusfrågor. Även ett antal insatser mot handel med människor har fått stöd under perioden. Det handlar om en informationskampanj och nätverksbyggande regionalt i de baltiska länderna, stöd till uppbyggnaden av ett rehabiliteringshem för offer för handel med människor och ett projekt med syfte att kriminalisera handeln med människor i Ukraina samt en insats på rättsområdet i Vitryssland.

Inom områdena gemensam säkerhet och miljö har det hittills visat sig vara svårare att integrera jämställdhetsperspektiv, liksom att hitta relevanta riktade insatser. Arbetet pågår dock för att förbättra situationen. I

augusti 2002 genomförde Sida-Öst en kurs i jämställdhetsfrågor med särskilt fokus på miljö- och energisamarbete, och liknande insatser genomförs under 2003 inom verksamhetsgrenen gemensam säkerhet.

Ett antal av de projekt i Central- och Östeuropa som har fått stöd direkt från regeringen under perioden har haft jämställdhet som ett viktigt delmål. Exempel är stöd till konferensen *Women and Security*, ett planerat samarrangemang mellan *Stockholm International Peace and Research Institute* och Regeringskansliet under 2003, stöd till *De ryska soldatmödrarnas kommitté* för genomförande av en kongress och stöd till *Riksförbundet Sveriges Lottakårer* för genomförandet av en Östersjökonferens för kvinnor om vikten av kvinnors deltagande i säkerhets- och försvarspolitiska debatten.

Ett område med nära kopplingar till bristen på jämställdhet mellan könen är handel med människor. I juni 2002 fattade regeringen beslut om att ställa 9 miljoner kronor till Sidas förfogande för en förstärkning av insatserna mot handel med människor, speciellt kvinnor och barn, i nordvästra Ryssland, de baltiska länderna, Vitryssland, Ukraina, Rumänien och Bulgarien. Regeringen har också under perioden fattat beslut om stöd till Kvinnoforums arbete i Östersjöregionen och till en särskild projektfond för de aktiviteter mot handel med människor som genomförs av OSSE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter.

Därutöver har det tagits ett antal politiska initiativ mot handel med människor i vårt närområde under perioden. Exempelvis tog utrikesministern initiativ till en nordisk-baltisk aktionsgrupp mot handel med människor vid det nordisk-baltiska utrikesministermötet i Tallinn i augusti 2002 och i deklARATIONEN från Barentsrådets tioårsjubileum i januari 2003 gjorde statministrarna en utfästelse om en gemensam ansträngning för att stoppa handeln med människor i regionen. SI har också, i december 2002, fått ett speciellt uppdrag från regeringen att i samarbete med svenska utlandsmyndigheter och lokala samarbetsparter visa filmen *Lilja 4-ever* och anordna seminarier om handel med människor.

Liksom Sida stöder Svenska Institutet varje år en rad insatser med ökad jämställdhet som huvudsyfte. Under 2001 avsattes till exempel ca en miljon kronor till detta ändamål inom expertutbytesprogrammet. Exempel på insatser under 2001 är fotoutställningen *Kära barn – om män, barn och jämställdhet i Sverige*, inklusive seminarier på temat, bidrag till kvinnors nätverksbyggande, bidrag till kvinnors småskaliga företagande och stöd till en gemensam konferens för jämställdhetsexperter. Institutet verkar också generellt sett för att nå en jämnare könsfördelning vid fördelning av bidrag.

11 Integrationspolitik (PO 10)

Integrationspolitiken skall ge stöd till människors egen försörjning och delaktighet i samhället, värna grundläggande demokratiska värden, verka för kvinnors och mäns lika rättigheter och möjligheter samt förebygga och motverka rasism, främlingsfientlighet och etnisk diskriminering.

Målet för integrationspolitiken är:

- lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund,
- en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund,
- en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt för olikheter inom de gränser som följer av samhällets grundläggande demokratiska värderingar och som alla oavsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för.

Kartläggningar

Integrationsverkets utredning *Hur togs de emot? Enkätundersökning om 28 kommuners introduktionsverksamhet för nyanlända 1999* (Rapport 2002:04) visar att männen prioriteras i en mängd avseenden under introduktionen. De har introduktion under fler veckotimmar, deltar i fler typer av insatser, deltar oftare i praktik och får fler insatser från arbetsförmedlingarna än kvinnor.

Riksrevisionsverket påtalar i sin rapport *Att etablera sig i Sverige. En granskning av introduktionsverksamhet för flyktingar och deras anhöriga* (RRV 2002:15) att det finns en viss tendens att kvinnor hamnar i underläge beträffande såväl deltagande i introduktion som i planering av den.

Flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för våld av nära anhörig

Under de senaste åren har regeringen alltmer uppmärksammat situationen för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas våld av nära anhörig. Integrations- och jämställdhetspolitiken är nycklar i arbetet med att motverka den typ av förtryck som dessa flickor utsätts för, men insatserna berör också andra områden som rättsväsende, socialpolitik, utbildningspolitik och ungdomspolitik. För att flickornas berättelser om hot och våld skall tas på allvar och hanteras på rätt sätt krävs större förståelse, insikt och kunskap om anhörigas våld mot kvinnor och flickor.

Inom Regeringskansliet har en interdepartemental arbetsgrupp studerat vilka konkreta insatser som kan göras för att underlätta situationen för framför allt dessa flickor. En serie kunskapsseminarier genomförs där berörda statsråd träffar experter, företrädare för frivilligorganisationer, trossamfund och myndigheter som kommer i kontakt med flickor och unga kvinnor i en svår situation. Regeringen för också en dialog med några trossamfund om barnäktenskap m.m. Integrationsverket har på regeringens uppdrag redovisat goda exempel och metoder för att förebygga konflikter mellan individer och familjer där orsakerna kan vara patriarkala normer. I uppdraget ingår att sprida de inhämtade kunskaperna till organisationer bildade på etnisk grund, trossamfund och myndigheter.

Integrationsverket har beviljat särskilda medel till projekt som rör jämställdhet mellan könen och som syftar till att förbättra ungdomars uppväxtvillkor.

Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län har på regeringens uppdrag kartlagt behovet av skyddat boende för hotade flickor. Uppdragen rapporterades till regeringen i juni 2002 och visar att ett stort antal flickor utsätts för fysiskt och psykiskt våld och hot. Det direkta ansvaret för dessa flickor vilar på kommunerna. Länsstyrelserna har uppmärksammat behovet av kommunala handlingsplaner för att rätt kunna bemöta de flickor och kvinnor som söker stöd. Samtidigt behöver också kunskapsnivån höjas i kommuner och statliga myndigheter. Det är av största vikt att man inom socialtjänsten fortsätter att utveckla metoder för det förebyggande arbetet och för stöd till våldsutsatta flickor och kvinnor. Länsstyrelsen har fått ytterligare medel av regeringen för att i ett inledningsskede bistå kommunerna med att samordna sina insatser när det gäller skyddat boende för de utsatta flickorna.

Flera myndigheter har fått uppdrag som anknyter till situationen för flickor och unga kvinnor som lever under hedersrelaterat hot eller våld. Ett faktablad om regeringens insatser för ungdomar som riskerar att utsättas för s.k. hedersrelaterat våld finns på regeringens hemsida.

Hösten 2002 presenterade Nederländerna i FN:s generalförsamling, med stöd av Sverige och övriga EU-länder, en särskild resolution om brott mot kvinnor med hedern som motiv. Resolutionen antogs enhälligt och uppmanar stater att intensifiera sina ansträngningar för att förhindra sådana brott, att skyndsamt undersöka, åtala och dokumentera brotten, ställa de ansvariga inför rätta samt intensifiera ansträngningar att förändra attityder och beteenden som rättfärdigar dessa brott.

Stöd till organisationer som främjar integration

Vid Integrationsverkets fördelning av verksamhetsbidrag 2003 skall organisationernas arbete för ökad jämställdhet vara ett prioriterat insatsområde.

Bland projektområden som skall prioriteras ingår jämställdhet mellan könen samt den gemensamma värdegrunden.

12 Storstadspolitik (PO 11)

Riksdagen beslutade 1998 om en nationell storstadspolitik. De två övergripande målen för politiken är:

- att ge storstadsregionerna goda förutsättningar för långsiktigt hållbar tillväxt och därmed kunna bidra till att nya arbetstillfällen skapas såväl inom som i övriga delar av landet, samt
- att bryta den sociala, etniska och diskriminerande segregationen i storstadsregionerna och att verka för jämlika och jämställda levnadsvillkor för storstädernas invånare.

Det första målet har en mera övergripande karaktär som gäller förutsättningarna för storstädernas roll inom landet.

Det andra målet preciseras utifrån en analys av de ojämlikheter och orättvisor som finns och anger vilka faktorer som måste ändras för att jämlika och jämställda levnadsvillkor skall kunna skapas.

Politikrådets bidrag till ökad jämställdhet

Storstadsdelegationen kan konstatera att som ett led i den nationella storstadspolitiken har stat och kommun inlett ett långsiktigt samarbete för att bryta den sociala, etniska och diskriminerande segregationen i storstadsregionerna och att verka för jämlika och jämställda levnadsvillkor för storstädernas invånare. De lokala utvecklingsavtalen har bidragit till att stimulera ett strategiskt arbete i 24 stadsdelar som omfattas av avtalen för att bryta segregation. Nya arbetsformer har vuxit fram och de särskilda statliga medlen har gjort det möjligt att utveckla och pröva nya metoder. Allmän deltidsförskola med språkinriktning har redan nu införts i samtliga 24 stadsdelar för barn mellan tre och fem år. Den, liksom flertalet insatser inom de lokala utvecklingsavtalen, är viktiga ur ett jämställdhetsperspektiv.

Totalt pågår över 700 olika åtgärder inom storstadsarbetet, från enkla insatser till omfattande gemensamma åtgärder med statliga myndigheter. Kommunerna och stadsdelarna beskriver jämställdhetsperspektivet i arbetet huvudsakligen genom att konstatera att huvuddelen av insatserna är öppna för alla. De flesta stadsdelar har dock också insatser som riktar sig särskilt till flickor/kvinnor. När det gäller unga flickor har åtgärderna ofta motiverats av att det finns ett antal flickor som inte kan/vill delta i verksamhet där det finns pojkar med. Ett annat skäl har varit att man velat stärka flickornas självkänsla och identitet för att de skall våga ta mer av utrymmet också i blandade verksamheter.

Storstadsdelegationen har i sin årsrapport 2002 redovisat förändringen i sysselsättningsgraden efter födelseland och kön. Utrikes födda kvinnor har en svag ställning på arbetsmarknaden i berörda områden. När det gäller perioden 1998–2000 har för gruppen utrikes födda kvinnor sysselsättningsgraden ökat med fem procent i berörda stadsdelar, gruppen har haft en starkare ökning än t.ex. gruppen inrikes födda män (3,7 procent).

Kommunerna har kommenterat jämställdhetsperspektivet inom storstadsarbetet i sina årsrapporter som lämnades oktober 2002. Sammanfattningsvis kan följande konstateras:

- genom öppna förskolor, familjecentraler o.d. har vägar till kvinnors deltagande förbättrats,
- insatser görs för att flickor och pojkar skall få samma språkliga och intellektuella stimulans,
- när det gäller insatser för barn och ungdomar görs särskilda ansträngningar för att uppmärksamma flickor,
- för att påverka jämställdhet när det gäller arbetslösheten där kvinnor, i synnerhet lågutbildade invandrarkvinnor, är överrepresenterade, har flera insatser kommit igång för just denna målgrupp,
- flera insatser har tillkommit inom storstadsarbetet för att stödja flickors och kvinnors levnadsförhållanden samt

- en del utvärderingarna har i hög grad lyft fram kvinnors upplevelser och belyser vilka specifika integrationsförutsättningar som utvecklats för dem och varit framgångsrika.

Planerade insatser

Sammanlagt bor det ca 250 000 invånare i de 24 stadsdelarna. Stadsdelarna kännetecknas av en ung befolkning och en hög andel utlandsfödda invånare. Stadsdelarna fungerar i stor utsträckning som en inkörsport i Sverige för nytillkomna flyktingar och invandrare. År 2000 var andel sysselsatta i åldersgruppen 20–64 år i de berörda bostadsområdena 52 procent, vilket skall jämföras med förvärvsintensiteten i hela Sverige som var 75 procent. Ser man på gruppen utrikes födda i berörda bostadsområden är endast 37,5 procent sysselsatta, varav män 41,6 procent och kvinnor 33,3 procent.

Risken finns att uppgiften att bidra till arbetskraftsmobiliseringen av utrikes födda kvinnor ses som omöjlig. Vanliga argument är att de är för lågt utbildade, har för många barn, får inte för sina män osv. Med andra ord en grupp som står mycket långt från arbetsmarknaden.

Erfarenheten visar dock att många vill ut i förvärvslivet. Det är önskvärt ur samhällets synvinkel, men även ur hela familjens synvinkel för att ekonomin skall kunna förbättras och för att familjen inte skall behöva vara beroende av socialbidrag. Kvinnorna behövs dessutom för att klara sysselsättningsbehoven inför en kommande arbetskraftsbrist.

För att detta skall lyckas krävs vuxenutbildningsinsatser, barnomsorg och arbetsmarknadsinsatser i samverkan mellan kommun/stadsdelar och statliga myndigheter. Alla måste dessutom inse att det faktiskt går och att de berörda kvinnorna vill in i samhället på jämställd basis.

Det kan därför finnas anledning att ytterligare profilera kvinnoysselsättningen i samband med kommande avtalsrevideringar av de lokala utvecklingsavtalen.

13 Migrationspolitik (PO 12)

Migrationspolitiken omfattar frågor om migration till och från vårt land, flyktingfrågor inklusive mottagandet av asylsökande, utlänningars rätt att vistas i Sverige och internationellt arbete inom det migrationspolitiska området. De jämställdhetspolitiska målen för politikområdet är följande:

- personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning skall kunna betraktas som flyktingar,
- ett starkt skydd för utländska medborgare som ansöker om uppehållstillstånd i anknytningsärenden samt
- åtgärder mot handel med människor.

Det förbättrade skyddet som berör kvinnor i anknytningsärenden avser främst fall där utländska medborgare eller deras barn i förhållande (vilket grundat uppehållstillstånd med uppskjuten invandringsprövning) utsatts

för fysiskt våld eller handlingar som innefattar allvarliga kränkningar av deras frihet eller frid. Skr. 2002/03:140

Anhörigkommittén har bl.a. haft i uppdrag att utreda frågan om uppehållstillstånd till offer för människosmuggling och handel med människor.

Utlänningslagen

Genom ändringar i utlänningslagen som trädde i kraft den 1 juli 2000 har skyddet för kvinnor i anknytningsärenden förbättrats. Ändringarna innebar en möjlighet att bevilja fortsatt uppehållstillstånd, trots att det tillståndsgrundande förhållandet har upphört inom tidsramen för den uppskjutna invandringsprövningen, om sökanden eller sökandens barn utsatts för våld eller för handlingar som innefattar allvarlig kränkning av sökandens eller barnets frihet eller frid. Det finns också en möjlighet att bevilja fortsatt uppehållstillstånd om andra starka skäl talar för detta. Vidare skall ett första uppehållstillstånd kunna nekas trots att förhållandet i och för sig framstår som seriöst, om det finns en påtaglig risk för att sökanden kommer att utsättas för våld eller annan allvarlig kränkning i förhållandet. Regeringen har gett Migrationsverket i uppdrag att redogöra för hur lagen tillämpats i dessa avseenden. Uppdraget skall redovisas senast den 15 juli 2003.

Enligt nuvarande lydelse i utlänningslagen kan den som känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller homosexualitet få skydd som skyddsbehövande i övrigt, dvs. inte som flykting enligt 1951 års Genèvekonvention. På regeringens uppdrag gjorde Migrationsverket och Utlänningsnämnden 2001 en genomgång av de grunder på vilka kvinnor faktiskt beviljats uppehållstillstånd i vårt land. Regeringen beslutade våren 2002 att en utredare skall föreslå författningsändringar som är nödvändiga för att personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning skall kunna betraktas som flyktingar enligt Genèvekonventionen (dir. 2002:49).

Inom EU har kommissionen lagt fram ett direktivförslag (KOM(2001)510 slutlig) om miniminormer för när tredjelandsmedborgare och statslösa personer skall betraktas som flyktingar eller som personer som av andra skäl behöver internationellt skydd samt om dessa personers rättsliga ställning (skyddsgrundsdirektivet). Enligt ursprungsförslaget skall förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning tolkas in under begreppet "tillhörighet till viss samhällsgrupp" och således omfattas av flyktingdefinitionen. Den svenska regeringen välkomnade kommissionens förslag. Sverige har också framhållit vikten av att förföljelse på grund av kön och sexuell läggning inkluderas i flyktingbegreppet. Förhandlingarna om direktivförslaget pågår alltjämt och enligt slutsatserna från Europeiska rådet i Sevilla i juni 2002 skall direktivet vara antaget senast före utgången av juni 2003.

Utredningen om flyktingstatus för personer som är förföljda på grund av kön eller sexuell läggning skall också följa resultatet av förhandlingarna angående skyddsgrundsdirektivet. Utredningen skall ha slutfört sitt arbete senast den 1 november 2003.

Sedan den 1 juli 2002 är handel med människor för sexuella ändamål straffbart i Sverige (se även Rättsväsendet PO 4, under rubriken Straffrättsliga åtgärder).

Anhörigkommittén har bl.a. haft i uppdrag att utreda frågan om uppehållstillstånd till offer för människosmuggling och handel med människor. Kommittén överlämnade i augusti 2002 sitt slutbetänkande *Människosmuggling och offer för människohandel* (SOU 2002:69). När det gäller offer för handel med människor så har kommittén bl.a. föreslagit att det skall införas en särskild bestämmelse i utlänningslagen om att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd får ges en utlänning, om det med hänsyn till genomförandet av förundersökning eller huvudförhandling i brottmål kan anses befogat.

En lagrådsremiss är under beredning inom Regeringskansliet. Regeringen väntas besluta om lagrådsremissen under juni 2003, varefter en proposition kan läggas fram för riksdagen under hösten 2003.

I ett internationellt perspektiv stödjer Sverige också ett stort antal insatser direkt riktade mot handel med människor. I Central- och Östeuropa sker det huvudsakligen genom International Organisation for Migration (IOM). Det handlar bl.a. om informationsinsatser, stöd till lagstiftningsarbete och utveckling av förmågan att lagföra förövare. Insatser sker också för att stödja offer för handel med människor med rehabilitering, repatriering och återintegrering (se även PO 9 Samarbete med Central- och Östeuropa).

Ett svenskt besök i Vitryssland under våren 2002 resulterade bl.a. i ett samarbete kring ett regionalt seminarium om sexuellt betingad handel med människor. Seminariet genomfördes i Minsk i maj 2003.

14 Hälsa- och sjukvårdspolitik (PO 13)

Det övergripande målet för politikområdet är att vårdens kvalitet och tillgänglighet skall förbättras.

Hela befolkningen skall ha tillgång till en god hälso- och sjukvård på lika villkor. Vården skall ges efter behov, styras demokratiskt och vara solidariskt finansierad. Dessutom skall människor ha möjlighet att påverka och vara delaktiga i vården.

Vårdens grundläggande struktur och inriktning behöver utvecklas:

- trycket på vårdpersonalen skall minskas samt
- nya arbetssätt med en mångfald av vårdgivare och driftsformer bör uppmuntras.

En nationell handlingsplan ligger till grund för det utvecklingsarbete som har påbörjats. Primärvården, psykiatrin och sjukvårdsinsatserna i äldreomsorgen utgör prioriterade områden.

Regeringen presenterade 2000 en *Nationell handlingsplan för utveckling av hälso- och sjukvården* (prop. 1999/2000:149, bet. 2000/01:SoU5, rskr. 2000/01:53). I denna klargörs att målen för hälso- och sjukvården som de kommer till uttryck i 2 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) fortfarande är giltiga.

Ett av målen, vård på lika villkor, innebär bland annat att jämställdhet mellan könen skall råda. I handlingsplanen klargörs vidare att det krävs utvecklingsinsatser inom flera områden för att målen skall uppnås. Inom utvecklingsområdena patientinflytande, medicinsk kompetens samt forskning och utveckling, vilka redogörs nedan, uttrycks specifikt att könsperspektivet skall beaktas.

I handlingsplanen fastslås att vården måste utveckla sin förmåga till kommunikation och dialog så att patienternas inflytande och delaktighet kan utvecklas. I anslutning till denna diskussion klargörs att det är viktigt att mångfalds-, integrations- och könsperspektivet uppmärksammas. Ett annat utvecklingsområde som tas upp är den medicinska kompetensen. Regeringen gör bedömningen att avtalet om utvecklingsinsatser mellan regeringen, Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet, som utgör en del i den nationella handlingsplanen, bör skapa förutsättningar för att höja kvaliteten inom vården och omsorgen. Detta skall bl.a. ske genom att en ökad andel av de anställda får adekvat vårdutbildning, att fler personer med högskoleutbildning anställs och att fler sjuksköterskor erbjuds möjlighet att fördjupa sin medicinska kompetens. Regeringen skriver också att en hög kvalitet förutsätter att det bland personalen, inom alla funktioner och på alla nivåer, finns personer med olika etnisk, kulturell och språklig bakgrund och att en jämn könsfördelning bör eftersträvas. I handlingsplanen diskuteras vidare behovet av forskning och utveckling. Regeringen har avsatt sammanlagt 60 miljoner kronor under perioden 2002–2004 för ett fortsatt stöd till uppbyggnaden av regionala forsknings- och utvecklingscenter där landsting och kommuner tillsammans med universitet och högskolor utvecklar äldreomsorg och äldreomsorg. I anslutning till denna diskussion klargörs att det är viktigt att uppmärksamma skillnader mellan kvinnor och män. Mycket av den medicinska forskningen har av tradition bedrivits på yngre eller medelålders män.

Socialstyrelsen har fått i uppdrag att på nationell nivå följa upp och utvärdera den nationella handlingsplanen och det avtal om utvecklingsinsatser inom vården och omsorgen som staten slutit med landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet. I en första rapport som utkom i augusti 2002 görs en sammanställning och analys av landstingens lokala handlingsplaner.

Situationen i dag

Mer än hälften av de totala kostnaderna för hälso- och sjukvård, läkemedel och äldreomsorg går till vård och omsorg av kvinnor. En orsak till det är att kvinnor lever längre än män. I rapporten *Vårdens värde – Vad får vi för pengarna i vård och omsorg?* pekar Socialstyrelsen på att det finns flera olika faktorer, kopplade till livsvillkor,

levnadsvanor och beteende, som påverkar kvinnors respektive mäns behov av vård och omsorg. Kvinnor och män har olika sjukdomsmönster. Hjärt- och kärlsjukdomar och diabetes är t.ex. vanligare bland män. Kvinnor upplever oftare psykisk ohälsa i form av ångest, oro och depressioner samt har oftare smärta och symtom från rörelseorganen. Kvinnor söker oftare vård men avstår också oftare än män på grund av kostnaderna.

Kostnaden för sjukvård och läkemedel för äldre och yngre kvinnor är däremot lägre än för män. Den genomsnittliga kostnaden för sjukhusvård och primärvård för kvinnor och män som tillhör samma diagnosgrupp skiljer sig åt. Medelkostnaden för män är ca 30 procent högre för höftfraktur, drygt 20 procent högre för schizofreni, närmare 15 procent högre för elakartad tumörsjukdom och ca 10 procent högre för stroke och hjärtinfarkt. Enligt Socialstyrelsen går det inte att avgöra hur stor del av dessa skillnader som kan förklaras av skilda behov och hur mycket som beror på andra faktorer. Socialstyrelsen anser det dock anmärkningsvärt att kostnaderna för läkemedel och sjukvård är lägre för äldre kvinnor som har högre sjuklighet än för äldre män. För att kunna bedöma om kvinnor och män får vård på lika villkor behövs mer studier och forskning om kvinnors och mäns behov, sjuklighet och lämpliga behandlingsmetoder. Regeringen gav därför, i juni 2002, Socialstyrelsen i uppdrag (S2002/4751/HS) att i samverkan med sjukvårdshuvudmännen och berörda myndigheter analysera och redovisa könsskillnader inom hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens verksamhetsområden. I uppdraget ingår bl.a. att sammanställa och analysera könsspecifika uppgifter om hälso- och sjukvårdens kvalitet och tillgänglighet samt se hur dessa påverkar vården för kvinnor och män, respektive flickor och pojkar. Slutredovisning av uppdraget skall ske senast den 31 mars 2004. Socialstyrelsen skall också, i de särskilda årsrapporterna som lämnas i anslutning till årsredovisningarna, redovisa utvecklingen avseende könsskillnader inom hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens verksamhetsområden för respektive år med början i samband med årsredovisningen för 2002. I detta sammanhang är det också viktigt att nämna att *Centrum för genusmedicin* inrättades vid Karolinska institutet under våren 2002. Centret skall stimulera utbildning, forskning och information med ett genusmedicinskt perspektiv.

15 Folkhälsa (PO 14)

Det övergripande målet för politikområdet är att folkhälsan skall förbättras för de grupper i samhället som är mest eftersatta ur hälsosynpunkt.

Svenska folkets hälsa är generellt sett god. Vi lever längre och är i många fall fysiskt friskare än tidigare. Framför allt bidrar nedgången i hjärt- och kärlsjukdomar och skador till den ökande medellivslängden.

Det förbättrade hälsoläget gäller emellertid inte för alla. De sociala skillnaderna i hälsa består. Människor med kortare utbildning och med arbetaryrken löper betydligt större risk att drabbas av sjukdom än till

exempel mer utbildade tjänstemän. Det finns även tydliga skillnader i hälsa mellan könen och mellan olika etniska grupper.

Arbetet inom folkhälsoområdet är inriktat på att främja människors hälsa och förebygga sjukdom. I detta ingår att skapa goda förutsättningar för hälsa och att skydda såväl enskilda som samhället mot olika hälsofaror. Arbetet berör så gott som samtliga samhällssektorer.

I december 2002 lade regeringen fram propositionen *Mål för folkhälsan* (prop. 2002/03:35) i syfte att förbättra folkhälsan och minska skillnaderna i hälsa mellan olika grupper i befolkningen. En central del i propositionen är att motverka ojämlikheter i hälsa som bottnar i skillnader mellan kvinnors respektive mäns olika livsvillkor.

I propositionen lämnar regeringen förslag till ett nationellt folkhälso- mål; att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Målet är uppdelat i elva s.k. målområden av särskild vikt för folkhälsan. De jämställdhetspolitiska målen är centrala inom samtliga målområden. Inga övriga jämställdhetsmål är ännu antagna inom politikområdet.

Utveckling av indikatorer

Regeringen har uppdragit åt Statens folkhälsoinstitut (FHI) att lämna förslag på vilka indikatorer, folkhälsomålsindikatorer, som bör ingå i ett nationellt uppföljnings- och utvärderingssystem för det samlade folkhälsoarbetet. En viktig del i uppdraget var att ta fram indikatorer som mäter ojämställdhet i hälsa. Uppdraget redovisades den 31 mars 2003 för regeringen och bereds nu inom regeringskansliet.

Narkotika

Inom ramen för den nationella narkotikahandlingsplanen (prop. 2001/02:91) är den övergripande ambitionen att alla måste ha möjlighet att få vård av god kvalitet och i detta sammanhang nämns att extra fokus bör läggas på de socialt mest utsatta missbrukarna – bl.a. de prostituerade missbrukande kvinnorna, hemlösa etc.

Det är regeringens bedömning att forskningen om förebyggande insatser bl.a. bör inriktas på:

- missbruksutvecklingen bland flickor samt
- risk- och skyddsfaktorer bakom missbruk och beroendeutveckling, samband mellan missbruk och kön.

Alkohol

Under 2000 och 2002 har regeringen tilldelat Stiftelsen Kvinnoforum totalt 1,4 miljoner kronor för att motverka kvinnors missbruk i enlighet med den nationella handlingsplanen för att förebygga alkoholskador. Syftet har varit att synliggöra missbrukande kvinnor och deras barn i förebyggande arbete, vård och behandling, forskning och utbildning samt verka för utveckling av insatser.

När det gäller insatser för metodutveckling av tobaksprevention, har regeringen uttalat i propositionen *Vissa tobaksfrågor* (prop. 2001/02:64) att resurserna skall användas för att förstärka det tobakspreventiva arbetet, särskilt det riktat mot barn och unga. Inom ramen för det arbetet, skall ett jämställdhets- och målgruppsinriktat perspektiv anläggas. Den utgångspunkten är också central vid genomförandet av övriga delar av sakområdet.

Internationellt arbete

År 2002 antog rådet och parlamentet EU:s program för gemenskapsåtgärder på folkhälsoområdet, nedan kallat folkhälsoprogrammet, som gäller för perioden 2003–2008 (Europaparlamentets och rådets beslut nr 1786/2002/EG). Programmet är indelat i tre delar. Den första handlar om att förbättra information och kunskap, den andra om att förbättra möjligheterna att snabbt och samordnat vidta åtgärder för att hantera hälsorisker och den tredje om att främja hälsa och förebygga sjukdomar genom att beakta faktorer som påverkar hälsan i samband med all politik och alla åtgärder. Folkhälsoprogrammet skall bidra till att motverka ojämlikhet i hälsa. Den ojämlika fördelningen av hälsa och dess bestämningsfaktorer är kopplad till social ställning och definieras ofta med hänvisning till samhällsklass eller socioekonomisk ställning. Det finns skillnader i hälsotillståndet mellan olika socialgrupper, mellan kvinnor och män, mellan unga och gamla och mellan etniska grupper, liksom mellan olika medlemsstater.

Strategier för att minska ojämlikheten i hälsa inom gemenskapen och för att dämpa dess verkningar kräver samordnade insatser på viktiga politikområden som t.ex. socialt skydd. Hälsopolitiken har dock en egen roll att spela, t.ex. när det gäller att ta fram indikatorer och att kartlägga effektiva insatser, vilket kommer att ske genom EU:s folkhälsoprogram. I programmets inledningsfas kommer indikatorer för ojämlikhet i hälsa att tas fram liksom integrerad rapportering om ojämlikhet i hälsa i systemet för hälsoinformation. Man skall även samla information och erfarenheter från Europa om politik och insatser för att ta itu med de viktigaste av hälsans bestämningsfaktorer och ojämlikheten i hälsa. Dessutom skall pilotförslag för nätverk mellan myndigheter eller i grupper för att säkerställa ett effektivt utbyte mellan länder om hur man tar itu med ojämlikhet i hälsa att arbetas fram.

När det gäller främjande av hälsa och förebyggande av sjukdomar genom åtgärder i samband med avgörande faktorer för folkhälsan inom all gemenskapspolitik och alla gemenskapsinsatser är det även genom arbete med hälsokonsekvensbedömningar man kan ta hänsyn till jämlikhetsaspekter, däribland jämställdhet. Inom programmet skall man även utarbeta och genomföra strategier och åtgärder beträffande livsstilsrelaterade hälsfaktorer som matvanor, motion, tobak, alkohol, narkotika samt för mental hälsa.

Politikområdet barnpolitik omfattar insatser för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige. Med barn avses alla personer under 18 år. En av de grundläggande principerna i barnkonventionen är ickediskrimineringsprincipen, vilket framgår av artikel två:

”Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.”

Barn får inte diskrimineras för att de är just barn – det är hela tanken med barnkonventionen. Men idén om ickediskriminering och jämställdhet gäller också *mellan* barn; alla barn har lika värde och får inte diskrimineras exempelvis för att de tillhör ett visst kön.

Statistik om barn

Statistiken om barn och unga har varit bristfällig. Att utveckla statistik som omfattar barn och deras levnadsvillkor har därför ägnats särskild uppmärksamhet.

SCB har sedan 1998 haft regeringens uppdrag att årligen sammanställa barnstatistik. SCB har fått särskilda medel för uppdragets genomförande. Arbetet har varit inriktat på att det skall finnas tillgång till grundläggande statistik om barn och deras familjer. SCB har hittills gett ut tre publikationer.

Den senaste rapporten *Barn och deras familjer 2000* (Demografiska rapporter 2002:2) redovisar exempelvis material om familjesammansättning, separation mellan föräldrar, boende, inkomster, barnomsorg, familjernas ekonomi, föräldraledighet och föräldrars sysselsättning. Statistiken är där det är relevant uppdelad på kön både vad gäller barnen själva och deras föräldrar.

Barnombudsmannen har vid tre tillfällen tillsammans med SCB sammanställt boken *Upp till 18* som innehåller fakta och statistik om barn och unga under arton år. Den senaste sammanställningen gjordes 2001 och all statistik är könsuppdelad där det går. Ämnen som tas upp är t.ex. barnomsorg och skola, hälsa och livsstil, sjukdomar och skador och barn som far illa. *Upp till 18* är mer lättillgänglig i sitt upplägg och har delvis ett annat fokus än ovan nämnda *Barn och deras familjer* samt hämtar uppgifter från en bredare uppsättning källor.

Skade- och olycksmönster bland barn och ungdomar

Det finns tydliga skillnader i hur pojkar och flickor lever sina liv. Det återspeglar sig i hur de drabbas av skador och olyckor.

Barnsäkerhetsdelegationen har sammanställt fakta om skador så att materialet är nedbrytbart bl.a. på kön, ålder och kommun. Skillnaderna mellan könen är små när barnen är små för att sedan öka med barnens stigande ålder. Trafikskador är den dominerande typen av skador om man ser hela populationen barn under 18 år. När det gäller pojkar finns en tydlig topp när de börjar använda motorfordon dvs. från 14 år och uppåt. Utvecklingen av skador i samband med mopedåkning är oroväckande. För de äldre flickornas del är det självtillfogade skador som nått en uppseendeväckande hög och oroande nivå.

Barnsäkerhetsdelegationens sammanställning svarar på frågan hur många som drabbas av skada, inte på frågan varför. Ytterligare kunskapsinsamling är nödvändig. De områden som här nämnts som problemområden är så tydliga att en diskussion om hur motåtgärder kan utformas ändå bör starta omgående.

Könsstymning

På senare år har folkgrupper från länder där kvinnor könsstymmas kommit till Sverige. Könsstymning innebär ett livslångt fysiskt och psykiskt lidande för den drabbade kvinnan. Sjukligheten är stor och dödsfall förekommer. Traditionen innebär bl.a. en begränsning av kvinnors sexualitet och en fysisk förnedring. Könsstymning är därför inte förenlig med målsättningar om kvinnors frigörelse och jämställdhet.

Det har funnits svensk lagstiftning mot könsstymning av kvinnor sedan 1982. Lagen har skärpts vid flera tillfällen, senast 1999. Lagen har emellertid inte prövats då man inte kunnat väcka åtal i något fall. Uppfattningen från regeringens sida är att lagen är tillräckligt tydlig i sin nuvarande utformning. Det som främst behövs är ett informations- och upplysningsarbete samt samverkan av olika slag.

Regeringen gav 1998 Socialstyrelsen i uppdrag att vidareutveckla och sprida metoder samt initiera projekt i syfte att förebygga könsstymning m.m. Uppdragstiden var på tre år och en budget på 2,7 miljoner kronor stod till Socialstyrelsen förfogande. År 2001 överlämnades slutrapporten.

Som ett avstamp för det fortsatta arbetet hölls i maj 2002 en större nationell konferens om hur könsstymning av kvinnor kan förebyggas i Sverige. Både enskilda personer och organisationer från berörda folkgrupper och personer som i sin profession på olika sätt berörs av frågor kring könsstymning av kvinnor deltog. Regeringsrepresentanter från Senegal samt Norges barn- och familjeminister deltog i programmet.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen (BO) har ett särskilt ansvar att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån Sveriges åtagande enligt barnkonventionen, att driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av konventionen på alla nivåer i samhället. BO har där det är möjligt könsuppdelad statistik i sina undersökningar och i sitt arbete generellt. I sin årliga rapport till regeringen fördjupar sig BO vanligtvis i ett par ämnen om barns och ungas villkor. I årsrapporten 2001 granskades jämställd-

hetsfrågorna i skolan och i allmänhet i form av enkätundersökningen *Tjej eller kille – spelar roll?* Skr. 2002/03:140

Barnombudsmannen har även engagerat sig i frågor om förebyggandet av könsstypning av kvinnor.

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) ansvarar för tillsyn, kontroll och information i frågor rörande internationella adoptioner. NIA har en handlingsplan för jämställdhetsfrågor, vilken innebär att myndigheten skall belysa fördelningen mellan kvinnor och män inom området internationella adoptioner. Vidare skall NIA undersöka om det är skillnad mellan kvinnor och män samt flickor och pojkar vad gäller att hos NIA och hos adoptionsorganisationerna söka information om sitt ursprung samt att undersöka uttag av föräldraledighet bland adoptivföräldrar.

I årsredovisningen för 2002 redovisar NIA att en av de sex auktoriserade adoptionsorganisationerna under 2002 hade en kvinna som ordförande medan fem hade män. Av ledamöterna var 26 kvinnor och 16 män.

Intresset hos de adopterade för att i vuxen ålder söka sitt ursprung är något större hos kvinnor än hos män. Det har visat sig att det i första hand är modern som är hemma med barnet under hela första året och fadern under en månad. Det kan konstateras att det i huvudsak är gifta par som adopterar från andra länder. Några länder tillåter visserligen att ensamstående får adoptera med de får oftast stå tillbaka för sökande makar. Det är extremt ovanligt att ensamstående män ansöker om adoption. De sökande har i regel inte möjlighet att välja kön på det väntade barnet men i vissa fall kan de uttrycka önskemål.

17 Handikappolitik (PO 16)

Våren 2000 antog riksdagen propositionen *Från patient till medborgare – En nationell handlingsplan för handikappolitiken* (prop. 1999/2000:79, bet. 1999/2000:SoU14, rskr. 1999/2000:240). Handlingsplanen sträcker sig fram till 2010.

De övergripande målen för politikområdet är:

- en samhällsgemenskap med mångfald som grund,
- att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet,
- jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

Personer med funktionshinder skall ha samma rättigheter och skyldigheter som andra medborgare. För att full delaktighet och jämlikhet skall uppnås måste alla miljöer bli tillgängliga för funktionshindrade. All verksamhet i samhället skall utformas så att var och en kan delta. I planering

på central, regional och lokal nivå skall hänsyn tas till handikapperspektivet.

Det står alltmer klart att kvinnor och män inte uppnår delaktighet på samma villkor, att möjligheterna till inflytande inte är desamma för båda könen och att självständighet och oberoende inte har samma innebörd för kvinnor som för män med funktionshinder. Kvinnors och mäns roller och livsvillkor skiljer sig på många sätt. Därför får regler, rutiner, bedömningar och lagtolkningar olika konsekvenser för kvinnor respektive män. Det gäller också i hög grad flickor/kvinnor och pojkar/män med funktionshinder.

Arbetet för jämställdhet har fortfarande på många sätt trängts undan av jämlikhetsarbetet där jämlikhet mellan funktionshindrade och övriga i befolkningen varit det primära. Könsdiskrimineringen har inte blivit synlig därför att diskrimineringen på grund av funktionshinder har varit mer iögonfallande. Det har medfört att samhällets insatser i första hand har inriktats på att undanröja de mest påtagliga hindren för delaktighet. Den samlade kunskapen om konsekvenserna av kvinnors respektive mäns olika roller och livsvillkor på handikappfrågor måste öka och jämställdhetsarbetet skall genomsyra det fortsatta arbetet med att genomföra handlingsplanen. Detta är inte bara en rättvisefråga utan handlar också om att höja kvaliteten i de insatser som görs.

Det förstnämnda målet anger att handikappolitiken skall utgå från mångfald. Det innebär att alla oavsett t.ex. kön, ålder eller funktionshinder skall kunna delta i samhällslivet. Här är det viktigt att inte glömma könsdiskrimineringen bland personer med funktionshinder och bara fokusera på handikappdiskrimineringen. Formuleringen i det tredje målet tydliggör också vikten av att arbetet sker även utifrån ett jämställdhetsvillkor så att jämlikheten i levnadsvillkor uppnås lika för såväl kvinnor som män, flickor som pojkar. Handikapperspektivet måste tillsammans med jämställdhetsperspektivet genomsyra alla samhällssektorer och integreras i den ordinarie verksamheten.

Statistik

Välfärdskommittén konstaterade i sitt betänkande *Funktionshinder och välfärd* (SOU 2001:56) att för alla de studerade grupper av funktionshindrade gäller att kvinnor är överrepresenterade. Ändå visar andra uppgifter att kvinnor får stöd och service i mindre utsträckning än män.

Socialstyrelsens statistik visar att av samtliga personer som hade erhållit insatser, enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) (exkl. rådgivning och annat personligt stöd), av kommunerna den 1 september 2002 var ca 55 procent män och 45 procent kvinnor. Männerna är fler i nästan alla åldrar. Det var även fler män än kvinnor som hade varje enskild insats enligt LSS med undantag för personlig assistans och ledsagarservice där fler kvinnor än män i personkrets tre (personer med omfattande fysiska eller psykiska funktionshinder) hade sådana insatser. Störst är skillnaden när det gäller avlösarservice där 63 procent av de beviljade insatserna avser män. Samtidigt går endast 12 procent av det totala antalet beviljade insatser till personkrets tre och antalet personer utgör 18 procent av samtliga med

beslut om insatser enligt LSS. Skillnaderna är oförändrade jämfört med den 1 januari 1998. Fler kvinnor (53 procent) än män (47 procent) i åldrarna 0–64 år får hemtjänst enligt socialtjänstlagen. Detta gäller oberoende av antal timmar. Skillnaderna är marginellt större än 1998 då de var 52 respektive 48 procent. Ungefär samma fördelning gäller för kommunal hemsjukvård i ordinärt boende.

I *Socialförsäkringsboken 2002 – Idé och verklighet i handikappolitiken* har Riksförsäkringsverket (RFV) presenterat en studie om funktionshindrades levnadsvillkor bland personer som får handikappersättning, assistansersättning och/eller bilstöd. Studien visar att personer med funktionshinder generellt har en lägre utbildning än totala befolkningen. Kvinnor med medfödda funktionshinder studerar dock på gymnasie- eller högskolenivå i högre utsträckning än män med funktionshinder. RFV menar att detta kan bero på att kvinnor är mer benägna än män att studera eller att män har en annan typ av funktionshinder som i större utsträckning påverkar benägenheten eller möjligheten att studera. Däremot saknar en högre andel kvinnor med funktionshinder (57 procent) än män med funktionshinder (46 procent) helt förvärvsarbete trots att lika stor andel befinner sig på den öppna arbetsmarknaden. Detta beror enligt RFV på att fler män än kvinnor har tillgång till andra former av arbete och sysselsättning än vad som finns på den öppna marknaden. Samtidigt visar studien att sannolikheten att vara förankrad på arbetsmarknaden ökar om man har en utbildning som är högre än grundskolan och att en högskoleutbildning ger goda möjligheter för personer med funktionshinder att få jobb på den ordinarie arbetsmarknaden. Det borde öppna för att kvinnor i framtiden får en bättre situation på arbetsmarknaden eftersom de studerar i högre grad än männen.

RFV visar också att kvinnor med funktionshinder i större utsträckning än män någon gång har råkat ut för en ekonomisk kris, dvs. har haft svårigheter att klara de löpande utgifterna, eller saknat kontantmarginal, dvs. i en oförutsedd situation kunna få fram 14 000 kr på en vecka.

Även när det gäller de ekonomiska ersättningarna så finns det skillnader. Ungefär 38 procent av dem som fick vårdbidrag i december 2001 var flickor. Pojkarna dominerade i alla åldrar. Generellt sett är däremot handikappersättning vanligare bland kvinnor än bland män. Andelen är störst i åldrarna 60–69 år. Men i åldersgrupperna 20–69 år är det genomsnittliga beloppet per månad lägre för kvinnor än för män. I alla åldersgrupper över 25 år har fler kvinnor än män förtidspension. De partiella förtidspensionerna är vanligare bland kvinnor än män. Av totalt 8,2 miljarder i assistansersättning 2001 gick omkring 46 procent till kvinnor och 54 procent till män.

Det förekommer att funktionshindrade personers kränks utnyttjas och utsätts för övergrepp från människor i deras omgivning. Svensk brottsofferforskning har i mycket liten grad uppmärksammat personer med funktionshinder av olika slag. Barbro Lewin, forskare vid Uppsala universitet, har i undersökningen *Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder* (Brottsoffermyndigheten, 2002) som omfattar 42 personer med psykiska funktionshinder, utvecklingsstörning och demens belyst frågan ur ett könsperspektiv. Av brottsoffren var 67 procent kvinnor och 33 procent män. Misshandel var den vanligaste

typen av brott följt av stöld och sexuella övergrepp. Samtliga brott drabbade kvinnor i högre grad än män. Skr. 2002/03:140

Pågående åtgärder

Ovanstående statistik visar att kvinnor med funktionshinder i mindre utsträckning än män med funktionshinder får del av samhällets insatser på det sociala området. Möjligheterna att få fram könsuppdelad statistik ökar men kan utvecklas ytterligare. Kunskapen om de skillnader som finns mellan kvinnor och män, flickor och pojkar med funktionshinder skulle öka om det statistiska underlaget förbättrades. För att statliga och kommunala myndigheter skall kunna planera och prioritera rätt åtgärder för att rätta till brister i verksamheten som förhindrar eller försvårar jämställdhet behöver de kunskap om de skillnader som finns mellan könen och hur könsrollerna påverkar kvinnors och mäns livssituation. Eftersom kvinnors och mäns liv ser olika ut får tillämpningen av lagstiftningen olika konsekvenser för kvinnor respektive män. Nedan görs en beskrivning av åtgärder som pågår för att öka kunskapen om dessa skillnader.

Uppdrag till Socialstyrelsen angående jämställdhet

Regeringen har gett i uppdrag åt Socialstyrelsen att i samverkan med kommuner och landsting och berörda myndigheter följa upp, analysera och redovisa könsskillnader inom hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens område. Socialstyrelsen skall vid behov lämna förslag till åtgärder för att öka jämställdheten inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Socialstyrelsen skall också redovisa vilka åtgärder som genomförts i kommuner och landsting för att främja jämställdhet samt resultatet av dessa. Målsättningen är att utveckla praktiska verktyg som kommuner och landsting kan använda som hjälpmedel för att utveckla könsperspektivet i sitt arbete.

I uppdraget ingår även att beakta situationen för personer med funktionshinder. Utöver den könsuppdelade statistiken över beslut om insatser enligt LSS och Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) för personer med funktionshinder finns det skäl att göra mer ingående redovisningar och analyser rörande de skillnader som finns, i vilken utsträckning skillnaderna bygger på variation i behoven mellan könen eller på traditionell syn på könsrollerna. Även om det finns kunskap om skillnader i statistiken saknas kunskap om hur behoven eventuellt skiljer sig åt mellan könen.

Socialstyrelsen skall dessutom ha ett jämställdhetsperspektiv i allt sitt arbete. Det innebär att även om detta perspektiv inte pekas ut särskilt i olika uppdrag så skall det alltid finnas med. I projektplanen för kartläggningen av tillgängligheten till habilitering och rehabilitering har Socialstyrelsen t.ex. angett att man studerar de olika grupperna av funktionshinder och deras behov såväl med avseende på kön som ålder, sociala, kulturella och etniska förhållanden. Detsamma gäller statliga utredningar som skall följa kommittéförordningen. Så skall t.ex. LSS- och hjälpmedelsutredningen (dir. 2001:81) i sina analyser även beakta jämställdheten mellan kvinnor och män.

Statistik behövs även om missförhållanden och våld som flickor och kvinnor med omfattande funktionshinder utsätts för inom ramen för de omsorger som ges. Dessa uppgifter skulle kunna utgöra underlag för att motverka missförhållanden och ge skydd åt dem som utsätts för övergrepp. Diskussioner förs med handikapprörelsen om hur skyddet för kvinnor som utsätts för övergrepp kan utvecklas. Inom Regeringskansliet bereds också frågan om att i LSS införa vissa bestämmelser som finns i socialtjänstlagen, bl.a. bestämmelsen om anmälningsplikt (14 kap 2 § socialtjänstlagen [2001:453], Lex Sarah).

Bemötandeprojektet

Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder konstaterade i sitt slutbetänkande *Lindqvists nia* (SOU 1999:21) att det finns stora brister i bemötandet av personer med funktionshinder. Bemötande påverkas av bl.a. kompetens, värderingar och förhållnings-sätt. *Statens institut för särskilt utbildningsstöd* (Sisus) har på regeringens uppdrag utarbetat ett nationellt program för kompetens-utveckling. Programmet är avsett att utgöra en plattform för huvud-männens insatser för kompetensutveckling för chefer, personal och andra som i sitt arbete möter personer med funktionshinder. Sisus har i pro-grammet bl.a. lyft fram betydelsen av ett könsperspektiv och att öka kunskapen om hur könsrollerna påverkar kvinnors och mäns liv-situation. Eftersom kvinnors och mäns liv ser olika ut får tillämpningen av lagstiftningen också olika konsekvenser för kvinnor respektive män.

Sisus fick dessutom i regleringsbrevet för 2003 i uppgift att till regeringen redovisa hur den befintliga informationen om genderfrågor används i verksamheten.

Ökad tillgänglighet

I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken konstateras att statliga myndigheter bör utgöra föredömen i arbetet för att göra lokaler, verksamheter och information tillgänglig för personer med funktions-hinder. *Handikappombudsmannen* skall genom *Tillgänglighetscentrum* öka kunskapen hos de statliga myndigheterna genom att utveckla, för-ankra och sprida riktlinjer för myndigheternas tillgänglighetsarbete. Handikappombudsmannen skall integrera ett jämställdhetsperspektiv i detta arbete och till regeringen redovisa vilka insatser man gjort i detta syfte.

Hjälpmiddelsinstitutet har som mål att all verksamhet skall ha ett genderperspektiv. För att öka medvetenheten och kunskapen om vad ett genderperspektiv innebär anordnade institutet under 2001 en föreläsning inom ämnesområdet för all personal. Hjälpmiddelsinstitutet begär i dag alltid in och redovisar könsuppdelad statistik. Statistiken används sedan för analys av skillnader som framkommit och för produktutveckling. Hjälpmiddelsinstitutet arbetar också systematiskt för att föra in ett gender-perspektiv i de projekt som bedrivs.

Varje månad skall RFV på regeringens uppdrag redovisa statistik över in- och utflöde av antalet personer med assistansersättning uppdelat på kön, ålder och timmar. RFV skall också utifrån statistiska analyser förklara skillnaderna i timtal mellan kvinnor och män med assistansersättning. I uppdraget, som RFV fått i regleringsbrevet för 2003 ingår att analysera vilka redskap försäkringskassan har för att överbrygga eventuella skillnader mellan kvinnors respektive mäns sätt att formulera sitt krav på stöd och service i sin vardag. Därutöver har de i regleringsbrevet för 2003 också fått i uppdrag att kartlägga och analysera tillämpningen av makars och sambors gemensamma ansvar för hem och hushåll när den ene har rätt till personlig assistans och assistansersättning. Denna kartläggning skall göras ur ett könsperspektiv.

Allmänna arvsfonden

Flickor och kvinnor med funktionshinder är ofta dubbelt diskriminerade, både som kvinna och som funktionshindrad. Allmänna arvsfonden har under åren fördelat medel till flera projekt som har sin utgångspunkt i jämställdhet och som lyft fram just flickor och kvinnor med funktionshinder. Bland annat arbetar föreningen *Kvinnor och handikapp* med stöd från Arvsfonden för att skapa en kulturell mötesplats för flickor/kvinnor med och utan funktionshinder. Syftet är att skapa möten som minskar fördomar, synliggör flickor och kvinnor med funktionshinder, stärker självförtroendet för dem som deltar och ger berörda en given plats som utövande aktiva deltagare i samhällslivet. Dessutom har *Föreningen för de Neurosedynskadade* fått medel för att tillsammans med Röda Korsets EX-center bilda ett nätverk mellan kvinnor med multipla extremitets-skador.

Internationellt

Inom Förenta Nationerna (FN) pågår i dag en rad aktiviteter för att förstärka funktionshindrades rättigheter. I december 1993 antog FN:s generalförsamling enhälligt ett förslag till standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet. FN:s särskilde rapportör för uppföljningen av dessa standardregler föreslog i februari 2002 ett tillägg till standardreglerna på ett flertal områden som han ansåg saknar täckning i dag. Ett av dessa områden är jämställdhetsperspektivet.

FN:s generalförsamling beslutade också i december 2001 att tillsätta en särskild Ad Hoc-kommitté för att pröva förslag till en ny konvention för att förstärka funktionshindrades rättigheter. Sverige framhåller tillsammans med många andra länder att arbetet på en ny konvention inte får försena eller stoppa upp utvecklingen av FN:s standardregler eller arbetet med att förstärka handikapperspektivet i uppföljningen av redan existerande konventioner för mänskliga rättigheter, inklusive FN:s konvention om avskaffande av alla slags diskriminering av kvinnor.

Europarådet genomförde en konferens i Malaga den 7-8 maj 2003 för ministrar ansvariga för handikappfrågor. Temat var *Improving the quality of life of people with disabilities: enhancing a coherent policy for and through full participation*. Ett tvärgående tema under konferensen var hur integrationen av kvinnor med funktionshinder skall kunna stärkas. Fråga behandlades i den politiska deklARATION som ministrarna antog.

18 Äldrepolitik (PO 17)

År 1998 antog riksdagen en nationell handlingsplan för äldrepolitiken. Samtliga partier enades om målen för äldrepolitiken:

- äldre skall kunna leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag,
- äldre skall kunna åldras i trygghet och med bibehållet oberoende
- äldre skall bemötas med respekt samt
- äldre skall ha tillgång till god vård och omsorg.

De äldrepolitiska målen har inte specificerats för kvinnor resp. män. Det förutsätts dock att kvinnor och män skall ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla områden i livet – även som äldre.

Samtidigt är äldrepolitiken ett område där ett jämställdhetsperspektiv framstår som särskilt angeläget. Skälen är främst följande:

- kvinnor lever längre än män och utgör därmed en högre andel av den äldre befolkningen,
- en majoritet bland äldreomsorgens brukare är kvinnor,
- en helt dominerande andel av äldreomsorgens personal är kvinnor,
- en majoritet av anhängvården utförs av kvinnor.

Men det kanske mest avgörande argumentet är att skillnader mellan individer och grupper – och därmed mellan kvinnor och män – ofta ökar med stigande ålder. ”Äldre” som kategori tenderar att osynliggöra dessa skillnader. Äldre kvinnor är exempelvis ofta utsatta för dubbla negativa attityder. Men åldrandet kan också innebära nya möjligheter till frigörelse från roller och normer för både kvinnor och män. Åldrandet kan även innebära att traditionellt manligt och kvinnligt beteende blandas och byts. Som anhöriga får män möjligheter att ta på sig vårdande uppgifter, medan många kvinnor får huvudansvaret för t.ex. hushållets ekonomi när deras män blir sjuka. En viktig slutsats är att det behövs mer forskning om åldrandet i relation till genus (SOU 2002:29).

Åldrande befolkning

Drygt 17 procent av Sveriges befolkning – dvs. drygt 1,5 miljoner människor, varav 58 procent kvinnor och 42 procent män – är i dag 65 år och äldre. Andelen äldre förväntas öka till en fjärdedel av befolkningen 2035. De allra äldsta ökar mest; antalet som är 80 år och äldre förväntas nästintill fördubblas. År 2001 var medellivslängden för kvinnor 82 år och

för män 78 år. Sedan 1975 har medellivslängden för kvinnor ökat med fyra år och för män med hela sex år. Denna utveckling leder på sikt till en förändring i könsfördelningen bland de äldre. År 2030 förväntas andelen kvinnor ha minskat från 58 till 54 procent. Förändringen blir ännu större i åldersgruppen 80 år och äldre. Där förväntas andelen kvinnor minska från 65 procent 2000 till 58 procent 2030 (*Senior 2005*, Jan 2003).

Ensam-/samboende

Under 1980- och 1990-talen ökade andelen över 65 år som bor ihop med make, maka, sambo och/eller barn, särskilt gällde detta män i åldern 75-84 år. Fortfarande är dock ensamboendet vanligast; en tredjedel av alla äldre mellan 65 till 74 år bor ensamma liksom hälften av alla mellan 75 till 84 år. Här finns viktiga skillnader mellan könen; i den äldsta åldersgruppen är det nästan dubbelt så många kvinnor som män som bor ensamma (SOU 2002:29). Sett i ett livsloppsperspektiv är sju av tio män gifta till livets slut (och får oftast den hjälp de behöver av hustrun), medan hela tre fjärdedelar av alla kvinnor lever ensamma under sina sista år (SOU 2000:28).

Äldreomsorg

Kvinnor dominerar i äldreomsorgen. Det är kvinnor som vårdar – närmare 95 procent av äldreomsorgens personal är kvinnor – och det är i hög grad kvinnor som vårdas. Närmare tre fjärdedelar av alla som bor i särskilda boendeformer är kvinnor. Andelen äldre som får äldreomsorg har sedan 1998 legat på omkring 16 procent. Hela tre fjärdedelar är 80 år och äldre. Bland dem som får hjälp är 70 procent kvinnor och 30 procent män. Omkring 80 procent av alla som får hemtjänst är kvinnor.

Generellt sett har kvinnor sämre hälsa än män. Enligt ULF-undersökningarna 1992–1995 hade 36 procent av kvinnorna 75–84 år omfattande besvär av långvarig sjukdom mot 22 procent av männen. Andelen kvinnor med rörelsehinder var 42 procent jämfört med 26 procent av männen (SOU 1999:33). Samtidigt har under de senaste tjugo åren de äldres hälsa förbättrats avsevärt; andelen med svår eller måttligt svår hälsa har minskat med en till två procent årligen i åldersgruppen 65-84 år (Bil. 8 till LU 1999/2000). Under samma period har kommunernas behovsbedömningar skärpts. Detta har medfört att hjälpen koncentreras till dem med störst behov och att allt färre får hjälp. Ensamstående prioriteras medan de som har anhöriga får mindre hjälp (*Vårdens värde*, Socialstyrelsen 2002). De äldres förbättrade hälsa bedöms kunna svara för ungefär hälften av dessa åtstramningar (Bil. 8 till LU 1999/2000). De samlade effekterna ur ett jämställdhetsperspektiv är svåra att bedöma. Betydligt fler äldre kvinnor än män lever ensamma och har därmed större behov av den offentliga äldreomsorgens insatser (SOU 2000:38). Det är också dubbelt så vanligt att kvinnor anser att de behöver mer hjälp och är mer negativa i sina omdömen om hemtjänsten (*Vårdens värde*, Socialstyrelsen, 2002).

Anhörigomsorgen har alltid varit den vanligaste formen för vård och omsorg. Mellan 60 till 70 procent av all vård och omsorg ges av anhöriga, främst av den närmaste familjen (make/maka, barn). Av gifta personer i åldern 75 år eller äldre med hjälpbehov får 9 av 10 dessa tillgodosedda av partnern. Undersökningar har tidigare visat att det är vanligare att gifta kvinnor ger vård och omsorg till maken än tvärtom. Andra undersökningar visar att det är ungefär lika många gifta män som vårdar sin hustru som det omvända (Socialstyrelsen 2000 samt 2002c). Av barnen är det döttrarna som ger den mesta hjälpen. Deras insatser har ökat kraftigt; för ensamboende 75 år och äldre har hjälpen från barnen ökat från 12 till 22 procent mellan 1994 och 2000. Äldre som enbart har söner får oftare hjälp av svärdöttrar än när de har egna döttrar (SOU 2002:29). Ett problem med att försöka mäta anhöriginnsatser kan vara att både hjälpgivare och hjälptagare ofta beskriver insatser som hjälp eller icke-hjälp utifrån en konventionell syn på och uppdelning av könsroller. Ett exempel är att kvinnor med en hjälpbehövande make ofta inte betraktar hushållssysslor som anhörighjälp utan som något som de alltid gjort, medan män i en liknande situation ofta betraktar detta som anhörighjälp, då kvinnan inte längre kan utföra det arbete som hon tidigare gjort (*Senior 2005*, jan 2003).

Nationella handlingsplanen för äldrepolitiken

Ett fullt ut förverkligande av de mål för äldrepolitiken som en enig riksdag slog fast 1998 skulle i sig innebära avgörande steg till ökad jämställdhet. Varken målen för eller uppföljningen av Nationella handlingsplanen för äldrepolitiken (skr. 2002/03:30) redovisas emellertid i mer preciserade jämställdhetstermer. Den fortsatta framställningen utgår därför från den bild av äldrepolitikens betydelse för jämlika livsvillkor för kvinnor och män, som avspeglas i föregående avsnitt.

För genomförandet av Nationella handlingsplanen för äldrepolitiken och för att ge kommuner och landsting förutsättningar att åstadkomma förbättringar inom vård och omsorg, har regeringen sedan 1998 höjt de generella statsbidragen med närmare 25 mdkr. Ytterligare 1,24 mdkr beviljades som ett extra stöd för handlingsplanens 23 åtgärds punkter. Ett stort antal satsningar har genomförts.

Kvalitetssäkring, tillsyn och rättssäkerhet

Regeringen har bl.a. vidtagit en rad åtgärder för att säkra kvaliteten i äldreomsorgen och öka rättssäkerheten för enskilda. Nya bestämmelser har införts i socialtjänstlagen och den statliga tillsynen har förstärkts. Regeringen har bl.a. förstärkt den regionala tillsynsfunktionen med närmare ett hundra äldreskyddsombud. I Regeringskansliet bereds frågan om lämpliga åtgärder för att komma tillrätta med ej verkställda beslut. Inte minst ur ett jämställdhetsperspektiv är detta angeläget. Enligt Socialstyrelsen avsåg närmare 90 procent av samtliga ca 2500 beviljade, men ej verkställda beslut (i enlighet med socialtjänstlagen) 2002 rätten till ett

särskilt boende. Bakom dessa siffror döljer sig en stor andel kvinnor, då tre fjärdedelar av dem som i dag bor i särskilt boende är kvinnor. Socialstyrelsen konstaterar vidare att av samtliga beslut om avslag på ansökningar om bistånd (som endast är tre procent av totala antalet biståndsbeslut) överklagas ca tio procent. Av dessa bifaller länsrätterna 40 procent. De flesta som överklagar är kvinnor, medelåldern är 83 år och många är ensamboende. De är lågutbildade, besväras oftare av ensamhet och har fysiska funktionshinder i betydligt större omfattning än vad som är fallet för äldre i allmänhet. En stor majoritet uppgav att det huvudsakliga skälet till överklagandet var att de upplevde sina behov som så stora att de helt enkelt inte kunde klara sin situation (*Senior 2005*, jan 2003).

Demenssjukdomar

Demenssjukdomarna är ett av samhällets största medicinska och psykosociala problem. Omkring 133 000 personer 60 år och äldre är drabbades 2001 av demenssjukdom. Av dessa är hela 63 procent kvinnor. Regeringen beslutade i februari 2002 att tillsätta en arbetsgrupp (S2002:A) med uppgift att sammanställa befintliga kunskaper om personer med demenssjukdomar och deras anhöriga samt identifiera områden där åtgärder behöver sättas in. Arbetet skall redovisas i september 2003.

Anhörigstöd, avgiftsreform och försörjningsstöd

De anhörigas situation uppmärksammas alltmer. År 1998 infördes en bestämmelse i Socialtjänstlagen att socialtjänsten genom stöd och avlösning bör underlätta för den som vårdar en närstående. Regeringen beviljade vidare kommunerna ett stimulansbidrag på 300 miljoner kronor åren 1999–2001 för utveckling av anhörigstödet. Anhörigvården bärs i hög grad upp av kvinnor, såväl yngre som medelålders döttrar och svär-döttrar som äldre kvinnor som också ofta själva är i behov av stöd. Inom Socialdepartementet pågår en analys de ekonomiska konsekvenserna av en särskilt reglerad skyldighet för socialnämnden att stödja dem som vårdar närstående. Avgiftsreformen, med den s.k. maxtaxan, inom äldre- och handikappomsorgen trädde i kraft den 1 juli 2002. Ett s.k. äldreförsörjningsstöd infördes den 1 januari 2003. Äldre som inte kunnat kvalificera sig för en pension, främst invandrare varav kvinnor är i majoritet, är nu garanterade en skälig levnadsnivå. Hit hör även ensamstående kvinnor med mycket låga inkomster som riskerat hamna under socialbidragsnormen.

Personal- och kompetensförsörjning

Personal- och kompetensförsörjningen inom vård och omsorg är – inte minst i ett jämställdhetsperspektiv – en av de viktigaste framtidsfrågorna. Till helt dominerande del handlar det om kvinnors arbetsvillkor. Mellan 1995 och 2001 har antalet anställda i den kommunala äldreomsorgen ökat med ca 30 000. Inom en nära framtid kommer emellertid stora

personal(-pensions)avgångar i kommuner och landsting. Att rekrytera och behålla kompetent personal är ett stort och växande problem, inte minst på grund av sektorns relativt låga löneläge. Närmare 220 000 personer behöver anställas inom äldre- och handikappomsorgen fram till 2010.

Regeringen har uppdragit till tio myndigheter att till den 31 maj 2004 utarbeta en gemensam handlingsplan för kompetensförsörjningen inom äldre- och handikappomsorgen. Riksdagen har avsatt 100 miljoner kronor per år under perioden 2002–2004 för att stimulera försök med nya arbetsorganisationer och arbetssätt som skapar fler heltidsarbeten, viktigt för alla de kvinnor som mot sin vilja sitter fast i tim- och deltid-anställningar. Kvinnor i vård och omsorg är även särskilt drabbade av ohälsa och svarar för en stor del av sjukfrånvaron, särskilt långtidssjuk-skrivningarna.

Internationella äldrefrågor

Konsekvenserna av en åldrande befolkning lyfts fram även internationellt. Regeringen deltar aktivt i detta arbete. FN antog 2002 en handlingsplan vars mål är att garantera att alla – kvinnor och män – skall kunna åldras på ett tryggt och värdigt sätt och kunna delta i samhället som medborgare med fulla rättigheter. Även inom EU har äldrefrågorna blivit föremål för ett närmare samarbete mellan medlemsländerna. Från svensk sida förs det jämställdhetspolitiska perspektivet alltid fram i internationella sammanhang där äldrepolitiska frågor behandlas.

19 Socialtjänstpolitik (PO 18)

Politikområdet omfattar insatser för att förbättra situationen för de mest utsatta grupperna i samhället t.ex. personer och familjer med behov av ekonomiskt bistånd, barn och familjer i socialt utsatta situationer, hemlösa, missbrukare, prostituerade och kvinnor som utsätts för hot och våld. Det övergripande målet för politikområdet är att stärka förmågan och möjligheten till social delaktighet för människor i ekonomiskt och socialt utsatta situationer samt att stärka skyddet för utsatta barn. Som ett led i det fortsatta arbetet för ökad rättvisa och välfärd slog regeringen fast i 2001 års ekonomiska vårproposition (prop. 2000/01:100) att antalet socialbidragsberoende (helårsekvivalenter) skall halveras mellan 1999 och 2004. Det saknas emellertid specifika jämställdhetsmål inom politikområdet.

Ansvar för att människor i socialt utsatta situationer får det stöd och den hjälp de behöver vilar enligt socialtjänstlagen (2001:453) på kommunen. Statens insatser inom politikområdet består främst av lagstiftning, tillsyn, uppföljning och utvärdering, vissa stimulansbidrag samt det utvecklingsarbete som bedrivs av myndigheterna.

Verksamheterna inom politikområdet är behovsbedömda, vilket innebär att alla insatser och bidrag skall utgå från de specifika behov som den enskilde har. Fördelningen av resurser är därför inte nödvändigtvis jämn

Kunskap och uppföljning

Kunskap om utvecklingen av olika former av sociala problem och sociala skillnader är grundläggande för socialtjänstpolitiken. Statistik är en central källa till kunskap när det gäller att förbättra förutsättningar för uppföljning och utvärdering. Socialtjänststatistiken är könsuppdelad vilket är avgörande för att urskilja och förstå könsskillnader hos personer i socialt utsatta situationer.

Inom Socialdepartementet pågår för närvarande ett internt arbete med att utveckla strategier för uppföljning av departementets verksamhetsområden. I det sammanhanget skall bl.a. de särskilda behov som grundar sig på könstillhörighet analyseras.

Behovet av insatser från socialtjänsten – äldreomsorg, ekonomiskt bistånd, insatser för missbruk och sociala problem – skiljer sig åt mellan kvinnor och män. Könsspecifika insatser är redovisade i den officiella statistiken över socialtjänstens insatser utom på familjerättens område. Man kan också göra mer ingående redovisningar och analyser inom de verksamheter som finns redovisade på individnivå, dvs. socialbidrag, barn och unga, missbruk samt insatser för funktionshindrade enligt LSS. De kunskaper om könsskillnader som har tagits fram är kvantitativt ganska omfattande men på en relativt grundläggande analysnivå. När det gäller effekter av socialtjänstens insatser är det känt att det finns ett stort utbud av olika metoder och insatser, men att mycket få av metoderna har vetenskapligt eller ens erfarenhetsmässigt dokumenterad avsedd effekt. De bristande kunskaperna om socialtjänstens metoder och insatser är ett grundproblem som hittills har överskuggat jämställdhetsproblematiken. Det saknas en heltäckande systematisk uppföljning av hur väl socialtjänsten tillgodoser kvinnors respektive mäns behov av insatser.

Regeringen har därför gett Socialstyrelsen uppdraget att i samverkan med huvudmännen och berörda myndigheter följa upp, analysera och redovisa könsskillnader inom socialtjänstens verksamhetsområden. Kvinnors och mäns möjligheter att få adekvat vård, stöd, service och omsorg bör belysas. Vidare skall eventuella skillnader i resursutnyttjande och praxis samt huruvida ekonomiska och andra förutsättningar påverkar hur kvinnor respektive män får del av de insatser som erbjuds belysas. Uppdraget skall slutredovisas senast den 31 mars 2004.

Socialbidrag

Under första delen av 1990-talet ökade antalet socialbidragsberoende kraftigt, vilket kan ses som en indikation på minskad rättvisa och välfärd.

Mellan 1999 och 2001 minskade bidragsmottagandet i alla grupper med undantag av de äldsta (60–64 år). Störst var minskningen i grupper med högt bidragsberoende. För ensamstående kvinnor med barn har minskningen dock varit lägre än för genomsnittet. En uppdelning på kön och födelseland visar att helårsekvivalenterna minskat mest bland utrikes födda män.

Ensamstående män utan barn är den antalsmässigt största gruppen som får socialbidrag. Därefter följer ensamstående kvinnor utan barn och ensamstående kvinnor med barn som de största grupperna. Som andel av hushållstypen är läget betydligt värre för ensamstående kvinnor med barn där vart fjärde hushåll har behövt socialbidrag någon gång under året.

De ekonomiska påfrestningarna är ofta stora för ensamförsörjaren eftersom de stordriftsfördelar som det innebär att vara flera inkomstagare i ett hushåll saknas. Därtill kommer ensamförsörjarens svårigheter med att anpassa fördelningen mellan arbete och familjeliv. Svårigheten är ofta stor med att få tiden att räcka till och kunna leva upp till de krav som ställs. Familjer som försörjs av bara en inkomstagare drabbas också hårt vid utebliven arbetsinkomst, vid exempelvis sjukdom eller arbetslöshet. För kvinnor blir dessa påfrestningar ofta extra kännbara. En bidragande orsak till detta är att kvinnor generellt sett har lägre genomsnittlig inkomst än män.

En stor del av inkomsten hos ensamstående kvinnor med barn utgörs av sociala transfereringar. En nackdel med dessa stöd är att det många gånger lönar sig dåligt att arbeta eller att öka sin arbetstid, eftersom det ekonomiska stödet delvis trappas av i takt med stigande arbetsinkomst. Ett starkt beroende av sociala transfereringar bidrar också till att risken för att hamna i så kallade fattigdomsfällor ökar, och det blir privat-ekonomiskt olönsamt att börja arbeta eller förlänga sin arbetstid.

Regeringens utgångspunkter för arbetet med att halvera socialbidragsberoendet är att skapa trygghet och rättvisa samtidigt som fattigdomsfällor undviks och marginaleffekter minimeras. Marginaleffekterna har successivt minskat under de senare åren, bland annat som en följd av reformer i skatte- och bidragssystemen. Nivån är emellertid fortfarande hög för många hushåll. Införandet av maxtaxa och det tredje steget i kompensationen för egenavgifterna har bidragit till minskningar av de samlade marginaleffekterna.

Insatser för att motverka våld mot kvinnor

Insatser som syftar till att förebygga och ingripa mot våld och hot mot kvinnor behöver kontinuerligt utvecklas. Samverkan mellan myndigheter samt en helhetssyn på problemet är centralt i det sammanhanget. Uppföljningen av den s.k. Kvinnofridsreformen visar att det tar tid att genomföra ett förändringsarbete. Gott om tid och en långsiktig strategi är förutsättningar för att förebygga våld mot kvinnor och för att mer genomgripande kunna utveckla metoder för att på bästa sätt stödja involverade parter.

Som en del av Kvinnofridsreformen fick Socialstyrelsen uppdrag som rör våld mot kvinnor, framför allt i den delen som rör socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete. Uppdraget slutredovisades våren 2002.

Inom ramen för uppdraget har Socialstyrelsen bl.a. utarbetat utbildningsmaterial riktade till socialtjänsten och hälso- och sjukvården samt initierat och utvecklat en myndighetsövergripande hemsida, riktad till dem som i sitt arbete kommer i kontakt med kvinnor som utsatts för våld och hot.

Inom hälso- och sjukvården har ett s.k. screeningprojekt genomförts. Kvinnor som besökt mödra- och barnhälsovården samt ungdomsmottagningarna i tre län har rutinmässigt tillfrågats om de har utsatts för våld. Inom socialtjänsten har två projekt genomförts. Det ena rör socialtjänstens roll och organisation. Det syftade till att identifiera förutsättningar och hinder inom socialtjänsten för att kunna bedöma, bemöta och tillgodose misshandlade kvinnors behov. Det andra rör familjerättens arbete med samarbetssamtal i familjer där det förekommit våld. Projektet inriktades på att utveckla metoder för att dels kunna identifiera våldsutsatta kvinnor inom familjerättens verksamhet, dels utarbeta metoder som på ett säkert sätt kan bidra till överenskommelser som är till barnets bästa.

Flera länsstyrelser har initierat arbete för att stödja och hjälpa kvinnor som utsatts för våld samt insatser för att förhindra kvinnovåld. En del län har utarbetat länsövergripande policydokument som utmynnar i lokala handlingsprogram.

Staten stödjer ekonomiskt kvinnojourer och andra organisationer som arbetar för att motverka våld mot kvinnor. Merparten av bidraget går till kvinnojourernas två riksorganisationer och en mindre del till mansjourer och andra organisationer som också arbetar för att motverka våld mot kvinnor. De särskilda behov som flickor och kvinnor med utländsk bakgrund, kvinnor med funktionshinder samt kvinnor med missbruksproblem kan ha, skall särskilt uppmärksammas.

Rikskvinnocentrum

Rikskvinnocentrum är ett nationellt resurs- och kompetenscentrum som utifrån ett kvinnoperspektiv skall skapa former för ett gott omhändertagande i vården. Regeringen anser att Rikskvinnocentrum fyller en viktig funktion när det gäller att motverka våld mot kvinnor. År 2003 bidrar regeringen med 3,2 miljoner kronor till verksamheten.

Frågan om att inrätta en nationell jourtelefon har diskuterats de senaste åren. I budgetpropositionen för 2003 avsatte regeringen 1 miljon kronor för att utveckla en sådan verksamhet.

Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid

Socialstyrelsen har tagit initiativ till en formaliserad myndighetssamverkan *Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid*. I denna ingår Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Brottsförebyggande rådet, Kriminalvårdsstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Ungdomsstyrelsen, Riksåklagaren, Domstolsverket, Statens skolverk, Integrationsverket, Jämställdhetsombudsmannen och Rättsmedicinalverket.

Insatser för att motverka könshandel

År 1999 trädde lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster i kraft. Den nya lagen skall ses som ett komplement till de sociala

insatserna som syftar till att motivera de prostituerade att söka hjälp och ge dem det stöd de behöver för att komma bort från prostitutionen. Könshandelns komplexa och många gånger dolda karaktär gör att studier och kartläggningar av den inte är lätta att genomföra. Därför är det av stor vikt att det finns bra instrument för ändamålet. I syfte att utveckla ett bra och tillförlitligt instrument för uppföljning av prostitutionens utveckling och omfattning har Socialstyrelsen gjort en kartläggning av situationen under 1998 och 1999. Socialstyrelsen träffar regelbundet de prostitutionsgrupper som finns i de större städerna för att diskutera utformning av stödet. Bland annat har metoder för att nå den dolda prostitutionen diskuterats.

Flickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld

Under 2002 uppmärksammades särskilt situationen för utsatta flickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld. Med anledning av detta uppdrogs åt Socialstyrelsen att utforma ett stöd för socialtjänstens arbete med dessa flickor. Detta stöd, i form av ett omfattande meddelandeblad, har distribuerats till samtliga berörda enheter inom den kommunala socialtjänsten.

Inom Regeringskansliet har en interdepartemental arbetsgrupp tillsatts för att studera vilka konkreta insatser som kan göras för utsatta flickor med utländsk bakgrund. Överläggningar har skett med experter, företrädare för kvinnoorganisationer och myndigheter som kommer i kontakt med dessa flickor och unga kvinnor.

Könsperspektiv vid Statens institutionsstyrelse

Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för den statligt bedrivna ungdoms- och missbrukarvården som sker utan eget samtycke enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), vård av unga enligt 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) samt lagen (1998:603) om sluten ungdomsvård (LSU). Verksamheten vid SiS är ständigt utsatt för krav på förändring och anpassning. Därtill skall den vård som tillhandahålls tillgodose vitt skilda behov och samtidigt ha en hög kvalitet. SiS klientkartläggningar visar att kvinnor som är LVM-klienter är särskilt utsatta och har, liksom flickor på särskilda ungdomshem, omfattande psykiatrisk problematik. Dessa kvinnor har ett stort behov av vård som är differentierad och särskild anpassad efter deras behov. Nästan en tredjedel av LVM-hemmens platser är avsedd för kvinnor med missbruk och psykiska problem. Vården sker vid institutioner som är inrättade enbart för kvinnor.

En arbetsgrupp har bildats inom SiS som har utarbetat ett förslag till handlingsprogram för genderfrågor. Konkreta frågor för SiS att ta upp är t.ex. vilka könsroller som förmedlas på institutionerna, vilka behov flickor och pojkar har behandlingsmässigt, att kvinnor och män får tillgång till vård på lika villkor samt vilken betydelse kvinnor respektive män i personalen har för vården och behandlingen inom SiS verksamhet.

För att ytterligare kunna höja kvaliteten på den vård som SiS erbjuder och därmed förbättra resultatet av denna vård krävs bl.a. att vårdkedjan

både inom och utanför SiS effektiviseras. Att förbättra vården för flickor och unga kvinnor framstår som särskilt angeläget. I regeringens budgetproposition för 2003 föreslås därför en satsning för att utveckla och anpassa vården för flickor och unga kvinnor med missbruksproblem.

Lagstiftningen blir könsneutral

Sedan den 1 januari 2002 gäller den nya socialtjänstlagen (2001:453). I den nya lagen har bland annat språket moderniserats och gjorts könsneutral. Vissa förändringar har föreslagits i lagen (1990:12) med särskilda bestämmelser om vård av unga från den 1 juli 2003 i propositionen *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.* (prop. 2002/03:53).

20 Ersättning vid arbetsförmåga (PO 19)

Politikområde 19 består av två verksamhetsområden: åtgärder mot ohälsa och ersättning vid arbetsförmåga. Inom politikområdet finansieras Riksförsäkringsverket (RFV) och de allmänna försäkringskassorna.

Inom politikområdet har jämställdhet uppmärksammats inom främst arbetsskadeförsäkringen, reformeringen av förtidspensionen och i arbetet för ökad hälsa i arbetslivet.

Arbetsskadeförsäkringen

Arbetsskadeförsäkringen har under senare delen av 1990-talet debatterats utifrån ett könsperspektiv. Kritikerna anser att 1993 års regelförändringar, som innebar att bevisreglerna skärptes, har medfört att kvinnor inte får sina arbetsskador godkända i samma omfattning som män. Problemet är accentuerat i fråga om belastningsskador, eftersom dessa är mer svårbedömda än t.ex. rena olycksfall. Det har tolkats som att det högre beviskrav som infördes 1993 fått till följd att bland annat skador som beror på fysisk belastning i arbetet och som oftare drabbar kvinnor än män kommit att bedömas med stor restriktivitet. Anledningen till skärpningen av bevisreglerna 1993 var bl.a. att arbetsskadeförsäkringen hade kritiserats för att beslut i olika ärenden ofta grundats på ett osäkert vetenskapligt underlag. Det bedömdes vara angeläget att försäkringen upprätthöll en vetenskapligt väl underbyggd gräns för vad som skall kunna anses som arbetsskada.

Frågan om beviskravets effekter för kvinnor respektive män är inte helt lätt att bedöma. En anledning till denna svårighet är att statistiken är bristfällig. Arbetsmiljöverkets statistik bygger på de fall som rapporteras från försäkringskassorna oavsett bedömningen av ersättningsfrågan, men problem med underrapportering har förekommit. Riksförsäkringsverket, RFV, är den myndighet som har information om antalet bifall och avslag i de arbetsskadeärenden där det har varit aktuellt med ekonomisk ersättning. Det statistiska materialet har dock varit strukturerat på sådant sätt att det har varit svårt att göra analyser av hur försäkringen fungerar

för kvinnor respektive män. RFV gavs 2000 i uppdrag av regeringen att analysera arbetsskadeförsäkringen. I samband med den analysen gjordes särskilda statistikbearbetningar. Statistiken visade på skillnader mellan kvinnor och män avseende godkännandefrekvens. RFV uttalade dock att statistiken var behäftad med kvalitetsbrister och att ytterligare kunskap behövs för att möjliggöra säkra analyser. Parallellt med nämnda uppdrag tillsattes en intern arbetsgrupp inom Socialdepartementet med uppgift att granska tillämpningen av bevisreglerna i arbetsskadeförsäkringen.

Regeringen bedömde utifrån den kunskap som var tillgänglig att en reformering av arbetsskadeförsäkringen var nödvändig. Beviskravet har därför ändrats från och med den 1 juli 2002. Precis som tidigare gäller beviskravet lika för alla försäkrade men kommer, i förening med principen att den försäkrade skall bedömas utifrån sina fysiska och psykiska förutsättningar, att ha särskild betydelse för de mer svårbedömda skadorna bl.a. belastningsskadorna. RFV förbereder ett system som skall möjliggöra mer detaljerade analyser, bl.a. av försäkringens utfall för kvinnor respektive män. Fram till det att ett sådant system kan tas i bruk kommer RFV, enligt uppdrag i regleringsbrevet, att mäta försäkringens effekter för kvinnor och män i särskild ordning. RFV skall därutöver analysera dels vilka effekter ändringarna av arbetsskadeförsäkringen den 1 juli 2002 haft för de försäkrade, dels den kostnadsutveckling som kan hänföras till regeländringarna. En detaljerad analys av detta skall lämnas i samband med årsredovisningen för budgetåret 2004.

Sjukersättning och aktivitetsersättning

Arbetet med att reformera förtidspensionssystemet har bedrivits under mandatperioden. Uppgiften var att bryta kopplingen till ålderspensionssystemet och i stället göra de nya ersättningarna sjuk- och aktivitetsersättning till en del av sjukförsäkringen. Förändringen innebar också ändrade beräkningsregler för de nya förmånerna. Dessa beräkningsregler medför bl.a. att gruppen äldre kvinnor gynnas genom att den inkomstrelaterade ersättningen är oberoende av försäkringstid vilket får till följd att den ersättningen till skillnad från vad som gäller för ATP inte blir andelsberäknad (30-dels beräknad). Vidare bedöms det ändrade och något höjda grundskyddet med en enhetlig garantinivå på 2,40 prisbasbelopp gynna gruppen kvinnor, eftersom denna i högre grad än män berörs av grundskyddet. Sammantaget beräknas de nya reglerna medföra att den relativa skillnaden mellan kvinnors resp. mäns genomsnittliga nettoersättning minskar.

Insatser för ökad hälsa

Arbetet med att öka hälsan i arbetslivet skall särskilt fokuseras på kvinnors arbetsplatser, arbetsmiljöer och arbetsvillkor. Vidare anges att det är viktigt att målet att halvera sjukfrånvaron på grund av sjukskrivning fram till år 2008 följs upp årligen samt att särskild uppmärksamhet bör riktas mot utvecklingen av kvinnors ohälsa. I regleringsbrevet

för budgetåret 2003 till RFV anges att det är särskilt viktigt att indikatorer som fokuserar på kvinnors sjukskrivningar tas fram.

I nämnda regleringsbrev anger regeringen generellt att för samtliga mål som berör de politikområden, verksamhetsområden och verksamhetsgrenar som RFV omfattas av, skall verket ange de viktigaste åtgärderna som vidtagits samt hur dessa bidragit till måluppfyllelsen. Analysen och informationen skall så långt det är möjligt vara könsuppdelad.

Framtida åtgärder inom rehabilitering

I budgetpropositionen för 2003 behandlas bl.a. de osakliga skillnaderna på rehabiliteringsområdet. Regeringen är i propositionen tydlig med att skillnaderna i försäkringskassornas bedömning av kvinnor och män måste upphöra. Till exempel är de utbildningar som försäkringskassan köper till kvinnor mindre kostsamma än de som köps till männen. I en rapport från försäkringskassan i Stockholms län, *Socialförsäkring, kön och agenda – Formella och reella beslut vid kvinnors och mäns ohälsa 2000*, konstateras att en tydlig struktur i kassans handläggning sannolikt är den mest effektiva metoden för att minimera omotiverade skillnader mellan könen.

RFV och AMS fick i december 2001 regeringens uppdrag att genomföra en förnyelse av den arbetslivsinriktade rehabiliteringen. Av detta uppdrag framgår bl.a. att RFV skall utveckla just strukturen och metodiken i kassornas handläggning av sjukfall och rehabiliteringsärenden. Det är regeringens uppfattning att de osakliga bedömningarna i kassornas rehabiliteringsverksamhet kan motverkas av att RFV anlägger ett jämställdhetsperspektiv i arbetet med att förnya rehabiliteringsverksamheten. RFV skall aktivt utvärdera och rapportera till regeringen hur förnyelsearbetet påverkar försäkringskassornas bedömningar av kvinnors och mäns rehabiliteringsbehov.

I nämnda rapport från Försäkringskassan i Stockholms län redovisas även vissa resultat vad gäller sjukskrivningslängd och partiell sjukskrivning. Sammanfattningsvis konstateras att de skillnader som fanns i bedömningen mellan kvinnor och män var mycket konsekventa, och att det av allt att döma tycks finnas underliggande strukturer i samhället och socialförsäkringen som medverkar till dessa skillnader. Sådana strukturer förefaller vara vissa av socialförsäkringens beslutsstrukturer, där tidiga individuella beslut i beslutsprocessen av rätt till sjukpenning tenderar att konsolidera åtföljande beslutsmonster. Detta visade sig vara särskilt påtagligt vid partiell sjukskrivning. Även om beslutsstrukturerna inte aktivt medverkar till att kvinnor och män bedöms olika vid partiell sjukskrivning, tycks dock dessa medverka till att initiala skillnader i bedömningen konsolideras under hela beslutsprocessen. Frågan om hur avgörande beslutsstrukturerna är för sjukskrivningar och arbetslivsinriktade rehabiliteringsåtgärder är dock svår att besvara, eftersom det i stor utsträckning saknas studier av den försäkrades möten med läkaren respektive försäkringskassan.

Politikområdet omfattar grundskyddet inom ålderspensionen men däremot inte den inkomstgrundade delen, som ligger utanför statsbudgeten. Eftersom de båda delarna har samband med varandra så avser beskrivningen här hela ålderspensionssystemet.

Det finns inget mål som är direkt jämställdhetspolitiskt i traditionell mening. Däremot finns målet att personer med låg eller ingen inkomstrelaterad pension skall garanteras ett värdesäkrat grundskydd.

Pensionsreformen

Satsningarna inom pensionsområdet har gällt grundskyddets olika delar. Förbättringar har gjorts av pensionstillskottet, bostadstillägget samt det särskilda grundavdraget inom beskattningen. Från 2003 omvandlas folkpension, pensionstillskott och särskilt grundavdrag till en garantipension. Denna omvandling har lett till reellt höjda nettonivåer för dem med lägst pension. Pensionsreformen har nu genomförts fullt ut

Reformens grundläggande princip om livsinkomsten innehåller i sig ingen omfördelningspolitik – pensionen är avgiftsbestämd och pensionens storlek speglar livets inkomster. Orättvisa löneskillnader under förvärvslivet kompenseras därmed inte i pensionssystemet. En svaghet med ATP-systemet var att kopplingen mellan inkomster och pension var svag vilket, bl.a. innebar att en brant inkomstprofil gynnades framför en flack. Eftersom män i större utsträckning än kvinnor har en brant inkomstprofil så gynnade detta fler män än kvinnor. I detta avseende är det reformerade systemet könsneutralt och förbättrar jämställdheten mellan könen. Pensionssystemet har även fördelningsinslag som motverkar skillnader som annars skulle ha uppstått till följd av skilda könsmonster:

- delningstalet är lika för kvinnor och män, vilket innebär att den annars försäkringsmässiga beräkningen inte tar hänsyn till skilda beräkningar av pensionens storlek till följd av olika medellivslängd mellan könen,
- barnårsrätten ger en kompensation i pensionshänseende till småbarnsföräldrar för inkomstförlust till följd av föräldraledighet. Huruvida barnårsrätten tillräckligt kompenserar inkomstförlusten beror på hur länge och i vilken utsträckning som föräldern är föräldraledig, vilket i praktiken utjämnar inkomstförlustskillnaderna mellan könen så att den förälder som avstår från förvärvsarbete får viss kompensation,
- pensionsrätt för pliktjänst ges som kompensation för inkomstförlust vid grundutbildning under värnplikttid. Eftersom värnplikt i första hand görs av män så gynnar detta i första hand män,
- till skillnad från ATP beräknas inkomstgrundad ålderspension (i det reformerade systemet) på samtliga år. Detta missgynnar dem som utan barnårsrätt avstår några år från förvärvsarbete och missgynnar i huvudsak kvinnor.

Änkepengionen, som endast kvinnor kan få, är avskaffad och ersatt av den könsneutrala omställningspensionen. Till följd av långtgående övergångsbestämmelser kommer änkepension dock att kunna nybeviljas under flera decennier framöver. Eftersom många kvinnor vid sidan av änkepengionen har ett förvärvsarbete har folkpensionsdelen för kvinnor under 65 år inkomstprövats under ett antal år. Inkomstprövningen slopas fr.o.m. 2003 och utbetalningen av änkepension till kvinnor ökar därmed. I den bemärkelsen minskar jämställdheten mellan könen något.

Kvinnor och mäns villkor inom området

Genom satsningarna på grundskyddet har ekonomin för dem med lägre pension prioriterats framför dem med högre pension, vilket verkat något utjämnande. Gruppen med låg eller ingen pension består övervägande av ensamstående äldre kvinnor. Därmed har satsningarna i störst utsträckning också gynnat kvinnor och de ekonomiska skillnaderna mellan könen har också minskat något.

Den genomsnittliga ATP-nivån är i det närmaste dubbelt så hög för män som för kvinnor. Det beror dels på att kvinnor i genomsnitt har lägre inkomst än män, dels på att det bland pensionärerna finns många äldre kvinnor som varit aktiva under en tid då kvinnors respektive mäns förvärvsmönster skiljer sig från dagens förhållanden. Skillnaden i genomsnittlig ATP-nivå mellan kvinnor och män minskar trendmässigt, vilket till största delen beror på att äldre kvinnor med svag anknytning till arbetsmarknaden ersätts av yngre kvinnor med starkare anknytning till förvärvsarbete.

Till följd av skillnaderna i pensionsnivå mellan kvinnor och män är kvinnor i högre grad än män berättigade till bostadstillägg till pensionärer (BTP). Drygt 30 procent av kvinnorna uppbär BTP medan motsvarande siffra för männen är 10 procent. Förutom pensionsnivån har även medellivslängden och åldersskillnaden mellan makar betydelse för skillnaderna i behov av BTP. Behovet av BTP är generellt sett högre för ensamstående än för gifta. Eftersom gifta kvinnor i dominerande utsträckning överlever sina män så dominerar också kvinnorna i gruppen äldre ensamstående. Skillnaden i behovet av BTP mellan könen minskar successivt i och med att skillnaderna i pensionsnivå mellan könen minskar.

22 Ekonomisk familjepolitik (PO 21)

Målet för verksamhetsområdet försäkring är att andelen män som tar ut föräldrapenning och antalet uttagna dagar bland de män som tar ut föräldrapenning skall öka.

Inom området har jämställdhet fokuserats inom föräldraförsäkringen, växelvis boende och vårdbidraget.

Barn har behov av att tidigt knyta kontakt med både sin mamma och pappa. Barnkonventionen understyrker också barnets rätt till båda sina föräldrar. Det är därför viktigt att föräldraförsäkringen i hög utsträckning används av både mammor och pappor. Det är också viktigt att pappornas uttag ökar. För att stärka barnfamiljernas ekonomi har samhället byggt upp ett stödsystem som syftar till att ge ekonomisk trygghet under den period som försörjningsbördan är stor. Genom de olika ekonomiska familjestödets utformning utjämnas resurser över livsrytmen och mellan familjer med och utan barn. Syftet med föräldraförsäkringen är att stödja båda föräldrarnas möjligheter att kombinera föräldraskap med förvärvsarbete. Detta sker bland annat genom att föräldrapenningen ersätter föräldrarnas inkomstbortfall i samband med föräldraledighet. Föräldraförsäkringen har på ett tydligt sätt bidragit till att småbarnsföräldrar kan behålla sin anknytning till arbetslivet samtidigt som den ger föräldrar möjlighet att ta ett individuellt ansvar för sina barns utveckling.

Växelvis boende

Vart fjärde barn bor i dag tillsammans med endast en av sina föräldrar, vanligtvis mamman. Allt fler föräldrar väljer att efter sin separation ta ett fortsatt gemensamt ansvar för sina barn. Boendet löses då ofta på ett sådant sätt att barnen bor växelvis hos sina föräldrar. De föräldrar som valt denna boendelösning och som har relativt låga inkomster kan ha rätt till underhållsstöd vid växelvis boende. Denna form av underhållsstöd skiljer sig från det traditionella underhållet för barnen eftersom föräldrarna anses fullgöra sin underhållsskyldighet genom att ha barnen boende hos sig. Reformen underhållsstöd vid växelvis boende infördes i april 2001 och syftade till att undanröja de hinder mot växelvis boende som de tidigare reglerna i viss mån kunde innebära. Riksförsäkringsverket (RFV) har i rapporten *Underhållsstöd vid växelvis boende – utvärdering av reformen* (RFV analyserar 2003:5) beskrivit effekterna av reformen.

RFV konstaterar att antalet barn som får underhållsstöd vid växelvis boende har ökat kraftigt efter reformen, från 10 000 barn 2001 till 20 000 barn 2002. Till största del beror ökningen på att det kommit in många nya barn i systemet vilka tidigare inte haft underhållsstöd. Det största antalet barn som bor växelvis är mellan 8-11 år. Föräldrarnas benägenhet att välja växelvis boende för de små barnen är mycket liten. RFV har låtit utföra en intervjuundersökning som visar att de föräldrar som valt växelvis boende anger som skäl för detta att de velat finna en lösning som är bra för barnet. RFV konstaterar att registeranalysen och intervjuundersökningen tyder på att underhållsstödets utformning inte är avgörande för föräldrarnas val av boende för barnen. Däremot har reformen undanröjt hinder mot växelvis boende som de tidigare reglerna i viss mån kunde innebära.

RFV och Socialstyrelsen har fått i uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter och intresseorganisationer fördjupa kunskaperna om de olika faktorer som kan vara bidragande till ökningen av antalet vårdbidragsärenden. Redovisningen skall lägga särskild vikt vid fördelningen för beviljade vårdbidrag mellan pojkar och flickor och bakomliggande faktorer till sådan fördelning. Redovisning av uppdraget skall ske senast den 16 maj 2003.

Insatser sedan 1999

- 1 januari 2000 infördes nya regler i föräldraförsäkringen vid flerbarnsfödsel. För varje barn utöver det andra ges föräldrapenning motsvarande sjukpenningnivå för samtliga tillkommande 180 ersättningsdagar. Detta förbättrar möjligheterna för föräldrarna att samtidigt vårda barnen med ersättning som motsvarar inkomstbortfall,
- 1 februari 2000 höjdes grundavdraget i underhållstödet vid beräkningen av en bidragsskyldig förälders återbetalningsbelopp, från 24 000 kronor till 72 000 kronor. Samtidigt höjdes de procentsatser som bestämmer återbetalningsbeloppens storlek vid olika antal barn. Detta förbättrar särboende föräldrars ekonomi, vilket i sin tur kan underlätta för båda föräldrarnas umgänge med barnet,
- 1 april 2001 infördes regler som möjliggör för båda föräldrarna att vid växelvis boende få högst ett halvt underhållsstöd per barn i förhållande till respektive förälders inkomst. Detta uppmuntrar båda föräldrarna att ta del i vården av sina barn,
- 1 januari 2002 förlängdes föräldrapenningen med 30 dagar med ersättning motsvarande föräldrarnas inkomstbortfall. Sammanlagt 60 dagar reserveras för mamman respektive pappan. Detta innebär att den s.k. pappamånaden förlängdes med 30 dagar, vilket motiveras av målet att fler pappor skall nyttja fler föräldrapenningdagar samt
- 1 januari 2002 infördes en ny förmånsnivå motsvarande en åttondels förmån inom föräldraförsäkringen. Detta innebär bättre möjligheter för föräldrarna att kombinera förvärvsarbete med familjeansvar genom att kunna gå ned i arbetstid motsvarande en timme utan inkomstförlust.

Resultat sedan 1999

Resultatutvecklingen av det s.k. pappamålet har varit positiv. Under 2002 togs knappt 16 procent av föräldrapenningdagarna ut av män.

Politikområdet omfattar platsförmedling, arbetsmarknadspolitiska program, bidrag till arbetslöshetsersättning, särskilda insatser för arbetshandikappade samt bidrag till lönegarantiersättning.

Det övergripande målet för politikområdet är att få en väl fungerande arbetsmarknad med full sysselsättning och god ekonomisk tillväxt. För att uppnå målet om full sysselsättning är det viktigt att underlätta för arbetstagare och arbetsgivare att hitta varandra på ett effektivt sätt. Regeringen genomför insatser för att rusta de arbetsökande för att möta arbetsmarknadens behov och för att underlätta arbetskraftens rörlighet på arbetsmarknaden så att det inte uppstår brist på arbetskraft lokalt eller regionalt.

Arbetsmarknadspolitiken skall bidra till att könsuppdelningen på arbetsmarknaden bryts.

Kvinnors sysselsättningsgrad

Sysselsättningsgraden bland kvinnor i Sverige är högre än i de flesta andra länder i Europa. År 2001 var 67 procent av alla yrkesverksamma kvinnor i åldern 20-64 år sysselsatta på heltid och 33 procent av de yrkesverksamma på deltid. Motsvarande för männen var 92 respektive 8 procent. År 2001 var det relativa arbetskraftstalet för kvinnor 79 procent och för männen 84 procent. Samtidigt var den relativa arbetslösheten 3,6 procent för kvinnor och 4,3 procent för män. Under de senaste åren har emellertid kvinnors arbetskraftsutbud fallit, speciellt bland äldre kvinnor, på grund av långa sjukskrivningar och utträde via förtidspensionering. Det största hotet mot ett högt arbetskraftsutbud i framtiden är kvinnors kraftiga överrepresentation bland sjukfrånvarande. På senare tid kan en sjukfrånvaro noteras också bland yngre yrkesverksamma kvinnor. Ett antal studier visar dock att kön i sig inte förklarar den ökade andelen sjukfrånvarande kvinnor, utan deras arbetsituation inom vård och omsorg där kvinnor är överrepresenterade. Det är även inom dessa branscher som de ofrivilligt deltidsarbetslösa är flest.

De arbetsmarknadspolitiska programmen

Ett övergripande mål för arbetsmarknadspolitiken är att motverka en könsuppdelad arbetsmarknad, dvs. att kvinnor och män är olika representerade i olika yrken, och bidra till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden. De arbetsmarknadspolitiska programmen är ett medel i arbetet med att uppfylla detta mål. Den svenska arbetsmarknaden är starkt könsuppdelad och kvinnors respektive mäns utbildnings- och yrkesval är i hög grad könsbundna liksom många arbetsgivares val av arbetskraft. Arbetsmarknadsverkets (AMV) möjligheter att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden är begränsade. Detta beror bl.a. på att en stor grupp människor söker arbete utan att vända sig till arbetsförmedlingen. Det är därför en begränsad del av de arbets-

sökande som arbetsförmedlingen kommer i kontakt med. Detta går också igen i de arbetsmarknadspolitiska programmen. Tiden i program och insats skiljer sig åt mellan könen. Efter avslutat program eller insatser får män i högre utsträckning heltidsarbete i tillsvidareanställning eller tidsbegränsad anställning. Kvinnor får i högre grad deltidsarbete och tillfälliga timanställningar. Kvinnor är också deltidsarbetslösa i större utsträckning än män efter avslutat program.

Den könsuppdelade arbetsmarknaden

Regeringen gav 2000 Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) ett särskilt uppdrag att redovisa de insatser som genomförts för att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden. AMS har under 2001 analyserat insatserna samt utarbetat en strategi för det fortsatta arbetet med att bryta könsuppdelningen på arbetsmarknaden. Samtidigt antogs nya riktlinjer för AMV arbete för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. Utgångspunkten för strategin är att det ingår i det grundläggande uppdraget för AMV att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden. Huvuddragen i strategin är att det arbetsmarknadspolitiska jämställdhetsuppdraget skall integreras i all verksamhet och i all verksamhetsuppföljning inom AMV. Vidare skall ett jämställdhetsperspektiv finnas med i resultatanalys och verksamhetsplanering på varje arbetsplats. All individbaserad statistik och ekonomiredovisning som relaterar till individer skall redovisas med kön som indelningsgrund. Dessutom skall alla chefer och medarbetare ha grundläggande kunskaper om rådande könsmonster och om könstillhörighetens betydelse för utveckling och lärande. Slutligen skall arbetsförmedlingspersonalen i kontakten med arbetssökande och arbetsgivare använda de arbetsmarknadspolitiska resurserna och programmen på ett sådant sätt att alla, oavsett kön, ges likvärdiga möjligheter till utveckling.

Brytprojektet

AMS har under perioden 2000–2002 tilldelats 28 miljoner kronor per år till det s.k. Brytprojektet. Projekten syftar till att utveckla metoder och arbetssätt som bidrar till att bryta könsuppdelningen på arbetsmarknaden. En mindre del av medlen har använts för centrala och samordnade insatser såsom uppföljning, stödinsatser, utveckling och projektledarutbildning. En del av projekten har varit inriktade mot införandet av ett jämställdhetstänkande i länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar. Andra projekt har avsett ett ökat könsperspektiv i vägledningen, flera män till yrken eller utbildningar som traditionellt dominerats av kvinnor, att öka teknikintresset hos unga kvinnor, och utbildning av den egna personalen i ett aktivt arbete med jämställdhet.

Under 2001 inleddes ett utvecklingsarbete för att uppnå mer långsiktiga och kvarstående effekter av Brytverksamheten. AMS avser att göra en kraftsamling för att få genomslag för metoder som utvecklas genom Brytprojekten och har en planering för hur det skall genomföras. Ett genomförande på riksnivå skall ske inom AMV av metoder som har utvecklats genom olika Brytprojekt om hur strukturella, långsiktiga och

kvantitativa effekter på arbetsmarknaden kan uppnås. Vidare kommer en förskjutning av tyngdpunkten från metodutveckling till genomförande att ske. Skr. 2002/03:140

Styrgrupp på AMS för Brytverksamheten

AMS har under 2002 inrättat en styrgrupp för Brytverksamheten för att skapa en tydligare ledning och styrning av Brytverksamhetens inriktning mot angivna mål samt för att driva på utvecklingsarbetet och genomförandet inom AMV. I styrgruppens uppgifter skall bl.a. ingå att utifrån vunna erfarenheter föreslå nya utvecklingsinriktningar och eventuella gemensamma insatser från de olika utvecklingsområdena inom Brytverksamheten. Gruppen skall också bedöma behovet av intern eller extern samverkan för att bidra till ett effektivare fullgörande av uppdraget att bryta könsuppdelningen. Styrgruppen skall vara rådgivande till ansvarig direktör i AMS rörande Brytverksamhetens utveckling. Dessutom har Brytverksamheten inordnats i en ny stabsenhet, som bland annat arbetar med planering och resultatuppföljning av AMV:s insatser för att främja jämställdhet.

Utredning av den könssegregerade arbetsmarknaden

En särskild utredare har fått i uppdrag (dir. 2003:18) att utreda den könssegregerade svenska arbetsmarknaden. Främst skall utredaren öka kunskapen om vad som vidmakthåller könssegregeringen på arbetsmarknaden och var hindren för integrering finns. Utredaren skall bl.a. analysera vad det är som påverkar kvinnors och mäns yrkesval. Utredaren skall vidare analysera vad det är som påverkar kvinnors och mäns karriärvägar i förvärvslivet samt vilka mekanismer som gör att könssegregeringen upprätthålls på arbetsplatser.

Utredaren skall även analysera effekterna av de mer betydande åtgärderna som vidtagits under senare tid för att minska könssegregeringen samt granska hur den har utvecklats under 1990-talet. Eftersom könssegregeringen inte är ett unikt svenskt fenomen utan även ett globalt problem skall utredningen dessutom anlägga ett internationellt perspektiv.

Insatser för att minska deltidsarbetslösheten

Att få ned deltidsarbetslösheten är en viktig fråga ur ett jämställdhetsperspektiv eftersom detta ytterst drabbar kvinnor men också därför att det finns ett betydande utrymme att öka arbetskraftsutbudet. De senaste åren har deltidsarbetslösheten minskat. Inom vårdsektorn där deltidsarbetslösheten är vanligast har minskningen varit kraftigast. I slutet av januari 2003 har deltidsarbetslösheten inom vård och omsorg sjunkit med hela 50 procent jämfört med i november 1999. Det åtagande som regeringen gjorde tillsammans med Landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet, Svenska kommunalarbetsareförbundet och SACO om att halvera deltidsarbetslösheten inom vård och omsorg har nu uppfyllts. Åtagandet gällde att minska deltidsarbetslösheten inom vård och omsorg

från 30 000 personer till 15 000 personer. En orsak till det goda resultatet är en ökad efterfrågan på arbetskraft i kombination med att arbetsförmedlingarna arbetat mer intensivt med de deltidsarbetslösa i samverkan med arbetsgivare och fackliga organisationer. En annan viktig orsak är en ökande medvetenhet hos framför allt de kommunala arbetsgivarna om behovet av att se över arbetsorganisationerna så att ofrivillig deltidsarbetslöshet kan undvikas. Regeringens ambition var ursprungligen att deltidsarbetslösheten inom vård och omsorg skulle halveras på ett år mellan 1999–2000. Målet nåddes men det tog längre tid än väntat.

Europeiska socialfonden

Europeiska socialfonden är ett av unionens främsta instrument för att främja sysselsättningen och utvecklingen av mänskliga resurser. Fonden skall stärka stödet för genomförandet av den europeiska sysselsättningsstrategin. Samtliga socialfondsinsatser skall bidra till att främja lika möjligheter för kvinnor och män. En av totalt fem prioriteringar för fonden under programperioden 2000–2006 är att genomföra särskilda åtgärder för att förbättra kvinnors tillträde till och ställning på arbetsmarknaden.

Jämställdhet är ett genomgående tema i Europeiska socialfondens mål 3 och gemenskapsinitiativet *Equal*. Detta innebär bl.a. att jämställdhetsperspektivet skall genomsyra varje del av programmets planering, genomförande och utvärdering. Till exempel skall varje projektansökning inom mål 3 och *Equal* i Sverige synliggöra villkoren för kvinnor och män och analysera insatsernas förmodade effekter på jämställdheten. Även särskilda jämställdhetsinsatser genomförs inom de två programmen.

Även socialfondsprogrammen under programperioden 1995–1999 hade jämställdhet som ett genomgående tema. Utvärderingar har emellertid visat att jämställdhetsperspektivet inte fick det genomslag i verksamheten som avsetts. Mot denna bakgrund har åtgärder vidtagits för att förbättra arbetsformerna i detta avseende under programperioden 2000–2006.

Det övergripande målet för det svenska mål 3-programmet – och för motsvarande delar av mål 1-programmen – är att stärka individens ställning på arbetsmarknaden, huvudsakligen genom kompetensutveckling av såväl arbetslösa som sysselsatta. Mål 3-programmet omfattar totalt 24 miljarder kronor, varav Socialfonden bidrar med ca 6,4 miljarder kronor. Från programmets start i oktober 2000 t.o.m. december 2002 hade totalt 31 000 projekt beslutats. Antalet deltagare i dessa uppgår till totalt 787 000, varav 53 procent kvinnor och 47 procent män. Insatsområdet *Kompetensutveckling för sysselsatta* svarar för merparten av projekten och deltagarna. Övriga insatsområden, bl.a. integration, mångfald och jämställdhet, vilka främst avser arbetslösa, har under den berörda perioden omfattat totalt 29 000 deltagare fördelade på 390 projekt. Jämställdhetsinsatserna inom mål 3 syftar bl.a. till att öka medvetenheten om att jämställdhet mellan kvinnor och män är en resurs som ger tillväxt och till att riva könsbarriärer på arbetsmarknaden. Mål 3

och motsvarande del av mål 1 innebär att medlen för särskilda jämställdhetsinsatser förstärks med ca 70 miljoner kronor per år.

Equal syftar till att i transnationellt samarbete främja nya metoder för att motverka all slags diskriminering och ojämlikhet i anknytning till arbetsmarknaden. Det svenska *Equal*-programmet omfattar totalt ca 1,5 miljarder kronor, varav hälften är medel från socialfonden. I den första av två ansökningsomgångar har 46 projekt, s.k. utvecklingspartnerskap, startat i Sverige. Dessa har en genomsnittlig budget om ca 18 miljoner kronor. Några utvecklingspartnerskap har ett särskilt fokus på att bryta könsuppdelningen på arbetsmarknaden. Här kan nämnas att *Studieförbundet Näringsliv* tillsammans med flera stora företag bedriver ett projekt som syftar till att öka andelen kvinnor på ledande poster i näringslivet. Ett annat exempel är *Partnerskap för Jämställdhet* i Gävleborgs län inom vilket ett brett samarbete mellan näringsliv, offentlig sektor och frivillig sektor skall ske för att förändra den i Gävleborgs län särskilt segregerade arbetsmarknaden.

Ett väsentligt inslag i *Equal*-programmet är spridning av resultaten och åtgärder för påverkan på bl.a. jämställdhetspolitiken, inom medlemsstaterna och på EU-nivå.

Oberoende s.k. halvtidsutvärderingar av såväl mål 3 som *Equal* kommer att slutrapporteras i slutet av 2003.

24 Arbetslivspolitik (PO 23)

Det övergripande målet för politikområdet är att verka för ett bra arbetsliv med väl fungerande arbetsvillkor.

Arbetslivspolitikerna skall inom ramen för målet bidra till tillväxt, sysselsättning och ett konkurrenskraftigt näringsliv.

Politikområdet omfattar verksamhetsområdena Arbetsmiljö, Kunskap och kompetens, Arbetsrätt, Icke-diskriminering samt Medling och lönebildning.

Arbetsmiljöverket (AV) har särskilda branschprogram för sjukvården, skolan och omsorgen som är de områden som har särskild betydelse för kvinnors arbetsmiljö. Verket har också en styrgrupp för frågor om deltidsarbetslöshet, som främst drabbar kvinnor. Arbetslivsinstitutet (ALI) skall främja jämställdhet mellan kvinnor och män inom sitt verksamhetsområde. Arbetsdomstolen (AD) handlägger mål enligt *jämställdhetslagen* (1991:130) och enligt *lagen (2002:293) om förbud mot diskriminering av deltidsarbetande arbetstagare och arbetstagare med tidsbegränsad anställning*. Medlingsinstitutet (MI) har som uppdrag att analysera löneutvecklingen även från ett jämställdhetsperspektiv.

Arbetsmiljö

Den stora ökningen av den långa sjukfrånvaron sedan 1997 har främst drabbat kvinnodominerade arbetsplatser. Den största gruppen av drabbade är medelålders kvinnor i vård, skola och omsorg.

De flesta sjukfallen beror på belastningsergonomiska faktorer – utslitna ryggar och nackar. Smärtor i nacke, axlar och rygg har främst drabbat kvinnor i vården. Den grupp som har ökat snabbast är emellertid sjukfall på grund av stress.

Insatser har gjorts för att inrikta det förebyggande arbetsmiljöarbetet mot dessa sektorer. AV har från och med 2001 fått en nivåhöjning av anslaget med 70 miljoner kronor. Höjningen var riktad mot de nämnda arbetsmiljöproblemen. AV använder pengarna till personalförstärkning, kompetensutveckling och utveckling av tillsynsmetoderna.

En överflyttning av tyngdpunkten i tillsynen mot dessa områden har skett under en rad år. I början av 1990-talet var cirka 20 procent av tillsynen inriktad på arbetsorganisatoriska frågor. I dag är det ungefär hälften.

För sjukvård, omsorg och skola har AV särskilda branschprogram. Särskilt har tillsynen inriktats mot påfrestande arbetsställningar, tunga lyft och trånga arbetsutrymmen samt mot psykologiska och sociala arbetsmiljörisker.

Nya modeller för tillsyn inom äldreomsorgen och hemtjänsten har tagits fram. På olika håll i landet har särskilda insatser gjorts som gällt hög arbetsbelastning inom primärvården. En rad sjukhus har fått förelägganden som gällt utrymmet kring patientsängar. Inom skolan har särskilda insatser gjorts som gällt främst psykosociala problem men också t.ex. luftföroreningar i skolan på grund av dålig ventilation.

Arbetslivsforskning

Arbetslivsforskningen skall bidra till att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet samt ett arbetsliv som präglas av integration och mångfald.

Arbetslivsinstitutet (ALI) har under åren bedrivit en omfattande forskningsverksamhet inom området. Forskning om kvinnors villkor i arbetslivet utgör ett eget forskningsområde, men jämställdhetsaspekten beaktas även inom andra forskningsområden.

Könsaspekten har kommit till uttryck i en stor del av den forskning som bedrivits under 2002. Det har bl.a. skett genom inriktningen på individer i utsatta positioner samt på det kvinnodominerade arbetslivet inom bl.a. vård, omsorg och skola, där det finns en självklar uppmärksamhet på genusfrågorna.

En översikt över 1900-talets svenska arbetslivsforskning med genusperspektiv har genomförts och redovisats. De cirka 200 studier som ingår i översikten behandlar köns-/genusproblematiken relaterad till arbete. Arbetsrelaterade belastningsskador drabbar i högre utsträckning kvinnor än män. Ny kunskap när det gäller behandling och förebyggande åtgärder relaterade till denna typ av skador har tagits fram. Forskningen har också fokuserat på utvecklingsinriktade fallstudier på olika företag samt på mer övergripande studier av arbetsmarknadsförändringar av betydelse för kvinnors och mäns arbetsvillkor. Fallstudierna har som övergripande syfte att bidra till ökad jämställdhet t.ex. vad gäller arbetsvillkor och karriärmöjligheter i de studerade företagen samt att generera ny kunskap inom jämställdhetsforskningsområdet.

Den ökade ohälsan i arbetslivet har i högre utsträckning drabbat kvinnor än män. ALI skall i sin årsredovisning för 2003 redovisa och kommentera aktuella kunskapsrön av betydelse för en ökad hälsa i arbetslivet. Frågor som rör kvinnors arbetshälsa skall särskilt belysas. Andra viktiga områden med en stark koppling till jämställdhetsområdet är forskning som behandlar förutsättningar att kombinera föräldraskap och arbete samt förutsättningar för att äldre arbetskraft skall kunna stanna kvar längre i arbetslivet.

Anställningsskydd och föräldraledighet

Andelen tidsbegränsade anställningar ökade under 1990-talet, särskilt inom vissa kvinnodominerade sektorer. Regeringen anser att det finns ett behov av bättre lösningar på de problem som finns med tidsbegränsade anställningar. Regeringen anser också att skyddet för de arbetstagare som väljer att utnyttja sin rätt till ledighet i samband med föräldraskap bör stärkas. Ett starkt skydd bör främja möjligheterna för arbetstagare att kombinera förvärvsarbete och föräldraskap och därmed även förutsättningarna för en jämställd fördelning av föräldraskapet.

Arbetslivsinstitutet (ALI) har på regeringens uppdrag genomfört en översyn av vissa delar av arbetsrätten som berör dessa jämställdhetsaspekter. Uppdraget redovisades den 12 november 2002. ALI föreslår bland annat att tidsbegränsade anställningar skall få pågå under högst 18 månader under en femårsperiod. Ett undantag utgör vikarie för att ersätta annan anställd, då den tidsbegränsade anställningen skall kunna pågå ytterligare 18 månader. En förstärkt företrädesrätt som inträder redan efter sex månaders anställning föreslås också. Vidare föreslår ALI att ett särskilt förbud mot att diskriminera föräldralediga införs i föräldraledighetslagen samt att vid uppsägning av anställd som är föräldraledig skall uppsägningstiden börja löpa först när arbetstagaren återupptar sitt arbete helt eller delvis. Förslagen kommer att övervägas av regeringen efter remittering.

Regeringen föreslog i propositionen *Föräldraförsäkring och föräldraledighet* (prop. 2000/01:44) bland annat vissa ändringar i föräldraledighetslagen som innebär en ökad flexibilitet i hur ledighet förläggs under arbetsveckan och att arbetstagaren ges ett större inflytande över ledighetsbesluten. Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 2001.

Medlingsinstitutet

Medlingsinstitutet (MI) skall enligt sin instruktion bl. a. analysera löneutvecklingen ur ett jämställdhetsperspektiv.

Under 2002 hade MI därutöver i uppdrag att vid sina överläggningar med arbetsmarknadens parter om kommande och pågående avtalsförhandlingar fästa uppmärksamhet på vikten av att de centrala kollektivavtalen konstrueras så, att avtalen främjar de lokala parternas arbete med att åstadkomma jämställda löner. Enligt uppdraget skulle MI också närmare analysera på vilket sätt de centrala förbundsparterna reglerat förutsättningarna för de lokala parterna att genomföra jämställdhetslagens krav i träffade kollektivavtal. MI har motsvarande uppdrag i år.

I sin återrapportering till regeringen anger MI att de berörda avtalsområdena uppvisar stora olikheter. Vissa är klart mansdominerade, medan kvinnorna är överrepresenterade inom andra. Inom samma avtalsområde kan också förekomma skilda yrkesgrupper där vissa domineras av män och andra av kvinnor. Även konstruktionen av avtalens lönebestämmelser varierar. Inom vissa branscher förekommer knappast någon individuell lönesättning men den vanligaste avtalskonstruktionen på den privata sidan är en kombination av centralt fastställda påslag och en pott för lokal fördelning. Utgångspunkten är individuell lönesättning och flera avtal innehåller formulerade löneprinciper.

På statens område är avtalens lönekonstruktioner något olika beroende på med vilken facklig motpart avtalet är träffat.

Genomgående är att förbundsavtalen innehåller relativt få bestämmelser om jämställdhet. Man bör dock i detta sammanhang hålla i minnet att den övervägande delen av arbetsmarknaden träffade avtal under 2001 och således inte har berörts av MI:s uppdrag. I många av dessa avtal finns intaget löneprinciper, vilka innehåller formuleringar om jämställdhet.

Ett antal parter på den privata sidan har som kollektivavtal antagit avtalet från 1983 om jämställdhet mellan SAF, LO och PTK. I övrigt är det tunnsått med bestämmelser om jämställdhet.

På det statliga området innehåller ramavtalen om löner ett avsnitt om löneprinciper. Där sägs bl.a. att lönen skall bestämmas utifrån sakliga grunder. Lönen skall inte påverkas av arbetstagarens kön. Avtalen saknar uttryckliga regler om kartläggning och analys av löneskillnader ur jämställdhetssynpunkt.

Enligt MI har arbetsmarknadens parter inte framfört uppfattningen att de befintliga avtalen behöver kompletteras med ytterligare regler om jämställdhet. Deras uppfattning kan närmast beskrivas så att det räcker med vad som står i lagen och att det nu gäller att tillämpa den.

I överläggningar med parterna på arbetsmarknaden har MI utgått ifrån att det som parterna enas om i avtal för större genomslag än lagstiftning och att det är av central betydelse att den lokala lönebildningsprocessen integreras med jämställdhetslagens kartläggningsbestämmelser. Detta kan ske genom att förbundsavtalen – på samma sätt som redan är fallet på vissa avtalsområden – föreskriver att kartläggning och analys av löneskillnader mellan kvinnor och män skall föreligga innan de lokala lönerevisionerna äger rum. En sådan eller liknande formulering skulle öka parternas ansvar samtidigt som sambandet mellan lagens krav och resultatet av lönerevisionen blev tydligt.

Diskriminering på grund av sexuell läggning

Fler män än kvinnor kontaktar *Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning* (HomO) för information om respektive anmälan av diskriminering på grund av sexuell läggning i arbetslivet. Det går dock inte i dag att säga om könsfördelningen speglar de faktiska förhållandena när det gäller diskriminering på grund av sexuell läggning. Regeringen har i december 2002 gett Arbetslivsinstitutet i uppdrag att undersöka förhållandena för homo- och bisexuella i arbetslivet, framför

allt med avseende på upplevd diskriminering, arbetsvillkor och arbetsmiljö. Undersökningen skall särskilt uppmärksamma homo-, lesbiska och bisexuella mäns respektive kvinnors eventuellt olika upplevelser av och reaktioner på diskriminering och andra kränkningar i arbetslivet på grund av sexuell läggning. Uppdraget skall redovisas i maj 2004.

Internationellt arbete inom OECD

Sverige har varit aktivt under 2002 för att påverka att jämställdhetsaspekter tas upp inom OECD:s ram, både inom dess sekretariat och i dess verksamhet, vilket bör ses som en viktig del i Sveriges ambition att förbättra arbetsförhållandena och jämställdheten i de internationella organisationer där Sverige är medlem.

En särskild funktion som jämställdhetssamordnare har bildats inom OECD-sekretariatets ram direkt under en av de fyra biträdande generalsekreterarna. Funktionen skall försöka förbättra könsfördelningen inom sekretariatet och söka få fler kvinnor på högre poster (och fler män på assistentnivå). Koordinatorn arbetar för att få in jämställdhetsaspekter i all OECD:s verksamhet, varvid under det närmaste året främst dess program för småföretagsfrågor och det s.k. hälsoprojektet berörs.

Den svenska OECD-delegationen har varit behjälplig i dessa sammanhang. Bland annat har samordnaren inbjudits in till Sverige för besök på Regeringskansliet och studier av svenska insatser för att få kvinnor till chefsbefattningar, få fler kvinnor som företagare och ökad kunskap om vård och omsorgsarbete och kvinnors hälsa. Delegationen har också initierat ett möte med kvinnor anställda inom sekretariatet för att diskutera önskade åtgärder för ökad jämställdhet.

Delegationen har därutöver aktivt sökt verka för att funktionen och arbetet med jämställdhetsfrågor skall finansieras via den ordinarie budgeten och inte genom frivilliga bidrag; detta mål har dock inte kunnat nås för innevarande budgetperiod varför ansträngningarna att få finansiering på frivillig grund fortsätter.

Resultat sedan 1999

Antalet anmälda arbetssjukdomar har ökat kraftigt, både för kvinnor och män, sedan 1999. Antalet anmälda arbetssjukdomar per 1 000 förvärvsarbetande beroende på belastningsfaktorer var ungefär 50 procent högre för kvinnor (4,3) än för män (2,9) 2001, vilket var oförändrat jämfört med 2000 (7,0 respektive 4,7). Situationen har förbättrats något sedan 1999 då antalet anmälda arbetssjukdomar var 56 procent högre för kvinnor (6,1) än för män 3,9. Antalet anmälda arbetssjukdomar som berodde på sociala/organisatoriska frågor var nära på tre gånger högre för kvinnor (1,7) som för män (0,6) under 2001. Antalet anmälningar var något lägre under 1999–2000. Den var 2,6 gånger högre för kvinnor än för män under 2000 (1,3 respektive 0,5) och 1999 (0,8 respektive 0,3), vilket innebär att situationen har förvärrats något för kvinnorna sedan 1999.

Kvinnor upplevde något högre andel på uttröttning efter dagens slut än män 2001. Två av fem kvinnor hade ont i övre delen av ryggen jämfört

med en av fyra män 2001, vilket är i stort oförändrat jämfört med 1999 (42 respektive 24 procent). En större andel av kvinnorna (29 procent) hade ont i nedre delen av ryggen än män (23 procent) 2001, vilket i stort motsvarande nivån för 1999 (29 respektive 21 procent).

Det var en större andel män (37 procent) än kvinnor (28 procent) som hade kontakt med företagshälsovården under perioden 1997–2001.

Tre av fem (62 procent) rapporterade arbetsolyckor drabbade män under 2001. Ingen större skillnad kan skönjas i jämförelse med 1999 och 2000 (61 respektive 60 procent).

För 2002 riktades 31 procent av Arbetsmiljöverkets besök mot belastningsergonomin. Det kan jämföras med 34 respektive 41 procent av besöken under 2001 respektive 2000. Under 1999 inriktades 18 procent av besöken mot belastningsskador.

Under 2002 har ca 31 procent av alla inspektionsbesök som riktats mot de prioriterade målen i Arbetsmiljöverkets verksamhetsplanering – ca 40 procent av alla inspektionsbesök – har riktats mot riktats mot arbetsställen som har högst risk för negativ stress, som exempelvis omsorg, sjukvård och skola under 2002. Det kan jämföras med vart femte inspektionsbesök (21 procent) under 2001, vilket är ungefär samma nivå (20 procent) som 2000.

Ungefär sju procent av de krav som Arbetsmiljöverket har ställt till arbetsgivare har rört psykosociala frågor under 2000–2002 (7, 8 respektive 7 procent). För 1999 har ungefär 13 procent av kraven ställts mot psykosociala frågor. Kvinnor (17 procent) hade en högre andel tidsbegränsade anställningar än män (14 procent) 2001.

25 Utbildningspolitik (PO 25)

Politikområdet Utbildningspolitik omfattar fem verksamhetsområden; förskoleverksamhet och skolbarnomsorg, barn- och ungdomsutbildning, vuxenutbildning, högre utbildning och studiestöd.

Målet för utbildningspolitiken är att Sverige skall vara en ledande kunskapsnation som präglas av utbildning av hög kvalitet och livslångt lärande för tillväxt och rättvisa. Samhällsförändringarna innebär att individens lärande måste ses som ett livslångt projekt. Därför måste alla – oberoende av kön och etnicitet, socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning och funktionshinder – tillförsäkras en god utbildning av högsta kvalitet genom hela utbildningssystemet. Det är förutsättningen för att skapa såväl ett jämställt och jämlikt samhälle som ekonomisk tillväxt.

Förskola, barn- och ungdomsutbildning och vuxenutbildning

Arbetet för jämställdhet och demokrati är en viktig del av skolans verksamhet. Skolan har länge haft ett tydligt demokratiskt uppdrag och under en 30-års period har det inom skolväsendet bedrivits ett jämställdhetsarbete. Jämställdhet tolkades tidigare främst som att flickor skulle göra inbrytningar på traditionellt manliga områden. Under 1980- och 1990-talet gjordes stora satsningar i form av informations- och

rekryteringskampanjer huvudsakligen riktade mot flickor. Nya studievägar inom gymnasieskolan som barn- och fritidsprogrammet, estetiska programmet och medieprogrammet, vilka mer vänder sig mot flickornas intresseområden har införts under 90-talet. De flesta insatser som görs och åtgärder som vidtas för att främja jämställdheten mellan kvinnor och män är fortfarande främst riktade till flickor. Merparten av insatserna syftar till att få fler flickor att välja tekniska och naturvetenskapliga utbildningar. Sommarkurserna för flickor i teknik, som startade för snart 20 år sedan, är ett exempel, teknikprogrammet med inriktning mot design som inrättades år 2000 är ett annat.

Mål för jämställdhet inom verksamhetsområdet

Under 1980- och 90-talet infördes och utvecklades en mål- och resultatorienterad styrning av skolan. Nya läroplaner har införts och nya kursplaner har fastställts. Skollagen har ändrats många gånger under åren, bl.a. genom att regleringen av särskolan fördes över till skollagen, vuxenutbildningen inordnades 1991 i skollagen, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fördes 1998 över till skollagen och förskoleklassen tillkom 1998/99. Krav på skriftliga årliga kvalitetsredovisningar har tillkommit.

Decentralisering, avreglering och den mål- och resultatorienterade styrningen har medfört att ansvarsfördelningen för olika nivåer i utbildningssystemet – staten, kommunen och de professionella – gjorts tydligare.

Grunden för skolans uppdrag är de grundläggande demokratiska värdena. Målen för skolans jämställdhet finns formulerade i skolans styrdokument skollag, läroplaner och kursplaner. I gällande läroplaner från 1994 och 1998 betonas jämställdhet som värdegrund och demokratifråga.

När det gäller vuxenutbildningen är regeringens mål för utveckling av vuxnas lärande att:

”Alla vuxna skall ges möjlighet att utvidga sina kunskaper och utveckla sin kompetens i syfte att främja personlig utveckling, demokrati, jämställdhet, ekonomisk tillväxt och sysselsättning samt en rättvis fördelning” (prop. 2001/01:72).

Skollagen

Den nuvarande skollagen (1985:1100) trädde i kraft den 1 juli 1986. Av skollagen framgår (1 kap, 2 §) att jämställdhet är ett viktigt mål och uppdrag för samtliga verksamheter:

”Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen i varje skolform skall vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan:

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.”

För vuxenutbildning är motsvarande paragraf 1 kap 9 §:

”Det offentliga skolväsendet för vuxna skall ge vuxna tillfälle att i enlighet med individuella önskemål komplettera sin utbildning. Härigenom skall främst de som erhållit minst utbildning få möjlighet att stärka sin ställning i arbetslivet och i det kulturella och politiska livet. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig varhelst den anordnas i landet.”

Värdegrunden är densamma som för barn och ungdom.

Grundläggande vuxenutbildning är kommunens ansvar. Skollagens elfte kapitel föreskriver att varje kommuninvånare som saknar kunskaper motsvarande grundskolans har rätt att delta i grundläggande vuxenutbildning. Kommunen ansvarar inte bara för att så sker, utan dessutom för att söka upp och motivera den som har rätt till grundläggande vuxenutbildning att också delta i den. Kommunerna har därför en mycket viktig roll när det gäller att nå de män och kvinnor som helt eller delvis saknar grundskolekompetens.

Läroplanerna

Det finns tre läroplaner för det offentliga skolväsendet där värdegrund, uppdrag samt mål och riktlinjer för verksamheterna preciseras. I samtliga läroplaner fastslås att demokratin är grunden för verksamhet och arbete. Jämställdhet ingår i de grundläggande demokratiska värdena och omfattar samtliga skolformer. Alla verksamheter – från förskolan till och med vuxenutbildning – skall motverka traditionella könsroller och könsroller. Alla verksamheter skall, enligt samtliga läroplaner, hävda och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden. ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan skall hålla levande i arbetet med barnen” (Lpfö 98) och som ”skolan skall gestalta och förmedla” (Lpo 94 och Lpf 94). De grundläggande kvaliteter som läroplanen uttrycker skall prägla hela kedjan av styrdokument som program mål, kursplaner och betygskriterier.

Förskolan

1998 års läroplan för förskolan (Lpfö 98) är den senast tillkomna läroplanen. I den fastslås att förskolans verksamhet skall präglas av grundläggande värden och att det handlar om ett etiskt förhållningssätt. ”Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och

jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten...” Att hävda grundläggande värden kräver att värderingar tydliggörs i den dagliga verksamheten. Verksamheten skall bedrivas i demokratiska former och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för att de på sikt aktivt skall delta i samhällslivet.

Under avsnittet *Saklighet och allsidighet* behandlas könsroller och könsmönster:

”Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsmönster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.”

Ungdomsskolan och vuxenutbildningen

De två läroplanerna – Läroplanen för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen (Lpo 94) och 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) – anger att skolan skall:

”främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning. Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.”

Angående rättigheter och skyldigheter har skolan följande uppgifter enligt Lpo 94 respektive Lpf 94:

- att ”klargöra för elever och föräldrar vilka mål utbildningen har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har.”
- att ”aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.”

För båda läroplanerna gäller att det inte är:

”tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den skall utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar.”

Andra nationella styrdokument

Vid den senaste omarbetningen av grundskolans kursplaner utvecklades och konkretiserades värdegrunden. Kursplanerna, som regeringen fastställer för grundskolan, tar nu upp värdefrågorna på ett tydligare sätt.

Programmål för varje gymnasieprogram fastställs av regeringen. De utgör utgångspunkten för planeringen av utbildningen i sin helhet. Det är i kursplanerna som läroplan och programmål konkretiseras och där målen för utbildningen i varje enskilt ämne anges.

Den övervägande delen av vuxenutbildningen på grundläggande eller gymnasial nivå arrangeras av kommunerna. Utbildningen bedrivs inte inom program varför programmål saknas. Däremot lyder den kommunala vuxenutbildningen under samma kursplaner som ungdomsskolan. Viss kommunal utbildning såsom svenska för invandrare, liksom utbildningar som inte bedrivs i kommunal regi, har dock egna styrdokument. Samtliga dokument behandlar demokrati- och värdegrundsfrågorna.

Indikatorer inom området

I ett mål- och resultatorienterat utbildningssystem krävs kontinuerlig kunskap om effekterna av investeringar och den resultatmässiga utvecklingen i relation till verksamhetens mål. Indikatorer eller resultatmått skall fungera som hjälpmedel för att följa kunskapsutvecklingen, identifiera problemområden, underlag för erfarenhetsutbyte och för att kunna följa förändringar över tid. Uppföljningssystemet för förskolan, skolan och vuxenutbildningen omfattar uppgifter om barn, elever, studerande, personal, kostnader samt betyg och resultat på nationella prov. Därutöver finns regelbundet återkommande studier som attitydundersökningarna (genomförda 1993/94, 1997 och 2000) samt de nationella utvärderingarna av grundskolan (genomförda 1992 och 1995) och den som planeras för 2003. De nationella utvärderingarna av grundskolan omfattar bland annat kunskapsmätningar i alla ämnen.

Insatser och vissa resultat sedan 1999

Regeringens arbete för jämställdhet i skolan har som en följd av signaler om kränkande behandling och sexuella trakasserier i skolorna bland annat inriktats mot insatser för att motverka kränkande behandling. Skollagen skärptes och förtydligades 1998. Rektors och lärares ansvar har förstärkts i både läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) och läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94).

Skolministern proklamerade 1999 som värdegrundsår. Läroplanernas grundläggande värden sattes i fokus för att bekämpa mobbning, sexuella trakasserier, våld, främlingsfientlighet, rasism och andra former av bristande respekt för människors lika värde. Ett värdegrundsprojekt tillskapades för att bedriva arbetet med att lyfta fram skolans demokratiska uppdrag. Främsta målgrupp var barn och ungdomar, därefter lärare, övrig skolpersonal, rektorer, föräldrar och kommunpolitiker. Värdegrundsprojektet genomförde bl.a. nationella konferenser och producerade material som behandlade jämställdhet, kvinnoyn och demokrati.

Som resultat av värdegrundsprojektet satsar regeringen t.o.m. 2003 sammanlagt 12 miljoner kronor på två nationella värdegrundscentrum för att bredda och höja skolans kunskapsbas och kompetens samt för att göra forskning och forskningsresultat inom värdegrundsområdet tillgänglig.

Värdegrundscentrumerna, det ena vid Göteborgs universitet och det andra vid Umeå universitet i samverkan med Ersta Sköndal högskola har fördelat medel till kommuner för insatser på lokal nivå som syftar till att stärka flickors självförtroende. Insatserna utgår från ett främjandeperspektiv.

Statens skolverk har haft ett regeringsuppdrag att granska hur skolorna bedriver sex- och samlevnadsundervisning, främst ur ett jämställdhetsperspektiv. Grund- och gymnasieskolor i 20 kommuner granskades, och som ett resultat av kvalitetsgranskningen gjordes ändringar i kursplanen för grundskolan i de samhällsorienterande ämnena. För att betona vikten av värdefrågor i samband med undervisningen om samlevnad ingår nu att diskutera och reflektera över begrepp som identitet, sexualitet, kärlek och jämställdhet. Sedan tidigare ingår i kursplanen för de naturorienterande ämnena och biologi kommentarer om undervisningen i sex och samlevnad.

Statens skolverk har kartlagt förekomsten av rasism, etnisk diskriminering, sexuella trakasserier, homofobi och könsrelaterad mobbning samt analyserat och redovisat insatser som behöver vidtas. Kartläggningen visar att pojkar behandlar andra illa oftare än flickor. Flickor känner sig dock mer utsatta än pojkar för i stort sett alla former av kränkningar i skolan. Många kränkningar har etnisk karaktär och fler elever med utländsk bakgrund upplever sig utsatta än de med svenskt ursprung. Sexuella trakasserier är oftast verbala men även sexuella erbjudanden förekommer, då oftast från andra elever men även från lärare. Statens skolverks slutsatser är att ökad vuxentäthet skapar färre kränkningar, särskilt när det gäller sexuella och etniska trakasserier. Goda relationer och ett gott klimat på skolan påverkas av hur personalen samverkar och kommunicerar med varandra. Kartläggningen har också visat att ett långsiktigt arbete mot kränkande behandling ger resultat i form av ökad trygghet och trivsel.

Med utgångspunkt från propositionen *Hälsa, lärande och trygghet* (prop. 2001/02:14) har Statens skolverk i uppdrag att fördjupa kommunernas och skolornas kunskap om sambanden mellan lärande, värdegrund och hälsa. Statens skolverk har även haft ett uppdrag att i samverkan med Arbetsmiljöverket utreda och ge förslag till utformning av statistikuppföljningar av flickors och pojkars ohälsa och arbetsmiljö inom skolväsendet.

Pedagogiska resurspersoner i jämställdhet utbildas fr.o.m. år 2002 för att stärka och stödja kommunernas och skolornas kunskap och kompetens på jämställdhetsområdet. Ambitionen är att det 2004 skall finnas minst en sådan resursperson i varje kommun. Dessa lärare/pedagoger ("genuspedagoger") skall arbeta med jämställdhetsfrågor i den pedagogiska praktiken för att höja kvaliteten och öka måluppfyllelsen. Utbildningen bedrivs, på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling, av de nationella värdegrundscentrumerna vid Göteborgs och Umeå universitet. Såväl förskolan som grund- och gymnasieskolan är representerade. Genom arbetet skall deltagarna få kompetens att genomföra förändringar i förskolans och skolväsendets jämställdhetsarbete.

Myndigheten för skolutveckling har också i uppdrag att ta fram lärande exempel på hur skolor och kommuner, i samverkan med organisationer

och myndigheter, arbetar med jämställdhet och social och etnisk mångfald. Socialt utsatta flickors situation skall särskilt uppmärksammas. Uppdraget redovisas hösten 2003.

Hösten 2002 fick Statens skolverk i uppdrag av regeringen att förbättra kunskapen om situationen för utsatta flickor och pojkar i familjer med hederstänkande. Regeringen avsatte 2 miljoner kronor för uppdraget som också inkluderade informationsinsatser, samverkan med andra berörda myndigheter och organisationer samt kompetensutveckling av skolledare, lärare och personal inom hälsoområdet i grund- och gymnasieskolan. Myndigheten för skolutveckling, som övertog uppdraget den 1 mars 2003 redovisade den första delen – ett referensmaterial för lärare – i april 2003. Detta stödmaterial skall distribueras till skolorna till skolstarten 2003. Materialet innehåller bl.a. lärande exempel från olika skolor och handfasta råd om hur skolorna kan agera vid en akut konflikt.

Rektorerna deltar i kompetensutveckling om läroplanernas värdegrundsuppdrag samt de områden som avser bl.a. etnisk och sexuell relaterad mobbning samt homofobi. Statens skolverk genomför i samverkan med Rektorsutbildningen en kompetensutveckling som också vänder sig till förtroendevalda och förvaltningschefer. Statens skolverk skall också redovisa hur frågorna uppmärksammas i rektorernas kompetensutveckling. Från och med januari 2002 bedrivs utbildningen vid åtta lärosäten på uppdrag av Statens skolverk. Utbildningen syftar till att rektorerna skall utveckla och tillämpa ett demokratiskt, lärande och kommunikativt ledarskap som tar sin utgångspunkt i läroplanerna.

Nordiska Ministerrådet har i sin femåriga handlingsplan för det nordiska skolsamarbetet för perioden 2000 till 2004 lyft fram värdegrund och kultur i skolan som en av fyra huvuduppgifter. Under hösten 2002 genomfördes konferenser i alla nordiska länder. I september 2002 genomfördes den andra av de nordiska konferenserna i Stockholm på det gemensamma nordiska temat *Demokrati i skolans vardag*. Den svenska konferensen fokuserade på kön, klass och etnicitet.

Kunskapslyftet, den femåriga satsningen på vuxenutbildning under perioden 1997–2002, hade vuxna arbetslösa med kort tidigare utbildning som främsta målgrupp. Eftersom långt färre män än kvinnor deltar i vuxenutbildningen har en av målsättningarna varit att öka mäns deltagande. Många kommuner har därför genomfört riktade satsningar för att nå fler män. Dessutom bedriver kommuner och fackliga organisationer uppsökande verksamhet, ofta i samverkan, som syftar till att särskilt motivera korttidsutbildade att delta i vuxenutbildning. Eftersom kvinnor av olika skäl söker sig till utbildning är den uppsökande verksamheten av särskilt stor betydelse för att få fler män att studera. Sedan 1997 avsätter regeringen medel (50 miljoner kronor för budgetåret 2003) till fackliga och andra organisationer för att bl.a. bedriva uppsökande verksamhet. Av de medel som kommunerna erhöll under kunskapslyftet skulle tio procent gå till särskilda insatser. Dessa utgjordes inte sällan av uppsökande verksamhet. År 2000 bedrev eller planerade tre fjärdedelar av kommunerna sådan verksamhet. Sedan 1998 är tendensen att andelen män i den kommunala vuxenutbildningen ökar, på grundläggande såväl som på gymnasial nivå.

Statens skolverk skall även rapportera sina insatser för att stimulera kommunerna att rekrytera korttidsutbildade män respektive kvinnor till

grundläggande och gymnasial vuxenutbildning. Bl.a. har ett särskilt projekt för att stödja kommunerna i deras arbete med rekrytering av personer med kort tidigare utbildning startats. Projektet omfattar för närvarande 35 kommuner. Eftersom endast hälften så många män som kvinnor i dag deltar i kommunal vuxenutbildning är det särskilt angeläget att motivera fler män.

Från och med 2003 finns ett särskilt rekryteringsbidrag för vuxenutbildning. Avsikten är att rekrytera korttidsutbildade vuxna som är studieovana och som annars inte skulle ha sökt sig till utbildning. Detta bidrag är av särskild betydelse för att rekrytera fler män till vuxenutbildningen.

Personal och ledarskap

Antalet kvinnor på skolledarbefattningar i grund- och gymnasieskolan har under 1990-talet ökat dramatiskt, till en stor del beroende på strukturella förändringar och kommunaliseringen av skolväsendet. Inom ett yrkesområde som i flera hundra år varit förbehållet män, utgör i dag kvinnorna en majoritet. Enbart under femårsperioden 1991-1995 ökade andelen kvinnor bland rektorerna från 16 till 50 procent. Nu utgör kvinnor 64 procent bland skolledarna inom grundskolan och 38 procent inom gymnasieskolan.

Högre utbildning och forskning

Riksdagen har i lag fastställt att jämställdhet mellan kvinnor och män alltid skall iakttagas och främjas i universitetens och högskolornas verksamhet. Det huvudsakliga ansvaret för jämställdhetsarbetet vilar på lärosätena. Regeringen har därutöver ställt upp ytterligare jämställdhetspolitiska mål som skall gälla inom högskoleverksamheten.

Högskoleverket (HSV) har enligt förordning (1995:945) med instruktion för Högskoleverket i uppgift att inom sitt verksamhetsområde verka för jämställdhet. Som referensgrupp finns även Högskoleverkets jämställdhetsråd som har till uppgift att särskilt arbeta med dessa frågor och fungera som idégivare och förslagsgrupp.

Tillträde till grundläggande högskoleutbildning

Tillträdesreglerna kännetecknas av att vara ett generellt system som är lika för alla. Alla som uppfyller fastställda behörighetsvillkor konkurrerar – inom ramen för den urvalsgrupp de söker i – på lika villkor till utbildningsplatser.

Enligt 7 kap. 10 § högskoleförordningen (1993:100) får vid i övrigt likvärdiga meriter urval göras med hänsyn till kön i syfte att förbättra rekryteringen av studenter från det underrepresenterade könet.

Universitet och högskolor präglas, precis som samhället i stort, av en könsstrukturerad ordning. Detta tar sig bland annat uttryck i könsfördelningen i olika lärarkategorier. Inte minst märks det bland professorerna där kvinnorna inom de flesta verksamhetsområden befinner sig i kraftig minoritet. För att komma tillrätta med detta problem och för att stimulera ett långsiktigt och systematiskt jämställdhetsarbete inom högskolan fastställde regeringen rekryteringsmål för professorer vad avser kvinnor respektive män första gången för perioden 1997–1999 (prop. 1997/98:1). Målen har förnyats för perioden 2001–2004 och innebär att universitet och högskolor har i uppdrag att vid rekrytering av professorer rekrytera minst det antal kvinnor som professorer som regeringen har fastställt för respektive universitet och högskola. Regeringens nationella mål, angivet i propositionen *Högskolans ledning, lärare och organisation* (prop. 1996/97:141), är att andelen kvinnor bland professorerna skall vara minst 25 procent av det totala antalet professorer 2008. År 2001 utgjorde kvinnor 14 procent av antalet professorer.

Universiteten och högskolorna har även i uppdrag att lokalt ställa upp rekryteringsmål för andelen kvinnor inom samtliga lärarkategorier. Målen och utfallen av dem skall redovisas till regeringen.

Regeringens långsiktiga målsättning, beskrivet i propositionen *Den öppna högskolan* (prop. 2001/02:15), är att 50 procent av en årskull skall ha börjat studera på högskolan vid 25 års ålder. En jämn könsfördelning i högskolan är betydelsefull för såväl utbildningen som arbetslivet. I dag är andelen män bland högskolenybörjarna 42 procent. Andelen kvinnor bland studenterna i grundutbildningen har ökat från 57 procent 1997 till 60 procent 2001. Kvinnorna dominerar särskilt bland de äldre studentgrupperna. På forskarutbildningen är andelen kvinnor lägre än andelen män.

Universitet och högskolor har i uppdrag att redovisa vilka särskilda åtgärder de vidtagit för att få en jämnare könsfördelning i både grund- och forskarutbildningar med ojämn könsfördelning, vid rekrytering och befordran av lärare och vid rekrytering av dekaner, prefekter, studierektorer eller motsvarande.

Könsbundna studieval

Studenternas studieval är fortfarande i stor utsträckning könsbundna. Tydligast märks detta inom lärar- och vårdutbildningar och inom vissa tekniska och naturvetenskapliga utbildningar. Exempelvis utgjorde kvinnorna 90 procent av de studenter som påbörjade utbildningar till förskollärare och fritidspedagoger läsåret 2000/01. Regeringens målsättning är att könsfördelningen på utbildningarna skall vara jämn och ställer därför krav på högskolorna att vidta åtgärder för att uppnå förändringar. Lärosätenas årsredovisningar visar att störst insatser görs för att öka andelen kvinnor på mansdominerade utbildningar.

En fjärdedel av alla kurser har en jämn könsfördelning, dvs. en könsfördelning där andelen män respektive kvinnor ligger i intervallet 40 till 60 procent. Förändringarna är små mellan åren, men det går att skönja en

positiv trend. Läsåret 2000/2001 läste 34 procent av studenterna på kurser med mycket ojämn könsfördelning, dvs. med en könsfördelning i intervallet 20 till 80 procent. Detta innebar en minskning med tre procent från föregående år.

Regeringen anser att det är angeläget att redan på grundutbildningsnivån motverka ett system som reproducerar stereotypa mönster och attityder kring kön. Det är därför av stor vikt att lärosätena dels gör riktade insatser på utbildningar med ojämn könsfördelning, dels i sitt generella rekryteringsarbete beaktar könsaspekten.

Utbildningens innehåll

Innehållet i den högre utbildningen fastställs huvudsakligen av universiteten och högskolorna själva. Regeringen ställer emellertid upp generella mål för olika utbildningar i högskoleförordningen (1993:100, bilaga 2). Som en följd av propositionen *Kvinnofrid* (prop. 1997/98:55) infördes för ett antal yrkesutbildningar målbeskrivningar gällande jämställdhetsaspekter. Även inom andra utbildningar kan jämställdhets- och genusperspektiv ha stor betydelse.

Regeringen ställer i regleringsbrev upp mål gällande högskolepedagogisk utbildning för lärare. I utbildningarna skall jämställdhets- och genuskunskap ingå.

Indikatorer

I regleringsbrev för universiteten och högskolorna ställer regeringen upp återrapporteringskrav för jämställdhetsaspekter. Lärosätena skall årligen för respektive vetenskapsområde redovisa andelen kvinnor och män i grundutbildningen och i forskarutbildningen samt samtliga anställningskategorier. De skall också redovisa såväl andelen kvinnor bland de nyrekryterade professorerna som andelen kvinnor bland nyrekryterade lärare inom samtliga lärarkategorier.

Även när det kommer till forskarutbildningen skall denna rapporteras könsuppdelat gällande bland annat omfattning och inriktning. Vidare skall rapporteringen vara könsuppdelad gällande doktorander vid forskarskolor. HSV sammanställer årligen statistik från universitet och högskolor både angående studenter och utbildningar och personalsammansättning.

Vad gäller studiestöd ansvarar Centrala Studiestödsnämnden (CSN) för den officiella statistiken. I den övervägande delen av tabellerna redovisas uppgifterna könsuppdelade. Statistiken rör antal studerande på grundskole-, gymnasie- och eftergymnasial nivå uppdelat på stödformer.

Könsfördelning

Den skeva könsfördelningen inom högskolan kommer till uttryck inte bara bland studenter och undervisande personal, utan är också framträdande inom högskolans ledning. Andelen kvinnor bland rektorerna är låg och även på andra ledande positioner är kvinnorna i minoritet.

Regeringen ser allvarligt på detta och tar också fasta på den låga andelen kvinnor bland rektorerna i propositionen *Den öppna högskolan* (prop. 2001/02:15). Från den 1 juli 2002 ställs krav på lärosätenas styrelser att så långt som möjligt ta fram såväl kvinnor som män som kandidater när rektor och prorektor skall tillsättas. Vid rektorstillsättningar skall styrelserna även redovisa hur jämställdhetsaspekten har beaktats. På det viset bygger regeringen in ett medvetande i processen utan att för den delen detaljstyra högskolans valprocedur.

Vidare har 32 professurer inrättats för att åstadkomma jämnare könsfördelning med stöd av förordning (1995:936) om vissa anställningar som professor och forskarassistent i jämställdhetssyfte. EG-rätten försvårar ytterliggare liknande insatser.

Bland högskolans undervisande personal har andelen kvinnor ökat inom samtliga tjänstekategorier. Andelen kvinnor bland professorerna har ökat från 12 procent 1999 till 14 procent 2001. Det förekommer emellertid stora skillnader mellan olika vetenskapsområden.

År 1999 infördes nya bestämmelser gällande anställning och befordran av lärare inom högskolan. Denna reform har utvärderats av HSV (HSV:s rapportserie 2003:3R). Andelen kvinnor bland landets professorer hade mellan 1999 och 2001 ökat med 22 procent. Av dem som befordrades till professorer under perioden 1999–2001 var 23 procent kvinnor. Av de sökande hade 62,5 procent av kvinnorna och 59 procent av männen befordras. Betydligt färre kvinnor än män har ansökt om att bli befordrade, men de som sökt har alltså blivit befordrade i samma utsträckning.

Den sneda könsfördelningen på vissa utbildningar har minskat något, framför allt på områden där kvinnor är underrepresenterade. Inom det tekniska området har andelen kvinnor ökat från 18 procent till 26 procent under en tioårsperiod. På utbildningar där män är starkt underrepresenterade, t.ex. vårdutbildningar, har utvecklingen mot en jämnare könsfördelning varit mer begränsad. Inom forskarutbildningen har andelen kvinnor som examinerats som doktorer ökat från 37 procent 1999 till 41 procent i dag.

Utbildning av undervisande personal

Som ett led i att säkerställa hög pedagogisk kompetens och medvetenhet bland högskolans lärare har högskolepedagogisk utbildning blivit obligatorisk för nyanställda lektorer och adjunkter. Även doktorander skall genomgå en inledande pedagogisk utbildning. I denna utbildning skall jämställdhets- och genuskunskap ingå. Regeringen framhåller också att jämställdhets- och genuskunskap bör ingå i utbildningar för forskarhandledare. Kraven på utbildning i jämställdhets- och genuskunskap grundar sig bland annat i behovet av att lärare har tillräckliga kunskaper för att kunna anlägga ett genusperspektiv i undervisningen. Det leder sannolikt även till ökad medvetenhet om jämställdhet överlag.

HSV har på regeringens uppdrag att inom sitt verksamhetsområde verka för jämställdhet mellan kvinnor och män. Ett exempel på detta arbete är den utvärdering av universitetens och högskolornas arbete med bland annat jämställdhet som HSV presenterade 2000 (HSV:s rapportserie 2000:8 R). I samband med rapporten lyftes även goda

exempel fram för att kunna användas vid andra lärosäten (HSV:s rapportserie 2000:9 R). Utvärderingen visade att genusperspektivet sakta sprider sig inom lärosätena men att avgörande för utvecklingen är lärarnas kunskaper. HSV har även undersökt universitetens och högskolornas åtgärder mot sexuella trakasserier (HSV:s rapportserie 2000:17 R).

I propositionen *En förnyad lärarutbildning* (prop. 1999/2000:135) uppdras åt varje högskola med lärarutbildning att anlägga ett köns- perspektiv på utbildningen. Högskolorna skall även utveckla lärar- studenternas medvetenhet och kunskap om jämställdhetsfrågornas betydelse i sitt framtida arbete. För att vidga kunskapen om jämställdhet i lärandet m.m. har HSV fått i uppdrag att stimulera vidareutvecklingen av lärarutbildningen i dessa avseenden.

Rådet för högre utbildning inom HSV har genom förändringar föreslagna i propositionen *Den öppna högskolan* (prop. 2001/02:15) fått en större roll att verka för pedagogisk utveckling. En aspekt som rådet särskilt skall arbeta med är jämställdhet och genusperspektiv i undervisningen.

Skydd mot diskriminering

I diskrimineringshänseende har studenter tidigare varit en svag grupp då specifik lagstiftning i stora delar har saknats. För att stärka diskrimineringskyddet och för att motverka förekomsten av diskriminering och trakasserier tog regeringen initiativ till en ny lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan vilken trädde i kraft den 1 mars 2002. Genom lagen ges studenter skydd mot diskriminering på grund av könstillhörighet, etnisk tillhörighet, sexuell läggning och funktionshinder. Skyddet mot sexuella trakasserier har stärkts och högskolans utredningsplikt har blivit starkare.

Forskning och forskarutbildning

Genusforskning liksom kvinno- och mansforskning bedrivs runt om i landet. Vid flera universitet och högskolor finns centra/fora för genus- och kvinnovetenskap som är betydelsefulla för att utveckla forskningen och rekrytera forskare och doktorander. Regeringen har instiftat 18 tjänster, varav sex professorer, med inriktning mot genusforskning. En central organisation inom genusforskningen är Nationella sekretariatet för genusforskning.

Tillsammans med Nationella sekretariatet för genusforskning ger HSV:s jämställdhetsråd ut en skriftserie om genusforskning i olika ämnen. Hittills har man gett ut skrifter i juridik, teknikvetenskap, arkeologi, socialantropologi, kulturgeografi och psykologi. Syftet med skrifterna är att stimulera fortsatt utveckling av genusforskning på olika områden.

Regeringen har, efter förslag i propositionen *Forskning och förnyelse* (prop. 2000/01:3), inrättat 16 forskarskolor, varav en för genusvetenskap vid Umeå universitet. Samtliga forskarskolor skall enligt propositionen

aktivt sträva efter att en jämn könsfördelning uppnås. bl.a. genom att använda sig av möjligheten att tillämpa positiv särbehandling.

Regeringen har tillkallat en särskild utredare som skall utreda vissa frågor rörande forskarutbildningen och perioden efter doktorsexamen. Utredaren skall bl.a. analysera och utvärdera hur rekrytering, urval och antagning till forskarutbildningen fungerar, analysera handledningens och handledarens roll och funktion samt granska effekterna av de förordningsändringar för forskarutbildningen som genomfördes 1998. Utredaren skall föreslå förändringar av gällande regler, om så bedöms nödvändigt, för att säkerställa en effektiv och rättssäker forskarutbildning. Vidare skall utredaren kartlägga hur perioden efter doktorsexamen ser ut och analysera forskares möjligheter till meritering och karriär.

Utredaren skall i sitt arbete och i sina förslag beakta jämställdhetsaspekter. I detta ingår särskilt att analysera eventuella skillnader i villkor för nydisputerade kvinnor och män under den så kallade postdoktorala perioden. Utredningen planeras bli klar den 31 december 2003.

Studentinflytande

Regeringen lade 1999 fram propositionen *Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan* (prop. 1999/2000:28). Propositionen präglas av en syn på studenter som medaktörer i högskolan och vikten av studentinflytande poängteras. Studentengagemang har visat sig vara ett verkningsfullt instrument mot ojämställdheten i högskolan. Det reglerade studentinflytandet har givit studenter en stark institutionell position att driva jämställdhetsfrågor ifrån. Mycket av det arbete som har ägt rum för att jämställa såväl utbildningens innehåll som miljön vid lärosätena har initierats från studenthåll.

Ohälsa

Uppgifter om sjukfrånvaro visar att andelen långtidssjukskrivningar ökar särskilt bland kvinnor som doktorerar. Regeringen har tillsatt en utredning om forskarutbildningen och perioden efter doktorsexamen. I kommittédirektiven (dir. 2002:148) ger regeringen utredaren i uppdrag att beakta jämställdhetsaspekter i arbetet. Bland annat skall antagningsprocessen utvärderas liksom handledarens roll och funktion.

Studiestödet

Studiestödet i form av bidrag och lån är en del av utbildningspolitiken och skall bidra till att förverkliga målen för detta område. Studiestödet skall verka rekryterande och därmed bidra till ett högt deltagande i utbildningen. De skall vidare ha en utjämnande verkan mellan individer och grupper i befolkningen och därmed bidra till ökad social rättvisa. Systemet bör omfatta alla studerande i reguljär utbildning och fungera rekryterande av såväl unga som äldre, såväl arbetslösa som anställda och oavsett kön. Verksamheten skall bidra till att personer kan studera utan att begränsas av sina ekonomiska resurser eller av funktionshinder.

Studiemedelssystemet är, trots variationerna i studerandesammansättningen i fråga om bl.a. ålder, kön och utbildningsbakgrund, generellt till sin karaktär. Alla som omfattas av systemet har i princip rätt till lika stort studiestöd under studietiden.

Ett reformerat studiestödssystem infördes den 1 juli 2001. Reformen innebär bl.a. att flera olika vuxenstudiestöd har upphört eller kommer att upphöra för att istället införlivas i det generella systemet. Ett nytt bidrag, det s.k. rekryteringsbidraget, inriktat på personer som har kort tidigare utbildning och är eller riskerar att bli arbetslösa eller är funktionshindrade, samt visat sig särskilt svåra att rekrytera till studier, infördes den 1 januari 2003. Principen för dessa stöd är att de på lika villkor skall kunna utnyttjas av såväl kvinnor som män.

Studiestödssystemet är ett medel för att nå de utbildningspolitiska målen. Någon studie av studiestödssystemets specifika bidrag till måluppfyllelsen inom utbildningspolitiken, och till samhällsutvecklingen i stort, har inte gjorts. Statistik visar dock att av studiestödstagare på olika utbildningsnivåer är kvinnorna fler än männen på samtliga nivåer. Detta kan emellertid inte påverkas genom studiestödssystemet.

26 Forskningspolitik (PO 26)

Målet för politikområdet är att Sverige skall vara en ledande forskningsnation där forskningen bedrivs med hög vetenskaplig kvalitet. Jämställdhet inom forskning är en förutsättning för kvalitet och effektivt resursutnyttjande, där både kvinnors och mäns kapacitet och kompetens skall tas till vara. Brister i jämställdhet kan antas orsaka kvalitets- och kunskapsförluster inom forskningen. Nyskapande och kreativ forskning kräver att både kvinnors och mäns erfarenheter tas till vara och bildar utgångspunkt för frågeställningarna. Forskningskapacitet finns i samma grad hos kvinnor och män. Erfarenheter, kunskaper, värderingar och intresseinriktningar kan skilja mellan könen och bl.a. leda till att kvinnor och män ställer olika frågor till materialet.

Samtliga myndigheter inom politikområdet har enligt sin instruktion till uppgift att arbeta för jämställdhet inom sitt verksamhetsområde. Samtliga myndigheter skall i sina årsredovisningar rapportera sina insatser. Det är dock viktigt att notera att de personer som får projekt- och forskningsbidrag inom politikområdet forskning, är verksamma och har oftast sina tjänster inom politikområdet utbildning.

Målet för forskningsråden *Vetenskapsrådet*, *Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande*, *Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap* samt *Verket för innovationssystem* är att de aktivt skall arbeta för jämställdhet samt nå en jämnare könsfördelning inom den egna beredningsorganisationen och vid fördelning av forskningsstöd.

Råden rapporterar könsfördelningen inom sina beredningsorganisationer både som helhet och per ämnesråd och prioriteringskommitté. Det finns könsuppdelad statistik avseende forskningsansökningar, beviljandegrad och forskningsstödet fördelning av medel. För att nå målen krävs att myndigheternas interna organisation, rutiner och kontakter med andra aktörer inom forskningssamhället fungerar.

Löpande bevakning och statistikinsamling samt uppföljning och analys av området är en förutsättning för att kunna följa regeringens uppdrag i jämställdhetsfrågan.

Ett annat mål som råden har är att verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen. Syftet med detta mål är att produktionen av ny kunskap inom olika områden skall gälla såväl kvinnor som män. I ansökningarna till råden måste forskarna ange om man tagit ställning till genusperspektiv i projektansökningen.

Regeringen lägger fram en forskningspolitisk proposition per mandatperiod. Som ett av underlagen inför denna proposition uppdrar regeringen till universitet, högskolor, forskningsråd och andra forskningsmyndigheter att utarbeta s.k. forskningsstrategier. I uppdraget ingår för myndigheterna att redovisa sina strategier avseende jämställdhet inom sitt verksamhetsområde samt arbetet med integrering av genusperspektivet i forskning och forskningsutbildning.

27 Mediepolitik (PO 27)

Målet är att stödja yttrandefrihet, mångfald, massmediernas oberoende och tillgänglighet samt att motverka skadliga inslag i massmedierna.

Politikområdet mediepolitik omfattar dagspress, radio och television samt skydd av barn och ungdom från skadligt innehåll i massmedierna.

I sändningstillstånden till public service-företagen Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och Sveriges Utbildningsradio AB, som gäller under perioden 2002–2005, sägs att programföretagen skall erbjuda ett mångsidigt programutbud som kännetecknas av hög kvalitet. I propositionen *Radio och TV i allmänhetens tjänst 2002–2005* (prop. 2000/01:94) har regeringen uttalat att programverksamheten i såväl utformning som i innehåll bör utgå från ett perspektiv präglad av jämställdhet mellan kvinnor och män. I sändningstillstånden till Sveriges Radio och Sveriges Television sägs vidare att nyhetsförmedling och samhällsbevakning skall ha olika perspektiv, så att händelser speglas utifrån olika geografiska, sociala och andra utgångspunkter. I propositionen uttrycks att de olika perspektiven t.ex. handlar om kön, etnicitet och social tillhörighet.

När det gäller medieanvändning visar Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2002 att den bruttotid som ägnas åt medier skiljer sig lite åt mellan kvinnor och män. Detsamma gäller förhållandet mellan olika medier. Radio får en något mindre andel av männens än av kvinnornas tid, lika så med böcker och populär-/facktidskrifter. Männerna ägnar något mer tid åt dagstidningar, TV och Internet än kvinnorna.

I Våldsskildringsrådets skriftserie publicerades 2000 antologin *Tusen flickor om film och våld*. Antologin innehåller dels artiklar av forskare inom området, dels intervjuer med flickor mellan 16 och 20 år om deras filmvanor och syn på film och våld.

Sedan år 2000 finns i regleringsbrev för myndigheterna på medieområdet ett allmänt mål som rör både det externa och interna jämställdhetsarbetet:

”Målet är att främja en samhällsutveckling som kännetecknas av social jämlikhet, jämställdhet mellan kvinnor och män, respekt och tolerans och där etnisk, och kulturell, språklig och religiös mångfald tillvaratas som en positiv kraft samt att bidra till minskad diskriminering, främlingsfientlighet och rasism.”

28 Kulturpolitik (PO 28)

Kulturpolitik omfattar frågor om teater, dans och musik; bibliotek, litteratur, läsande och språket; bild, arkitektur och form; film; konstnärernas villkor; arkiv; kulturmiljö; museer och utställningar; trossamfund; forskning inom kulturområdet samt konstområdesövergripande verksamhet.

Mål för jämställdhet inom politikområdet

Ett av målen för den nationella kulturpolitiken, som fastslogs i och med regeringens proposition *Kulturpolitik* (prop. 1996/97:3), är alla människors möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande; det så kallade jämlikhetsmålet. Syftet är att utjämna skillnaderna i kulturaktivitet mellan olika grupper i samhället, exempelvis skillnaderna mellan kvinnor och män. Fortfarande består traditionella sociala mönster i kulturaktiviteterna i vilka kvinnor är mer aktiva än män, enligt regeringens skrivelse *Kultur och delaktighet* (skr. 2001/02:176). Med undantag för bokläsning ökar dock männen sitt deltagande i olika kulturaktiviteter.

Samtidigt finns det en annan del av kulturen som rör de konstnärliga uttrycksformerna. Ett av de nationella kulturpolitiska målen omfattar just vårt fysiska kulturarv. Där betonas att kulturarvet inte är neutralt, utan att kulturarvssektorn har ett ansvar för att belysa köns- och jämställdhetsperspektiven. Även utövande konstnärers situation måste ses ur ett jämställdhetsperspektiv, vilket tar sig uttryck i mål och återrapporteringskrav till myndigheterna.

Sedan 2000 finns i regleringsbrev för Kulturdepartementets myndigheter ett allmänt mål som rör både det externa och interna jämställdhetsarbetet:

”Målet är att främja en samhällsutveckling som kännetecknas av social jämlikhet, jämställdhet mellan kvinnor och män, respekt och tolerans och där etnisk, kulturell, språklig och religiös mångfald tillvaratas som en positiv kraft samt att bidra till minskad diskriminering, främlingsfientlighet och rasism.”

Litteraturpolitik – Läs för mig pappa!

Läsvaneundersökningar utförda av Kulturrådet visar på ett klart samband mellan läsvanor å ena sidan och kön, ålder och utbildning å andra sidan. Kvinnor läser mer än män, flickor mer än pojkar, yngre mer än äldre, högtbildade mer än lågutbildade.

Inom ramen för *En bok för allas* verksamhet bedrivs läsfrämjande verksamhet. Ett av projekten heter *Läs för mig, pappa!*. Syftet med projektet är att få män inom LO:s fackförbund att läsa mer böcker. Pappor som läser är för många barn den enda manliga förebilden när det gäller att visa att berättelser, böcker och läsning också hör till männens värld. Förmågan att bruka orden och språket betyder alltmer i dagens och framtidens samhälle.

Läs för mig, pappa! är ett samarbete mellan Kommunalarbetsförbundet, Metallindustriarbetareförbundet, SEKO – facket för service och kommunikation, Hotell och Restaurang Facket samt ABF (Arbetarnas Bildningsförbund) och *En bok för alla*. *Läs för mig, pappa!* stöds med medel från Kultur i Arbetslivet, som utbetalas av Kulturrådet.

Film

Sedan 2000 är ett av de övergripande målen för statens filmstöd att förbättra villkoren för de kvinnor som är filmskapare. Bakgrunden är att dominansen av män bland de filmskapare som fått stöd har varit mycket stor. Regeringen har som ett förtydligande därefter beslutat att ett mål för statens filmstöd under budgetåret 2003 skall vara att öka andelen kvinnor bland de filmskapare som får produktionsstöd. *Stiftelsen Svenska Film-institutet* (SFI) har samtidigt fått i uppdrag att redovisa åtgärder som vidtagits för att uppnå målet samt att redovisa andelen kvinnor och män som fått produktionsstöd och andra former av filmstöd.

Filminstitutet publicerade under hösten 2002 boken *Män, män, män och en och annan kvinna* (redaktör Vanja Hermele), som en uppföljning av 2001 års seminarium *Makt, kön och pengar*. I boken diskuteras hur filmbranschen fungerar olika för kvinnor och män, och statistik presenteras över könsfördelningen inom olika roller i filmbranschen. Exempelvis påpekas att andelen kvinnor av tillgänglig produktionspersonal ökade åren 2000-2001. Ser man däremot till andelen kvinnor i filmproduktion under motsvarande period, syns inte samma ökning. Med undantag för produktionsledarna har det snarare skett en minskning. Det finns kvinnor och män som visar att det är möjligt att leva upp till branschens ideal om jämlikhet, men filmbranschen är i sin helhet långt ifrån jämställd. En förklaring, som ges i boken, är att kvinnor finns inom alternativa filmformer där andra arbetsvillkor ger kvinnor utrymme, men där pengar och karriärmöjligheter inte finns.

Ett ytterligare återrapporteringskrav för SFI gäller regionala resurscentrum för film och video, som har till uppdrag att initiera lokal filmkulturell verksamhet, framför allt riktad till barn och ungdomar. Detta sker i samspel med lokala och kommunala företrädare, som har till uppgift att driva verksamheten vidare. SFI:s uppdrag är att redovisa eventuella skillnader mellan flickor och pojkar när det gäller barns och ungas deltagande i resurscentrumens verksamhet.

Majoriteten av de regionala resurscentrumen återrapporterar att könsfördelningen mellan pojkar/flickor samt unga män/kvinnors deltagande inte är tillfredställande. Flertalet har en positiv särbehandling för flickor/unga kvinnor vid rekrytering till produktionsrelaterad verksamhet. Jämställdheten är störst vid produktion av rörlig bild inom grundskolan,

vilket understryker betydelsen av tidiga insatser och stimulans för att påverka flickors framtida val. Unga kvinnor är fortsatt väl representerade i produktion av kort- och dokumentärfilm. Skillnaderna mellan kvinnor och män är uppenbara när det gäller långfilmsproduktion.

Konstnärernas villkor

Konstnärsnämnden (KN) redovisar all sin bidragsstatistik uppdelad på kvinnor och män. Vid KN:s bidragsgivning är det överordnade kriteriet den konstnärliga kvaliteten i det arbete som de sökande utför eller kan väntas utföra i framtiden samt det ekonomiska behovet. Samtidigt skall KN anlägga en helhetssyn på det samlade stödet för att bidragen skall spegla kulturlivet. Hänsyn tas till att t.ex. olika stilar och genrer skall representeras, till könsfördelningen och den regionala fördelningen. I helhetsbedömningen ligger också att konstnärer i minoritetskulturer skall få del av stödet.

I KN:s återrapportering gällande konstnärernas ekonomiska och sociala situation 2001, saknas fortfarande underlag för en mer djupgående analys av skillnader avseende kvinnors respektive mäns situation. Dock konstaterar KN att kvinnors inkomster i nära nog samtliga konstnärskategorier ligger på en lägre – i många fall betydligt lägre – nivå än männens. Förhållandena växlar mellan olika konstområden, men skillnader i villkoren torde i hög grad kunna föras tillbaka på strukturer som gäller samhället i helhet.

I regleringsbrevet anges att KN skall redogöra för metoder som ligger till grund för bevakningen av konstnärernas ekonomiska och sociala situation samt redogöra för orsakerna till eventuella skillnader i villkor mellan kvinnor respektive män. Återrapportering skall ske i särskild skrivelse.

Individuell visningsersättning

Den individuella visningsersättningen är en individualiserad ersättningsordning som beräknas på grundval av konstnärens utförda konstverk som är i offentlig ägo. Fördelningen sköts av Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS) och utbetalades första gången 1997. Konstverkets försäljningspris ligger till grund för poängsystemet och äldre försäljningspriser räknas upp till dagspriser. År 1998 var 53 procent av de sökande kvinnor, medan fler män, 51 procent, fick ersättning. Vid en översyn av ålders- och könsfördelningen fanns att kvinnor dominerar i åldersgrupperna födda på 1940-talet och framåt, vilket tyder på att männens dominans inom området snart kommer att brytas.

Under perioden 1999–2001 har männens dominans successivt minskat. Ansökningar av kvinnor utgör fortfarande en majoritet med drygt 53 procent, men antal utbetalade bidrag till kvinnor har ökat och är för treårsperioden 51 procent.

Målet för Statens konstråd är att i samverkan med statliga och andra fastighetsägare berika den gemensamma miljön med fast konst. Uppdragen skall spridas till många konstnärer. Fördelning av uppdrag mellan kvinnor och män växlar mellan åren, men har en genomsnittlig god balans utan att någon kvotering har tillämpats. Under åren 1999–2001 har totalt 185 skissuppdrag utförts varav drygt 53 procent av kvinnor. Under samma period slutfördes och avsynades 133 konstverk, varav drygt 47 procent av kvinnor.

Musei- och utställningsområdet

Ett av målen för museerna är att samlingarnas sammansättning bättre skall spegla skilda perspektiv, t.ex. kön, klass, kulturell bakgrund och generation. Museerna skall redovisa i vilken utsträckning som olika perspektiv uppmärksammas och prioriterats när det gäller nyförvärv samt registrering, dokumentation och digitalisering. Resultat skall kortfattat analyseras och bedömas.

Museerna skall även redovisa prestationer som syftar till att ge perspektiv på verksamhetsområdet samt skapa debatt kring dess betydelse för frågor rörande t.ex. kön, klass, kulturell bakgrund och generation. En redovisning av antal besökare med en uppskattning av kön och ålder skall även göras. Resultatet skall kortfattat analyseras och bedömas av myndigheten.

Som exempel på museernas insatser kan nämnas *Arbetets museum* som 2001 genomförde vandringsutställningen *Fittstim*, som ifrågasatte de trånga ramar som kvinnor och män förväntas hålla sig inom. Utställningen vände sig främst till ungdomar och bestod av satirteckningar, citat ur boken *Fittstim* samt fakta om jämställdheten i Sverige.

Fyra av årets sex separatutställningar på Moderna Museet visade kvinnors konstnärskap. Även i programverksamheten uppmärksammades frågorna om manligt-kvinnligt-mänkligt. Flera av de s.k. *Öppna samtalen* har behandlat ämnen som rör jämställdhet mellan kvinnor och män.

Ett flertal av de utställningar i turné som Riksutställningar producerade före 2001 har skapat debatt kring viktiga samhällsfrågor, exempelvis *MAN KAN*, om könsroller och manliga identiteter.

Enligt *Kulturbarometern 2000* går kvinnor på museum i större utsträckning än män i alla åldersgrupper, utom bland de yngsta 9-14 år.

Genusarbetsgruppen

Regeringen gav i regleringsbrevet för 1999 de centrala museerna i uppdrag att redovisa och analysera hur jämställdhetsfrågor behandlas på museerna. Detta uppdrag redovisades till regeringen 2000. Av redovisningarna framkommer att museerna har uppmärksammat jämställdhet mellan kvinnor och män såväl i sin utställningsverksamhet som när det gäller bevarande och kunskapsuppbyggnad. Eftersom det dock finns ett behov av ytterligare utvecklingsarbete tillsatte regeringen en

arbetsgrupp i juni 2001, med uppgift att ta fram förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslag i museernas verksamhet samt föreslå framåtsyftande åtgärder.

Enligt direktiven för arbetsgruppen behöver kontakterna mellan museerna och forskarsamhället stärkas. Gruppen bör därför genomföra sitt uppdrag i nära samverkan med universitet och högskolor. Även kontakter på ett nationellt och internationellt plan bör uppmuntras för att på så vis föra fram och sprida goda exempel. Vidare bör arbetsgruppen initiera och stödja projekt som syftar till att utveckla museernas verksamhet ur ett genusperspektiv samt koppla sitt arbete till det museipedagogiska området. Gruppen bör även diskutera utbildningsmöjligheter för museipersonal i genusfrågor. För att öka genomslagskraften av genusperspektivet i museernas verksamhet bör arbetsgruppen titta på möjligheterna att etablera ett framtida resurscentrum för genusfrågor på museerna. En delrapport (dnr Ku2002/2614/Ka) har lämnats till regeringen i december 2002 och en slutrapport skall lämnas senast den 31 december 2003.

Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund

I november 2002 uppdrog regeringen åt *Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund* (SST) att fördjupa dialogen med trossamfunden kring frågor som rör kvinnors och barns rättigheter. Uppdraget skall ses mot bakgrund av regeringens insatser för utsatta flickor, och även pojkar, som lever med starkt begränsad frihet. Avsikten är att öka ansträngningarna för att uppnå jämställdhetspolitikens mål om lika rättigheter och möjligheter för kvinnor och män med utländsk bakgrund. Regeringens arbete har hittills framför allt tagit sikte på att förändra situationen för flickorna. Men för att uppnå en reell förändring måste även pojkars villkor uppmärksammas. Många pojkar fostras till bärare av traditionella uppfattningar om mäns och kvinnors roller i familjen och samhället.

Trossamfunden är viktiga aktörer när det gäller att öka kunskaperna om det svenska samhället och de grundläggande värderingar som samhället vilar på, bl.a. i fråga om mänskliga rättigheter. SST skall utveckla sina kontakter med olika trossamfund och samarbetsorgan och bistå dem i deras arbete med att öka medvetenheten och sprida kunskap. Arbetet skall bedrivas långsiktigt. En slutrapport skall lämnas till regeringen senast den 31 december 2003.

Forskning inom kulturområdet

Statens kulturråd skall redovisa fördelning av antal män respektive kvinnor som är verksamma inom de FoU-projekt som Kulturrådet stöder samt vilka insatser som vidtagits för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män i dessa projekt. Enligt 2002 års resultatredovisning är 22 kvinnor och 20 män verksamma inom de forskningsprojekt som Kulturrådet stöder. För 2001 var motsvarande siffror 13 kvinnor och 14 män.

Kulturdepartementet har aktivt arbetat med utnämningar av myndighetschefer och styrelseledamöter för att få en så jämn könsfördelning som möjligt. För närvarande är 11 av 26 myndighetschefer kvinnor. Många av dessa är chefer för de största myndigheterna inom Kulturdepartementets område. För första gången har regeringen dessutom tillsatt en kvinnlig chef för Nationalmuseum. I slutet av 2002 var 276 män och 243 kvinnor (53 procent respektive 47 procent) förordnade som ledamöter, ersättare och revisorer i styrelserna. Av ordförandena var 11 kvinnor och 14 män.

29 Ungdomspolitik (PO 29)

Den ungdomspolitiska propositionen, som regeringen lämnade till riksdagen 1999, föreslog tre övergripande mål för ungdomspolitiken. Riksdagen beslutade i enlighet med förslaget (prop. 1998/99:115, bet. 1999/2000:KrU4, rskr. 1999/2000:53). Målen är:

- att ungdomar skall ha goda förutsättningar att leva ett självständigt liv,
- att ungdomar skall ha verklig möjlighet till inflytande och delaktighet och
- att ungdomars engagemang, skapande förmåga och kritiska tänkande bör tas till vara som en resurs.

Propositionen anger att skillnader mellan unga kvinnor och män samt jämställdhetsaspekter skall beaktas inom ungdomspolitiken. Detta betonas särskilt för inflytande- och delaktighetsmålet.

Enligt förordningen (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationerna är jämställdhet mellan könen ett av målen för de statliga bidragen till ungdomsorganisationerna. Ungdomsstyrelsen prövar organisationerna utifrån målen och svarar för uppföljningen av bidragssystemet.

Indikatorer

Ungdomspolitiska propositionen lade grunden för styrning av ungdomspolitiken genom *delmål*. För var och en av de övergripande målen beslutar regeringen om ett antal uppföljningsbara delmål. Delmålen har sedan reviderats vid två tillfällen, senast i december 2002 då regeringen angav 32 delmål för 2003. Ungdomsstyrelsen följer upp och analyserar utvecklingen avseende delmålen i samverkan med berörda myndigheter och Svenska kommunförbundet. I beslutet anges att det är angeläget att i uppföljningen beakta delmålens uppfyllelse för såväl flickor som pojkar, såväl storstads- som glesbygdsungdom, olika social bakgrund samt för ungdomar med olika etnisk och kulturell bakgrund (Ju2002/3367/U). I den senaste uppföljningen våren 2002 redovisades utvecklingen avseende

15 av delmålen kvantitativt med könsuppdelade data. För flera av de andra delmålen tas jämställdhetsaspekter upp i kvalitativa termer. Skr. 2002/03:140

Politikrådets bidrag till ökad jämställdhet

Ungdomsstyrelsen presenterar årliga analyser av utvecklingen av ungas livssituation med bäring på delmålen. Uppföljningen tar i hög utsträckning med jämställdhetsaspekter. Härigenom har kunskapsläget avseende likheter och skillnader i situationen för unga kvinnor respektive män förbättrats.

Ett av delmålen för den nationella ungdomspolitikerna är att andelen unga ledamöter i statliga kommittéer och myndighetsstyrelser skall öka. Uppföljningarna av målet visar på ett starkt samband mellan yngre ledamöter och jämnare könsfördelning. Bland ledamöter över 65 år återfinns ungefär fyra män på en kvinna. Överrepresentationen av män minskar snabbt med åldern för att helt försvinna för alla åldersgrupperna under 40 år.

I samband med den ungdomspolitiska propositionen fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag att analysera utvecklingen av upplevelseindustrin och lämna förslag till insatser för att särskilt uppmuntra ungdomars initiativ på detta område. Särskild hänsyn skulle tas till att kvinnors/flickors initiativ får rättmätigt utrymme. Uppdraget har redovisats i rapporten *Att växa i rocken* (Ungdomsstyrelsens utredningsserie 25/01).

Av utredningen framgår bland annat att intresset för att lyssna eller spela musik inte skiljer sig mellan könen. Medlemmarna i musikföreningar är också i lika hög utsträckning kvinnor som män. Ändå är män kraftigt överrepresenterade i de flesta dominerande nätverken och grupperingarna i musiklivet. Utredningen kan inte ge en fullständig bild av varför kvinnors/flickors initiativ har så svag genomslagskraft, men anger bl.a. traditionella mönster för reproduktion i musiklivet. Utredningen påpekar också att den kommunala fördelningen av medel för fritidsverksamheter ofta gynnar aktiviteter som främst sysselsätter pojkar.

Ungdomsstyrelsen har genom utredningar, konferenser och nätverksbyggande arbetat med att stärka flickors villkor i samhället på såväl nationell som lokal nivå. Inte minst har insatser gjorts för att stärka unga flickor i föreningslivet och övriga fritidssektorn. Ett flertal utredningar och rapporter om ämnet har publicerats i Ungdomsstyrelsens skriftserier. Ungdomsstyrelsen har också publicerat metodmaterial riktade till ungdomar och föreningar som vill arbeta med jämställdhetsfrågor.

Inom ramen för detta arbete har ett särskilt utvecklingsprojekt genomförts beträffande flickor med olika etnisk och kulturell bakgrund. I ungdomspolitiska propositionen fick Ungdomsstyrelsen i samarbete med Integrationsverket i uppdrag att identifiera erfarenheter i kommuner och organisationer för att stärka ställningen i samhället för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund. Uppdraget redovisades den 1 november 2001 (Ku2000/3686/IFU). Ungdomsstyrelsen har också medverkat i Integrationsverkets arbete för utökad kunskapsunderlag om gruppen, återredovisat i rapporten *Låt oss tala om flickor...* (Integrationsverkets rapportserie 2000:6).

Regeringen anger årligen prioriteringar för fördelning av stöd ur Allmänna arvsfonden för utvecklingsprojekt inom föreningslivet till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder. Jämställdhet mellan pojkar och flickor prioriteras för målgruppen ungdomar. Prioriteringen har medfört att ett stort antal projekt med jämställdhet som huvudsyfte har fått stöd ur fonden. Hänsyn till jämställdhetsaspekter tas också vid fördelning av stöd ur fonden för projekt med andra huvudsyften.

Regeringen kan också besluta om så kallade särskilda satsningar, där medel ur fonden öronmärks för ett ändamål. I november 2001 initierade regeringen en särskild satsning för att stärka flickors villkor med medel ur Allmänna arvsfonden. Regeringen avser att avsätta totalt 7 miljoner kronor för ändamålet under tre års tid. Medlen fördelas av Ungdomsstyrelsen för utvecklingsprojekt i föreningslivet, främst i ungdomars egna föreningar. Flickor som vanligtvis inte deltar i organiserade kultur- och fritidsaktiviteter skall uppmärksammas särskilt vid fördelning av stöd.

I oktober 2001 initierade regeringen en satsning som syftar till att utveckla ungdomars arbete med generationsövergripande frågor. Bland annat skall projekt som syftar till att utveckla formerna för generationsövergripande diskussion om familjevärderingar prioriteras. Totalt avser regeringen att avsätta 4 miljoner kronor för ändamålet under två års tid. Medlen fördelas av Ungdomsstyrelsen.

Planerade insatser i framtiden

Våren 2003 kommer Ungdomsstyrelsen att genomföra en fördjupad analys av utvecklingen av ungas levnadsförhållanden i förhållande till målen för ungdomspolitikerna och vid behov föreslå åtgärder. I uppdraget ingår bl.a. att analysera hur målen för ungdomspolitikerna uppnåtts för flickor respektive pojkar, för unga med olika etnisk och kulturell bakgrund samt för unga med olika social bakgrund. Uppdraget skall redovisas till regeringen senast den 31 maj 2003.

Ungdomsstyrelsen genomför också en attityd- och värderingsstudie bland ungdomar om hur dagens unga har det samt hur de ser på samhället och sin egen framtid. I studien behandlas bl.a. inställning till studier, arbete, boende och politik. I studien skall ingå en analys av skillnader mellan flickor och pojkar vad avser värderingar och attityder. Uppdraget skall redovisas senast den 30 april 2003.

Den fördjupade analysen av ungdomars levnadsförhållanden, tillsammans med attityd- och värderingsstudien, kommer att ligga till grund för en översyn av ungdomspolitikerna och dess målstyrningssystem.

30 Folkrörelsepolitik (PO 30)

Målet för folkrörelsepolitiken är att människor skall ha bästa möjliga förutsättningar att bilda och delta i olika typer av folkrörelser och föreningar.

Folkrörelsepolitiken omfattar generella frågor som rör människors möjligheter att organisera sig i folkrörelser, föreningar och liknande sammanslutningar samt villkoren och förutsättningarna för dessa sammanslutningar. Dessutom omfattar politikområdet regeringens och dess förvaltningsmyndigheters dialog och samverkan med föreningslivet samt statistik, forskning och övrig kunskapsbildning om folkrörelser och övriga föreningslivet.

Idrottspolitiken utgör en specifik del av folkrörelsepolitiken. Idrottspolitiken inrymmer verksamheter som främjar idrott och motion och som samtidigt bidrar till en förbättrad folkhälsa.

Folkrörelsepolitiken omfattar vidare anslagen för stöd till idrotten, allmänna samlingslokaler, kvinnoorganisationer och friluftsföreningar. Därutöver berörs anslag inom ett antal andra politikområden.

Politikområdet Folkrörelsepolitik är sedan 2001/02 ett eget politikområde. Inom folkrörelsepolitiken har jämställdhetsfrågor en framskjuten plats, såväl vad gäller generella som specifika insatser på folkrörelseområdet. När det gäller specifika insatser kan bidragen till idrotten respektive kvinnoorganisationerna nämnas.

Bidrag till kvinnoorganisationernas centrala verksamhet

Det övergripande målet för statsbidraget till kvinnoorganisationerna är att stärka kvinnors ställning i samhället i syfte att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män. Kvinnoorganisationerna och stödet till dessa fyller en viktig funktion för att upprätthålla och vidareutveckla kvinnors position i det svenska samhället. Genom att organisera kvinnors egna aktiviteter, peka på missförhållanden i samhället, ge röst åt de grupper som annars har svårt att göra sin röst hörd och arbeta med information och opinionsbildning bidrar kvinnoorganisationerna till att uppnå jämställdhet i samhället.

En särskild utredare har sett över stödet till kvinnoorganisationerna och överlämnade 2000 betänkandet *Statligt stöd till kvinnoorganisationer och jämställdhet* (SOU 2000:18) till regeringen. Efter remissbehandling och beredning inom Regeringskansliet har det visat sig att utredningens förslag inte fullt ut speglar de förändringar som skett i samhället och kvinnoorganisationerna sedan bidraget inrättades 1982. Därför kommer regeringen att under 2003 tillsätta en särskild utredare med uppdraget att göra en analys och utvärdering av det statliga bidraget till kvinnoorganisationerna samt föreslå förändringar för att anpassa bidraget till hur samhället och kvinnoorganisationerna har utvecklats sedan bidraget inrättades.

En viktig utgångspunkt i uppdraget att utreda bidraget till kvinnoorganisationerna är riksdagens och regeringens politiskt prioriterade mål om jämställdhet. Jämställdhet skall genomsyra alla delar av regeringens politik och alla nivåer i samhället, och ansvaret för jämställdhet skall inte vila tyngre på kvinnoorganisationerna jämfört med andra typer av folkrörelser och föreningar. Utredaren skall därför analysera det statliga stödet till kvinnoorganisationerna ur ett folkrörelseperspektiv och utvärdera vilken betydelse stödet har för kvinnors vilja och möjligheter till egen organisering.

Mot bakgrund av att jämställdhet slagits fast som ett politiskt prioriterat mål och skall genomsyra hela samhället, skall utredaren även undersöka vilka krav avseende jämställdhet som ställs generellt på folkrörelser och föreningar för att de skall få statliga bidrag. Slutsatserna från denna undersökning skall sedan användas för att gå vidare och tillförsäkra att jämställdhet genomsyrar även den statliga bidragsgivningen till folkrörelser och föreningar

Kunskap om föreningsengagemanget i Sverige

Folkrörelsepolitiken skall bl.a. syfta till att föreningarnas och folkrörelsernas samhällsroll och betydelse för den demokratiska infrastrukturen uppmärksammas och erkänns. Inom ramen för folkrörelsepolitiken pågår ett arbete med att utveckla system och metoder för att framställa statistik och kvalitativ information som synliggör den verksamhet som dessa folkrörelser och föreningar bedriver.

SCB har på regeringens uppdrag framställt en rapport om föreningslivet i Sverige. Rapporten, som redovisades i mars 2003, omfattar tre typer av information; vilka som deltar, i vilken omfattning och på vilket sätt samt i vilka typer av föreningar. Statistiken redovisas uppdelad på kön och visar att skillnaderna mellan kvinnors och mäns föreningsdeltagande är relativt begränsade. Det finns dock en variation mellan könen som gäller typen av deltagande, liksom utvecklingen av deltagandet. Obetydligt fler män är medlemmar i någon organisation, men när män deltar så sker det oftare på högre nivå: de deltar oftare aktivt i föreningens verksamhet, de har oftare förtroendeuppdrag och fler män talar på möten och påverkar beslut.

En mer detaljerad granskning av jämställdheten i föreningslivet visar att män i övre medelåldern (45-64 år, även däröver) har en särskilt stark överrepresentation just när det gäller förtroendeuppdrag, aktivt deltagande och personlig agerande i föreningslivet.

Rapportens slutsatser om jämställdhet i föreningslivet är viktig kunskap för att regeringen skall kunna bedriva en folkrörelsepolitik med ett jämställdhetsperspektiv. Bland annat är förutsättningarna för kvinnors och mäns deltagande på lika villkor inom föreningslivet en av de frågor som behandlas inom ramen för folkrörelseforumet som är en formaliserad dialog mellan regeringen och föreningslivet.

Stöd till idrotten

Regeringen har uttalat att en fri och självständig idrottsrörelse bör ges ett aktivt stöd inriktat på bl.a. sådan verksamhet som ger lika möjligheter för kvinnor och män. Idrottsrörelsen har under senare år gjort framsteg när det gäller jämställdhet, inte minst tack vare ett eget offensivt program. En hel del återstår dock att göra innan svensk idrott kan kalla sig en jämställd idrott. Regeringen gav 2000 Riksidrottsförbundet i uppdrag att, i samverkan med Svenska kommunförbundet, leda ett planerat treårigt projekt vars övergripande syfte skall vara att verka för en rättvis fördelning av samhällets samlade resurser för olika idrottsverksamheter såväl inom som utom den organiserade idrotten. Regeringen har vidare

31 Bostadspolitik (PO 31)

Målet för bostadspolitiken är att alla skall ges förutsättningar att leva i goda bostäder till rimliga kostnader och i en stimulerande och trygg miljö inom långsiktigt hållbara ramar. Boende- och bebyggelsemiljön skall bidra till jämlika och värdiga levnadsförhållanden och särskilt främja en god uppväxt för barn och ungdomar. Vid planering, byggande och förvaltning skall en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling vara grund för verksamheten.

Politikområdet Bostadspolitik omfattar verksamhetsområdena bostadsförsörjning, samhällsplanering och bebyggelseutveckling, kvalitet i byggande och förvaltning samt lantmäteriverksamhet.

De insatser som sker inom politikområdet har bl.a. syftet att hålla boendekostnaderna nere för att även låg- och medelinkomsttagare skall kunna efterfråga en bra bostad för sina behov.

I boken *Stadsplanera – istället för att bebyggelseplanera* (Boverket 2002) vill Boverket visa på nya förhållningssätt i planeringen som kan ge inspiration i arbetet med den egna staden. Boverket lyfter fram vikten av att integrera kvinnors respektive mäns olika livsvillkor och förutsättningar i planeringsprocessen.

Boverket har givit ut en rapport *Planera för ökad kollektivtrafik!* Syftet med rapporten är att ge en bild av hur kollektivtrafiken hanteras i den fysiska planeringen. I rapportens slutsatser lyfter Boverket bl.a. betydelsen av ett jämställt transportsystem som är utformat så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Där både kvinnor och män ges samma möjligheter att påverka transportsystemets tillkomst, utformning och förvaltning och där både kvinnors och mäns värderingar tillmäts samma vikt.

Regeringen beslutade i juni 2002 att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté (dir. 2002:97) med uppdrag att se över plan- och bygglagstiftningen samt lämna förslag till de lagändringar som behövs. Bland utgångspunkterna för utredningsarbetet anges att en omsorgsfull planering kan skapa förutsättningar för bl.a. goda sociala miljöer och en byggelsemiljö som bidrar till jämlika och värdiga levnadsförhållanden för alla. Av särskild betydelse i detta sammanhang är den fysiska planeringens och byggandets betydelse när det gäller att främja målen om exempelvis jämställdhet, integration och full delaktighet i samhällslivet. Ett slutbetänkande skall lämnas senast den 31 december 2004.

32 Regional samhällsorganisation (PO 32)

Länsstyrelsernas verksamhet bedrivs inom politikområdet Regional samhällsorganisation, vars mål är att länen skall utvecklas på ett sådant sätt att de nationella målen får genomslag samtidigt som hänsyn tas till

olika regionala förhållanden och förutsättningar. Verksamheten syftar således till att bidra till måluppfyllelsen inom andra politikområden, bl.a. Jämställdhetspolitik.

I samband med regeringens proposition *Regional samverkan och statlig länsförvaltning* (prop. 2001/02:7) avskaffades den generella rättsliga regleringen av länsexpertfunktionerna vid länsstyrelserna. Länsstyrelsens direkta ansvar för att omsätta jämställdhetspolitiken i länet motiverade dock, enligt regeringens mening, en särskild fortsatt reglering i länsstyrelseinstruktionen. Vid länsstyrelsen skall det således enligt Förordning (2002:864) med länsstyrelseinstruktion, finnas en särskild sakkunnig för frågor om jämställdhet mellan kvinnor och män. Han eller hon skall utifrån de nationella målen för jämställdhetspolitiken främja jämställdhetsarbetet i länet och medverka till att integrera jämställdhetsaspekten i länsstyrelsens arbete.

I och med regleringsbrevet för 2003 infördes en ny verksamhetsstruktur för länsstyrelserna och tydligare skrivningar om jämställdhetsarbetet vilket skapar bättre förutsättningar för arbetet med jämställdhetsintegrering och därmed ökad jämställdhet i länen.

Länsexperter för jämställdhetsfrågor

Sedan 1995 finns en länsexpert för jämställdhetsfrågor vid varje länsstyrelse. Från och med 2003 kallas länsexperten för särskild sakkunnig för jämställdhet.

Skälet för att inrätta dessa tjänster var regeringens bedömning att det krävs en tydlig regional och lokal förankring för att på ett bättre sätt än tidigare kunna omsätta de nationella målen för jämställdhetspolitiken i hela landet. Vidare konstaterade regeringen att en viktig förutsättning för en vidgad roll för länsstyrelserna inom jämställdhetspolitikens område var att området skulle företrädas med tillräcklig tyngd i organisationen. Eftersom länsstyrelsen därmed behövde såväl resurs- som kompetensförstärkning för att fullgöra uppgiften, föreslog regeringen att en funktion som länsexpert för jämställdhetsfrågor skulle inrättas i varje län.

Huvuduppgiften för länsexperten är att utifrån de nationella målen för jämställdhetspolitiken och länets jämställdhetsstrategi främja jämställdhetsarbetet i länet. Det samlade ansvaret för att främja jämställdhet i länet finns hos länsledningen, men när det gäller sakfrågorna på området har länsexperten ett direkt ansvar under länsstyrelsens ledning. I övrigt gäller att länsexperten för jämställdhetsfrågor skall vara ett stöd för länsstyrelsens arbete med jämställdhet inom olika sakområden, men att ansvaret för att jämställdhetsperspektivet faktiskt integreras inom länsstyrelsens olika områden åvilar respektive områdesansvarig.

I ansvaret för länsexperten för jämställdhet ingår bl.a. att på uppdrag av länsledningen att:

- följa upp de nationella målen för jämställdhet i länet,
- svara för en jämställdhetsstrategi för det utåtriktade arbetet som omfattar samtliga relevanta sakområden inom länsstyrelsen,
- i samverkan med ansvariga för länsstyrelsens olika sakområden utveckla metoder och modeller för att såväl kvinnors som mäns

- villkor och behov analyseras i åtgärdsförslag, strategidokument, fördelning av resurser m.m.,
- samordna statlig, kommunal och landstingskommunal verksamhet på området och därvid ha en initierande, kunskapsuppbyggande, stödjande och uppföljande roll,
 - vara ett stöd för regionens företag/arbetsplatser i deras jämställdhetsarbete,
 - samverka med Jämställdhetsombudsmannen i frågor som rör jämställdhet i arbetslivet,
 - uppmärksamma behovet att öka kvinnorepresentationen i beslutande organ, samverkansgrupper m.m. samt
 - i berörda län uppmärksamma frågor om könskvoteringsregelns tillämpning inom det regionalpolitiska stödet, då det för regionalt utvecklingsbidrag och sysselsättningsstöd gäller att minst 40 procent av de arbetsplatser som tillkommer till följd av stöden skall förbehållas det ena könet.

Insatser

Flera av länsstyrelserna har de senaste åren utvärderat länens jämställdhetsstrategier och inlett arbetet med att ta fram nya. Strategierna är viktiga styrmedel för jämställdhetsarbetet i länen och ger en grund för analyser och bedömningar av insatser på jämställdhetsområdet. Länsstyrelserna har fortsatt sitt arbete med att integrera jämställdhetsaspekterna i sin dagliga verksamhet. Chefer och medarbetare har deltagit i utbildningar, seminarier och konferenser för att öka kunskapen om jämställdhet och få verktyg för att integrera jämställdhetsaspekter i sina verksamhetsområden. Flera länsstyrelser har också inlett arbetet med att integrera jämställdhetsperspektiv i sina lednings- och styrsystem. Ett exempel på detta är ett samarbete mellan tre av länsstyrelserna med syfte att utveckla nyckeltal för olika verksamheter.

Det regionala arbetet med jämställdhetsintegrering har även omfattat bl.a. inrättande av regionala kunskapscentra om jämställdhet i ett par län, varav det ena med inriktning på att utveckla en jämställd pedagogik i förskola och skola, processledarutbildning i jämställdhetssäkring för centrala aktörer i länet, utveckling av jämställdhetsperspektiv inom områden såsom trafiksystem, det regionala utvecklingsarbetet och kommunala översiktsplaner. Länsstyrelserna arbetar också aktivt med att stötta särskilda insatser inom olika områden, bl.a. åtgärder mot mäns våld mot kvinnor, stöd till flickor som hotas av sina anhöriga och projekt för att få fler män att arbeta i skolan. Jämställdhetsexperterna samarbetar också med JämO i arbetet med att granska arbetsgivares verksamhet i länen. Länsstyrelserna har även arbetat aktivt med insatser för att öka andelen kvinnor som företagare och andelen kvinnor i ledande ställning inom näringslivet, bland annat genom utbildningsinsatser och mentorskapsprogram, men också inom ramarna för projektet *Jämmt på toppen*. Vidare har flera länsstyrelser genom olika insatser uppmärksammat frågan om mäns roll i jämställdhetsarbetet.

Det övergripande ansvaret för länsstyrelsernas arbete med jämställdhetsintegrering åvilar som tidigare nämnts länsledningen och inom varje sakområde har respektive sakområdesansvarig ansvar för genomförandet. Uppgiften för de särskilt sakkunniga för jämställdhet är att stötta detta arbete. Länsstyrelsens särskilt sakkunniga/e för jämställdhet kan även ses som en resurs när det gäller att stötta arbetet med jämställdhetsintegrering i det regionala utvecklingsarbetet i de län där kommunala samverkansorgan bildas.

Utvärdering

Inom Regeringskansliet genomförs under 2003 en utvärdering av länsstyrelsernas jämställdhetsarbete med fokus på perioden 1998 till 2002. Resultatet av utvärderingen skall redovisas den 31 augusti 2003.

RRV pekar i en granskning på en rad brister i regeringens styrning av myndigheternas externa jämställdhetsarbete (RRV 2000:17). Länsstyrelsernas årsredovisningar tyder också på stora variationer när det gäller både omfattning och inriktning på länsstyrelsernas jämställdhetsarbete. Samtidigt har länsstyrelsernas jämställdhetsexperter i olika sammanhang givit uttryck för hinder och svårigheter i jämställdhetsarbetet och uttryckt önskemål om ökat stöd, bland annat genom tydligare styrning från regeringen när det gäller länsstyrelsernas jämställdhetsuppdrag. Detta ligger väl i linje med regeringens strävan att i större utsträckning än tidigare samordna jämställdhetsarbetet på den nationella och regionala nivån, bl.a. i syfte att skärpa arbetet med jämställdhetsintegrering inom alla politikområden.

Utvärderingen kommer mot denna bakgrund att belysa frågor om jämställdhetsarbetet på länsstyrelserna såväl när det gäller resultat som förutsättningar och villkor för genomförande. Resultatet av utvärderingen kommer sedan att ligga till grund för en diskussion om länsstyrelsernas framtida uppdrag och regeringens styrning av länsstyrelserna när det gäller jämställdhet.

Representation

Från och med 2003 utses länsstyrelsernas styrelser av regeringen i stället för som tidigare av landstingen. Den genomsnittliga andelen kvinnor är 49 procent.

Under perioden 1999–2002 har tio landshövdingar tillträtt sina anställningar. Av dessa var tre kvinnor och sju män. Under 2002 har ytterligare tre landshövdingar utnämnts och tillträder 2003. Av dessa är en kvinna och två män. Av de totalt 21 landshövdingarna är då åtta kvinnor.

33 Regional utvecklingspolitik (PO 33)

Målet för den regionala utvecklingspolitiken är väl fungerande och hållbara lokala arbetsmarknadsregioner med en god servicenivå i alla delar av landet.

Regionalpolitiken var ett viktigt instrument för att förverkliga regeringens mål om lika möjligheter till ekonomiskt oberoende för kvinnor och män samt målet om lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande och arbete.

Riksdagen har beslutat om propositionen *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet* (prop. 2001/02:4, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118). Den nya regionala utvecklingspolitiken gäller fr.o.m. 2002 och är en sammanslagning av politikområdet Regionalpolitik och delområdet regional näringspolitik inom Näringspolitiken. Dess inriktning redovisas under avsnittet Regional utvecklingspolitik.

Insatser inom Regionalpolitiken

Regionalpolitiken skulle främja olika regioners möjligheter att utvecklas på bästa sätt utifrån de egna förutsättningarna. Insatserna varierade mellan regionerna, eftersom förutsättningarna och näringslivets behov även de varierar.

Inom Regionalpolitiken har insatser främst bedrivits dels i form av projektverksamhet, dels i form av regionalpolitiska företagsstöd. Projektverksamhet har i stor utsträckning bedrivits inom ramen för EG:s strukturfondsprogram men även, t.ex. stöd till lokala och regionala resurscentra för kvinnor. Många åtgärder inom projektverksamheten kan ses som komplement till åtgärder som bedrivs inom andra politikområden som t.ex. arbetsmarknads- och utbildningspolitiken.

En stor del av den regionala projektverksamheten förväntas leda till ett förbättrat företagsklimat genom att den främjar bl.a. förnyelse av företag och nyföretagandet i framför allt regionalpolitiskt prioriterade områden. Projekten förväntas även leda till ett utvecklat samarbete mellan näringslivet och t.ex. universitet och högskolor.

Regional projektverksamhet

Länsstyrelserna och självstyrelseorganen har möjlighet att bevilja medel till projekt som skall gynna den regionala utvecklingen. Fr.o.m. år 2000 används en större del av projektmedlen och medfinansiering av EG:s strukturfondsprojekt till finansiering av de regionala tillväxtavtalen. Under rubriken regionala tillväxtavtal redovisas arbetet med dessa avtal och under rubriken EG:s strukturfonder redovisas resultat avseende programperioden 1995–1999.

Lokala och regionala resurscentra för kvinnor

Lokala och regionala resurscentra för kvinnor finns på cirka 130 platser i Sverige. Dessutom finns ett 50-tal nätverk för kvinnor med skilda fokus men med kopplingar till lokala och regionala resurscentra för kvinnor. Verksamheten vid lokala och regionala resurscentra för kvinnor är inriktad mot att bl.a. utveckla och öka kunskaperna om kvinnors företagande och bedriva utvecklingsprojekt. Verksamheten har fr.o.m. 2002 fått ett tydligare syfte och det är att bidra till att utveckla jämställdhets-

perspektivet inom de regionala tillväxtavtalen och de kommande regionala tillväxtprogrammen.

Varje centrum har utformats från lokala behov och ser därför olika ut i olika delar av landet. Många centra har startat som ett projekt inom EG:s strukturfondsprogram, eller som en utveckling av verksamheten med kvinnliga affärsrådgivare.

Ett samarbete mellan Ungdomsstyrelsen och landets resurscentra har utvecklats för att tillsammans med unga kvinnor diskutera vad som kan göras för att förbättra deras villkor i arbets- och samhällslivet. Flera resurscentra i landet har som följd av detta startat särskilda projekt för yngre kvinnor.

Enligt *Verket för näringslivsutveckling* (NUTEK) tilldelades lokala och regionala resurscentra under perioden 1999–2001 uppskattningsvis 207 miljoner kronor som bidrag från olika finansiärer, främst NUTEK. Andra finansiärer var länsstyrelser, regionala självstyrelseorgan, länsarbetsnämnder, arbetsförmedlingar, kommuner, landsting, ALMI Företagspartner AB samt olika bildningsförbund.

Under perioden 2002–2004 avser regeringen att dels avsätta medel som skall användas till att täcka del av kostnaderna för basfinansiering, 10 miljoner kronor årligen, dels till projektverksamhet. Dessa centra skall därmed få möjlighet att ansöka om finansiering för en del av sina kostnader för basverksamhet från NUTEK. Med basverksamhet avses personal, lokaler och administration. Syftet är att göra det möjligt för dessa centra att i större utsträckning ha den organisation som krävs för att utveckla, driva och redovisa projekt.

Enligt regeringsbeslut den 14 november 2002 om riktlinjer för arbetet med regionala tillväxtprogram framgår att befintliga partnerskap skall kompletteras så att kompetens finns inom bl.a. jämställdhetsområdet. Därför är det av särskild vikt att lokala och regionala resurscentra för kvinnor samt länsstyrelsernas jämställdhetsfunktion deltar i programarbetet.

Arbetet med resurscentra i hela landet, deras speciella organisation och arbetssätt samt partnerskapets uppbyggnad, har väckt intresse utomlands. Sveriges sätt att arbeta med jämställdhetsfrågor på regional nivå genom att med statliga medel stödja hållbara tillväxtprojekt speciellt riktade till kvinnor är inte vanligt i andra länder. Många resurscentrum i landet har dessutom internationella kontakter eller driver egna utvecklingsprojekt i samverkan med andra länder.

Regionala företagsstöd

De regionala företagsstöden är viktiga instrument för att främja nyetableringar och expansion av företag i nationella stödområden och i gles- och landsbygd. För regionalt utvecklingsbidrag och sysselsättningsbidrag finns sedan länge ett kvoteringsvillkor. För att ett företag skall kunna beviljas något av dessa stöd gäller som huvudregel att minst 40 procent av det antal arbetsplatser som tillkommer till följd av stöden skall förbehållas det ena könet. Villkoret skall uppfyllas i varje enskilt fall. För landsbygdsstödet finns inget villkor men stödet följs upp på samma sätt som regionalt utvecklingsbidrag och sysselsättningsbidrag.

Under en följd av år har kvoteringsregeln varit svår att efterleva och undantag från huvudregeln har krävts i relativt stor utsträckning. NUTEK publicerade under 1999 en rapport som visar att kvoteringsregeln haft positiva effekter när det gäller att bryta könsuppdelningen på arbetsmarknaden. Den har stimulerat arbetsgivare att anställa fler av det kön som tidigare varit underrepresenterat på området i fråga.

Beräknad sysselsättningsökning för regionalt utvecklingsbidrag och landsbygdsstöd

År	Regionalt utvecklingsbidrag		Landsbygdsstöd	
	Kvinnor (%)	Män (%)	Kvinnor (%)	Män (%)
1999	38	62	35	65
2000	40	60	40	60
2001	38	62	36	64
2002	31	69	38	62

Källa: Verket för näringslivsutveckling

Det har som nämndes ovan varit svårt att uppnå kvoteringsvillkoret med undantag för 2000. Andelen kvinnor av den beräknade sysselsättningsökningen varierar kraftigt mellan olika län. Villkoret att minst 40 procent av antalet nya arbetstillfällen skall avse vardera könet har i princip uppfyllts 1999–2001 men inte 2002 för det regionala utvecklingsbidraget. Vad gäller landsbygdsstöd har andelen arbetstillfällen som förväntas tillfalla kvinnor legat på mellan 35–40 procent. För sysselsättningsbidraget har ett uppföljningssystem för kvoteringskravet saknats fram till och med 2001. För 2002 uppgick andelen arbetstillfällen som förväntas tillfalla kvinnor till 50 procent.

Inriktningen och beslutsformerna avseende de regionala företagsstöden skall ses över och utvecklas på flera sätt. Bland annat har en informell arbetsgrupp inom regeringskansliet med uppgift att göra en översyn av dessa stödformer utsetts. I översynen skall jämställdhetsperspektivet särskilt analyseras och beaktas. Som en del av arbetsgruppens arbete har NUTEK, länsstyrelser, regionala självstyrelseorgan och kommunala samverkansorgan fått i uppdrag att ta fram ett kvalitetssäkringssystem i form av ett styrdokument för de regionala företagsstöden.

Regeringen gav i juni 2002 *Institutet för tillväxtpolitiska studier* (ITPS) i uppdrag att utvärdera sysselsättningsbidragets effekter i förhållande till stödformens syften, mål och utgifter. I uppdraget ingår också att utvärdera om könskvoteringsvillkoret uppfyllts. Uppdraget har slutredovisats till regeringskansliet den 31 mars 2003. ITPS konstaterar i utvärderingen att i samtliga kommuner inom stödområde A och B är arbetslösheten överlag högre för män än för kvinnor. Eftersom ett uppföljningssystem för kvoteringskravet saknats har det inte varit möjligt att utvärdera om könskvoteringsvillkoret uppfyllts. Kvoteringsvillkoret är enligt ITPS inte ändamålsenligt och relevant. Därutöver anser de att måluppfyllelsen försvåras om olika former av restriktioner läggs på målet för stödet. ITPS förslag är att kvoteringsvillkoret tas bort.

Våren 1998 introducerade regeringen den regionala näringspolitiken (Regional tillväxt – för arbete och välfärd 1997/98:62) och därmed ett nytt sätt att bedriva regionalt utvecklingsarbete. Idén och målsättningen med politiken var att alla regioner skulle kunna utvecklas på egna villkor och därigenom bidra till en hållbar tillväxt och ökad sysselsättning. Resurser och åtgärder inom ett flertal politikområden skulle samordnas inom ramen för den regionala näringspolitiken. Regionala tillväxtavtal utarbetades som instrument för att genomföra politiken. Avsikten med den nya politiken var att bättre ta tillvara den tillväxtpotential som finns i alla delar av landet, dvs. i såväl stödområden som i små och stora orter utanför dessa och i storstadsområden.

Regionala tillväxtavtal

De regionala tillväxtavtalen uppgick 2000 till uppskattningsvis 8 miljarder kronor, 2001 till 13 miljarder kronor och 2002 till 12 miljarder kronor. Avtalen finansierades i första hand från Arbetsmarknads-, Näringslivs-, Utbildnings- och Kulturpolitiken samt IT, tele och postpolitiken. Därutöver kommer finansiering främst från kommuner, landsting, stiftelser och från det privata näringslivet.

Utarbetandet av de regionala tillväxtavtalen sker i partnerskap som består av en bred sammansättning med representanter för aktörer på regional och lokal nivå. Näringslivets deltagande är väsentligt. Tillväxtavtalen och arbetet i partnerskap har bidragit till att öka kunskaperna om såväl andra aktörer i regionen som kring frågor om tillväxtproblematik och regionala förutsättningar. En överväldigande majoritet av medlemmarna i partnerskapen bekräftar att tillväxtavtalen har en funktion att fylla.

De regionala tillväxtavtalen utgör betydelsefulla instrument för jämställdhetsarbetet. Under arbetet med tillväxtavtalen har de involverade i de flesta län blivit allt mer medvetna om jämställdhetsfrågornas betydelse. Frågorna har lyfts högre upp på den regionala agendan och medvetenheten om att det behövs ett jämställdhetsperspektiv i samtliga faser av tillväxtavtalet har ökat.

I arbetet med tillväxtavtalen är det enligt regeringen viktigt att synliggöra båda könen förutsättningar, behov och intressen och att omsätta den kunskap som erhålls i konkreta åtgärder som främjar jämställdheten mellan könen. Det är ett långsiktigt strategiskt och systematiskt arbete på lokal och regional nivå, som handlar om såväl strukturella frågor som förhållningssätt.

I uppföljningarna av arbetet (Ds 2001:15 *Rapport om tillväxtavtalen – Första året* samt Ds 2002:34 *Rapport om tillväxtavtalen – Andra året*) med de regionala tillväxtavtalen framkom det att arbetet med att införliva jämställdhetsperspektivet måste utvecklas ytterligare. Ambitionen att jämställdhet skall vara inarbetade i alla regionala tillväxtavtal är inte uppnådd. Könsperspektivet har varit bristfälligt beaktat i de flesta analyser och följaktligen även i insatsområden och åtgärder. Även inom partnerskapen har kvinnorepresentationen genomgående varit låg.

Slutsatserna har varit att det behövs bättre metoder och utbildning om hur man införlivar jämställdhet i det arbetet.

För att stimulera integrationen av ett jämställdhetsperspektiv i tillväxtavtalen utsåg regeringen år 2000 Blekinge, Jämtland och Västra Götaland till pilotlän. Målet för pilotlänsarbetet var att utveckla metoder för hur ett aktivt och offensivt jämställdhetsperspektiv kan införlivas och förfinas, dels i processen med de fortsatta avtalen dels inom de olika sakområdena. Erfarenheter från detta arbete och förslag på metoder för en framgångsrik integrering i kommande tillväxtprogramarbete presenterades under hösten 2002 i form av metodhandboken *Tillväxt jämt* som baseras på länens erfarenheter. Denna skall fungera som ett stöd i länens arbete med att utveckla jämställdhetsaspekten i de kommande regionala tillväxtprogrammen.

Den nya regionala utvecklingspolitiken

Riksdagen har beslutat om *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet* (prop. 2001/02:4, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118). En av utgångspunkterna för den nya Regionala utvecklingspolitiken, som gäller fr.o.m. 2002, är att den skall bidra till ökad jämställdhet. Detta avspeglas bl.a. i det nya målet för politikområdet.

Politikens mål är väl fungerande och hållbara lokala arbetsmarknadsregioner med en god servicenivå i alla delar av landet.

Med väl fungerande lokala arbetsmarknadsregioner avses att de är så attraktiva för människor och företag att det är möjligt att ta till vara den potential och livskraft som finns i alla regioner. Med hållbar avses att politiken skall bidra till att nuvarande och kommande generationer kan erbjudas sunda ekonomiska, sociala och ekologiska förhållanden. Politiken skall därmed bidra till att öka den ekonomiska tillväxten i alla lokala arbetsmarknadsregioner för att därigenom öka den nationella tillväxten. På samma sätt skall politiken bidra till de sociala aspekterna, bl.a. sysselsättning, jämställdhet och välfärd, samt de ekologiska aspekterna, bl.a. minskad miljöpåverkan av mänskliga aktiviteter samt god hälsa och livsmiljö.

Regeringen har i propositionen särskilt uppmärksammat behovet av att partnerskapen för de kommande regionala tillväxtprogrammen skall breddas. Sammansättning och bredd är en nyckelfråga för att uppnå dynamik och kreativitet i partnerskapen. Andelen kvinnor som är med måste öka avsevärt i förhållande till dagens situation. Ett jämställt partnerskap främjar samhällets demokratiska utveckling. Det är av vikt att partnerskapen tar till vara olika aktörers kompetens och erfarenheter, t.ex. länsstyrelsernas jämställdhetsfunktion och lokala och regionala resurscentra för kvinnor.

Regionala tillväxtprogram

Med den nya politiken tar regeringen också initiativ till regionala tillväxtprogram. Dessa baseras på de regionala tillväxtavtalen och utgör grunden för det fortsatta arbetet inom politikområdet. Enligt *En politik*

för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118) förlängs tillväxtavtalen till och med 2003 och ersätts fr.o.m. 2004 av regionala tillväxtprogram. Skr. 2002/03:140

Flera av de grundläggande principerna som gällde för tillväxtavtalen ligger fast även när det gäller tillväxtprogram. Under 2003 avses tillväxtprogram utarbetas i regionala partnerskap. Partnerskapens sammansättning skall inför detta breddas bl.a. avseende jämställdhet, mångfald och småföretagens medverkan. Arbetsättet ger bl.a. parter möjligheter att få en allt mer samstämmig verklighetsbild, att samverka kring en gemensam långsiktig utvecklingsstrategi, att göra mer kvalificerade analyser, att arbeta mot gemensamma mål och att göra tydligare prioriteringar av sina resurser. Erfarenheter från tidigare arbete i tillväxtavtalen ligger till grund för ett fortsatt jämställdhetsarbete inom tillväxtprogrammen.

Enligt regeringsbeslut den 14 november 2002 om riktlinjer för arbetet med regionala tillväxtprogram ges ytterligare fokus på jämställdhetsaspekten. I riktlinjerna framgår vikten av att öka andelen kvinnor i partnerskapen och inom de olika kompetensområdena för att nå en jämn fördelning mellan könen. ITPS skall enligt riktlinjerna under 2003 granska utkastet till de regionala tillväxtprogrammen. De skall bl.a. granska partnerskapens sammansättning avseende könsfördelning.

Hållbarhetsperspektivet skall beaktas under hela programarbetet, dvs. i analyser, genomförande och uppföljning och utvärderingsinsatser. Jämställdhetsperspektivet blir centralt då tillväxtprogrammen skall bygga på analys, mål och regionala prioriteringar vilka i sin tur skall innefatta ett hållbart utvecklingsperspektiv och ett jämställdhetsperspektiv. Det innebär att analyser skall spegla ekonomiska, sociala och miljömässiga förutsättningar som drivkrafter för en hållbar tillväxt. All individbaserad statistik skall vara könsuppdelad för att synliggöra och möjliggöra en diskussion om förhållanden och villkor för män och kvinnor i respektive region.

EG:s strukturfonder

Sverige får totalt 2,2 miljarder euro, motsvarande ca 19 miljarder kronor, från EG:s strukturfonder under nuvarande programperiod (2000-2006). Medlen fördelas genom ett antal program som finansieras via fyra fonder: regionalfonden, socialfonden, jordbruksfonden och fiskefonden. Lika möjligheter för kvinnor och män är ett s.k. horisontellt tema inom samtliga strukturfonder och skall löpa som en röd tråd från programplanering via genomförande till uppföljning och utvärdering. Samtliga insatsområden i strukturfondsprogrammen skall verka för en ökad jämställdhet mellan kvinnor och män. Jämställdhetsdimensionen är ännu tydligare i denna programperiod jämfört med den förra.

Därutöver finns särskilda åtgärder med jämställdhetsinsatser i fokus. Syftet med insatserna är dels att genom utbildnings- och informationsinsatser i alla led öka medvetenheten om att jämställdhet mellan kvinnor och män är en resurs som ger en hållbar tillväxt, dels att genomföra konkreta insatser som leder till att kvinnor befordras, förbättra förut-

sättningar för kvinnliga företagare och att bryta könsbarriärer på arbetsmarknaden för både kvinnor och män.

Flera indikatorer följs upp i programgenomförandet med avseende på kvinnor och män t.ex. nya arbetstillfällen, ägandet i nya företag och ägande i företag som fått stöd. I flera program kommer utvärderarna att ha tillgång till projektdata rörande nya arbetstillfällen, ägande i nya företag och företag som fått stöd, nätverk, deltagande individer i kompetensutveckling, uppdelat på kön. Dessutom, i vissa program anges i beslutet om projektet som fått stöd är positivt, neutralt eller riskerar att försämra jämställdheten mellan män och kvinnor. Ett fjärde alternativ som kan anges är om projektet huvudsakligen *syftar* till att öka jämställdheten mellan män och kvinnor. Genom att detta anges är tanken att framtida utvärderare på ett enklare sätt skall kunna välja ut de projekt som direkt syftar till att förbättra jämställdheten och särskilt utvärdera dessa.

Resultatet av strukturfondsprogrammen målen 2, 5b och 6 (och i dessa program projekt inom regionalfonden och jordbruksfonden förutom Sametingets projekt) för programperioden 1995–1999 är, enligt registreringar i NUTEK:s projekthanteringssystem STINS, cirka 65 000 nya eller bevarade arbetstillfällen och ca 12 000 nya företag. Målsättningen i programdokumenten var 45 000 nya eller bevarade arbetstillfällen och 3 500 nya företag. Flera utvärderingar visar dock att antalet arbetstillfällen är en överskattning. Även de selektiva företagsstöden medfinansierar strukturfondsprogrammen. Antalet arbetstillfällen inom ramen för strukturfondsperioden 1995–99 är därför till vissa delar även ett resultat av de selektiva företagsstöden. En samlad redovisning av antal arbetstillfällen är därför inte möjlig.

För nuvarande programperiod är målsättningen för mål 1 (regionalfonden, jordbruksfonden, och socialfonden förutom åtgärderna 2.1 i Mål 1 Södra Skogslänsregionen och åtgärd 3.1 i Mål 1 Norra Norrland) samt mål 2-programmen 30 000 nya eller bevarade arbetstillfällen och 8 000 nya företag. För de två mål 1 programmen, som utgör två av de tre största strukturfondsprogrammen i Sverige, förväntas ca 7 300 av 16 000 nya arbetstillfällen tillfalla kvinnor. Av antalet nya företag skall minst ca 1 500 av 3 500 ha enbart kvinnor som ägare. Resterande förväntas ha enbart män eller både kvinnor och män som gemensamma ägare. Av de som deltar i utbildningsinsatser skall minst 19 950 av 40 000 vara kvinnor.

Hittills, enligt registreringar i NUTEK:s projekthanteringssystem STINS, har programmen bidragit till att skapa ca 2 000 nya eller bevarade arbetstillfällen och ca 500 nya företag. Resultatet går inte att redovisa uppdelat på olika år.

I halvtidsutvärderingarna som färdigställs i slutet av 2003 kommer de resultat avseende programmens målsättningar som uppnåtts hittills att utvärderas vilket ger regeringen en initial bild av hur programmen bidragit till att öka jämställdheten mellan kvinnor och män.

Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta.

Miljöpolitiken är av generell vikt för människor. På en del områden har miljöpolitiken dock könsmässigt skilda betydelser och effekter. Ett exempel är insatser mot miljögifter i vår omgivning, bl.a. i fisk, där gravida och ammande kvinnor är speciellt utsatta. Ett annat exempel är ansträngningar att minska utsläppen från transporter, där män allmänt sett i högre grad kör personbil och kvinnor över lag oftare använder kollektivtrafik. Det är viktigt att uppmärksamma sådana skillnader och anpassa miljöpolitiken så att den blir rättvis för båda könen och samtidigt så långt möjligt ger önskad effekt.

I u-länder är behovet av att utforma miljöarbete utifrån både kvinnor och mäns förutsättningar särskilt tydliga. Naturresurser är den direkta basen för försörjning och överlevnad för majoriteten av landsbygdsbefolkningen i fattiga länder. Kvinnor i u-länder har i allmänhet färre alternativ i kampen mot fattigdomen och sitter ofta djupare fast i fattigdomsfällan. Ofta har kvinnor det främsta ansvaret för livsuppehållande och vårdande uppgifter såsom odling och hushållsarbete. Som förvaltare av naturresurserna för ekonomisk och social utveckling måste kvinnor ges tydligare rättigheter och ökat inflytande. I den internationella miljöpolitiken och arbetet för hållbar utveckling ingår därför att verka för kvinnors rätt att ära och äga mark, att delta fullt ut i beslutsfattande och att erhålla miljörelaterade samhällstjänster anpassade lika mycket till sina behov som till männens.

Det är nödvändigt att regleringar, styrmedel och utvärderingsinstrument i miljöpolitiken tillämpas med hänsyn till båda könens skilda förutsättningar, motiv och beteenden.

Inom miljöarbetet är kvinnor ofta överrepresenterade, såväl professionellt som ideellt. Det är bra om fler män kan engageras i miljöarbetet för att få en jämnare könsbalans.

Det nationella arbetet

Nationella hållbarhetsstrategin – jämställdhetsaspekter och verktyg

En *Nationell strategi för hållbar utveckling* (skr. 2001/02:172) presenterades 2002. De ekonomiska, sociala och ekologiska dimensionerna av hållbar utveckling behandlas här. Kärnområden, mål, åtgärder och prioriterade verktyg har identifierats. Jämställdhet är en av de prioriterade frågorna inom den sociala dimensionen. Genomförandet av strategin är en långsiktig process som kontinuerligt skall följas upp och strategin skall vid behov revideras.

Inför Europeiska rådets möte i Göteborg 2001 tog Sverige fram en första uppsättning indikatorer för hållbar utveckling med avsikt att visa Sveriges omställning mot hållbar utveckling. Rapporten *Sustainable Development Indicators for Sweden – a first set 2001* togs fram av SCB i samarbete med Naturvårdsverket. Indikatorerna visar den sociala,

Agenda 21 och Habitat

Nationalkommittén för Agenda 21 och Habitat (M 2000:02) har berört jämställdhetsfrågor i olika avseenden. I sin nationalrapport 2001 till femårsuppföljningen av 1996 års Habitatkonferens, Istanbul + 5, behandlade kommittén bl.a. trygghetsfrågor i planeringen av de lokala bostadsområdena. I det svenska Agenda 21-arbetet finns exempel, från bl.a. Göteborg och Stockholm, på hur man medvetet har bjudit in kvinnor tidigt i planeringsprocessen för att påverka utformningen av blivande bostadsområden i syfte att ta till vara både kvinnors och mäns erfarenheter, vad gäller t.ex. säkerhetsfrågor.

Det finns vidare exempel på hur man kan underlätta för invandrarkvinnor till ett aktivt liv utanför hemmet genom att erbjuda samlingsplatser för diskussion, erfarenhetsutbyte etc. I Sundsvall har t.ex. bildats kvinnoföreningen Zadaka som bl.a. har verkat för att skapa arbetstillfällen för invandrarkvinnor liksom kontakt mellan svenska kvinnor och kvinnor av andra nationaliteter.

Jämställdhetsaspekter på naturvårdspolitiken

I skrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* (skr. 2001/02:173), som presenterades för riksdagen i mars 2002, formulerade regeringen en samlad och delvis förnyad naturvårdspolitik. Som en av utgångspunkterna för arbetet med skrivelsen angavs att det är viktigt att även ta upp integrations- och jämställdhetsfrågorna i naturvården. Som exempel nämndes att sedan lång tid tillbaka har vistelse i naturen genom framför allt jakt och fiske i huvudsak varit en sysselsättning för män. Hur ser kvinnors preferenser ut när det gäller natur och vistelse i denna?

Jämställdhetsfrågan tas upp i några av de tematiska kapitlen i skrivelsen. Ett kapitel handlar om *lokal dialog och deltagande – naturvården närmare medborgarna* och att sådana processer bör stärkas i syfte att uppnå god delaktighet, förankring och engagemang i planerade naturvårdsåtgärder. I skrivelsen konstateras att dessa processer även har bäring på jämställdhets- och integrationsfrågorna. Kvinnor och män bör ges möjlighet att delta på lika villkor i dessa dialoger; kunskap, erfarenheter och synsätt hos både kvinnor och män bör tas till vara.

Ett annat tematiskt kapitel behandlar *kommunal naturvård och tätortsnära natur*. Där aviserar regeringen en satsning på ett program för kommunala och lokala naturvårdsåtgärder. Skrivelsen nämner att även jämställdhetsaspekter och projekt som har ambitioner att förbättra möjligheter för funktionshindrade att uppleva och få kunskap om naturen bör kunna övervägas inom ramen för denna satsning.

Enligt den av riksdagen fastställda propositionen *Kemikaliestrategi för Giffri miljö* (prop. 2000/01:65) och EU:s kemikaliestrategi skall ämnen som ger anledning till särskild oro vad gäller miljö och hälsa t.ex. ämnen som är cancerframkallande, mutagena och reproduktionstoxiska och/eller inte bryts ner i naturen begränsas.

När ämnen i denna grupp skall fasas ut och förbjudas är det speciellt viktigt att bedömningen inkluderar människor med större känslighet, t.ex. kvinnor och deras foster. En riskhanteringsstrategi för män är i detta fall inte överförbar på kvinnor. Ett av problemen är att det saknas tillräcklig kunskap om vilken effekt många av dessa ämnen kan komma att ha över tid. Det är angeläget att forskning intensifieras rörande den effekt dessa typer av ämnen kan ha på individen och att dessa ämnen och substanser i möjligaste mån ersätts av alternativ som inte skadar miljö och hälsa.

Här krävs även särskilda insatser från tillverkare av olika produkter att överväga vilken miljöpåverkan och i förlängningen påverkan på individer deras produkter kommer att ha under dess livscykel. Regeringen har genom sitt arbete med en Miljöorienterad Produktpolitik pekat på dessa effekter och fortsätter i samråd med olika intressenter, såväl nationellt som inom EU att utveckla olika instrument som kan vara behjälpliga i detta sammanhang. Insatserna inom forskning och utveckling av renare teknik samt främjande av befintlig teknik bör öka. Det är också något som det av regeringen aviserade miljöteknikcentret bör beakta.

Internationellt miljöarbete

FN:s världstoppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg

Inför FN:s världstoppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg 2002 diskuterades jämställdhetsfrågan i relation till samhällsutvecklingen i stort. Förberedelseprocessen innebar för Sveriges del arbete på bred front när det gällde jämställdhetsfrågorna. Det arbetet följdes och diskuterades bl.a. med en referens- och dialoggrupp bestående av forskare och kvinnoorganisationer.

I de avsnitt av genomförandeplanen från Johannesburg som mest explicit handlar om miljö saknas ett tydligt kvinno- och jämställdhetsperspektiv. Målsättningarna att halvera andelen människor i världen som saknar rent dricksvatten och grundläggande sanitet, att avsevärt minska förlusten av biologisk mångfald och att kraftigt öka andelen förnybar energi är emellertid exempel på överenskommelser som har särskilt stor betydelse för kvinnors hälsa och livsvillkor. I den politiska deklARATIONEN från Johannesburg sägs i paragraf 20:

”Vi förbinder oss att säkerställa att kvinnors frigörelse och möjligheter att få makt och inflytande över sina liv samt jämställdhet mellan könen integreras i all verksamhet inom ramen för Agenda 21, millennieutvecklingsmålen och Johannesburgtoppmötets genomförandeplan.”

Toppmötet avslutades med en intensiv strid kring kvinnors reproduktiva rättigheter. På det sättet kom kvinnofrågorna och deras sprängkraft i fokus. Sverige gjorde en avgörande insats för att lösa ut frågan på ett tillfredsställande sätt.

Indikatorer för jämställdhet efter Johannesburg

Internationellt finns flera uppsättningar indikatorer för hållbar utveckling. Av störst betydelse är de som tagits fram av *FN:s kommission för hållbar utveckling* (CSD) och av OECD. Dessa behöver utvecklas för att bättre återspegla ett jämställdhetsperspektiv.

Genomförandeplanen från världstoppmötet i Johannesburg kommer att följas upp internationellt, främst i CSD.

Tioårigt ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion

Vid Johannesburgtoppmötet beslutades att FN skall utarbeta ett tioårigt ramverk av program för hållbara konsumtions- och produktionsmönster. Mycket talar för att dessa mönster ser olika ut för kvinnor och män, vilket kan ha att göra med skilda förutsättningar och prioriteringar. Det är därför viktigt att utforma program, inklusive kunskapsuppbyggnad, informationsspridning och styrmedel, på ett könsmissigt balanserat sätt så att så stor miljöfrämjande effekt som möjligt erhålls.

Kvinnors möjligheter att äga och delta i beslutsfattande

Av strategisk betydelse för jämställdhet, liksom för hållbar utveckling, är kvinnors och mäns lika delaktighet i beslutsfattande och båda könen rätt att äga och bruka mark. I paragraf 7, punkten d, av genomförandeplanen från Johannesburgtoppmötet åtar sig länderna att, i syfte att utrota fattigdomen, göra insatser för att:

”med jämställdhet som utgångspunkt främja kvinnors lika tillträde till och fullständiga deltagande i beslutsfattandet på alla nivåer, integrera ett jämställdhetsperspektiv i alla politikområden och strategier, undanröja alla former av våld mot och diskriminering av kvinnor samt förbättra kvinnors och flickors ställning, hälsa och ekonomiska välfärd genom att skapa lika och fullständiga förutsättningar för dem i fråga om ekonomiska möjligheter, markägande, låne- och utbildningsmöjligheter samt hälso- och sjukvård.”

Sveriges medverkan i FN:s miljöprogram, UNEP

Under andra hälften av 1990-talet fattade styrelsen för FN:s miljöprogram, UNEP, på svenskt initiativ en serie beslut som syftade till att främja jämställdhet i det nationella miljöarbetet och att tydliggöra könskillnader i det internationella miljöarbetet.

Genom stöd till pilotverksamhet inom UNEP har Sverige bidragit med drygt fem miljoner kronor till metodutveckling bland kvinnor i Afrika för att öka tillgången till rent sötvatten på ekologiskt sunda villkor.

Vid UNEP:s styrelsemöte i februari 2003 lyfte Sverige återigen frågan om jämställdhet. Miljöministern pekade på att kvinnors fullvärdiga deltagande i beslutsfattande, på samma villkor som män, kan skapa en dynamisk och positiv spiral av förändring till förmån för hållbara försörjningsmetoder.

Strategi för hållbar utveckling inom Norden

Inom ramen för *Nordiska Ministerrådet* har utarbetats en strategi för hållbar utveckling för perioden 2001–2004. Ett arbete har nyligen påbörjats för att se över den nordiska strategin för hållbar utveckling. I arbetsgruppens mandat sägs att strategin fortsatt skall fokusera på områden, där Norden har gemensamma intressen, där man har särskilt goda förutsättningar att bidra till en hållbar utveckling och där det nordiska samarbetet skapar ett särskilt mervärde. Det sägs också att strategin skall bidra till att stärka och påverka de relevanta internationella processerna, bland dessa inom EU och FN. En viktig del i mandatet är att det framhålls att jämställdhet nu skall beaktas i arbetet.

EU:s strategi för hållbar utveckling

I samband med översynen av *EU:s strategi för hållbar utveckling* vid vårtoppmötet i mars 2003 välkomnade EU:s stats- och regeringschefer i samband med sysselsättningsfrågorna en förstärkning av genomförandet, koordineringen och uppföljning av åtgärder för att främja jämställdhet. Det lades också fast att en årlig rapport skall tas fram av Europeiska Kommissionen om framsteg mot jämställdhet och riktlinjer för integreringen av jämställdhetsaspekter inom olika politikområden.

Stockholmskonventionen

Den internationella konventionen om långlivade organiska föroreningar, s.k. POPs, förbjuder tillverkning och användning av de tolv farligaste kemikalierna. Regeringen var en av initiativtagarna till konventionsförhandlingarna och stod värd för den avslutande konferensen 2001 då konventionen öppnades för undertecknande.

Ett av skälen till initiativet var upptäckten av POPs i bröstmjölken hos inuiter i polarområden, vilket påvisade att kemikalierna sprider sig över jorden och ackumuleras i kroppen. Dessa gifter har mycket allvarliga effekter på såväl ekosystem som människors hälsa. Särskilt sårbara är gravida och ammande kvinnor samt deras barn.

Även inom OECD pågår arbete inom kemikalieområdet. Dels utvecklas nya metoder för att spåra effekter av hormonstörande ämnen hos kvinnor, dels pågår arbete inom ramen för OECD:s klassificeringssystem för kemikalier som syftar till att främja märkning av ämnen och produkter som kan vara skadliga under graviditet och amning.

Nätverk av miljöministrar

Miljöministern är sedan februari 2003 ordförande i ett nätverk av kvinnor som är miljöministrar från ett 20-tal länder i alla världsdelar. Nätverket driver gemensamt miljörelaterade jämställdhetsfrågor i internationella fora. Det första mötet under den svenska miljöministerns ledning kommer att hållas i Milano, Italien, december 2003.

35 Energipolitik (PO 35)

Politikområdet Energipolitik omfattar verksamhetsområdena elmarknadspolitik, övrig energimarknadspolitik och politik för ett uthålligt energisystem. Målet för energipolitiken är att på kort och lång sikt trygga tillgången på el och annan energi på med omvärlden konkurrenskraftiga villkor. Energipolitiken skall skapa villkoren för en effektiv och hållbar energianvändning och en kostnadseffektiv svensk energiförsörjning med låg negativ inverkan på hälsa, miljö och klimat samt underlätta omställningen till ett ekologiskt uthålligt samhälle. Härigenom främjas en god ekonomisk och social utveckling i hela Sverige.

I regeringens energipolitiska proposition *Samverkan för en trygg, effektiv och miljövänlig energiförsörjning* (prop. 2001/02:143) anges att det vid utformningen av åtgärder för en effektivare energianvändning är viktigt att ha ett genusperspektiv för att tillgodose såväl mäns som kvinnors behov. Energi konsumeras av såväl kvinnor som män varför ökad kunskap behövs om kvinnors respektive mäns konsumtionsmönster och preferenser.

Som ett led i detta arbete har regeringen givit Statens energimyndighet i uppdrag att genomföra en studie avseende kvinnors respektive mäns konsumtionsmönster och preferenser och hur detta påverkar energianvändningen. Studien bör ta sin utgångspunkt i hur en sådan ökad kunskap kan bidra till arbetet för en effektivare energianvändning. I uppdraget ingår även att göra en internationell kartläggning av sådant arbete. Uppdraget skall redovisas senast den 1 oktober 2003.

Politikområde Transportpolitik omfattar väg- och banhållning, vägtrafik, järnvägstrafik, sjöfart, och luftfart. I politikområdet ingår också viss sektorsforskning och upphandling av kollektivtrafik.

Målet för transportpolitiken skall vara att säkerställa en samhälls-ekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet.

Ett av riksdagen fastställt delmål är ett jämställt transportsystem, där transportsystemet är utformat så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Kvinnor och män skall ges samma möjligheter att påverka transportsystemets tillkomst, utformning och förvaltning och deras värderingar skall tillmätas samma vikt.

Mål för jämställdhet inom politikområdet

I 1998 års transportpolitiska beslut slår riksdagen fast att transportpolitiken i hög grad handlar om fördelningsspolitik. I propositionen talas det om att synliggöra skillnader mellan kvinnors respektive mäns värderingar och att genusperspektivet bör genomsyra hela transportpolitiken. Utifrån detta beslutade regeringen att inrätta ett särskilt råd för jämställdhetsfrågor som rör transport- och IT-tjänster (dir. 1999:83). Rådet (Jämät) överlämnade sitt slutbetänkande 2001 *Jämställdhet – transporter och IT* (SOU 2001:44).

Jämät föreslog bland annat ett nytt transportpolitiskt delmål för ett jämställt transportsystem. Jämställdhetsmålet fördes in i infrastrukturpropositionen som beslutades av riksdagen i december 2001.

Målet är ett jämställt transportsystem, som är utformat så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Kvinnor och män skall ha samma möjligheter att påverka transportsystemets tillkomst, utformning och förvaltning, och deras värderingar skall tillmätas samma vikt.

Insatser och resultat

Statens institut för kommunikationsanalys (SIKA) fick genom regleringsbrevet för 2002 regeringens uppdrag att utarbeta och lämna förslag till etappmål inom det transportpolitiska delmålet om ett jämställt transportsystem. Den, enligt SIKA, begränsade utredningstiden gjorde att det inte uppfattades som möjligt att föreslå några väl avvägda tidsatta etappmål. De förslag som lämnades har främst karaktären av processmål, men de lämnade också förslag till hur ett fortsatt arbete för att komma fram till mer precisa etappmål skulle kunna utformas. I regleringsbrev för 2002 har samtliga trafikverk samt Rikstrafiken haft i uppdrag att redovisa och analysera eventuella skillnader mellan kvinnors och mäns möjligheter att utnyttja respektive transportsystem och kollektivtrafiken. Återrapporteringen skall ske på ett liknande sätt enligt regleringsbrev för 2003. Trafikverken har också i regleringsbreven fått i uppdrag att utveckla mått och indikatorer för bl.a. delmålet jämställdhet.

Av regleringsbrev för 2003 till trafikverken framgår också att målet är en jämn fördelning av makt och inflytande mellan kvinnor och män inom transportområdet. De skall återrapportera en analys av kvinnors och mäns utnyttjande av respektive transportsystemet samt deras möjligheter att påverka dess utveckling och förvaltning med avseende på bl.a. resmönster, restider, transportslag och reskostnader, tillgång till aktuell trafikinformation, antal dödade och svårt skadade, samt rörlighet i olika delar av landet.

Andelen kvinnor och män som medverkar i arbetsgrupper eller andra samarbetsfora i myndigheternas externa verksamhet skall också redovisas.

37 IT, tele och post (PO 37)

Politikområdet omfattar informationsteknik, post- och telekommunikation, grundläggande kassaservice samt alarmeringsfunktionen 112.

Målet för IT-, tele- och postpolitiken är att alla skall ha tillgång till en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar infrastruktur och därtill hörande samhällstjänster.

I regeringens proposition *Ett informationssamhälle för alla* (prop. 1999/2000:86) som antogs av riksdagen 2000 poängteras vikten av jämställdhet. Den vägledande inriktningen, med anknytning till jämställdhet, inom IT-politiken är att:

- öka alla människors förutsättningar att utnyttja informationsteknikens möjligheter oberoende av kön, ålder, etnisk bakgrund och eventuella funktionshinder och
- bidra till att sammansättningen av IT-specialister motsvarar befolkningen med avseende på kön och etnisk bakgrund.

Jämställdhet och mångfald främjas genom att alla människors förutsättningar att utnyttja informationsteknikens ökar.

Statistik över IT-branschen och hur informationstekniken används av kvinnor respektive män finns tillgänglig. Årlig statistik tas fram och sammanställs av bland annat *Statens institut för kommunikationsanalys* (SIKA). Även övriga myndigheter inom politikområdet har i uppdrag att tillse att statistiken är könsuppdelad i de rapporter och uppföljningar som myndigheterna genomför.

Statistiken visar på att könsfördelningen är mycket sned inom IT-branschen. Andelen män är mycket hög. Tendensen är dessutom att andelen kvinnor minskar. Kvinnors representation på styrelsenivå är skrämmande låg.

Vad gäller tillgång till datorer och användande av informationsteknik har män något högre tillgång till datorer, mobiltelefoner och handdatorer och de använder dessa något mer än kvinnor. Skillnaden i användning är inte enbart könsmässigt betingad. Även faktorer som inkomst, utbildningsnivå och var i landet man bor har betydelse.

Parallellt med IT-propositionen inrättades ett råd, som fick status av kommitté. Detta råd, *Jämställdhetsrådet för transporter och IT* (Jämit),

fick i uppdrag att belysa jämställdhetsfrågor inom transporter och IT-tjänster. Uppdraget slutredovisades i betänkandet *Jämställdhet – transporter och IT* (SOU 2001:44).

Jämits förslag inom IT-området berör företag i det privata näringslivet samt statlig verksamhet. Jämmit konstaterar att IT-sektorn domineras och leds i allt väsentligt av män. Det är svårt att genomföra förslagen från ett politiskt håll, utan att blanda sig i det privata näringslivets verksamhet.

IT-kommissionen har tagit fram ett antal rapporter inom olika områden. Det är framför allt två av dessa som beskriver kvinnors situation och hur kvinnor använder IT. *Om kvinnors användning av Internet* är en redovisning av en undersökning bland Dataföreningens medlemmar som är kvinnor. I skrivelsen *Vem använder Internet och till vad?* återfinns statistik och beskrivningar över vad Internet används till. Sammantaget kan sägas att IT-användningen ökar snabbare bland män än bland kvinnor. 61 procent av kvinnorna hade 2000 tillgång till dator i hemmet. Motsvarande siffra för männen är 69 procent. Attityden till att använda Internet för att hantera administrativa tjänster är positiv. Skillnaden mellan kvinnor och män har i denna fråga reducerats jämfört med tidigare undersökningar. Det finns, enligt IT-kommissionen, två dominerande hinder för kvinnors användning av Internet. Det första är att tekniken inte är tillräckligt utvecklad vilket resulterar i för mycket tekniska problem, långsamma uppkopplingar och överföringar. Det andra hindret består av övriga familjemedlemmar som ockuperar datorn. Kvinnorna stiger åt sidan för att låta barn och man använda datorn i första hand. Kvinnor prioriterar skötseln av hemmet i högre grad och har sällan tid över för att sitta framför datorn.

Internationellt arbete inom IT, tele och post

I EU:s handlingsplan för att främja informationssamhället i Europa (*e-Europé 2005*) fokuserar man på användarna. Tyngdpunkten i handlingsplanen är att främja tjänster, tillämpningar och innehåll som skapar nya marknader, sänker kostnaderna och på sikt ökar produktiviteten i hela ekonomin. En av åtgärderna i handlingsplanen syftar till att öka deltagandet och skapa nya möjligheter för alla, män som kvinnor, samt höja kompetensen inom IT. För att lyckas med detta skall bl.a. omskolning till kunskapssamhället ske. Det sistnämnda är bl.a. tänkt att vända sig till kvinnor.

38 Näringspolitik (PO 38)

Målet för politikområdet Näringspolitik är att främja en hållbar ekonomisk tillväxt och en ökad sysselsättning genom fler och växande företag. Politikområdet Näringspolitik omfattar verksamhetsområdena:

- kapitalförsörjning,
- entreprenörskap, information, rådgivning och kompetensutveckling,
- enkla och ändamålsenliga regler, tillstånd och tillsyn,
- väl fungerande marknader,

- forskning och utveckling samt
- omvärldsanalys, utvärdering och statistik.

Inom företagande har män traditionellt sett varit en dominerande och tongivande grupp. Det har inneburit att exempelvis information och rådgivning och i viss mån även finansiering till stor del har riktats mot branscher dominerade av män. Kvinnor startar oftast företag inom tjänstesektorn och befintligt stöd är inte alltid anpassat efter de behov som finns.

Sveriges företagare är till 75 procent män och till 25 procent kvinnor. Kvinnor är underrepresenterade i förhållande till deras andel av arbetskraften. Av nyföretagandet svarar kvinnor för cirka 30 procent. Regeringens ambition är att kvinnors företagande skall motsvara deras andel av arbetskraften. Att synliggöra kvinnors företagande har varit ett sätt att skapa förebilder för andra kvinnor.

Ett annat mål är att ta tillvara kvinnors kompetens i högre grad än i dag på ledande poster i näringslivet. Detta gäller såväl kvinnor i ledningsgrupper och på VD-poster som kvinnors deltagande i styrelsearbete.

De flesta insatser som har genomförts inom det näringspolitiska området har saknat ett könsperspektiv. Istället har man arbetat för jämställdhet genom att öka andelen företagare som är kvinnor genom riktade insatser. Avsaknaden av könsperspektivet är förklaringen till att insatserna nedan är fokuserade på just kvinnor, och inte kvinnor i förhållande till män.

Utveckling inom området

Under 2001 startades 35 570 nya företag varav 31 procent av kvinnor. Under 1990-talet har andelen företag som startas av kvinnor fördubblats.

Affärsrådgivning för kvinnor

År 1993 startade NUTEK arbetet med affärsrådgivare för kvinnor och 1999 fanns det totalt ca 100 stycken i Sveriges kommuner. Målet var att få kvinnor att starta eller utveckla sina befintliga företag så att de kunde stanna kvar och ha sin fortsatta försörjning på hemorten.

Erfarenheter av projektet visar att förhållningssätt och pedagogik är nyckelfrågor när man vill nå ut till nya grupper. I förhållningssättet ingår bland annat ett jämställt synsätt på kvinnors företagande. Arbetssättet efterfrågas nu av företagare i alla branscher.

För att ge möjlighet för fler kvinnor att få rådgivning för att starta eller utveckla sitt företag har NUTEK erbjudit Nyföretagarcentra och ALMI:s regionala bolag möjlighet till medfinansiering av projekt riktade till kvinnor. Detta är också en metod för att sprida kunskaper om kvinnor som företagare. För närvarande pågår ett trettiotal projekt med affärsrådgivning till kvinnor och ytterligare ett fyrtiotal har sökt finansiering för 2003.

NUTEK samlar två gånger per år de rådgivare som arbetar med att främja kvinnors företagande till erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling.

Företagsfinansiering

Sedan 1994 har ALMI Företagspartner AB arbetat med särskilda lånemöjligheter för företagare som är kvinnor. ALMI har lånat ut 500 miljoner kronor sedan dess och drygt 7 000 krediter har beviljats både för nyföretagande och för expansion av befintlig verksamhet inom ramen för Företagarlån till kvinnor. Genomsnittslånet har legat på 85 000 kronor. ALMI strävar efter att anpassa lånevillkoren till de olika behov de enskilda företaget kan ha vad gäller löptid, ränte- och amorteringsvillkor. Sedan januari 2003 ersätter det s.k. Företagarlånet, som gäller lika för kvinnor och män, tidigare riktade lån. Det nya lånet kan beviljas med maximalt 250 000 kronor och täcka 50 procent av kapitalbehovet. Lån på upp till 50 000 kronor kan erbjudas utan krav på medfinansiering.

Kvinnor och innovationer

För att ta tillvara kvinnors innovativa idéer driver NUTEK programmet Kvinnor och Innovationer som startade 1999. I programmet klarläggs bl.a. de faktorer som specifikt hindrar kvinnors möjligheter att verka som innovatörer. En första konferens på temat kvinnor och innovationer anordnades 2000.

År 2001 finansierade NUTEK:s program Kvinnor och Innovationer studien *Kön och teknik i förändring – Svenska kvinnors patenterade uppfinningar 1895–1998* (Linköpings universitet). NUTEK tog också fram skriften *På tillväxt – kvinnors idéer om innovation* för genusutbildning av innovationsrådgivare och studiematerial i nätverk för kvinnor som är uppfinnare. I samarbete med ESF-rådet finansierade NUTEK skriften *Teknik på kvinnors vis – om villkor och möjligheter*.

En modell kallad Kreativa Möten utarbetades på Kvinnofolk högskolan i Göteborg tillsammans med NUTEK. Modellen innebär att brukare och innovatörer möts i syfte att få fram innovationer, både konkreta och sociala, som förbättrar livet för funktionshindrade kvinnor. Modellen prövades för första gången i Operation Kvinnoönsyn och delfinansierades även av Innovativa Kvinnor (SIC).

År 2002 fortsatte utvecklingen av Kreativa Möten med Operation kvinnohörsel, då hörselskadade och döva kvinnor mötte kvinnor som är innovatörer. Mötena resulterade i flera innovationer. Tio innovatörer fick stipendium av NUTEK. En broschyr med titeln Operation kvinnohörsel togs fram och kan beställas genom NUTEK. NUTEK och Vinnova finansierade tillsammans studien *Genus och innovation – Om kvinnors formande av teknik och samhälle* (KTH).

NUTEK har också delfinansierat en genusutbildning för innovationsrådgivare. Andra projekt som fick medel från NUTEK var förstudier för att utveckla förslagsverksamhet, idéhanteringssystem och produktutveck-

Spridning av kunskap om kvinnors företagande

NUTEK erbjuder kunskapsseminarier för partnerskapen inom ramen för de Regionala Tillväxtprogrammen och Nyföretagarcentra om entreprenörskap och kvinnors företagande.

NUTEK anordnar regelbundet träffar för personer i Sverige och i andra länder som arbetar med att främja kvinnors företagande. Syftet är bl.a. att skapa nya nätverk och kontakter för erfarenhetsutbyte.

Under 1999 hade NUTEK i uppdrag att arbeta med information om kvinnor som företagare. Filmen *Pilsner och pannkaka – en film om företagsamhet och vägval* producerades i två versioner som en del av informationssatsningen. Filmen har visats i en mängd sammanhang och sålts till en rad organisationer som t.ex. skolor, arbetsförmedlingar, nyföretagarcentra, affärsrådgivare och resurscentra för kvinnor.

År 1999 utarbetade NUTEK rapporten *Jämställdhet och lönsamhet*. Rapporten har utarbetats inom ramen för ett projekt vars syfte varit dels att utveckla metoder för att försöka kvantifiera jämställdhetsbegreppet, dels att undersöka om det finns någon koppling mellan jämställdhet och lönsamhet i det svenska näringslivet. Rapporten visade bl.a. att blandade personalgrupper ger bättre lönsamhet.

Forskning om kvinnors företagande

NUTEK initierade forskningsprogrammet *Female Entrepreneurship and Management* (FEM) 1996 som finansieras av *Forum för småföretagsforskning* (FSF), NUTEK och EU. Programmet fokuserar på kvinnors osynlighet i företagandet och företagande som livsform för kvinnor. Syftet är att generera och sprida vetenskapligt grundad kunskap om kvinnors företagande och att föra ut kunskapen till företag och organisationer för att på det viset öka kunskapen och förståelsen för kvinnors företagande.

I slutet av 2002 publicerades boken *Företagerskan* där åtta forskare undersöker och fördjupar kunskaper om kvinnors företagande. Här ges exempel på skillnader och likheter samt fördelar och nackdelar med kvinnors företagande i traditionellt manliga, blandade och kvinnliga branscher.

Särskilda satsningar på kvinnors företagande

Regeringen har anslagit 42 miljoner kronor för 2002-2004 för att främja kvinnors och invandrares företagande. Huvuddelen av pengarna kommer att användas för att främja kvinnors företagande. Insatser skall bl.a. göras för att integrera affärsrådgivning och kunskaper om kvinnors företagande bland etablerade rådgivningsaktörer samt söka samverka med organisationer och företagare för att sprida kunskap och förebilder kring

Kommunala teknikskolor – KomTek

NUTEK har regeringens uppdrag att bidra till att kommuner etablerar kommunala teknik- och entreprenörskolor, KomTek, för att på sikt få fler ungdomar, framför allt flickor, att upptäcka att det är roligt att skapa med teknik och välja ett tekniskt inriktat yrke, kanske som innovatör och/eller entreprenör.

KomTek skall bidra till en ny rekryteringsbas för utbildning av tekniker och naturvetare av båda könen och skall vara ett komplement till undervisningen i skola och arbetsliv. Förebilden är kommunala musikskolan. Vid KomTek skall också finnas verksamhet för vuxna, t.ex. orienteringskurser för yrkesbestämda och lärarfortbildning.

År 2001 beviljades NUTEK och Örebro och Norrköpings kommuner medel från EU:s Equalprogram för ett treårigt utvecklingspartnerskap för att etablera KomTek. Tillsammans med AMS utarbetades ett koncept angående innehåll och pedagogik som passar både för flickor/kvinnor och pojkar/män. NUTEK är koordinator i projektet. För KomTek gäller att minst 50 procent av de studerande skall vara flickor/kvinnor. NUTEK har tagit fram en videofilm, *Rörliga figurer*, om flickors och pojkars arbete med teknik. Strävan är att engagera både offentlig sektor, näringsliv, organisationer och enskilda medborgare i verksamheten.

Jämställdhet i näringslivet

Utredningen *Kvinnor på ledande poster i näringslivet*

Regeringen utsåg under våren 2002 Anna Wahl till utredare för *Kvinnor på ledande poster i näringslivet* (SOU 2003:16). Utredningens betänkande presenterades den 7 mars 2003. Utredningen har kartlagt kvinnors deltagande på lednings- och styrelsenivå i svenskt näringsliv och mot bakgrund av befintlig forskning på området sammanfattat kunskapsläget angående de hinder och strukturer som styr utvecklingen. Utredningen är en uppföljning av utredningen *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap* (SOU 1994:3) från 1994.

Jämnt på toppen

Regeringen fattade i början av 2002 beslut om projektet *Jämnt på toppen* som syftar till att genom attitydpåverkan och ökade kunskaper om kvinnor och män, makt och ledarskap snabba upp processen i näringslivet mot en jämnare könsfördelning mellan kvinnor och män. Inom ramen för projektet erbjuds länsstyrelserna att anordna seminarier som syftar till att öka kunskaperna och erbjuda möjligheter till erfarenhetsutbyte på området. De allra flesta län deltar i projektet som vänder sig till både VD:ar, styrelseledamöter och yngre kvinnor och män i karriären. Regeringen har tagit fram skriften *Låt huvudet vara med!* som används

vid seminarierna. *Jämnt på toppen* skall avslutas under hösten 2003. Skr. 2002/03:140
Därefter kommer en utvärdering av projektet att ske.

Internationellt arbete

Hösten 1998 initierade NUTEK ett europeiskt nätverk för att främja kvinnors företagande. Det europeiska nätverket *WES* (Women's entrepreneurship) lanserades av Europeiska kommissionen (DG Näringsliv) 2000 på initiativ av NUTEK. Nätverket arbetar för att främja kvinnors företagande bland annat genom att lyfta upp goda exempel. NUTEK är *WES*-nätverkets koordinator.

NUTEK anordnade sommaren 2002 en workshop inom ramen för EU-projektet *ProWomEn* som är ett benchmarkingprojekt med fokus på olika aspekter av kvinnors företagande.

Genom NUTEK:s deltagande i utvecklingspartnerskapet *KomTek* inom *Equal* bedrivs ett transnationellt partnerskap med Spanien och Nederländerna. Syftet är att inspirera till nya idéer om hur man arbetar pedagogiskt med flickor/kvinnor inom teknikområdet. I det transnationella partnerskapet genomförs workshops och studiebesök i respektive länder.

Sverige och Storbritannien tog under 2001 fram en skrift om kvinnors företagande *Women as entrepreneurs in Sweden and the UK, different perspectives*.

39 Utrikeshandel, export- och investeringsfrämjande (PO 39)

Politikområdet Utrikeshandel, export- och investeringsfrämjande består av följande delområden:

- inre marknaden,
- handelspolitik,
- handels- och investeringsfrämjande,
- näringslivsutveckling i Östersjöregionen.

Målet är en effektiv inre marknad och en öppen handelspolitik i EU, ett förstärkt multilateralt handelssystem inom Världshandelsorganisationen (WTO), ökad svensk export och ökade utländska direktinvesteringar i Sverige.

Handelspolitik

Handelspolitiken kan fungera som ett medel för att förbättra kvinnors situation i allmänhet och i u-länder i synnerhet. Stabila och rättvisa spelregler för ett fritt utbyte av varor och tjänster mellan länder är avgörande för att ekonomisk utveckling och sysselsättning skall spridas globalt. Denna möjlighet till förbättrade livsvillkor är särskilt betydelsefull för socialt och ekonomiskt marginaliserade grupper i

utvecklingsländer. Kvinnor tillhör ofta de mest utsatta och fattiga befolkningsskikten.

De flesta i-länder, inklusive EU, har fortfarande betydande hinder för import från u-länderna, såsom inom jordbruks- och textilsektorn. Detta drabbar inte minst kvinnor i u-länder eftersom de tenderar att arbeta i dessa sektorer.

Handelspolitiken kan emellertid inte ensamt skapa tillräckliga förutsättningar för mänskliga rättigheter, rättvisa miljöskydd, och social utveckling i enskilda länder. Olika orättvisor mot kvinnor, bl.a. i fråga om ägande, förhindrar kvinnor att få del av vinsterna av handeln och de möjligheter till förbättrade livsvillkor som handeln för med sig. Friare handel kan leda till omställningar som också drabbar fattiga och därmed i hög grad kvinnor. Marginaliserade och fattiga grupper är särskilt känsliga för sådana omställningar. Korruption, orättvisor och andra brister i samhällsstyrningen både utesluter fattiga från fördelarna med friare handel och ökar dessa gruppers sårbarhet för handelns potentiella negativa konsekvenser.

Handelspolitikens bidrag till global utveckling, rättvisa och jämställdhet måste därför ses ur ett brett och koherent perspektiv. Sverige fäster stor vikt vid samspelet mellan handelspolitik och andra politikområden. Handel och bistånd måste vara ömsesidigt stärkande i svensk utvecklingspolitik för fattigdomsbekämpning. En förutsättning är att handelspolitiken inte försvårar, försvagar eller motverkar åtgärder inom andra politikområden, såsom miljö och mänskliga rättigheter i arbetslivet.

I flera regionala avtal har också jämställdhet lyfts fram inom ramen för utvecklingsarbetet. Associeringsavtalet med Chile från 2002, som håller på att ratificeras för ögonblicket, innehåller bestämmelser rörande samarbete om genusrelaterade frågor med syftet att "trygga ett rättvist deltagande av kvinnor och män på alla områden" av samhällslivet och främja "kvinnors tillgång till de resurser som krävs för att de till fullo skall kunna utöva sina grundläggande rättigheter". Andra regionala avtal har liknande bestämmelser. Det s.k. Cotonouavtalet, som undertecknades 2000 mellan EU och 77 forna kolonier (de s.k. AVS-länderna), identifierar en rad jämställdhetsfrågor som samarbetet skall inriktas på. I april 2002 undertecknades ett associeringsavtal mellan EU och Algeriet som slår fast att parterna i samarbetet kring sociala frågor och utbildningsfrågor skall prioritera stärkandet av kvinnors ställning och delaktighet.

Öppna och rättvisa spelregler för handels- och utvecklingsarbete mellan länder räcker emellertid inte. Den privata sektorn måste också bidra till att förbättra situationen för fattiga och kvinnor i u-länder. I mars 2002 lanserade därför regeringen ett nytt initiativ, *Globalt Ansvar*, som syftar till att få svenska företag att verka för mänskliga rättigheter, drägliga ekonomiska och sociala villkor och en god miljö. *Globalt Ansvar* skall stimulera svenska företag att finna praktiska tillämpningar på de värderingar och normer som regeringen anslutit sig till genom internationella överenskommelser, såsom ILO:s kärnkonventioner om mänskliga rättigheter i arbetslivet.

I arbetet med *Aktiv Projektutveckling* innefattas jämställdhetsaspekterna i bedömningsgrunden innan beslut fattas om att ett projekt skall stödjas eller ej. Som exempel kan nämnas universitetssjukhuset i Tartu, ett projekt som kommer att innebära avsevärda förbättringar i arbetsmiljön inom vården, en sektor med mycket hög andel kvinnor.

Vad gäller insatserna inom Östersjömiljard 2 (39:6 Näringslivsutveckling i Östersjöregionen) delegeras medlen till statliga myndigheter och organ för stöd till satsningar som främjar det svenska näringslivets verksamhet i Östersjöregionen. De myndigheter som får ett uppdrag genom Östersjömiljard 2 skall i enlighet med existerande verksförordning tillse att jämställdhetsaspekten beaktas i arbetet och de insatser som erhåller stöd.

I sina löpande kontakter uppmuntras de programansvariga på berörda myndigheter och organisationer att särskilt uppmärksamma insatser som syftar till att stärka kvinnors företagande. Vidare fästes stor vikt vid att kontinuerligt hålla sig underrättat om vilka initiativ som planeras och genomförs på detta område. På detta sätt kan jämställdhetsaspekten integreras i den andra miljardens olika stödinstrument.

För närvarande pågår inom ramen för Östersjömiljard 2 flera projekt med inriktning på kvinnors företagande i Östersjöregionen. Det rör sig i huvudsak om kontaktskapande och nätverksbyggande insatser som t.ex. projektet *Weran (Women's Enterprises Relations (in business) Achievement and Networking)* som vänder sig till kvinnor som önskar etablera affärskontakter i nordvästra Ryssland.

I direktiven för avrapportering inom Östersjömiljard 2 begärs redovisning avseende insatsernas inriktning på kvinnors företagande. När det gäller en mer övergripande eller systematisk genomgång av Östersjömiljarderna ur ett jämställdhetsperspektiv är det naturligt att detta görs som en del av den samlade utvärdering som avses äga rum i anslutning till anslagens avslutande.

Det är också naturligt att frågan om hur jämställdhetsperspektivet på bästa sätt kan beaktas inom denna typ av insatser uppmärksammas i överväganden om eventuella fortsatta näringslivsinriktade insatser efter den andra miljardens avslutande.

40 Konsumentpolitik (PO 40)

Konsumentpolitiken övergripande inriktning är att konsumenterna skall vara starka och välinformerade. Konsumentpolitiken är också en del av välfärdspolitiken och skall stödja enskilda människor i deras egenskap av konsumenter för att ge dem ett större inflytande och för att få dem att känna sig trygga på marknaden.

Konsumentpolitiken är ett sektorsövergripande politikområde. I propositionen *Handlingsplan för konsumentpolitiken 2001–2005* (prop. 2000/01:135, bet. 2001/02:LU02, rskr. 2001/02:51) föreslog regeringen fem mål för konsumentpolitiken, som också skall vara vägledande för Sveriges arbete i EU och andra internationella sammanhang. Några

jämställdhetspolitiska mål finns inte inom politikområdet. Politikområdet omfattas dock av det kommande utvecklingsarbetet av jämställdhetsintegrering inom Jordbruksdepartementet. Skr. 2002/03:140

41 Skogspolitik (PO 41)

Skogen är en nationell tillgång som skall skötas så att den uthålligt ger en god avkastning samtidigt som biologisk mångfald behålls. Vid skötseln skall hänsyn tas även till andra allmänna intressen.

Skogsbruk har traditionellt varit en mansdominerad bransch, men mycket har ändrats under senare år. T.ex. är numera en tredjedel av skogsägarna kvinnor, och lika många kvinnor som män söker sig numera till skogliga utbildningar. Det finns därför goda möjligheter att arbeta vidare med jämställdhetsfrågorna inom skogspolitikområdet, och goda möjligheter att uppnå en jämnare fördelning av kvinnor och män i sektorns olika verksamheter. Branschen har själva ett stort engagemang i frågan, och i många delar av landet har särskilda nätverk bildats för att tillvarata kvinnors intressen som skogsägare. Dessa nätverk stöttar kvinnor, och arbetar t.ex. aktivt för flera kvinnor på förtroendeposter i skogsägarföreningar.

Skogsnäringen arbetar med Nordiska Ministerrådets handlingsplan för jämställdhet i jord- och skogsbruket. Enligt handlingsplanen skall jämställdhetsmålen, en jämn fördelning av makt och inflytande, få genomslagskraft i sektorns samtliga verksamheter till 2005. Kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter, och alla former av diskriminering skall motverkas.

Skog nyttjas för skogsbruk, men lika viktiga är dess naturvärden. Skogens sociala värden, och nyttjandet av skogen för friluftsliv och turism, jakt och bärplockning, mm. är också viktigt. Kvinnor och män har traditionellt utnyttjat skogen olika. Det är viktigt i arbetet med skogens alla värden att kvinnors och mäns olika intressen för skogen ges lika stort utrymme. Att upprätthålla ett engagemang för skogen och ett intresse av att vistas i skogen är viktigt, inte minst ur folkhälsosynpunkt, i en alltmer urbaniserad värld.

42 Djurpolitik (PO 42)

Politikområdet omfattar verksamhet som avser djur människan håller samt den del av faunavärden som avser viltvård.

Målet för djurpolitiken är ett gott djurskydd och ett gott djurhälsotillstånd bland djur i människans tjänst och att viltstammarna förvaltas på ett sådant sätt att oacceptabla skador på människor och egendom inte uppstår.

Det finns en strävan i samhället till att skapa gynnsamma förutsättningar för både kvinnor och män att upprätthålla ett gott hälsotillstånd och ett gott djurskydd bland husdjur, sällskapsdjur, försöksdjur och för vilda djur som hålls i fångenskap.

I arbetet med levande djur dominera kvinnor. Sedan 1980-talet har t.ex. andelen kvinnor bland de antagna till veterinärprogrammet ständigt ökat. Av de antagna studenterna 2002 uppgick andelen kvinnor till 82 procent. Majoriteten av de sökande var också kvinnor. Detta är inte unikt för Sverige. Samma förhållande gäller för Norden och övriga Europa.

I betänkandet *En svensk hästpolitik* (SOU 2000:109) presenterades ett förslag till en sammanhållen svensk hästpolitik. Syftet med utredningen var att skapa förutsättningar för att bevara och utveckla hästsektorn i Sverige.

Myndigheterna; *Statens veterinärmedicinska anstalt* (SVA) och *Centrala försöksdjursnämnden* (CFN), har fått i uppdrag att i sin verksamhet formulera tre respektive två specifika mål där jämställdhetsperspektivet kan utvecklas. CFN skall också återge på vilket sätt jämställdhetsperspektivet tillämpas vid valet av ledamöter till de djurförsöksetiska nämnderna. Av tillsatta ledamöter är 42 procent kvinnor. Två av nämnderna har fler kvinnor än män som ledamöter. Av fjorton ordförande är endast en kvinna.

43 Livsmedelspolitik (PO 43)

Målet för politikområdet är en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar livsmedelsproduktion.

Till politikområdet hör EU:s gemensamma jordbrukspolitik – med undantag för verksamhet hänförlig till rådets förordning (EG) nr 1257/99 om utvecklingen av landsbygden och därmed sammanhängande verksamhet – EU:s gemensamma fiskeripolitik samt verksamheter tillhörande området säkra livsmedel.

En reformerad europeisk jordbrukspolitik bör, liksom landsbygdspolitiken och övriga politikområden, bidra till att skapa lika förutsättningar för kvinnor och män. Inför *Agenda 2000* drev Sverige frågan att aspekten om lika möjligheter för kvinnor och män skulle inkluderas i förordningstexterna.

Inom ramen för anslaget 43:16, Åtgärder inom livsmedelsområdet, har regeringen genom projektbidrag stöttat ett pilotprojekt med jämställdhetsinriktning i Jämtland, drivet av LRF. Det övergripande syftet med projektet var att öka andelen kvinnor i ledande ställning inom jordbruk och livsmedelsindustri i Jämtlands län.

Livsmedelsverket skall under verksamhetsåret 2002 utarbeta fem specifika mål där ett jämställdhetsperspektiv kan utvecklas. Till detta har kopplats krav på återrapportering där Livsmedelsverket skall redovisa de områden som berörs av myndighetens verksamhet där olika förhållanden råder mellan kvinnor och män. Verket skall redovisa varför de specifika målen har valts, vilka åtgärder som krävs för att nå målen samt vilka insatser som hittills vidtagits för att nå målen.

Jordbruksverket skall under verksamhetsåret 2002 redovisa vilka områden och aktiviteter som berörs av verkets verksamhet där olika förhållanden och villkor gäller för kvinnor och män. För fem av dessa områden skall åtgärdsprogram samt hittills gjorda insatser för att uppnå

jämställdhetsmålet redovisas. Återrapporteringen 2001 inriktades bland annat på hur jämställdhetsaspekter beaktas i stödhanteringen. Jordbruksverket konstaterar att möjligheterna för ökad jämställdhet i många avseenden är små på grund av det strikta regelverket.

Fiskeriverket har under verksamhetsåret 2002 formulerat tre specifika mål där ett jämställdhetsperspektiv kan utvecklas. I den externa verksamheten är de viktigaste medel som står till Fiskeriverkets förfogande och som kan användas för att få en jämnare könsfördelning inom fiskerinäringen dels yrkesfiskelicenserna, dels åtgärder inom ramen för strukturstödet. Som ett tredje målområde har verket pekat ut det interna jämställdhetsarbetet.

Efter beslut inom övervakningskommittén för strukturprogrammet för svensk fiskerinäring infördes i början av 2002 ändringar i programkomplementet. Med utgångspunkt i att det främsta hindret för kvinnorna är av sociokulturellt slag koncentrerades ändringarna till projektinriktade åtgärdsområden, där kvinnor kan inkluderas och attityder förändras. Åtgärder som inriktar sig på att ta till vara kvinnors kunskap och innovationsförmåga skall särskilt gynnas i syfte att öka jämställdheten inom fiskerinäringen. Målsättningar kvantifierades med avseende på antalet kvinnor som deltog i genomförda projekt.

Det är inom yrkesfisket som andelen kvinnor är lägst i fiskerinäringen. Sverige hade 2 791 yrkesfiskare vid utgången av 2001. Av dessa var 23 kvinnor. Vid utgången av 2000 fanns 2 782 yrkesfiskare. Antalet kvinnor bland yrkesfiskarna var 27 stycken. I syfte att stimulera ökad jämställdhet inom yrkesfisket har Fiskeriverket bl.a. beslutat om en ändring i föreskrifterna (FIFS 1995:23) om kontroll på fiskets område. Ändringen trädde i kraft den 1 november 2002 och innebär att Fiskeriverket vid beslut om yrkesfiskelicenser skall beakta den förbättring av jämställdheten mellan könen i fiskarkåren som licensgivningen kan bidra till. Målsättningen är att såväl andelen som antalet kvinnor bland yrkesfiskarna skall öka, vilket kommer att följas upp genom att antalet kvinnor bland yrkesfiskarna fortsatt dokumenteras, bl.a. inom ramen för den årliga rapport om fiskarkårens struktur och fiskeflottans sammansättning som Fiskeriverket ger ut.

44 Landsbygdspolitik (PO 44)

Politikområdet omfattar verksamhet för en hållbar utveckling av landsbygden. Åtgärderna är i stor utsträckning riktade till lantbruksföretag men också andra företag på landsbygden.

Målet är en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden. Målet omfattar en hållbar livsmedelsproduktion, sysselsättning på landsbygden, hänsyn till regionala förutsättningar och uthållig tillväxt. Vidare skall jordbrukets positiva miljöeffekter bevaras och förstärkas samt dess negativa miljöpåverkan minimeras.

En integrerad landsbygdspolitik skall bidra till att skapa lika förutsättningar för kvinnor och män. Erfarenheter från tidigare åtgärdsprogram visar att insatser riktade till kvinnor på landsbygden kan ge särskilt goda resultat i form av nya arbetstillfällen. Särskild uppmärksamhet bör ägnas

åt en samhällsstruktur som gör det möjligt för unga kvinnor att stanna kvar eller bosätta sig på landsbygden. Frånvaron av kvinnor i framför allt glest befolkade områden har erkänts som en svaghet och ett hot för den svenska landsbygdens fortlevnad, varför det finns behov av att inrikta insatser för att stimulera jämställdhet i dessa områden. Kvinnors betydelse för ekonomisk tillväxt på gles- och landsbygden underskattas ofta och för att komma till rätta med det uppmärksammas kvinnor i större utsträckning vid utformningen och tillämpningen av olika åtgärder.

Alltfler lantbruksföretagare diversifierar sin verksamhet. Genom en breddning av lantbruksföretagens verksamheter har förutsättningarna för kvinnors företagande på landsbygden förbättrats, vilket bland annat motverkar problematiken med avflyttning. Exempel inkluderar olika former av landsbygdsturism och hästföretagande, som många gånger bedrivs i kvinnors regi. Sådana verksamheter innebär ofta ett utåtriktat arbete och bidrar på så vis till nätverksskapande på landsbygden.

Inom miljö- och landsbygdsprogrammet (LBU-programmet) för perioden 2000–2006 förstärktes jämställdhetsaspekten ytterligare. Åtgärderna skall bidra till att lika möjligheter för utveckling för kvinnor och män främjas. Kvinnors förutsättningar och kompetens skall tas tillvara i större omfattning. Även i gemenskapsinitiativet Leader+ har kvinnors nätverk och arbetsgrupper prioriterats varför sådana vuxit fram.

Jordbruksverket skall under verksamhetsåret 2002 redovisa vilka områden och aktiviteter som berörs av verksamhet där olika förhållanden och villkor gäller för kvinnor och män. Sedan verksamhetsåret 2001 omfattar återrapporteringen jämställdhetsaspekter på genomförandet av LBU-programmet. Jordbruksverket konstaterar att möjligheterna för ökad jämställdhet i många avseenden är små på grund av det strikta regelverket. I begränsade delar av verksamheten, t.ex. vissa selektiva stöd inom LBU, finns dock möjligheter att beakta jämställdhetsaspekter. Relativt omfattande statistiskt underlag byggs också upp om jämställdhetssituationen på landsbygden. Det statistiska materialet visar bland annat att kvinnors företagande vid sidan av annan sysselsättning är avsevärt lägre än manligt sådant företagande i glesbygden.

Enligt Nordiska Ministerrådets handlingsplan för jord- och skogsbrukssektorn 2001-2005 skall alla former av diskriminering motverkas. Vidare skall jämställdhetsmålen, en jämn fördelning av makt och inflytande samt att kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter, få genomslagskraft i sektorns samtliga verksamheter. Nordiska Ministerrådets arbete inom jord- och skogsbrukssektorn faller under utgiftsområde 23, Jord- och skogsbruk med anslutande näringar.

På svenskt initiativ diskuterades under EU:s ministerråd för jordbruksfrågor i november 1999 behovet att uppmärksamma kvinnors roll vid utformning och tillämpning av landsbygdsutvecklande åtgärder. Kommissionen tillsatte en arbetsgrupp för att undersöka hur jämställdhetsperspektivet kunde införas i lagstiftningen. Inför Agenda 2000 drev Sverige även att aspekten om lika möjligheter för kvinnor och män skulle inkluderas i förordningstexterna. På flera ministerråd under våren 2002 diskuterades jämställdhet, vilket resulterade i rådsslutsatser om jämställdhet på landsbygden. I den påföljande debatten om jämställdhet på landsbygden framkom att samtliga medlemsstater såg jämställdhet

som en viktig fråga och att det finns ett behov av att belysa jämställdhetsfrågan bättre i åtgärder och i det framtida arbetet. Under denna process uppmanade Sverige kommissionen att göra jämställdhetsanalyser av sina lagförslag innan de presenteras och detta inkluderades i slutsatserna.

45 Samepolitik (PO 45)

Samepolitiken har som mål att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologiskt hållbar rennäring och på andra samiska näringar.

Politikområdet omfattar verksamheten vid Sametinget, rennäringen och information om samer och samisk kultur. Till politikområdet hör också arbete med urbefolkningsfrågor med både nationell och internationell verksamhet.

I regleringsbrevet för Sametinget anges att ett jämställdhetsperspektiv skall vara integrerat i all verksamhet och att konsekvenserna för kvinnor respektive män av vidtagna åtgärder skall analyseras.

Sametingets styrelse antog, i enlighet med uppdraget i regleringsbrevet, 2002 ett jämställdhetsprogram för tingets administration för mandatperioden 2002–2005. Styrelsen uppdrog under hösten 2002 åt två personer att föreslå specifika mål för Sametingets jämställdhetsarbete. Sametinget skall redovisa utgångspunkterna för valet av mål, vilka åtgärder som krävs för att nå målen och vilka insatser som hittills gjorts för att uppnå målen. Målen är:

- yngre samiska kvinnors möjligheter att delta i Sametingets politiska verksamhet skall främjas,
- vid tillsättning av styrelse, presidium, nämnder, arbetsgrupper och utredningar inom Sametinget skall eftersträvas jämställdhet mellan kvinnor och män. Motsvarande skall gälla för administrativ personal som beordrats arbeta vid Sametingets plenum samt
- vid utannonsering och tillsättning av tjänster inom Sametingets administration skall jämställdhet mellan könen särskilt beaktas.

Sametinget har anordnat ett jämställdhetsseminarium i Kiruna med deltagare från Sametinget i Norge.

46 Demokrati (PO 46)

Jämställdhetsperspektivet är en viktig del i politikområdet. Ett av de långsiktiga målen för demokratipolitiken som riksdagen beslutade om våren 2002 är att medborgarnas möjligheter att påverka den politiska processen skall bli mer jämlika än vad de är i dag (prop. 2001/02:80, bet. 2001/02:KU14, rskr. 2001/02:190). I detta arbete är jämställdhetsperspektivet av största vikt.

I regeringens arbete med att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna, ökad kunskap samt medvetenhet om de mänskliga rättigheterna har jämställdhetsperspektivet en betydande roll.

För att möjliggöra en uppföljning av den svenska demokratins utveckling har regeringen tagit initiativ till utvecklandet av ett uppföljningssystem där bland annat jämställdhetsperspektivet utgör en viktig del.

Deltagande på lika villkor

Inom ramen för politikområdet bedriver regeringen ett utvecklingsarbete i syfte att värna och fördjupa folkstyrelsen. I fokus för arbetet står medborgarnas inflytande och delaktighet i de politiska beslutsprocesserna samt övergripande frågor om demokratins funktionssätt på kommunal, regional och nationell nivå. Insatserna skall, i likhet med insatserna inom andra politikområden, genomsyras av ett jämställdhetsperspektiv. Det innebär för politikområdets del att utifrån ett maktperspektiv följa utvecklingen när det gäller könsfördelningen i beslutande organ på lokal, regional och nationell nivå samt sträva efter att undanröja informella hinder för kvinnors politiska deltagande och inflytande i olika avseenden.

När det gäller andelen kvinnor i direktvalda beslutande organ är Sverige världsledande. I ett maktperspektiv är det emellertid angeläget att också göra en kvalitativ analys av kvinnors respektive mäns reella förutsättningar att verka i de politiska processerna på lokal, regional och nationell nivå. Även om andelen män respektive kvinnor är jämnt fördelad i de beslutande församlingarna, finns det fortfarande tecken som tyder på förekomsten av diskriminerande strukturer i det dagliga politiska arbetet. De praktiska och ekonomiska villkor som gäller för ett förtroendeuppdrag kan påverka kvinnors respektive mäns benägenhet att åta sig och stanna kvar på ett uppdrag olika. Mot den bakgrunden föreslog regeringen i propositionen *Demokrati för det nya seklet* (prop. 2001/02:80) flera åtgärder för att förbättra de förtroendevaldas villkor. Bland annat föreslogs rätt till ledighet för förtroendevalda med oregelbundna arbetstider samt rätt till ersättning för kostnader för barntillsyn som uppkommer när en förtroendevald fullgör sitt uppdrag. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2002.

Ett annat exempel på hur förutsättningarna för politiskt arbete har förändrats rör relationen mellan tjänstemän och förtroendevalda i kommuner och landsting. Flera studier pekar på att de nya verksamhetsstyrningsmodellerna för kommunal verksamhet som under senare år tillämpats i stor omfattning, leder till en maktförskjutning där de förtroendevaldas inflytande över verksamheten minskar och tjänstemännens makt ökar. Detta bekräftas bland annat av intervjuundersökningar från Örebro universitet som visar att många förtroendevalda upplever att deras roll som ytterst ansvariga för verksamheten urholkats. Detta är allvarligt ur ett jämställdhetsperspektiv eftersom andelen kvinnor är avsevärt lägre bland kommunala chefer på hög nivå än bland de förtroendevalda.

Regeringens politik syftar till att främja ett brett medborgerligt deltagande. Det innebär bland annat att utveckla demokratins funktionssätt och stimulera nya former för politiskt inflytande och deltagande. Exempel på sådana åtgärder är införande av medborgerlig förslagsrätt i fullmäktige samt införande av en möjlighet att utse andra än redan förtroendevalda till en fullmäktigeberedning. Detta skedde genom lagändringar

som trädde i kraft den 1 juli 2002. Andra sätt att stimulera nya former för demokratiskt inflytande är stöd till lokala demokratiprojekt. Regeringen initierade 2000 *Tid för demokrati – ett treårigt utvecklingsarbete för den svenska folkstyrelsen*. Ett antal lokala demokratiprojekt med jämställdhetsperspektiv fick ekonomiskt bidrag. Gemensamt för dessa insatser är att de öppnar upp nya vägar för politiskt inflytande och därmed utmanar de informella maktstrukturer som riskerar att verka diskriminerade gentemot kvinnor.

Mänskliga rättigheter

Regeringen överlämnade i januari 2001 skrivelsen *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna* (skr. 2001/02:83) till riksdagen. Handlingsplanen är treårig och gäller för åren 2002–2004. Genom handlingsplanen lägger regeringen grunden för ett mer samlat synsätt på mänskliga rättigheter i Sverige. Utgångspunkten för handlingsplanen är Sveriges åtagande för de mänskliga rättigheterna; såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. I skrivelsen redogörs bland annat för de svenska förpliktelserna på området och för regeringens långsiktiga mål och olika aktörers roll avseende arbetet med de mänskliga rättigheterna på nationell nivå. Vidare redogörs för det pågående beredningsarbetet och beslutande propositioner samt nya åtgärder m.m. mot bakgrund av de internationella förpliktelser som Sverige har åtagit sig.

Regeringens långsiktiga mål i arbetet med mänskliga rättigheter på nationell nivå är att:

- främja och skydda de mänskliga rättigheterna,
- skapa ökad kunskap om och medvetenhet kring frågor om mänskliga rättigheter, bl.a. utbildning samt
- främja samordningen av arbetet med mänskliga rättigheter inom främst statlig förvaltning.

I skrivelsen lyfts följande prioriterade frågor fram som regeringens arbete särskilt skall fokusera på under perioden 2002-2004: internationellt skydd mot förföljelse och tortyr, funktionshindrades rättigheter, barnets rättigheter, äldres rättigheter samt boendefrågor och segregation. Andra prioriterade frågor är nationella minoriteter och samer, yttrandefrihet, frihetsberövanden och religionsfrihet. Jämställdhet mellan kvinnor och män är en av de mänskliga rättigheterna och skyddet mot diskriminering på grund av kön, etnisk bakgrund osv. är likaså en prioriterad fråga för den svenska regeringen.

Kvinnors rätt att inte bli diskriminerade regleras framför allt i FN:s kvinnokonvention (CEDAW). Sverige var bland de första länderna att ratificera konventionen, som trädde i kraft 1981.

Regeringsformen förbjuder lagstiftning som missgynnar någon på grund av kön om inte lagstiftningen utgör ett led i strävandena att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt (2 kap. 16 §).

Målet för minoritetspolitiken är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. I regeringens handlingsplan för de mänskliga rättigheterna har de romska kvinnornas situation särskilt uppmärksammats när det gäller diskriminering.

Minoritetspolitiken är ett nytt politikområde i Sverige sedan tre år och saknar en nationell myndighet med samordningsansvar. I de uppdrag som regeringen har gett till vissa andra myndigheter när det gäller nationella minoriteter ingår att redovisningar skall vara fördelade per kön när det är möjligt.

Insatser sedan 1999

Länsstyrelsen i Norrbotten har i uppdrag att följa och utvärdera den regionala minoritetsspråklagstiftningen. Rapporter om resultaten skall lämnas till regeringen varje år. I årets rapport skall särskilt redovisas en undersökning om de enskildas förutsättningar att utnyttja de rättigheter och möjligheter som lagstiftningen ger. Könsperspektivet skall beaktas i redovisningen där det är relevant.

Statens skolverk har 2001 redovisat ett regeringsuppdrag om modersmålundervisning för de fem nationella minoriteterna. Redovisningen är uppdelad på flickor respektive pojkar.

Våren 2002 arrangerade Näringsdepartementet tillsammans med Socialdepartementet ett seminarium, bl.a. utifrån ett jämställdhetsperspektiv, om romska barns situation i Sverige. En arbetsgrupp som var verksam under ett år för att förbereda seminariet bestod av lika många romska kvinnor som män.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) har ett uppdrag från regeringen att förebygga och motverka diskriminering av romer. I uppdraget ingår att särskilt belysa om det finns skillnader när det gäller diskriminering mellan kvinnor och män.

Resultat sedan 1999

En process har inletts för att stimulera romska kvinnor att bilda egna nätverk och även engagera sig mer i det traditionellt manligt dominerade romska föreningslivet. Romska kvinnor från de olika grupperna har som ett resultat av detta börjat att samarbeta utanför klangränserna i gemensamma frågor.

En informell arbetsgrupp med representanter från departementet och romska kvinnor är verksam inom Justitiedepartementet. Syftet är att stärka kvinnornas situation och öka deras delaktighet. Gruppen planerar även att genomföra ett kvinnoseminarium under 2003 med syfte att bilda ett nätverk med regionala förgreningar.

Politikområdet omfattar merparten av statens utgifter för bidrag till kommuner och landsting. Bidrag utgår främst i form av ett allmänt finansiellt stöd (generellt statsbidrag) och i form av ett statligt utjämningsbidrag för att åstadkomma likvärdiga ekonomiska förutsättningar mellan kommuner respektive mellan landsting. Målet för politikområdet är att skapa goda och likvärdiga förutsättningar för kommuner och landsting att uppnå de nationella målen inom olika verksamheter.

I utjämningsystemet beaktas både kvinnors och mäns behov av service som kan innebära strukturella kostnadsskillnader mellan kommuner respektive landsting. Där så varit befogat bygger kostnadsutjämnningen på separata behovsberäkningar för kvinnor och män.

En redovisning av hur målen för olika verksamheter uppfylls, inklusive jämställdhetsmålen, görs inom det politikområde som verksamheten i fråga omfattas av.

49 Statligt ägande

Det övergripande målet för de statligt ägda företag som verkar på fullt konkurrensutsatta marknader är att genom en effektiv förvaltning skapa värde. Företag med särskilda samhällsintressen skall skapa värde genom att uppfylla de särskilda samhällsintressena och att utnyttja resurserna effektivt. Den svenska staten är Sveriges största företagsägare och arbetsgivare. Genom Regeringskansliet förvaltas 62 företag/koncerner varav 47 företag ägs helt och 15 är delägda. Totalt är cirka 200 000 personer anställda i dessa bolag.

Staten är dessutom den störste ägaren på Stockholmsbörsen. Detta sammantaget medför ett stort ansvar och ställer krav på en långsiktig och professionell förvaltning för att säkerställa tillväxt och därmed sysselsättning.

Jämställdhetspolitiskt mål inom området

Regeringen har som mål att könsfördelning skall vara jämn i de statliga bolagsstyrelserna. Ett delmål är att andelen kvinnor skall vara minst 40 procent 2003 (Rskr 1999/2000:24). Styrelsenomineringar handlar om att skapa effektiva styrelser med den kompetens som är relevant för den verksamhet och den fas som respektive företag befinner sig i.

Insatser sedan 1999

Andelen kvinnor har ökat vid tillsättningar i statliga bolagsstyrelser. Till alla styrelser i statligt ägda företag har vid den årliga bolagsstämman ett sammandrag av ägarens uppdrag och riktlinjer överlämnats. Där ingår ett avsnitt om vikten av att ha ett jämställdhetsperspektivet. Företagens

jämställdhetsarbete har redovisats i Regeringskansliets verksamhetsberättelse för företag med statligt ägande. Skr. 2002/03:140

Resultat sedan 1999

Andelen kvinnor bland ledamöterna i styrelserna har ökat från 29 procent 1999, till 30 procent 2000 och 37 procent 2001 och en jämställdhetspolicy finns i 78 procent av företagen med 100 procent av antal anställda. I regeringens verksamhetsberättelse för företag med statligt ägande 2001 har dessutom redogjorts för könsfördelningen avseende arbetstagarrepresentanter i styrelserna (22 procent kvinnor), VD/GD (15 procent kvinnor), ledningsgrupp (25 procent kvinnor).

Insatser i framtiden

Genom ett kontinuerligt och systematiskt nomineringsarbete, med målsättningen att öka andelen kvinnor i statliga bolagsstyrelser, samtidigt som det aktuella kompetensbehovet i varje företag kan tillgodoses, kan regeringen uppnå ett av delmålen för jämställdhetspolitiken 2003.

1 Europeiska Unionen

Jämställdhet har en stark ställning inom EU-samarbetet och är ett en av EU:s grundläggande värderingar och ett mål för all verksamhet inom unionen.

Jämställdhet mellan kvinnor och män ingår i EU-fördraget som ett av gemenskapens grundläggande mål. Omfattningen av aktiviteter med jämställdhetsinriktning är stor och sträcker sig från insatser inom strukturfonderna till bistånd, forskning och utveckling, handel och globalisering, offentlig upphandling, bekämpandet av organiserad brottslighet samt mänskliga rättigheter. Sedan 1997 har även den europeiska sysselsättningsstrategin i stor utsträckning bidragit till detta arbete. Jämställdhet skall genomsyra alla EU:s politikområden och främjandet av jämställdhet är också ett viktigt inslag i EU:s yttre förbindelser och dess politik när det gäller utvecklingsarbete i tredje land.

Jämställdhetsintegrering är en skyldighet såväl för EU:s medlemsstater som för gemenskapens institutioner. Enligt EU:s definition avses med jämställdhetsintegrering ”att införliva jämställdheten mellan kvinnor och män i gemenskapens hela politik och i samtliga insatser”.

I rådet är det främst två processer som är aktuella när det gäller jämställdhet mellan kvinnor och män. Den ena gäller det femte handlingsprogrammet (2001–2005) för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män och den andra handlar om årlig uppföljning av den överenskommelse som regeringarna träffat rörande handlingsplanen från FN: s kvinnokonferens i Peking 1995 (Pekingplattformen).

Arbetet i ministerrådet

EU:s handlingsprogram för jämställdhet

Ett centralt inslag i EU:s jämställdhetsarbete är de handlingsprogram som kommissionen utarbetar vart femte år. Programmen innehåller riktlinjer för hur jämställdhetsarbetet skall bedrivas.

EU:s fjärde handlingsprogram för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män avslutades 2000. Kommissionen presenterade 2000 för rådet en gemensam ramstrategi för jämställdhet jämte ett förslag till stödprogram för åren 2001–2005 som är att betrakta som ett femte handlingsprogram. Syftet med ramstrategin och stödprogrammet är att upprätta en handlingsram inom vilken gemenskapen i all sin verksamhet skall kunna verka för att undanröja bristande jämställdhet mellan kvinnor och män och främja jämställdhet mellan dem, i enlighet med artikel 3.2 i fördraget. Ramstrategin grundar sig på det kombinerade angreppssättet att både arbeta med jämställdhetsintegrering i all politik och särskilda åtgärder med inriktning på kvinnor. Ministerrådet antog 2000 det femte handlingsprogrammet för jämställdhet som alltså har formen av en gemensam ramstrategi för jämställdhet liksom ett stödprogram för åren 2001–2005.

Europaparlamentet har, genom utskottet för kvinnors rättigheter, haft en avgörande roll i detta arbete.

De särskilda åtgärder som görs för att öka jämställdheten är inriktade på områden där balansen mellan kvinnor och män fortfarande är ojämn, t.ex. på arbetsmarknaden och i det politiska och ekonomiska beslutsfattandet. Men de berör också sociala rättigheter, det civila livet och könsrollsmönster och fördomar.

En projektkommitté skall följa tillämpningen av handlingsprogrammet. I kommittén ingår representanter från medlemsstaternas och EES-ländernas regeringar. I en bilaga till stödprogrammet har en förstudie för ett europeiskt jämställdhetsinstitut beslutats.

Fastställda och prioriterade teman under femårsperioden är:

- 2001–2002: Lika lön (gender pay gap)
- 2002–2003: Att förena arbete med familjeliv
(family friendly policies)
- 2003–2004: Kvinnor i beslutsfattande ställning
(balanced participation in decision-making)
- 2004–2005: Könsroller och stereotyper
(Overcoming gender stereotypes).

Sverige har deltagit genom projektet *European Project on Equal Pay (PEP)*, vilken koordineras av JämO och med finansiellt stöd av regeringen och den Europeiska kommissionen. Projektet drivs under perioden 1 januari, 2002 till 31 december, 2003 och dess mål är att hjälpa företag och organisationer med att starta aktiviteter för jämställda löner. Företagen skall framstå som goda exempel på att jämställda löner kan vara lönsamt och att det kan utföras på ett smidigt och rationellt sätt. Förväntade resultat och effekter av projektet är att löneskillnaderna mellan kvinnor och män skall minska hos medverkande företag, att ökad kunskap och förståelse om sitt ansvar för och sin roll i arbetet för att uppnå jämställda löner hos fackliga ombud och ökad medvetenhet hos företagens löneförhandlare om positiva effekter av jämställda löner samt vilka verktyg som finns att tillgå i det viktiga arbetet.

Pekingplattformen

I den handlingsplan som antogs på FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking 1995 anges tolv områden som skall prioriteras i jämställdhetsarbetet.

Sedan 1999 har ordförandeskapen startat en successiv utveckling av indikatorer för att följa, jämföra och effektivisera arbetet inom dessa tolv områden. Hittills har rådet antagit indikatorer inom fyra områden: kvinnor och beslutsfattande, förena förvärvsarbete och föräldraskap, löneskillnader mellan kvinnor och män samt våld mot kvinnor.

Förutom utvecklingen av indikatorer pågår ett arbete med att följa upp hur jämställdhetsintegreringen har skett i olika rådskonstellationer.

Frankrike började under sitt ordförandeskap hösten 2000 att följa upp två rådskonstellationer – rådet (utbildning) och rådet (inre marknaden). Sverige fortsatte under sitt ordförandeskap med att granska området vetenskap och forskning i rådet (forskning) samt de beslut inom bistånds-

området som hade fattats av rådet (utveckling) ur ett könsperspektiv. Belgien fokuserade på utrikespolitik och de allmänna ekonomiska riktlinjerna under sitt ordförandeskap och Spanien granskade jämställdhetsperspektivet i miljö-, jordbruks- och strukturfondspolitiken. Danmark fortsatte med att se över hur jämställdhetsperspektivet hade beaktats i rådet (sysselsättning, socialpolitik, hälsa och konsumentfrågor), som har övergripande ansvar för politikområdet jämställdhet. Det danska ordförandeskapet sammanställde även en handledning för hur kommande ordförandeskap skulle kunna jämställdhetsintegrera rådsarbetet.

Högnivågrupp

Målsättningen med *EU: s Ramstrategi för jämställdhet* för åren 2001–2005 är att förstärka samarbetet såväl mellan EU: s institutioner som mellan de nationella jämställdhetsmyndigheterna. Mot denna bakgrund arrangerar ordförandeskapen sedan våren 2001 möten mellan högre tjänstemän från medlemsstaterna. Dessa möten är till för att skapa ett forum för erfarenhetsutbyte, dels beträffande politiska och strategiska frågor som har koppling till jämställdhet och dels för frågor som rör jämställdhetsintegrering. Under det första året låg fokus framförallt på att följa upp jämställdhetsintegreringen i de olika rådskonstellationerna. Allteftersom tiden gått har dock behovet av en övergripande uppföljning av jämställdhetsarbetet blivit allt tydligare och på rådets möte i mars 2003 antogs ett förslag från det grekiska ordförandeskapet att årligen följa upp vad medlemsstaterna åstadkommit inom jämställdhetsområdet.

Det svenska ordförandeskapet våren 2001 arrangerade ett kort speciellt möte i Norrköping för EU:s jämställdhetsministrar. Vid detta möte enades ministrarna om att överenskommelserna från FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking 1995 samt den uppföljande sessionen *Peking + 5* innebar stora förpliktelser vad gäller främjandet av jämställdhet på EU-nivå. Pekingplattformen lägger stor vikt vid betydelsen av jämställdhetsanalys, tidsatta mål och riktlinjer. Det arbete som påbörjats med att utveckla indikatorer välkomnades och man var eniga om vikten av att detta arbete skulle fortsätta. Ministrarna underströk vikten av att Kommissionen medverkade i en regelbunden övervakning av utvecklingen av indikatorer med anledning av överenskommelsen i Pekingplattformen och underströk vikten av en fastare struktur för övervakning och uppföljning för arbetet med jämställdhetsintegrering i Rådet och samordning av aktiviteter inom EU:s olika institutioner.

Jämställdhetsdimension i den ekonomiska politiken

Under det belgiska ordförandeskapet hösten 2001 diskuterades möjligheten att förstärka jämställdhetsperspektivet i de allmänna riktlinjerna. Sverige välkomnade diskussionen och efterfrågade en analys av hur jämställdhetsperspektivet på bästa sätt skulle kunna integreras i den ekonomiska politiken. Ekofin-rådet gav berörda kommittéer i uppdrag att beakta jämställdhetsaspekter vid utarbetandet av 2002 års allmänna riktlinjer för den ekonomiska politiken. I riktlinjerna som antogs i Sevilla i juni månad 2002 finns som ett resultat av rådets

uppdrag en rekommendation (i avsnitt 3.3, punkt vi) till medlemsstaterna med uppmaning: Skr. 2002/03:140

”remove existing barriers to female labour force participation and strive, in line with national patterns of provision, to provide childcare by 2010 to at least 90 percent of children between 3 years old and the mandatory school age (and at least 33 percent of children under 3 years of age). Address the underlying factors that lead to a gender pay gap and encourage family oriented policies in order to combine work and having a family”.

Riktlinjerna följs årligen upp av kommissionen inför vårtoppmötena.

Kommissionens jämställdhetsarbete

Kommissionen har ansvaret för att utarbeta en policy inom jämställdhetsområdet för Europeiska unionen. Jämställdhetspolicyn är en av flera policys inom politikområdet Sysselsättning och sociala frågor.

Varje år utarbetas ett arbetsprogram med övergripande prioriteringar för alla generaldirektorat samt specifika mål och åtgärder för varje politikområde.

Sedan 1982 har Kommissionen haft en rådgivande kommitté för jämställdhet mellan kvinnor och män. Kommittén skall bistå Kommissionen med att formulera och genomföra jämställdhetsaktiviteter och stödja ett fortlöpande erfarenhetsutbyte mellan medlemsstaterna och andra berörda aktörer avseende erfarenheter, politik och goda exempel. Rådgivande kommittén möts två gånger per år. Den har även möjlighet att utse arbetsgrupper för att förbereda vissa frågor. På programmet för 2002–2005 står bland annat:

- jämställdhetsperspektiv på EU:s framtidskonvent,
- jämställdhet och utvidgningen,
- jämställdhet och lagstiftning,
- mänskliga rättigheter,
- könsstereotyper, jämställdhet och utbildning,
- jämställdhetsperspektiv på budgeten samt
- jämställdhet och affärer.

Kommissionens rådgivande kommitté för jämställdhetsfrågor tillsatte förra året en arbetsgrupp för *gender budgeting*, dvs. jämställdhetsintegrering i budgetarbete. Sverige har deltagit aktivt i detta arbete och i februari i år presenterade arbetsgruppen en rapport med förslag på insatser vilken kommer att behandlas av den rådgivande kommittén under året.

Europeiskt Genderinstitut (EGI)

Under 1999 föreslog Sverige att ett *European Gender Institute* (EGI) skulle inrättas. På försommaren 1999 anordnade Sverige ett möte på tjänstemannanivå för samtliga medlemsländer. Idén om ett EGI fick

starkt stöd av alla närvarande, inklusive den dåvarande chefen för Kommissionens jämställdhetsenhet.

Under 1999 beslöts att en förstudie skulle göras och att pengar för studien skulle avsättas. Sverige ombads av Kommissionen att utarbeta ett förslag till direktiv för en förstudie. Utkastet skickades till Kommissionen under 2000. Under 2001 har sedan ett danskt konsultföretag, på Kommissionens uppdrag, gjort en förstudie om förutsättningarna för att inrätta ett europeiskt genderinstitut. Förstudien överlämnades till Kommissionen 2002. Den byggde på ett antal intervjuer gjorda med bl.a. företrädare för ett antal generaldirektorat, Eurostat, Europaparlamentet och nationella myndigheter. Förstudien visar att en absolut majoritet av de tillfrågade var positiva till ett europeiskt genderinstitut.

EU-arbetet för lika lön

Lika lön för likvärdigt arbete för kvinnor och män är en grundläggande princip i EG-fördraget. Direktivet om lika lön från 1975 var också det första gemenskapsdirektivet som antogs i fråga om likabehandling av kvinnor och män.

Trots de lagbestämmelser som införts tjänar kvinnor fortfarande nära 14 procent mindre än män (skillnaden är större i den privata sektorn än i den offentliga – 19 procent respektive 10 procent). Även med hänsyn tagen till strukturella skillnader på arbetsmarknaden (t.ex. ålder och arbetsmönster) är löneklyftan för EU som helhet cirka 15 procent.

Lika lön var 2001 ett prioriterat tema inom gemenskapens ramstrategi för jämställdhet och inom finansieringsprogrammet för denna strategi. Lika lön valdes som det första temat eftersom det är det tydligaste uttrycket för bristande jämställdhet på arbetsmarknaden i EU. Denna ojämlikhet måste åtgärdas för att man skall kunna uppnå de mål som fastställdes i Lissabon när det gäller kvinnors förvärvsfrekvens (60 procent senast 2010) och när det gäller att förbättra arbetets kvalitet.

Våld mot kvinnor och handel med människor

I december 2002 presenterade det danska ordförandeskapet ett förslag till indikatorer för benchmarking inom området våld mot kvinnor i hemmet.

Kommissionen har i februari 2003 presenterat ett förslag till rådsbeslut i syfte att anta ett gemenskapsprogram för perioden 2004-2008 om våld mot barn, ungdomar och kvinnor, kallat Daphneprogrammet. Programmet är en fortsättning på Daphneprogrammet under perioden 2000-2004 och skall utgöra ett komplement till det arbete som pågår inom ramen för samarbetet för rättsliga och inrikes frågor.

Kampen mot handel med människor är en av EU:s politiska prioriteringar. EU inledde 1996 *Stop-programmet* för att stödja åtgärder som syftar till att bekämpa handel med människor och sexuellt utnyttjande av barn. EU har stärkt det polisiära samarbetet när det gäller människosmugglare och har försökt att angripa problemet i de diskussioner som förs med ursprungs-, transit- och destinationsländerna.

Den europeiska konferensen *Förebygga och förhindra människohandel – en global utmaning för 2000-talet* hölls i september 2002 i Bryssel. Bryssel förklaringen är det viktigaste resultatet av konferensen. Förklaringen syftar till att vidareutveckla det europeiska och internationella samarbetet, konkreta åtgärder, standarder, goda lösningar och mekanismer för att förebygga och bekämpa handel med människor. Bryssel förklaringen innehåller därför rekommendationer om förebyggande av handel med människor, skydd för och hjälp till drabbade personer samt polis- och domstolssamarbete. Kommissionen ger genomförandet av Bryssel förklaringen hög prioritet.

Jämställdhet i EU:s utvecklingssamarbete

I en kommunikation från kommissionen till Rådet och Europaparlamentet under 2001 presenterades en *Handlingsprogram för jämställdhetsintegrering i gemenskapens utvecklingssamarbete*. Handlingsplanen bygger på 1995 års rådsresolution och 1998 års rådsbestämmelse om jämställdhetsintegrering i utvecklingssamarbetet och etablerar en konkret strategi för genomförandet av jämställdhetsintegrering under perioden 2001–2006.

Sverige deltog under 2001 aktivt i arbetet med att utforma starka rådsslutsatser för att stödja kommissionens förslag, särskilt det som rör resurser så att programmet kan realiseras. Rådsslutsatserna antogs i november 2001.

Beslutet innebär bland annat att kommissionen och medlemsländerna föreslås upprätta klara mål och strategier i syfte att få ett ökat genomslag för jämställdhet i utvecklingssamarbetet. Ett jämställdhetsperspektiv skall integreras i alla förordningar och riktlinjer som styr utvecklingssamarbetet i kommissionen och medlemsländerna, dvs. i policy- och projektarbete och dialoger, i planering, översyner och utvärdering, i landstrategier och på sektornivå.

I arbetet mot fattigdom skall särskilda satsningar göras på att identifiera strategier som angriper grundorsakerna till att flertalet av världens fattiga är kvinnor.

Programmet omfattar utbildning av alla tjänstemän inom EU:s biståndsadministrationer, såväl centralt som i fält, i syfte att höja kompetensen i arbetet med att integrera ett jämställdhetsperspektiv i biståndet.

Medlemsländerna och kommissionen skall utbyta erfarenheter om arbetet med att stärka ett jämställdhetsperspektiv i utvecklingssamarbetet och bland annat delge varandra och partnerländerna goda exempel och strategiska arbetsmetoder. Särskilda satsningar skall göras för att stärka samarbetsländernas kapacitet att arbeta med dessa frågor. Såväl medlemsländerna som kommissionen skall regelbundet rapportera om åtgärder som vidtagits.

Sverige har börjat genomföra flera av de satsningar som ingår i slutsatserna från utvecklingsrådet genom omfattande satsningar på att utveckla strategier för att stärka jämställdhetsperspektivet och kompetensen i utvecklingssamarbetet.

Som ett led i förberedelserna inför ordförandeskapet besökte jämställdhetsministern under hösten 2000 samtliga länder som ansökt om medlemskap i Europeiska Unionen. Kandidatländerna var också inbjudna att delta i de möten som arrangerades under det svenska ordförandeskapet.

Det allra första mötet i Sverige under det svenska ordförandeskapet var ett gemensamt, informellt jämställdhets- och socialförsäkringsministermöte i Norrköping. Till mötet hade också motsvarande ministrar från samtliga kandidatländer inbjudits. Samtliga ministrar deltog i ett gemensamt seminarium på temat *förena föräldraskap och förvärvsarbete*. Sverige lade fram tre rapporter inför mötet; Socialförsäkringar, Jämställdhet och ekonomisk tillväxt samt Att synliggöra löneskillnader mellan kvinnor och män.

Det informella ministermötet betonade vikten av jämställdhetsintegrering i socialförsäkringssystemen. Mot den bakgrunden välkomnades en närmare analys av sambandet mellan jämställdhet och socialförsäkringar, av systemens effekter på jämställdheten och möjliga sätt att modernisera socialförsäkringssystemen i syfte att främja jämställdheten. Man enades också om att sambandet mellan kvinnors deltagande på arbetsmarknaden och härledda respektive individuella skatte- och välfärdssystem borde analyseras. Ministrarna lyfte även fram vikten av integrering av ett jämställdhetsperspektiv i EU:s utvidgningsprocess.

Den 23 januari 2001 träffades jämställdhetsministrarna under ett särskilt möte för en timmes diskussion om hur man skall kunna lägga ökad tyngd på uppföljning av åtagandena i Pekingplattformen.

I samarbete med EU-parlamentet arrangerades också ett halvdagsseminarium om män och jämställdhet för EU-parlamentariker den 8 mars i Bryssel.

Ett expertmöte för att belysa området män och jämställdhet hölls i Örebro. Mötet vände sig till högre tjänstemän som verkade inom jämställdhetsområdet i EU:s medlemsländer och kandidatländer. Två viktiga frågor som fokuserades var mäns våld mot kvinnor (inklusive handel med kvinnor) samt möjligheterna att förena förvärvsarbete och föräldraskap.

Insikten om att jämställdhetsarbete skall bedrivas inom ramen för ordinarie verksamheter och med stöd av ordinarie aktörer har fått ett allt större genomslag. Därför blev jämställdhetsintegrering (gender mainstreaming) temat för det expertmöte om jämställdhet som genomfördes i Sigtuna. Mötet riktade sig till chefstjänstemän med ansvar för jämställdhetsintegrering eller för något av de verksamhetsområden som skulle diskuteras i olika seminarier, dvs. jämställdhetsperspektiv i sysselsättningen, i budgetprocessen, i utbildningspolitiken eller i ungdomspolitik.

Inbjudan till de båda expertmötena riktades till medlemsländer inom EU/EEA samt till de länder som hade ansökt om medlemskap i EU. I samband med de båda expertmötena anordnades en extra dag där kandidatländerna informerades om det svenska jämställdhetsarbetet.

Konferensen *Worklife 2000* arrangerades 2001 i Malmö. Den behandlade kvalitet i arbetet med särskild tonvikt på mångfald, arbetsmarknad, arbetsmiljö och arbetsorganisation.

Ett stort antal aktiviteter ägde rum runt om i landet i form av jämställdhetskonferenser, seminarier och möten rum av olika slag.

För att uppmuntra till aktiviteter runt om i landet och skapa intresse för alla arrangemang inrättades hemsidan *SONJA*. Projektet *SONJA* var knutet till jämställdhetsenheten för att samordna och informera om nationella jämställdhetsaktiviteter under ordförandeskapet.

På hemsidan presenterades de aktiviteter som planerades ute i landet av kommuner, landsting, fackliga organisationer och andra organisationer, län, företag m.fl.

Ett nyhetsbrev som gavs ut en gång per vecka fanns även på Sonja-webben. Dessutom togs det fram ett magasin – *Det Nya Livet* – vilket skickades ut till alla föräldrar som fick barn under ordförandeskapet. Tema för magasinet var att förena familj och förvärvsarbete.

Framtidskonventet

Under 2002 påbörjade konventet för Europeiska unionens framtid sitt arbete. Konventet har fått kritik för dålig kvinnorepresentation. Med tanke på de många utmaningar EU står inför är det tydligt att ett framtida konstitutionellt fördrag måste avspegla de ambitioner som kvinnor och män i den utvidgade unionen har och bekräfta den etablerade principen om likabehandling av kvinnor och män. För att skapa ett jämställt samhälle måste EU fortsätta att arbeta för att undanröja diskriminering och främja jämställdhet i alla politiska riktlinjer och åtgärder.

EU:s sysselsättningsstrategi

EU:s sysselsättningsstrategi initierades 1997. Alltsedan samarbetet inleddes har jämställdhetspolitiken varit en uttalat viktig del av strategin. Sysselsättningsstrategin bygger på mellanstatligt samarbete utan bindande direktiv och lagstiftning. Sysselsättningspolitiken är nationell och ansvaret för såväl utformningen som genomförandet ligger således hos medlemsstaterna. Gemensamma mål och riktlinjer, framtagande av nationella handlingsplaner, uppföljning med hjälp av gemensamma indikatorer och utbyte av goda erfarenheter är de instrument som används vid genomförandet av strategin samtidigt som det gemensamma åtagandet och det politiska trycket utgör drivkraften i processen.

Sysselsättningsriktlinjerna har hittills varit strukturerade i fyra s.k. pelare vilka grupperar de för närvarande 18 riktlinjerna. De fyra områdena är; anställbarhet, företagande, anpassningsbarhet och jämställdhet. De riktlinjer som berör jämställdhet behandlar;

- att integrera ett jämställdhetsperspektiv i alla fyra pelare,
- att minska klyftan mellan könen och aktivt främja sysselsättningsgraden hos kvinnor, se till att kvinnor och män är jämt representerade inom alla sektorer och yrken, arbeta för lika lön för lika arbete och att överväga nya åtgärder för att främja kvinnors ställning samt; samt

Sysselsättningsstrategin har setts över mot bakgrund av att strategin varit i kraft i fem år och sysselsättningsstrategins effekter på medlemsstaternas politik har under 2002 utvärderats. Kommissionens bedömning är att sysselsättningsstrategin har haft effekter på medlemsstaternas jämställdhetspolitik. Jämställdhetspolitiken har stärkts sedan strategin initierades, indikatorer för att mäta utvecklingen har antagits och flera medlemsstater utvärderar regelbundet effektiviteten i jämställdhetspolitiken.

Kommissionen anger i sin utvärdering av strategins effekter att sysselsättningsgraden för kvinnor i EU har ökat från 50,6 procent 1997 till ungefär 55 procent 2002. Sverige, Danmark, Finland och Storbritannien har högst sysselsättningsgrader för kvinnor. Vissa förändringar kan också skönjas gällande den könssegregerade arbetsmarknaden, vilken har minskat något sedan strategin trädde i kraft. De diskriminerande löneskillnaderna är fortfarande mycket stora, särskilt i privat sektor och i jordbruks- och industrisektorn, men skillnaderna har minskat de senaste åren. Utvärderingen visar att tillgången till barnomsorg är fortsatt låg, vilket särskilt påverkar sysselsättningsgraden för kvinnor

Sysselsättningsstrategin har haft effekter på jämställdhetspolitiken i så gott som alla medlemsstater. Sverige, Danmark och Finland hade en väl utvecklad jämställdhetspolitik redan då strategin initierades. Dessa länders politik har utvecklats vidare och förstärkts sedan sysselsättningsstrategin initierades. Övriga länder har omorienterat sin politik i enlighet med riktlinjerna. Några länder har särskilt fokuserat på att minska skillnaderna mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden och andra har främst arbetat med att integrera ett jämställdhetsperspektiv i alla politikområden. Dessutom har sysselsättningsstrategin lett till att jämställdhet alltmer blivit en gemensam målsättning i EU, i enlighet med artikel 3.2 i fördraget.

Under våren 2003 kommer den framtida sysselsättningsstrategins utformning att diskuteras. De framtida sysselsättningsriktlinjerna kommer att antas i juni 2003. De framtida riktlinjerna kommer att bli färre och mer resultatorienterade än i dag och förväntas vara relativt stabila fram till 2010. Jämställdhet kommer fortsatt att vara en mycket viktig del av strategin. Regeringen verkar för att innehållet i riktlinjerna på jämställdhetsområdet skall ligga fast.

Dessutom innebär de kvantitativa mål som EU:s stats- och regeringschefer beslutat att jämställdhetsåtgärder och kvinnors sysselsättningsgrad och deltagande på arbetsmarknaden fortsatt kommer att prioriteras. År 2005 skall 57 procent av kvinnorna vara sysselsatta och 2010 60 procent i enlighet med stats- och regeringschefernas beslut. Stats- och regeringscheferna har också fastställt målet att 2010 skall 90 procent av barn mellan tre år och skolålder ha tillgång till barnomsorg. Dessa mål kommer att kräva åtgärder på alla nivåer.

Regeringen överlämnade i maj 2002 en resultatskrivelse om EU:s sysselsättningsstrategi till riksdagen.

Vid Europeiska rådets möte i Lissabon våren 2000 antogs ett nytt strategiskt mål för unionen till 2010: att bli världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi, med möjlighet till hållbar ekonomisk tillväxt, med fler och bättre arbetstillfällen och en högre grad av social sammanhållning. Strategin för att nå målet utgörs av konkreta ekonomiska, sociala och ekologiska åtgärder, i förekommande fall med tidsfrister för genomförande.

För att säkerställa en strategisk ledning av Lissabonstrategin beslutades om en årlig uppföljning av Europeiska rådet varje vår. I syfte att bedöma framstegen mot det strategiska målet beslutades vidare att kommissionen skulle presentera en syntesrapport inför varje vårtoppmöte, vilken skulle baseras på överenskomna strukturindikatorer på områdena sysselsättning, innovation, ekonomiska reformer, social sammanhållning och miljö.

Strukturindikatorer utarbetades för första gången under 2000. På grundval av ett meddelande från kommissionen antog Ekofin-rådet en lista med strukturindikatorer inför vårtoppmötet 2001. Under 2001 och 2002 har listan med indikatorer utvecklats och förfinats för att svara upp mot metodförbättringar och nya politiska prioriteringar.

En grundläggande princip för arbetet med strukturindikatorer är könsuppdelning. Flera indikatorer inom Lissabonstrategin är nu könsuppdelade, bl.a. sysselsättningsgrad, effektiv pensionsålder, olyckor på arbetsplatsen, fattigdomsrisk, långtidsarbetslöshet och examina inom naturvetenskap och teknik. Dessutom finns en indikator för löneskillnader mellan kvinnor och män. Sverige har arbetat för att en könsuppdelning av relevanta indikatorer och kommer fortsatt att verka utifrån denna princip i arbetet med strukturindikatorer.

EU:s likabehandlingsdirektiv

Likabehandlingsdirektivet – eller rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor – syftar till att i medlemsstaterna genomföra principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, befordran, yrkesutbildning, arbetsvillkor och under vissa förutsättningar i fråga om social trygghet.

Direktivet har ändrats under 2002. Europaparlamentet och rådet antog den 23 september 2002 direktiv 2002/73/EG om ändring av rådets direktiv 76/207/EEG som trädde i kraft samma dag. Ändringarna i likabehandlingsdirektivet skall vara genomförda i medlemsstaterna senast den 5 oktober 2005.

Likabehandlingsdirektivet innehåller förbud mot direkt och indirekt diskriminering på grund av kön. Trakasserier, sexuella trakasserier och instruktion att diskriminera definieras som diskriminering och omfattas av diskrimineringsförbudet. Förbuden mot diskriminering gäller inom arbetslivet i vid mening. Detta innebär bl.a. att villkor för tillträde till anställning, tillträde till yrkesutbildning och yrkespraktik, anställnings- och arbetsvillkor och medlemskap och medverkan i arbetstagar-

organisationer och arbetsgivarorganisationer omfattas. Undantag från diskrimineringsförbuden får göras för verkliga och avgörande yrkeskrav, för att skydda kvinnor under graviditet och mammaledighet samt för positiv särbehandling. Lagar och andra författningar som strider mot principen om likabehandling skall upphävas. Vidare finns bestämmelser om bl.a. förebyggande åtgärder mot diskriminering, skydd mot repressalier, tillgång till rättsliga och/eller administrativa förfaranden, sanktioner, organ för främjande av likabehandling och dialog mellan arbetsmarknadens parter. Likabehandlingsdirektivet är ett s.k. minimidirektiv. Detta innebär att medlemsstaterna får införa eller behålla bestämmelser som går längre än direktivet. Det skydd som redan finns på de områden som omfattas av direktivet får dock inte inskränkas.

Likabehandlingsdirektivet är genomfört i huvudsak genom jämställdhetslagen (1991:433).

2 Förenta Nationerna

FN:s kvinnokommission

Kvinnokommissionens 44:e möte i mars 2000 ägnades åt uppföljning av den fjärde världskonferensen om kvinnor i Peking 1995. I direkt anslutning till detta möte sammanträdde kommissionen även i egenskap av förberedande kommitté för FN:s specialsession: *Kvinnor 2000: Jämställdhet, utveckling och fred inför 2000-talet*. Detta möte fokuserade på förhandling av dels en politisk deklaration, dels ett dokument som speglade framsteg och problem samt behov av fortsatta åtgärder när det gäller genomförandet av handlingsplanen som antogs i Peking 1995. Specialsessionen, som ägde rum i juni 2000, fokuserade på att följa upp vad som hänt fem år efter Peking och lägga upp riktlinjer för det fortsatta arbetet. Förhandlingarna ledde fram till en politisk deklaration och en ny handlingsplan. Bland framstegen i handlingsplanen kan nämnas bl.a. kraftigare tag mot våld mot kvinnor, ökad förståelse för sambanden mellan jämställdhet och fattigdomsbekämpning m.m.

Kommissionens 45:e möte i mars 2001 ägnades åt antagandet av ett nytt arbetsprogram för åren 2002–2006, förslag till nya arbetsmetoder samt två teman *Kvinnor, flickor och HIV/AIDS*, och *Könsdiskriminering och alla former av diskriminering, särskilt rasism, rasdiskriminering, xenofobi och relaterad intolerans*. Någon överenskommelse om arbetsmetoderna kunde inte nås. Den 45:e sessionen återupptogs med extra möte i maj samma år i syfte att bl.a. avsluta förhandlingarna om HIV/AIDS. EU-samarbetet under 45:e sessionen leddes av Sverige i egenskap av ordförandeland i EU.

I mars 2002 hölls kommissionens 46:e session, vilken ägnades åt förslag till nya arbetsmetoder samt två teman *Att utrota fattigdom bl.a. genom att öka kvinnors ekonomiska och politiska makt under hela deras livstid i en globaliserande värld* och *Att mildra verkningarna av naturkatastrofer genom miljöledning; ett jämställdhetsperspektiv*. Beträffande arbetsmetoder beslutades bl.a. att kommissionen i fortsättningen skall anordna rundabordsamtal på hög nivå.

Den 47:e sessionen med FN:s kvinnokommission ägde rum i mars 2003. Detta möte ägnades åt diskussioner kring två teman; dels kvinnors delaktighet och tillgång till media och informations- och kommunikationsteknologi, samt hur dessa kan användas för kvinnors framgång och framsteg, dels kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter och våld mot kvinnor. Medan gemensamma slutsatser kunde antas om IT och media var det däremot inte möjligt att enas kring slutsatserna om kvinnors mänskliga rättigheter och våld mot kvinnor. Stora meningsskiljaktigheter uppstod dels kring frågor om att stater ej får använda sedvänjor, traditioner eller religion som ursäkt för att utöva våld mot kvinnor eller flickor, dels kring frågor om kvinnors rätt att själva besluta i frågor relaterade till deras sexualitet och reproduktiva hälsa.

I samband med den 47:e sessionen arrangerade Sverige ett välbesökt och uppmärksammat seminarium om handel med kvinnor och prostitution.

FN:s konvention om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor

FN har sedan dess grundande arbetat med att förbättra kvinnors ställning och bekämpa diskriminering av kvinnor. År 1979 antogs *FN:s konvention om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor* (CEDAW). Konventionen ratificerades av Sverige 1980 och trädde i kraft 1981. Det genomgående temat i konventionen är diskrimineringsförbudet – kvinnor skall ha samma rättigheter och möjligheter som män. De stater som anslutit sig till konventionen skall vart fjärde år rapportera vilka åtgärder de vidtagit för att genomföra konventionens bestämmelser. Rapporterna granskas av FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor. Efter granskning avger kommittén allmänna kommentarer och rekommendationer till den rapporterande staten. Kommittén rapporterar årligen till FN:s generalförsamling.

År 2000 lämnade Sverige sin femte rapport till kommittén. I sina allmänna kommentarer och rekommendationer berömmar kommittén Sverige bl.a. för de framsteg som gjorts och görs för att främja jämställdhet när det gäller politiskt deltagande samt beslutsfattande och påpekade att många länder använder Sverige som modell. Sverige fick vidare beröm för arbetet med att involvera män i jämställdhetsarbetet samt arbetet med att integrera ett jämställdhetsperspektiv i alla politikområden. Kommittén riktade kritik mot bl.a. de existerande löneskillnaderna mellan kvinnor och män, den könssegregerade arbetsmarknaden och den låga andelen kvinnor på beslutsfattande positioner inom privat sektor. Kommittén var besviken över det faktum att mäns våld mot kvinnor fortfarande är ett stort problem i Sverige, trots att så många åtgärder vidtagits.

Regeringen kommer att arbeta vidare med de rekommendationer som lämnades av FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor i samband med Sveriges presentation av fjärde och femte CEDAW-rapporterna. Kvinnofridsreformen kommer att följas upp under 2003. Ett aktivt arbete bedrivs när det gäller att bekämpa handel med kvinnor och prostitution och med att motverka osakliga löneskillnader

mellan kvinnor och män, för att nämna några åtgärder. Sverige kommer att lämna in sin nästa nationella rapport till kommittén under 2006.

År 1999 antog FN:s generalförsamling ett fakultativt protokoll (tilläggsprotokoll) till konventionen mot kvinnodiskriminering. Genom tilläggsprotokollet införs en möjlighet för enskilda individer eller grupper av individer att göra en framställan om kränkning av de rättigheter som nämns i konventionen till den särskilda kommittén som har till uppgift att övervaka efterlevnaden av konventionen. Enligt tilläggsprotokollet ges också denna kommitté en möjlighet att på eget initiativ undersöka påstådda kränkningar. Protokollet trädde i kraft 2000.

Sverige undertecknade protokollet 1999. I november 2002 överlämnade regeringen en proposition (prop. 2002/03:19) till riksdagen i vilken föreslås att riksdagen godkänner tilläggsprotokollet. Riksdagen antog propositionen i februari 2003 och Sverige ratificerade protokollet i april 2003.

Genomförandet av åtagandena vid FN:s kvinnokonferens

Sverige har vidtagit och kommer att fortsätta vidta åtgärder för att genomföra åtagandena enligt handlingsplanen från FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking. De kritiska områden som tas upp i handlingsplanen ligger väl i linje med regeringens jämställdhetspolitiska mål. Vidare kommer Sverige att fortsätta att aktivt integrera ett könsperspektiv i sitt internationella utvecklingssamarbete och kommer att agera på olika sätt för att stärka genomförande av mänskliga rättigheter för både kvinnor och män på det globala planet.

3 Europarådet

Europarådets styrkommitté för jämställdhetsfrågor (CDEG) har till uppgift att inom Europarådets verksamhetsområde främja jämställdhetsfrågorna. Styrkommittén sammanträder två gånger per kalenderår.

CDEG har i sitt arbete fortsatt att prioritera främjandet av lika möjligheter och rättigheter, friheter och ansvar för kvinnor och män, förebygga och motverka våld mot kvinnor och handel med människor samt utvecklandet av jämställdhetsintegrering inom Europarådet och på nationell nivå. Insatser för att få männen delaktiga i jämställdhetsarbetet prioriteras också.

Hösten 2002 tillsatte CDEG, inom ramen för arbetet med jämställdhetsintegrering, en informell arbetsgrupp av experter på *gender budgeting*, där Sverige är representerat. Gruppen har bl.a. fått till uppgift att med utgångspunkt från erfarenheter av jämställdhetsintegrering i budgetarbete i Europarådets medlemsstater såväl som i andra länder ta fram en vägledning för *gender budgeting*, vilken kommer att presenteras nästa år.

Det har dessutom skapats ett informellt nätverk för jämställdhetsintegrering. Nätverket träffas en gång per år och har fram till utgången av 2002 träffats vid två tillfällen. Syftet är att dela med sig av sina

erfarenheter av arbetet med jämställdhetsintegrering och ge tips om vad som varit lyckade satsningar.

Arbetet för att motverka våld mot kvinnor och handel med människor är ett prioriterat område inom jämställdhetsområdet. År 2000 antog ministerkommittén en rekommendation mot handel med människor för sexuella ändamål. Som en del i uppföljningen av rekommendationen har projekt bl.a. genomförts i sydöstra Europa inom ramen för *Task Force on Trafficking in Human Beings of the Stability Pact for South East Europe* med syfte att bygga upp lagstiftning i regionen som kriminaliserar handel med människor.

En rekommendation mot våld mot kvinnor antogs av ministerkommittén den 30 april 2002 för att förstärka medlemsländernas arbete med att motverka våld mot kvinnor. Rekommendationen, som är den första på området, tar upp olika former av våld mot kvinnor och åtgärder däremot, bland annat förstärkt lagstiftning.

Den 12 mars 2003 antog ministerkommittén en rekommendation om balanserad representation av kvinnor och män i politiskt och offentligt beslutsfattande.

I januari 2003 ägde den femte jämställdhetsministerkonferensen rum i Skopje under temat *Demokratisering, konfliktförebyggande och fredsbevarande: kvinnors roll och perspektiv*. Från svensk sida underströks betydelsen av att kvinnor aktivt deltar i fredsprocesser. Vid konferensen inbjöd Sverige till den sjätte jämställdhetsministerkonferensen.

4 Nordiska Ministerrådet

Samarbetet inom jämställdhetsområdet utgår ifrån ett program för det nordiska jämställdhetssamarbetet för åren 2001-2005. Programmet kompletteras med årliga handlingsplaner. Samarbetsprogrammet ligger väl i linje med den svenska jämställdhetspolitiken.

Programmet stryker under nödvändigheten av att arbeta mer målmedvetet inom alla samhällsområden för att främja jämställdhet och lika möjligheter för kvinnor och män. Programmet skall stärka en bred insats för att integrera ett könsperspektiv inom alla politiska fält. Samtidigt skall det skapa initiativ inom utvalda områden som är särskilt viktiga, som kan tillföra nya perspektiv eller som hittills varit försummade.

I ministerrådet pågår ett arbete i syfte att integrera köns- och jämställdhetsperspektiv i den samlade verksamheten. Detta innebär att varje ministerråd nu har det överordnade ansvaret för att främja jämställdhet inom det egna politikområdet och inom de institutioner som är berörda av detta. För samtliga verksamhetsområden skall jämställdhetspolitiska målsättningar fastställas.

Nordiska Ministerrådet avslutade under 2000 projektet *Gender Mainstreaming i Norden – en strategi för jämställd arbetsmarknads- och ungdomspolitik*. Projektet har bedrivits som ett paraplyprojekt med en gemensam nordisk del och fristående – nationellt styrda – underprojekt i samtliga nordiska länder samt på Färöarna och Åland. Erfarenheterna från de nationella projekten utvärderades och analyserades fortlöpande av det nordiska projektets metodgrupp. Dessa erfarenheter har struktur-

erats och sammanställts i en skrift *Steg för Steg – att arbeta med gender mainstreaming som strategi*, som kommer att finnas i tryckt skick under maj månad 2003. Som namnet antyder beskriver skriften processen för arbete med jämställdhetsintegrering steg för steg.

För åren 2001–2005 prioriterar jämställdhetsministrarna tre huvudområden för det nordiska jämställdhetsarbetet: köns- och jämställdhetsperspektiv i nordisk ekonomisk politik, män och jämställdhet samt kvinnofrid. Det nya samarbetsprogrammet godkändes av Nordiska rådet i april 2001. Jämställdhetssektorn har startat samarbete med finans-, arbetsmarknads- och justitiesektorn kring gemensamma projekt. Tillsammans med arbetsmarknadssektorn har man tillsatt en arbetsgrupp som skall utarbeta en plan för ett projekt om likalön.

Under åren 2001–2002 har det anordnats en rad konferenser och seminarier på olika jämställdhetsteman.

Under det svenska ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet 2003 inleds ett projekt finansierat av jämställdhets- och finanssektorn rörande integrering av ett könsperspektiv i de nordiska budgetarna. Projektet syftar till att synliggöra budgetkonsekvenser för respektive kön genom att göra en jämställdhetsanalys. Tanken bakom är att bidra till en effektivare och mer målinriktad resursförbrukning hos de offentliga budgetarna och att främja utnyttjandet av offentliga tjänster och transfereringar.

Män och jämställdhet är ett prioriterat område i det nordiska jämställdhetssamarbetet. Samarbetet har i hög grad varit inriktat på att utveckla den nordiska mansforskningen genom konferenser och publikationer. Ett idédokument om män och jämställdhet i arbetslivet *Kan Menn?* (Nord 2000:24) publicerades 2000. Ett projekt om könssocialisering i det offentliga rummet inleddes 2002.

Nordiska Ministerrådet har satt upp ett antal målsättningar för kvinnofrid för 2001–2005. Där ingår ett ökat samarbete mellan berörda ministerråd och myndigheter både för att motverka våld mot kvinnor samt handel med kvinnor och för att kartlägga omfattningen av våldet mot kvinnor i nuläget. Nordiska Ministerrådet stödjer också nordiskt samarbete mellan mansorganisationer som arbetar för att stoppa våldet mot kvinnor. Därutöver bevakar man resultaten från forskningsprogrammet *Kön och våld i Norden* för en eventuell uppföljning.

Forskning kring kön och våld pågår eller har initierats på nationell basis i de nordiska länderna. Det har tidigare saknats reella möjligheter för nordiskt samarbete kring kön och våld, men med Nordiska Ministerrådets satsning på programmet *Kön och våld i Norden* har det skapats en möjlighet för forskare runt om i Norden att samarbeta och utbyta resultat och idéer.

Programmet som pågår mellan 2000–2004 har beviljats 3,57 MDKK årligen av Nordiska Ministerrådet. En programkommitté utsedd av Nordiska Ministerrådet ansvarar för programmet, som administreras av *Nordisk forskningsutdanningsakademi* (NorFA). Avsikten med programmet är att knyta samman små och spridda forskningsmiljöer i Norden och att ge stöd till uppbyggnad av kompetens och forskarutbildning.

De nordiska och baltiska ministrarna ansvariga för jämställdhetsfrågor höll ett informellt ministermöte i Vilnius i juni 2001. Vid mötet god-

kändes ett nordisk-baltiskt samarbetsprogram om jämställdhet för 2001–2003 och man beslutade att arrangera en nordisk-baltisk informationskampanj mot handel med kvinnor.

Den gemensamma informationskampanjen mot handel med kvinnor genomfördes samtidigt i de nordiska och baltiska länderna under 2002. Kampanjen involverade både jämställdhets- och justitiesektorerna. Den leddes av en projektkoordinator från Sverige. De gemensamma aktiviteterna bestod av tre seminarier som behandlade medias roll för informationsspridning i ämnet, stöd till de kvinnor som blivit offren för handel och framtida åtgärder mot handel med kvinnor. En rapport från kampanjen lämnades vid ett informellt ministermöte mellan de nordiska och baltiska jämställdhets- och justitieministrarna samt de baltiska inrikesministrarna i Stockholm den 9 april 2003.

Sverige är 2003 ordförande för det nordiska regeringssamarbetet. Under året kommer Sverige fortsätta arbetet med att följa upp det nordiska samarbetsprogrammet för jämställdhetssektorn för åren 2001–2005 och arbeta för att jämställdheten integreras i alla sektors verksamhet.

Temat för Sveriges ordförandeskap i det Nordiska Ministerrådet är integration. Som en del av det programmet arrangerades en nordisk konferens om invandrarkvinnornas livssituation i Norden i Malmö den 19–20 maj 2000.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 28 maj 2003

Närvarande: statsministern Persson, ordförande, och statsråden Winberg, Ulvskog, Lindh, Sahlin, Pagrotsky, Östros, Messing, Engqvist, Lövdén, Ringholm, Bodström, Karlsson J. O., Sommestad, Karlsson H., Nykvist, Lund, Nuder, Johansson, Björklund

Föredragande: statsrådet Winberg

Regeringen beslutar skrivelse 2002/03:140 Jämt och ständigt, Regeringens skrivelse om jämställdhetspolitiken med handlingsplan för mandatperioden.